Kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvhasználathoz és nyelvi változatossághoz kapcsolódó attitűdjei

Monográfia

Kiss Anita

Kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvhasználathoz és nyelvi változatossághoz kapcsolódó attitűdjei

IMI Print Kft.

Nyíregyháza, 2022

A kötet megjelenését a Nyíregyházi Egyetem Tudományos Tanácsa támogatta

Lektorálta
Csernicskó István

ISBN 978-963-89771-7-5

Tartalom

1. Bevezetés 10

2. A nyelvi attitűd 12

2.1. A nyelvi attitűd fogalma 12

2.2. A nyelvi attitűd vizsgálatának módszerei 14

2.3. Nyelvi attitűdvizsgálattal kapcsolatos kutatások 15

2.3.1. Magyarországi vizsgálatok 15

2.3.2. Attitűdvizsgálatok kisebbségi magyar nyelvterületeken 15

3. Nyelvi attitűdöt befolyásoló tényezők a magyar nyelv változataiban 23

3.1. A nyelvváltozatok hagyományos és társasnyelvészeti szempontú megközelítése 23

3.2. Társas kapcsolathálózat mint nyelvhasználatot befolyásoló tényező 27

3.3. Nyelvváltozatokhoz kapcsolódó alapfogalmak 28

4. Nyelvi attitűdöt befolyásoló tényezők a magyar nyelv kisebbségi változataiban 30

4.1. A kétnyelvűség meghatározása, kétnyelvű beszédmódot érintő alapfogalmak tisztázása 30

4.1.1. Kódváltással kapcsolatos nyelvi mítoszok 36

4.2. A kárpátaljai magyarok helyzetét és a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot vizsgáló kutatások 39

4.3. A kárpátaljai magyarok identitása 40

4.4. Társadalmi, politikai, oktatáspolitikai folyamatok mint nyelvi attitűdöt befolyásoló tényezők 41

5. Hipotézisek és módszerek 44

5.1. Kutatási hipotézisek 44

5.2. A vizsgálat módszerei 46

5.2.1. Kérdőíves vizsgálat 46

5.2.2. Egyéni interjúk 46

5.3. A vizsgálat adatközlői 48

5.3.1. A kérdőíves vizsgálat résztvevői 48

5.3.2. Az interjúvizsgálat résztvevői 50

6. Az anyanyelv és a másodnyelv szerepe a tanulmányi célú mobilitásában 52

6.1. A hallgatók munkavállalással és letelepedéssel kapcsolatos tervei 55

6.2. A hallgatók kapcsolattartási szokásai 59

7. Nyelvtudás és nyelvhasználat 62

7.1. A hallgatók nyelvtudása 62

7.2. A hallgatók szóbeli nyelvhasználatának sajátosságai 70

7.3. A hallgatók internetes nyelvhasználatának sajátosságai 78
8. Kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvi attitűdjei 100
8.1. A közösség szerepe a nyelvi attitűdök alakulásában..... 100
8.2. Kétnyelvűségi hatásokhoz kapcsolódó attitűdök 117
8.3. Nyelvjárási jelenségekhez kapcsolódó attitűdök..... 131
9. Következtetések 142
10. Felhasznált szakirodalom 147
11. Mellékletek 156
11.1. A kutatás angol nyelvű összefoglalója..... 162

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Szakok csoportosítása 49
2. táblázat: A hallgatók szakok szerinti megoszlása 49
3. táblázat: A hallgatók születési éve 49
4. táblázat: A hallgatók nemek szerinti megoszlása 50
5. táblázat: Az interjún részt vevő hallgatók szakok szerinti megoszlása 50
6. táblázat: Az interjún részt vevő hallgatók születési éve 51
7. táblázat: Az interjún részt vevő hallgatók születési helye 51
8. táblázat: Tanulmányi célú mobilitás okai 54
9. táblázat: A kapcsolattartás gyakorisága 60
10. táblázat: A hallgatók nyelvtudása 63
11. táblázat: A hallgatók nyelvválasztása 65
12. táblázat: A szóbeli kommunikációban előforduló kódváltás okai 73
13. táblázat: Az interjú résztvevőinek szóbeli kommunikációjában előforduló kódváltás okai 75
14. táblázat: Az internetes kommunikáció jellemzői 79
15. táblázat: Az internetes kommunikáció sajátosságai tetszés szerinti sorrendben 80
16. táblázat: Az adatközlők válaszai azzal kapcsolatban, hogy miért szeretnek csetelni 81
17. táblázat: Kódváltás okai az internetes kommunikációban 83
18. táblázat: Sorold fel, melyek azok a nyelvek, amelyeket használtál már csetelés közben! 83
19. táblázat: A hallgatók online kommunikációjában előforduló angol szavak 87
20. táblázat: A hallgatók online kommunikációjában előforduló orosz/ukrán szavak 88
21. táblázat: A hallgatók online kommunikációjában előforduló orosz/ukrán kölcsönszók 89
22. táblázat: A hallgatók internetes kommunikációjában előforduló nyelvjárási szavak 91
23. táblázat: A hallgatók internetes kommunikációjában előforduló szlengszavak 94
24. táblázat: Különböző nyelvi jelenségek használatának gyakorisága a hallgatók internetes kommunikációjában 95
25. táblázat: A hallgatók véleménye a barátaik internetes nyelvhasználatáról 96
26. táblázat: Független mintás t-próba: Az ukrán nemzetiségűek tiszteletben tartják, hogy magyar vagyok, és beszélgetéskor alkalmazkodnak az anyanyelvemhez 101
27. táblázat: Független mintás t-próba: Nem ért még negatív megkülönböztetés ukránok jelenlétében azért, hogy magyar vagyok 102
28. táblázat: Független mintás t-próba: Sokszor előfordult, hogy ukrán anyanyelvűek rám szóltak, ne beszéljek magyarul 102
29. táblázat: Független mintás t-próba: Előfordult, hogy magyarországiak jelenlétében olyan szót vagy kifejezést használtam, amit csak a Kárpátalján élők ismernek, ezért megszóltak 103
30. táblázat: Független mintás t-próba: A magyarországiak úgy vélik, hogy kárpátaljai magyarként nem beszélem elég jól a magyar nyelvet… 103

31. táblázat: Független mintás t-próba: A magyarországiak pozitív értelemben érdekesnek találják azt a nyelvhasználatot, amit Kárpátalján használunk 104
32. táblázat: Független mintás t-próba: Tapasztalataim szerint a magyarországiak lenézők a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatával szemben 104
33. táblázat: Független mintás t-próba: Soha nem ért még sértés a nyelvhasználatommal kapcsolatban. 105
34. táblázat: Független mintás t-próba: A kárpátaljai magyarok szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak 106
35. táblázat: A kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak 107
36. táblázat: Független mintás t-próba: Szégyellem, amikor magyar beszélgetés közben egy szó hirtelen csak ukrán vagy orosz nyelven jut eszembe… 108
37. táblázat: Nyelvhasználattal kapcsolatos tapasztalatok 113
38. táblázat: A kérdőíves felmérésben részt vevő adatközlők kódváltásának okai 118
39. táblázat: Az adatközlők véleménye az internetes kommunikációban előforduló kódváltásokról 120
40. táblázat: Kódváltást tartalmazó párbeszéd megítélése 122
41. táblázat: Kódváltást és kölcsönszót tartalmazó mondat megítélése csoportonként 126
42. táblázat: Kódváltást tartalmazó mondat megítélése csoportonként 128
43. táblázat: Ukrán kölcsönszót tartalmazó megnyilatkozás megítélése 130
44. táblázat: A hallgatók véleménye az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről 133
45. táblázat: Nyelvjárási jelenséget tartalmazó mondat megítélése csoportonként 136

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Jelenleg itt élek 55
2. ábra: Legszívesebben itt élnék 56
3. ábra: Legszívesebben itt dolgoznék 56
4. ábra: A családom és a barátaim többsége itt él 59
5. ábra: Távolabb élő rokonokkal, barátokkal való kapcsolattartás 60
6. ábra: Az interjún részt vevő adatközlők ukrán nyelvtudása 64
7. ábra: Az adatközlők alkalmazkodása az ukrán/orosz anyanyelvűekhez 66
8. ábra: Szoktál-e magyar nyelvű beszélgetés közben ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni? 71
9. ábra: Kódváltás az adatközlők szóbeli kommunikációjában (szakok szerint) 72
10. ábra: Szoktál-e az internetes kommunikáció során ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni? 81
11. ábra: Szoktál-e az internetes kommunikáció során ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni? (szakok szerint) 82
12. ábra: A hallgatók internetes kommunikációjának sajátosságai 84
13. ábra: Soha nem ért még sértés a nyelvhasználatommal kapcsolatban (szakok szerint) 106
14. ábra: A kárpátaljai magyarok szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak (szakok szerint) 107
15. ábra: A kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak (szakok szerint) 108
16. ábra: Szégyellem, amikor magyar beszélgetés közben egy szó hirtelen csak ukrán vagy orosz nyelven jut eszembe (szakok szerint) 109
17. ábra: Kódváltással kapcsolatos nyelvi mítosz megítélése (1. állítás) 117
18. ábra: Kódváltás megítélése (2. állítás) 119
19. ábra: Kódváltás megítélése szakok szerint (2. állítás) 119
20. ábra: Az adatközlők véleménye az internetes kommunikációban előforduló kódváltásokról (szakok szerint) 121
21. ábra: Kódváltást tartalmazó párbeszéd megítélése (szakok szerint) 123
22. ábra: Kerültél már olyan kétnyelvű beszédszituációba, ami a fenti párbeszédhez hasonlatos? 123
23. ábra: Kerültél már olyan kétnyelvű beszédszituációba, ami a fenti párbeszédhez hasonlatos? (szakok szerint) 124
24. ábra: Az internetes kommunikáció során találkoztál-e már hasonló jellegű megfogalmazással? 132
25. ábra: A hallgatók véleménye az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről (szakok szerint) 134

1. Bevezetés

A nyelvi attitűd alakulását számos tényező befolyásolhatja, amelyek általában nyelven kívüli, társadalmi, politikai okokból következnek. A kiváltó okok eltérők lehetnek attól függően, hogy egynyelvű vagy többnyelvű beszélőközösségek nyelvi viselkedését vizsgáljuk, mivel az adott nyelv/nyelvek/nyelvváltozatok presztízsét, illetve a róluk alkotott pozitív vagy negatív attitűdöket lényegesen meghatározhatja az adott közösség nyelvi helyzete.

Egynyelvű közösségek esetén egy nyelvről és annak a változatairól alkothatunk pozitív vagy negatív véleményt, amelynek alakulását befolyásolhatja az oktatás, illetve azon nyelvészeti kutatások eredményei, amelyek a kodifikáció révén rögzítésre kerültek, és az iskolai oktatás alapjául szolgálnak.

Két- vagy többnyelvű területeken is érvényesülhetnek ezek a szempontok, ugyanakkor ott már nem csak egy nyelvről és változatairól, hanem két vagy több nyelvről, és azok változatairól alkothatunk ítéleteket, amelyeket befolyásolhat a többségi nemzet és a kisebbségi közösség közötti viszony, valamint az aktuális politikai, oktatáspolitikai folyamatok, intézkedések.

Kutatásom tárgya a kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvi attitűdjeinek vizsgálata.

Munkám célja annak kiderítése, hogy az Ukrajnában (Kárpátalján) és Magyarországon egyetemi/főiskolai képzésben részt vevő hallgatók milyen nyelvi értékítéleteket kapcsolnak az általuk ismert nyelvekhez (ukrán, magyar), nyelvváltozatokhoz, a kétnyelvűségből eredő kontaktushatásokhoz és különböző nyelvjárási jelenségekhez. A résztvevők nyelvi változatossághoz való viszonyulását mind a szóbeli, mind az online kommunikációban megfigyelhető nyelvi sajátosságok tekintetében vizsgálom.

A kutatás további célkitűzése összehasonlítani a kárpátaljai magyar, illetve a magyarországi nyelvhasználók szóbeli és online kommunikációjának sajátosságait. Ehhez magyarországi magyar egyetemi hallgatókat is bevontam a kutatásba azzal a céllal, hogy a kétnyelvű és egynyelvű magyar adatközlői csoportok nyelvhasználati szokásainak összevetésével fény derülhessen arra, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználatnak vannak speciálisan kiscsoporti használatú nyelvi sajátosságai, amelyek a közösségi összetartozást erősíthetik.

Munkám során a közösség és a nyelvi attitűd kapcsolatának a kérdését is megvizsgálom. Azt szeretném kideríteni, hogy a kutatásba bevont kárpátaljai magyar fiatalok nyelvi attitűdjeit miképpen befolyásolhatja az ukrán többségi nemzettel, illetve az egynyelvű magyarokkal való kapcsolattartás. Továbbá azt is fontosnak tartom megvizsgálni, hogy a nyelvhasználat, a nyelvtudás és a nyelvekhez kapcsolódó értékítéletek mennyire játszottak fontos szerepet a kárpátaljai magyar egyetemisták tanulmányi célú mobilitásában.

A kutatás újszerűségét az adja, hogy Magyarországon felsőoktatási tanulmányokat folytató kárpátaljai magyar hallgatók nyelvi attitűdjeit tudományos keretek között még nem vizsgálták, és ez azért lehet hasznos, mivel az országhatár közelsége miatt, egyaránt tartanak kapcsolatot mind a kisebbségben élő kárpátaljai magyar közösséggel, mind az egynyelvű magyarországi magyarokkal, és az eltérő nyelvi helyzet alakíthatja, illetve befolyással lehet a nyelvhasználatukra, nyelvi attitűdjeikre. Továbbá összehasonlító vizsgálat sem készült még Ukrajnában, valamint Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók, illetve magyarországi magyar egyetemisták nyelvhasználatára és nyelvi attitűdjeire vonatkozóan.

A vizsgálat összesen 555 felsőoktatásban tanuló hallgató bevonásával készült, kérdőíves és interjús felmérés által. A kutatás három aspektusból világítja meg a nyelvi változatossághoz való viszonyulást: egyrészt kisebbségi, kétnyelvű, szülőföldi környezetben, másrészt egynyelvű magyar közegben, harmadrészt pedig kétnyelvű és egynyelvű területek között történő mobilitás révén.

Kutatásom eredményei azon túl, hogy rávilágítanak a kétnyelvűségi hatások következtében létrejövő kontaktushatásokkal és különböző nyelvi változatokkal kapcsolatos értékítéletekre, fényt deríthetnek arra is, hogy a mobilitás, illetve a különböző nyelvi környezetben élő közösségekkel való kapcsolattartás, milyen befolyással lehet a nyelvhasználatra, a nyelvi attitűdök alakulására, és mindezek milyen nyelvi viselkedést eredményeznek.

A kutatás egyrészt új eredményekkel és eddig nem vizsgált perspektívákkal bővítheti a kárpátaljai magyar kétnyelvűséggel kapcsolatos vizsgálatokat, másrészt a nyelvhasználatra és nyelvi változatosságra vonatkozó értékítéletek az oktatás területén is hasznos eredményekkel szolgálhatnak.

2. A nyelvi attitűd

2.1. A nyelvi attitűd fogalma

Az attitűd eredetileg a kísérleti pszichológiában használt fogalom, amely cselekvésre vonatkozó készenléti állapotot, beállítódást jelöl. A szociálpszichológia fogalomértelmezésében az attitűd egy kognitív reprezentációs folyamat, amely összefoglalja az egyén értékeléseit egy meghatározott személlyel, csoporttal, dologgal vagy cselekvéssel kapcsolatban (Domonkosi 2004: 25).

Az attitűd általános jelentése: beállítottság, viselkedés, modor, valamilyen dologgal, jelenséggel, véleménnyel kapcsolatos magatartás. Cseresnyési az attitűd jelentését a következőképpen adja meg: „Stabil vonzalom vagy idegenkedés, pozitív/negatív viszonyulás személyekhez, helyzetekhez, eszmékhez, kialakult hajlam arra, hogy egy dolgot következetesen jónak vagy rossznak minősítsünk" (Cseresnyési 2004: 124, Fishbein–Ajzen 1975: 6).

A nyelvre vonatkozó tudást, vélekedést n y e l v i a t t i t ű d n e k nevezzük, amelyben kifejeződik egyes emberek vagy embercsoportok viszonya és értékítélete bizonyos nyelvekre, nyelvváltozatokra, kiejtésváltozatokra, illetve bármely nyelvi jelenségre. Az attitűdök nagyon pozitív vélekedésektől egészen a teljes elutasításig terjedhetnek, amelyek egyes nyelvváltozatok „helyességéről", értékességéről, beszélői személyes tulajdonságairól alkotott ítéletekben mutatkoznak meg (Grin 2013: 682, Trudgill 1997: 58).

A nyelvi attitűdök értelmezését tekintve kétféle megközelítésmód létezik: behaviorista és mentalista. A behaviorista szemléletmód szerint az attitűd, bizonyos társas helyzetekre adott válasz, viselkedés, amely a viselkedés megfigyelése és a tapasztaltok értelmezése által tanulmányozható (Agheyisi–Fishman 1970: 137–157, Domonkosi 2004: 25). A mentalista nézőpont alapján az attitűd nem figyelhető meg közvetlenül, csupán következtetni lehet rá az egyén szóbeli, viselkedésbeli és érzelmi reakciói alapján. Ez a szemléletmód az attitűdöt egy belső készenléti állapotként értelmezi, amely kapcsolatot teremt a vélemény és a viselkedés között. A mentalista értelmezés szerint az attitűd szerkezetileg három összetevőből áll, amelyek együttesen hatnak az attitűd kialakulására: megismerő (kognitív), értékelő (evaluatív) és akarati. A megismerő vagyis kognitív összetevő, az adott jelenséggel kapcsolatos összes ismeretet jelenti. Az értékelő vagy evaluatív összetevő során érzelmek kapcsolódnak az adott ismeretekhez, hiedelmekhez, és ha az érzelmek a hiedelmekhez kapcsolódnak, kialakul az előítélet pozitív vagy negatív irányban. A harmadik, akarati vagy konatív összetevőt az első két alkotóelem határozza meg, és itt alakulnak át az ismeretek, hiedelmek és a hozzájuk kapcsolt érzelmi értékek meghatározott viselkedési készültséggé, ami az attitűd-objektumhoz kapcsolódó lehetséges magatartást jelenti (Kiss 1995: 135). Ez a három összetevő az egyén gondolatainak, cselekvéseinek és érzelmeinek kapcsolatára mutat rá, ugyanakkor a nyelvi attitűdből nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni a nyelvi viselkedésre, mivel azt az adott körülmények is befolyásolhatják, illetve az is, hogy a beszélő igyekszik igazodni a beszédpartner feltételezett nyelvi elvárásaihoz. A nyelvi attitűd nemcsak egyéni, hanem társas vonatkozásban is megmutatkozik, ennél fogva a nyelvi attitűd is kifejezője lehet a csoportidentitásnak, a közösségi összetartozásnak vagy éppen a csoporttól való elkülönülésnek (Domonkosi 2004: 25–26).

A nyelvi attitűdök elsősorban nem nyelvi, hanem társadalmi eredetűek, tehát nem nyelvi vagy esztétikai minőséget tükröznek, hanem társadalmi szokásokat, viselkedési szabályokat, beleértve az előítéleteket is. A szociolingvisztikai kutatások arra világítottak rá, hogy a nyelvi attitűdök a már korábban létrejött nem nyelvi sztereotípia nyelvi igazolásaként, megerősítéseként alakultak ki (Kiss 2002: 136). Tehát a nyelvi attitűdök befolyással lehetnek a nyelvi változásra, viselkedésre, és nyelvi bizonytalanságot eredményezhetnek. A nyelvi bizonytalanságot úgy kell érteni, hogy a beszélők bizonyos ellenszenvet mutatnak a saját nyelvváltozatuk iránt, vagyis megkérdőjelezik a nyelvváltozatuk „helyességét", és megpróbálnak egy magasabb státuszú beszédformát elsajátítani, amely az egyén részéről túlhelyesbítéshez, a társadalmi csoport részéről normatúlteljesítéshez vezethet (Trudgill 1997: 58). Sándor Klára szerint általában nem a nyelvi formához viszonyulunk negatívan, hanem azokhoz a csoportokhoz, amelyeken belül az adott nyelvi forma használatos. Így a nyelvi attitűdjeink valójában nem a nyelvre, hanem a mögötte álló közösségre, személyekre vonatkoznak. Ez irányulhat az egyén saját nyelvváltozatára is, ha valaki valamilyen negatív sérelem miatt szégyelli a nyelvhasználatát, akkor megpróbál távolodni attól a közegtől, és beszédét igyekszik minél inkább a sztenderd irányába igazítani (Sándor 2016: 96).

2.2. A nyelvi attitűd vizsgálatának módszerei

A nyelvi attitűd fontosságára a szociolingvisztikai kutatások világítottak rá. Az első vizsgálatok a 70-es években kezdődtek, és Wallace Lambert kanadai társadalompszichológus nevéhez köthető. Ezek a vizsgálatok azért fontosak, mert a nyelvi attitűd befolyásolhatja a nyelvhasználatot, a nyelvi beállítottságot mind az anyanyelvi, mind az idegennyelvi oktatásban (Kiss 2002: 134–135).

A nyelvi attitűdök vizsgálhatók direkt és indirekt módszerekkel egyaránt. A nyelvi attitűdöket vizsgáló módszerek a szociológiából származnak, amelyek közül a legtipikusabb az értékelő megállapításoknak az elutasítása vagy elfogadása a vizsgálatba bevont résztvevők által. Ez általában nyílt kérdések formájában történik, amikor a kutatók ismeretekre kérdeznek rá, véleményeket, ítéleteket kérnek (Kožík 2004: 95).

Az attitűdök mérésére más lehetőségek is adódnak attól függően, hogy milyen tudományág módszereit követjük. A szociálpszichológia egy gyakran alkalmazott eljárása az adatközlő attitűdjének, reakciójának megfigyelése bizonyos nyelvváltozatok elhangzására, laboratóriumi körülmények között. Ennek egyik legelterjedtebb módszere az attitűdskála, melynek több lehetséges változata is van. A Thurstone- és a Likert-skálában a vizsgálatba bevont egyének különböző állításokról vélekednek, választaniuk kell, hogy egyetértenek, nem értenek egyet vagy közömbösek az adott állítást illetően. Egy másik változatban, amelyet walesi közösségek vizsgálatára alkalmaztak, az állásfoglalás mértékét is jelezniük kellett az adatközlőknek egy öt- vagy hétfokozatú skálán (Baker 1992).

A nyelvi attitűdvizsgálatnak egyik népszerű módszere, amikor egyazon szöveget ugyanaz a beszélő két eltérő nyelvváltozatban olvassa fel, de az adatközlők nem tudják, hogy a felolvasást kétszer ugyanaz a személy végezte. Ezt a módszert „ügynökvizsgálat”-nak (angolul: *matched guise technique*) nevezik (Cseresnyési 2004: 125). Az említett módszert Lambert és munkatársai 1960-ban tették közzé, melynek az volt a célja, hogy megmutassa a beszélőknek a különböző nyelvváltozatokhoz fűződő viszonyát. Emellett ez a módszer segített megállapítani azt is, hogy egy nyelvközösségen belül milyen sztereotípiák élnek a különböző nyelvváltozatok beszélőiről. Ezt a módszert eredetileg francia-angol kétnyelvűség kanadai vizsgálatára alkalmazták (vö. Lambert 1967: 91–109, Lambert et al. 1967: 44–51), majd több kutatás során is felhasználták (vö. Giles–Coupland 1991, Milroy–Preston 1999: 4–9). A vizsgálat lényeges eleme egy (általában öt-, hat-, hétpontos) skála, amely az egyik végén pozitív, a másik végén negatív tulajdonságot jelöl. Az adatközlő bejelöli a véleményét leginkább tükröző pontot, majd ezeket a pontokat a kutató számértékké alakítja. *A matched guise* technikát *verbal guise* névvel illetett módszerrel fejlesztették tovább, amely abban tér el, hogy a hallott szöveget nem egy és ugyanaz a személy olvassa fel, hanem több adatközlő, akik társadalmi jellemzőikben hasonlók. Ezzel a technikával egyszerre több nyelvváltozathoz való viszonyulást is össze lehet mérni (vö. Gallois–Callan 1981: 347–359, Callan–Gallois–Forbes 1983: 407–426, McKenzie 2008: 63–88).

Az imént felsorolt módszerek közül valamennyit felhasználtak már a nyelvi attitűdök vizsgálatára mind magyarországi, mind kisebbségi magyar nyelvterületeken. A következőkben olyan kutatásokról lesz szó, amelyek a magyarországi nyelvváltozatok megítélését vizsgálták a helyi nyelvjárások és a sztenderd viszonylatában. Ezt követően a kisebbségi magyar nyelvterületeken végzett attitűdvizsgálatok közül mutatok be néhányat, amelyek az államnyelv, az anyanyelv és a környező nyelvváltozatok vonatkozásában vizsgálták az adatközlők nyelvi értékítéleteit.

2.3. Nyelvi attitűdvizsgálattal kapcsolatos kutatások

2.3.1. Magyarországi vizsgálatok

Magyarországon Imre Samu kezdett el attitűdvizsgálattal foglalkozni. Ő arra a kérdésre kereste a választ, hogy hol beszélnek „szépen" magyarul. A vizsgálathoz „kizárásos" módszert alkalmazott. Ennek lényege, hogy ha egy adott terület nyelvjárásának vannak olyan jellegzetességei, amelyet az adatközlők nem tartanak szépnek, akkor azt a nyelvjárást kizárja a vizsgálatból. Ilyen például az *í*-ző nyelvjárás, amelyet sokan „csúnyának" tartanak. A felméréshez szükséges adatok a Magyar Nyelvjárások Atlaszának adatközlőitől származtak. Eredményei során általánosításokat fogalmazott meg. A kutatás résztvevői szerint azok beszélnek „szépen", akik kiejtésben az írásképet követik. Ennek megfelelően az nevezhető „szépnek", ami „helyes", „helyesnek" pedig a sztenderd írott változatát tekintik. Az adatközlők nem ítélték szépnek a „pesti" nyelvet, viszont a saját nyelvjárását szinte minden megkérdezett elég szépnek tartotta (Imre 1963: 279–283).

Terestyéni Tamás a 18 év fölötti magyarság reprezentatív mintáján végzett attitűdvizsgálatot. Ennek eredményeként a legtöbben úgy vélték, hogy Budapesten beszélnek a legszebben, továbbá a megkérdezettek 36%-a szerint falvakban, 21%-a pedig úgy gondolta, hogy nincs különbség a falusi és a városi beszélők között (Terestyéni 1987). Kontra Miklós mérése is hasonló eredményt hozott. Következtetései alapján Budapesten beszélnek a legszebben, és Nógrád megyében a legkevésbé szépen, ami azt jelenti, hogy a palóc beszédről általánosságban negatívan vélekedtek, illetve a palócok, a vizsgálat alapján, még önmagukkal szemben is előítéletesek voltak (Kontra 1997: 224–232).

A különböző nyelvváltozatokhoz kapcsolódó sztereotípiák feltárására jó módszernek bizonyult az előzőkben már bemutatott ügynökvizsgálat. Egy ilyen vizsgálat eredményeit Sándor Klára, Juliet Langman és Pléh Csaba tanulmánya ismerteti. A kutatáshoz kiválasztott adatközlők négy csoportja Szegeden, kettő pedig Budapesten tanult, és a vizsgálat azon a feltételezésen alapult, hogy a nemsztenderd változatot beszélő „ügynököt" az adatközlők kedvezőtlenebbül fogják megítélni a sztenderd beszélővel szemben, illetve hogy a pesti adatközlők általában véve is negatívabban ítélik majd meg a nemsztenderd adatközlőt, mint a szegediek. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy Budapesten valóban előítéletesebbek voltak az általuk nyelvjárásinak minősített beszéddel szemben, mint egy vidéki nagyvárosban. Ezen kívül arra is fény derült, hogy területtől függetlenül, általánosan is érvényes az a megállapítás, miszerint a nemsztenderd beszélőket negatívabban ítélik meg, mint a sztenderd beszélőket (Sándor–Langman–Pléh 1998: 29–40).

2.3.2. Attitűdvizsgálatok kisebbségi magyar nyelvterületeken

A nyelvi attitűd vizsgálata kisebbségi nyelvterületeken több szempontból is igen fontos. Egyrészt megtudhatjuk, hogy ezek a csoportok miként értékelik saját magukat, milyen véleménnyel vannak a közösségükről. Továbbá a nyelvi attitűdök hatással lehetnek a nyelvtervezési folyamatokra, és mindemellett nagyon fontos szerepet játszik e téren az oktatás, mivel az ott szerzett tapasztalatok nagymértékben befolyásolhatják a tanulók véleményét egy adott nyelvről, nyelvváltozatról, illetve meghatározza az adott közösséghez való viszonyulásukat (Ó Riagáin 2006: 329).

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatás célja volt megvizsgálni a kisebbségben élő magyarok nyelvi helyzetét, nyelvhasználatát és nyelvi attitűdjeit. Kárpátalján kívül szociolingvisztikai kutatást végeztek a Vajdaságban, Szlovákiában, Ausztriában és Szlovéniában, Horvátországban, valamint Erdélyben. Ezeknek a kutatásoknak az eredményei egy könyvsorozatban jelent meg, amelyet Kontra Mikós szerkesztett (vö. Csernicskó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000, Szépfalusi et al. 2012, Fancsaly et al. 2016, Péntek–Benő 2020). A kötetek részletes tájékoztatást adnak a kisebbségben élő magyarok földrajzi, gazdasági, kulturális és vallási helyzetéről, nyelvhasználatáról, nyelvi konfliktusairól, az adott területen használatos nyelvek státuszáról, a nyelvek funkciójáról különböző nyelvhasználati színtereken. A könyvsorozatban bemutatott kutatások eredményei alapul szolgálhatnak a további kisebbségi nyelvhasználattal és nyelvi attitűdökkel kapcsolatos kutatások számára.

Egy kárpátaljai kutatásból tudjuk, hogy a nyelvcserében és nyelvmegtartásban fontos szerepet játszik, hogy a nyelvhasználók hogyan vélekednek a saját közösségük nyelvváltozatairól, és milyen véleménnyel vannak az ukrán nemzetiségűekről, illetve a magyarországi magyarokról. A felmérés eredményei azt mutatták, hogy az adatközlők kedvezően ítélték meg a saját közösségüket és az általuk használt nyelvváltozatokat egyaránt. A válaszadók többsége szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul (Csernicskó–Soós 2002: 91–135). Ez az eredmény összhangban áll *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatás Kárpátaljára vonatkozó eredményeivel, amely során megállapították, hogy a kárpátaljai magyarság pozitívan viszonyul a saját nyelvváltozatához. A felmérés adatai alapján a válaszadók 55,9%-a szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul (Csernicskó 1998: 215).

Egy másik kárpátaljai kutatás során ötszáz 15–29 év közötti fiatalt kérdeztek meg arról, hogy ők kit tekintenek magyarnak. Válaszaikban a megkérdezettek az önbesorolást, illetve a nyelvi közösség és kultúra ismeretét tartották a legfontosabbnak, kevésbé tartották jelentősnek a politikai meggyőződést, illetve a vallást, és szerintük a legkevésbé az számít, hogy Magyarországon születtek-e, illetve hogy rendelkeznek-e magyar állampolgársággal. Annak kiderítésére, hogy az anyanyelv milyen szerepet játszik az identitástudatban, 2003 és 2008 között interjús felméréseket végeztek. Az adatközlők szerint az anyanyelv fontos meghatározója a nemzeti azonosságtudatnak, és hasonlóképpen vélekedtek azok a megkérdezettek is, akik olyan településen élnek, ahol a nyelvcserének már egy igen előrehaladott állapota figyelhető meg. Azokon a területeken ugyanúgy fontosnak tartják, hogy a fiatalabb generáció is használja a magyar nyelvet. Az is kiderült továbbá, hogy Kárpátalján a kisebb közösségekben élők nemcsak a magyarországiaktól különböztetik meg a nyelvhasználatukat, hanem a környező települések nyelvjárásától is. Esetenként az is megfigyelhető volt, hogy akik valamennyire már eltávolodtak a szülőföldi környezettől, azok nem a regionális vagy lokális identitásukat helyezik előtérbe, hanem nyelvhasználatukat igyekeznek a befogadó csoportéhoz igazítani. Ebből arra lehetett következtetni, hogy csoporton belül a lokális, regionális identitás mutatkozik meg a szolidaritás kifejezéseként, a magyarországiakkal való kapcsolattartás során pedig a nemzeti identitás fejeződik ki azzal, hogy a kárpátaljai magyarok a kommunikációjukat igyekeznek az anyaországiakéhoz igazítani (Csernicskó 2008: 154–158).

2006-ban empirikus vizsgálatot végeztek a magyar, ukrán, orosz nyelv presztízsére vonatkozóan háromszáz homogén tömbben lakó kárpátaljai magyar adatközlővel. A vizsgálat eredményeként kiderült, hogy az adatközlők mindegyike szeret magyarul beszélni, továbbá a magyar nyelvet egy 10-es skálán 9,63-as átlageredménnyel nagyon szépnek tartják, az orosz nyelvet a közepestől valamivel szebbnek (6,84), míg az ukrán nyelvet

csak közepesnek minősítik. Az anyanyelvüket illetően az adatközlők kétharmada szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul, és csak 10% gondolta úgy, hogy Magyarországon, tehát pozitív megítéléssel vélekedtek az anyanyelvükről. A lokális identitástudat is hasonló eredményeket mutatott, az adatokat egy tízfokú skálán mérték. A megkérdezettek legerősebben a saját településükhöz (9,59) és Kárpátaljához (9,61) kötődnek, ezt követi Ukrajna (7,03), majd Magyarország (5,95). Az is kiderült továbbá, hogy az adatközlők sokkal inkább érzik magukat a kárpátaljai magyarsághoz, mint a magyar nemzethez tartozónak (Karmacsi 2009: 415–422).

Dudics Lakatos Katalin azt vizsgálta, hogy a kárpátaljai magyar iskolások hogyan vélekednek a településük nyelvhasználatáról. A vizsgálat kiindulópontját az a hipotézis adta, hogy az adatközlők válaszai eltérnek majd attól függően, hogy városon vagy falun élnek, és előítéletesebbek lesznek a falusi nyelvhasználattal szemben. A kérdőíves felmérésben 1490 kilencedik osztályos és érettségihez közeledő diák vett részt. Az eredmények azt mutatták, hogy a városon élők sokkal pozitívabban vélekedtek a saját településük nyelvhasználatáról, mint a falusiak. A fiatalok többnyire nem tartják szépnek a nyelvjárási beszédet, amit leginkább az idősek nyelvhasználatával azonosítanak. Az is megállapítást nyert, hogy amíg a falun élők 31%-a vélekedett úgy, hogy nyelvjárásban beszél, addig a városiaknak csak a 17%-a. A vizsgálat eredményeiből arra következtettek, hogy a kárpátaljai magyar iskolások nem igazán preferálják a nyelvjárási beszédet, és ez meghatározza azt is, hogy milyen véleménnyel vannak a saját településük nyelvhasználatáról (Lakatos 2006: 97–104). Egy másik tanulmány arról számol be, hogy a kárpátaljai magyar iskolások többsége régiesnek minősíti a nyelvjárásokat, amelyek szerintük sokkal inkább jellemzők a környezetükben élőkre, mint a saját nyelvhasználatukra. A vizsgálat során az is kiderült, hogy a válaszadók tisztában voltak azzal, hogy bizonyos helyzetekben eltérő változatban beszélnek, viszont a nyelvjárást nem ismerték el a saját nyelvhasználatukban, holott megfigyelhető volt a beszédükben, csak ők nem tudtak róla. Ennek igazolásaként, amikor a tanulóknak fel kellett sorolniuk olyan szópárokat, amelyeket a nyelvjárásban beszélőktől hallottak, kiderült, hogy az általuk sztenderdnek tartott kifejezés sem köznyelvi szó volt. A következtetések alapján a kárpátaljai magyar iskolások elfogadhatónak tartják a nyelvjárásokat, és hagyományos értékként tekintenek rájuk, ugyanakkor a saját nyelvhasználatukban nem ismerik el a számukra alacsony presztízsű nyelvjárási jelenségeket (Dudics Lakatos 2015: 34–43).

Dudics Lakatos Katalin kárpátaljai magyar pedagógusok körében is megvizsgálta a nyelvváltozatokhoz, különösképpen a nyelvjárási jelenségekhez kapcsolódó attitűdöket. A felmérés 2007 és 2008 között zajlott 150 különböző szakos tanár bevonásával. Tíz évvel később, 2018-ban újra elvégezte a kutatást azzal a céllal, hogy vajon észrevehető-e változás a kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvi értékítéleteiben a korábbi kutatás eredményeihez képest. A megismételt felmérést az motiválta, hogy 2005-ben született meg az az anyanyelv-oktatási reform, amely hozzáadó szemléletben adja át a magyar iskolák 5–12. osztályai számára a tananyagot. Az anyanyelv-oktatási reform célja, hogy a tanárok továbbfejlesszék a tanulók kommunikációs kompetenciáját, továbbá megismertessék a diákokkal a nyelvi változatosságot és a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellemzőit. A 2007–2008-as kutatás eredményei azt mutatták, hogy a megkérdezett pedagógusok észlelik a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvváltozatok közötti különbségeket, amely véleményük szerint leginkább a kontaktushatások és nyelvjárási jelenségek előfordulásában mutatkozik meg. A megkérdezett pedagógusok a nyelvjárásokra hagyományként és az identitás kifejezőjeként tekintenek, amelyeket fontos volna megtartani. A

válaszokból ugyanakkor az is kiderült, hogy bár a tanárok elismerték, hogy a környezetükben élők nyelvjárásban beszélnek, ők mégis távolságtartó attitűdöt mutattak a nyelvjárási jelenségekkel szemben. A tíz évvel későbbi eredmények alapján – miután már megtörtént az anyanyelvi nevelés szemléletváltásának a népszerűsítése – megfigyelhető volt a pozitív irányú változás. Az adatok azt mutatták, hogy a pedagógusok sokkal elfogadóbbak voltak a nemsztenderd nyelvváltozatot beszélőkkel, többen válaszolták, hogy sajnálnák, ha a nyelvjárások eltűnnének, esetenként azonban még megfigyelhető volt a bizonytalan, ellentmondásos attitűd a nyelvjárási jelenségek megítélésével kapcsolatban (Dudics Lakatos 2019: 123–134).

Egy jóval korábbi kutatásban beregszászi, magyar nyelvű képzésben részt vevő tanító szakos hallgatók nyelvi tudatosságát és attitűdjeit vizsgálták. Az anyanyelvi oktatás során a pedagógus sokat tesz a tanulók identitástudatának formálódásáért, ezért a vizsgálat során fontosnak tartották kideríteni, hogy a pályakezdő tanítóknak milyen ismereteik vannak az anyanyelvről, annak változatairól és funkcióiról, tudják-e, hogy milyen különbségek és egyezések vannak a magyarországi magyar és a kisebbségi magyar nyelv változatai között. A válaszadók többsége a kárpátaljai magyar nyelv jellemzőjeként a dialektális jelleget hangsúlyozta, és csak 17,5%-a említette meg a másodnyelvi hatásokat. Az eredmények alapján kiderült, hogy az adatközlők a saját nyelvváltozatukhoz inkább pozitívan, míg a magyarországi változatokhoz inkább negatívan viszonyulnak, és a többség elfogadhatónak tartja mind a nyelvjárási jelenségeket, mind a kétnyelvűségi hatásokat. A megkérdezettek többsége főleg a kiejtésre, a hangsúlyozásra, valamint a hangok helyes képzésére ügyel a kommunikáció során, és a válaszadóknak csak 9%-a nevezte meg direkt módon, hogy odafigyel beszéd közben arra, hogy ne használjon nyelvjárási alakokat. Az eredmények alapján a válaszadók több mint egyharmada ügyel a szituatív nyelvhasználatra, és tudják, hogy bizonyos beszédhelyzetekben a sztenderd használata a helyénvaló. Az is kiderült, hogy a tanító szakos hallgatók ismerik az additív anyanyelvoktatási szemléletmódot, ami bizakodásra ad okot az oktatás terén (T. Károlyi 2002: 329–333).

Szlovákiában elsőéves, magyar szakos nyitrai egyetemisták körében végeztek nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdvizsgálatot. A választás azért esett elsőévesekre, mivel ők még nem rendelkeznek dialektológiai, szociolingvisztikai ismeretekkel, ezért az adatközlők főleg azokra a tapasztalatokra támaszkodhattak a kitöltés során, amelyeket a középiskolai oktatás alatt sajátítottak el, illetve amit a közvetlen környezetük ragasztott rájuk. A kutatás tervezésekor figyelembe vették azt a tényt, hogy a nyelvjárásokat kevésbé tartják értékesnek, és a tévhitek eloszlatásában az oktatásnak van kiemelkedően fontos szerepe. Az eredmények azt mutatták, hogy a megkérdezettek nyelvjárásokkal kapcsolatos ismereteire még nem volt jellemző a szociolingvisztika szemlélete. A kérdőívet 64-en töltötték ki, ebből az adatközlők több mint kétharmada falun, és majdnem egyharmada városon él. A kitöltők 81,2%-a saját bevallása szerint beszél valamilyen nyelvjárást, és az eredményekből az is kiderült, hogy a szlovákiai magyarok megítélése szerint a nyelvjárás nemcsak a falvakra, hanem a városokra is jellemző. A válaszadók többségének nem volt még negatív élménye a nyelvhasználata miatt, és úgy vélekedtek, hogy szükség is van a nyelvjárásokra (Sándor 2009: 231–239).

Hasonlóan az iménti kutatáshoz, vizsgálatában Presinszky Károly is abból indult ki, hogy az oktató feladata figyelembe venni a diákok elsődleges nyelvváltozatát, és megismertetni velük a nyelvi variabilitás fogalmát. Ebből kifolyólag ő is felmérte az elsőéves hallgatók szubjektív véleményét a magyar nyelvváltozatokról. Vizsgálatának célkitűzése

volt kideríteni, hogy a középiskolai nyelvtanítás milyen hatással van a tanulók nyelvi attitűdjeire. Felmérése azon a feltételezésen alapult, hogy a megkérdezett hallgatók többsége kijavítja a nemsztenderd nyelvi formákat, továbbá feltételezte, hogy a kitöltők pozitívan viszonyulnak a magyar nyelv változataihoz, és negatívan a kisebbségi magyar nyelvhasználathoz. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a megkérdezettek egyharmadát többnyire a tanárai javították ki, ha nemsztenderd formát használt. Megegyezett azoknak az adatközlőknek az aránya, akik kijavítják, illetve nem javítják ki mások beszédét. A nyelvváltozatokat illetően a többség negatívan ítéli meg a budapesti nyelvhasználatot és a magyarországi vidéki nyelvváltozatokat, a határon túli magyar nyelvhasználathoz pedig semlegesen viszonyulnak (Presinszky 2009: 241–248). Ezzel szemben *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatás eredményei még azt mutatták, hogy a megkérdezett adatközlők többsége a magyarországiak, ezen belül is a budapestiek beszédét ítélte a legszebbnek, ebből azonban még nem lehetett arra következtetni, hogy a saját nyelvhasználatukat csúnyának tartják (Lanstyák 2000: 148–149).

Jánk István olyan kutatást végzett, amelyben leendő, illetve már pályán lévő pedagógusoknak kellett értékelniük a diákok szóbeli feleleteit. A vizsgálat során az adatközlők különböző beszélőktől származó eltérő nyelvváltozatokat hallgattak meg. A kutatás célja volt kideríteni, hogy a pedagógus értékelésében mely szempontok játszanak dominánsabb szerepet, a tanuló tárgyi tudása vagy a nyelvhasználata, ami Jánk kutatásában kiterjedt a sztenderd és nemsztenderd változatokra, illetve a korlátozott és kidolgozott nyelvhasználati kódra is. A felmérést egy próbavizsgálattal kezdte a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem óvodapedagógus és magyartanár szakos hallgatói körében, összesen 50 adatközlő bevonásával. Következtetései alapján a pedagógusok értékelését erőteljesen befolyásolja a tanulók alapnyelve. Ez azt jeleni, hogy a tanárjelöltek egy teljes érdemjeggyel rosszabbat adtak a tanulóknak amiatt, hogy nemsztenderd nyelvváltozatban és nem kidolgozott nyelvi kódban feleltek, annak ellenére, hogy tökéletesen tudták az aktuális tananyagot. Továbbá pozitívabban értékelték azokat a tanulókat, akiknek a tárgyi tudása hiányosabb volt, viszont sztenderd nyelvváltozatot használtak feleléskor (Jánk 2017: 27–47, Jánk 2018: 150–169). Jánk később ugyanezt a kutatást kiterjesztette a Kárpát-medence négy országára. Vizsgálatot végzett Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Ukrajnában, összesen 502 leendő, illetve már gyakorló magyartanár körében. Az eredmények minden megvizsgált csoport esetében azt mutatták, hogy a tanárok a különböző tartalmú, nyelvváltozatú és nyelvhasználatú feleletek közül a sztenderd nyelvváltozatban és kidolgozott kódban elhangzottakat értékelték a legpozitívabban, a nyelvjárásban és a korlátozott kódban elmondott feleletek pedig kevésbé kedvező értékeléseket kaptak annak ellenére is, hogy a tanuló tárgyi tudása hibátlan volt (Jánk 2019: 31–46).

A középiskolai oktatás szemléletét és módszereit figyelembe véve a tanulók attitűdjeit is megvizsgálták három különböző magyar tannyelvű intézményben. Összesen 13 diákkal készült interjú. A beszélgetés során kiderült, hogy a tanulók a „szép beszédet” a sztenderd változattal azonosítják, ami mellőzi a nyelvjárási, illetve a többségi nyelvi elemeket, ugyanakkor pozitívan viszonyulnak az anyanyelvváltozatukhoz, amit a sztenderddel szemben szimpatikusabbnak tartanak (Bilász 2016: 45–52, a Szlovákiában végzett attitűdvizsgálatokról lásd még: Sándor 2001: 87–95, Kožík 2004: 93–124, Menyhárt 2007: 168–176, Presinszky 2007: 215–222, 2008: 63–69).

Erdélyben is készültek nyelvi attitűdökkel kapcsolatos kutatások. *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatási projekt keretében végzett 1996-os

felmérés eredményei azt mutatták, hogy a megkérdezettek pozitívan viszonyulnak az erdélyi magyar nyelvváltozathoz, ugyanis a válaszadók többsége úgy vélekedett, hogy Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul (Péntek–Benő 2020: 253–254). Ezt a vélekedést egy későbbi, 2009-es vizsgálat eredménye is igazolta, amelyet a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai végeztek. Kérdőíves felméréssel 4000 erdélyi magyar adatközlő nyelvi attitűdjeit vizsgálták meg. Az eredmények alapján a válaszadók 74,8%-a úgy gondolta, hogy Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul, ami azt mutatja, hogy az erdélyi magyarok pozitívan ítélik meg a saját regionális nyelvváltozatukat, és ez az anyanyelv megőrzésének kedvez (Benő 2011: 265–266).

Lukács Csilla azt vizsgálta, hogy a középiskolások hogyan viszonyulnak a saját településük nyelvhasználatához és nyelvjárásához, valamint a magyarországi nyelvváltozatokhoz. Eredményei azt mutatták, hogy a tanulók túlnyomó többsége az erdélyi magyar beszédet szebbnek tartja a magyarországival szemben, Székelyföldön belül pedig a városok nyelvhasználatát preferálják a falvakéhoz képest. Következtetései alapján a tanulók pozitívan viszonyulnak a saját településük nyelvhasználatához, ugyanakkor nem rendelkeznek erős lokális identitástudattal (Lukács 2007: 55–65). Pozitív nyelvi attitűdökről számol be az a kutatás is, amelyben az erdélyi Felső-Háromszék kisrégiója beszélőinek nyelvi értékítéleteit vizsgálták. Az eredmények szerint a válaszadók többsége azzal fejezi ki székelyföldi származását és a székelyföldi közösséghez tartozását, hogy alkalmazkodik a helyi beszédmódhoz, ami a helyi nyelvváltozat erős presztízsértékére utal. A megkérdezettek 72,6%-a sajnálná, ha megszűnnének a helyi nyelvjárások. A kutatás során az is kiderült, hogy az adatközlők 64,3%-a negatívabban ítéli meg a közösségük azon tagjait, akiknek megváltozik a nyelvhasználata, ha huzamosabb időn keresztül Magyarországon tartózkodnak, a válaszadók több mint egynegyede szerint viszont természetes a bekövetkező változás. Az adatok azt mutatják, hogy minél idősebb a válaszadó, annál kevésbé preferálja a közösségi nyelvváltozat sztenderdhez való közeledését, az iskolázottság emelkedésével viszont csökken azoknak a száma, akik kifogásolják, ha valakinek a nyelvhasználata igazodik valamely más terület nyelvváltozatához. A felsőfokú képzésben részesültek véleménye megfordítja ezt a csökkenő tendenciát, ők szintén a helyi nyelvváltozatot ítélik meg kedvezőbben a sztenderd változattal szemben (Rancz 2016: 55).

Fazakas Noémi azt vizsgálta, hogy a Székelyföldről származó romániai magyar egyetemisták hogyan viszonyulnak a nyelvjárásokhoz, a román és a kisebbségi nyelvhez. A válaszadók 54%-a úgy vélekedett, hogy nem beszél jól románul, és ennek okát azzal magyarázták, hogy a román nyelvet nem kell az iskolán kívül használniuk, mivel magyar többségű területen élnek. A válaszadók többsége szerint nem jellemző, hogy megszólják őket, ha nyilvános helyen magyarul beszélnek. A nyelvi attitűdöket illetően a válaszadók többsége szerint Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul, tehát pozitívan viszonyulnak az anyanyelvükhöz. A román nyelvhez való hozzáállásuk viszont eltérő eredményeket mutatott, a megkérdezettek egy része elengedhetetlennek tartja az államnyelv ismeretét, mások viszont nem beszélik megfelelően a román nyelvet, amiért az oktatási rendszert teszik felelőssé (Fazakas 2016: 55–64).

Egy korábbi, 2000-ben végzett kutatás eredményei alapján az erdélyi magyaroknak a nagyobb része (51,81%) úgy gondolja, hogy Romániában csak az tud érvényesülni, aki a tanulmányainak egy részét román nyelven végzi, ettől valamivel kevesebb arányban (49,28%) voltak azok, akik szerint hasznos, ha valaki román nyelven folytatja egyetemi tanulmányait, valamint a válaszadók 29,5%-a szerint csak az képes Romániában érvényesülni, aki a tanulmányait teljes egészében román nyelven végzi. A kutatók arra is felhívták

a figyelmet, hogy ezek az eredmények nem azt jelentik, hogy az erdélyi magyarok közül ennyien akarnak vagy szeretnének románul tanulni, csupán úgy vélik, hogy az embereknek az előnyére válik, ha románul (is) tanulnak. A felmérés eredményeiből azt is megtudjuk, hogy az erdélyi magyaroknak a 98%-a szerint a román nyelv ismerete hasznos. A megkérdezettek 84,2%-a szerint azok a magyarok, akik jól tudnak románul, könnyebben találnak jó munkahelyet. A válaszadók 80,9%-a úgy véli, hogy román állampolgárságukból adódóan, minden romániai magyarnak jól kellene ismernie a román nyelvet. Az adatközlők 64,1%-a szerint a románok általában ellenségesen viselkednek azokkal a magyarokkal, akik nem beszélik jól a románt, és a válaszadók 57,9%-a úgy gondolja, hogy a hatóságok sokszor a román nyelvet a kisebbségi elnyomás eszközeként használják. A megkérdezettek 54,8%-a szerint pedig az állam asszimilálni akarja a magyarokat azáltal, hogy sok helyen kötelező a román nyelv használata (Horváth 2003: 18–19). Hasonló eredményeket mutatott egy olyan 2007 és 2008 között zajlott kutatás, amely során interjúbeszélgetéseket folytattak különböző végzettségű és környezetben élő erdélyi magyar diplomással. A válaszadók úgy gondolják, hogy a magyar nyelv fontos és használni kell, ugyanakkor Romániában szükséges a román nyelv ismerete is (Sorbán 2014: 95–96).

Fenyvesi Anna erdélyi, vajdasági és felvidéki diákok nyelvi attitűdjeit vizsgálta. Az általa használt módszer az úgynevezett ügynökvizsgálat verbal guise változata, amelyben hat nyelvet, illetve nyelvváltozatot használtak öt beszélőtől (magyarországi magyar, helyi regionális magyar nyelvváltozat, magyar akcentusú angol, brit angol, amerikai angol és többségi nyelv). Itt csak a témához kapcsolódó magyarországi és a regionális magyar, illetve a többségi nyelvre vonatkozó eredményeket szeretném röviden bemutatni. Az anyanyelvváltozatok és a regionális nyelv beszélői közül a magyarországi magyar kapta a legpozitívabb értékelést, a regionális magyar nyelvváltozat és a többségi nyelv megítélése nagyjából megegyező volt. Területi lebontásban: Erdélyben a regionális magyar nyelvváltozatot értékelték pozitívabban, Felvidéken ennek az ellenkezője volt megfigyelhető, a Vajdaságban pedig közel azonos volt a regionális magyar és a többségi nyelv megítélése. Összességében a többségi nyelvvel kapcsolatos attitűdök negatívnak bizonyultak, illetve a magyarországi magyar nyelvváltozatnak pozitívabb volt a megítélése a regionális magyarral szemben, de a regionális magyar nyelvváltozat iránti szolidaritás pozitív értékeket mutatott (Fenyvesi 2011: 227–234).

Csincsik Anikó Magyarországon és Szerbiában tanuló vajdasági hallgatók nyelvi attitűdjeit vizsgálta. A kutatás összehasonlító jellegű volt, harminc szerb és harminc magyar környezetben tanuló hallgatót vont be a vizsgálatba. Eredményei a magyar nyelvhez való pozitív hozzáállást mutatták. Különbség a két csoport hallgatóinál az iskolai és hivatali nyelvhasználatban volt megfigyelhető. Csoportidentitás szempontjából az adatközlők többsége a Vajdasághoz kötődik, és pozitívan értékelik az ottani nyelvváltozatot. Mindkét csoport esetében jellemző volt a vajdasági nyelvváltozatokhoz való pozitívabb viszonyulás a magyarországiakkal szemben (Csincsik 2011: 44–58).

Összefoglalóan a kisebbségi nyelvterületeken végzett kutatások eredményei azt mutatják, hogy többnyire jelen vannak a nyelvjárásokkal szembeni sztereotípiák, ugyanakkor a saját nyelvváltozatáról minden közösség pozitívan vélekedik, és az erős csoportkohézió is jellemző. Az is észrevehető, hogy az iskolai oktatás nem segíti a nyelvváltozatokhoz fűződő sztereotípiák eloszlatását, ami abban nyilvánul meg, hogy a középiskolások, illetve a középiskolából kikerülő fiatalok előítéletesebbek a nyelvjárásokkal szemben, mint azok a hallgatók, akik már rendelkeznek bizonyos dialektológiai és szociolingvisztikai ismeretekkel. Az oktatás vonatkozásában megvizsgálták, hogy a vajdasági

alsó osztályos tankönyvek és a tantervek milyen nyelvi attitűdöket közvetítenek. Az eredmények azt mutatták, hogy egyik sem épít a nyelvi változatosságra, és kizárólag a sztenderd nyelvtani rendszerhez kapcsolódó szabályokat érvényesíti, teljesen figyelmen kívül hagyva a vajdasági regionális nyelvváltozatokat (Vukov 2016: 85–93).

Az elmúlt években megfigyelhetők voltak pozitív változások az anyanyelvi oktatás területén. Kárpátalján például a 2005-ben megjelent Magyar nyelv tanterv (vö. Kótyuk szerk. 2005), majd a 2010-es középiskolai osztályoknak készült Magyar nyelv tanterv (vö. Beregszászi et al. 2010) célja az volt, hogy a tanárok ne kizárólag grammatikai ismereteket tanítsanak a diákoknak, hanem fejlesszék a tanulók szóbeli és írásbeli készségeit. A tanterv készítői fontosnak tartották, hogy a tananyagban megjelenjenek a helyi nyelvváltozatok jellemzői, felhívva a figyelmet a nyelvi változatosság fontosságára, amely növelheti a nyelvi otthonosságérzetet és csökkentheti az egyes nyelvhasználati jelenségekkel kapcsolatos sztereotíp vélekedéseket. Ezen célok megvalósításához 2005 és 2011 között elkészültek a tanterv alapján megírt tankönyvek, módszertani segédletek, továbbá 2017-ben sikerült megváltoztatni a kárpátaljai magyar nyelv vizsga tartalmát is úgy, hogy az hasonlítson a magyarországi magyar nyelv és irodalom érettségi vizsga tartalmához. A vizsgafeladatok megírásakor a készítők arra törekedtek, hogy a feladatok kompetencia-központúak legyenek, az érettségizők szövegértési és szövegalkotási képességeit teszteljék. Ezek a törekvések a nyelvmegtartást és a közösségi identitást erősíthetik Kárpátalján. Sajnálatos módon az utóbbi évek negatív történései és intézkedései nehezítik ennek az új tantárgy-pedagógiai reformnak az elterjedését. Egyrészt az additív szemléletmódot hangsúlyozó tantervek és tankönyvek helyett más tantervek és tankönyvek váltak hivatalossá, amelyek nem alkalmasak a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés céljainak a megvalósítására (Beregszászi–Dudics 2019: 150–164). Másrészt a 2017. szeptember 28-án életbe lépett új ukrán oktatási nyelvtörvény is nehezíti a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás helyzetét (erről bővebben lásd: Fedinec–Csernicskó 2017: 278–300, Csernicskó 2018b: 62–68).

3. Nyelvi attitűdöt befolyásoló tényezők a magyar nyelv változataiban

A nyelvészeti vizsgálatok arra a következtetésre jutottak, hogy a nyelvi attitűdök társadalmi eredetűek, nincs semmilyen nyelvi megalapozottságuk, mégis befolyással lehetnek a nyelvi változásra és viselkedésre (Trudgill 1997: 58). Nyelvi attitűdöket befolyásoló tényezők lehetnek a presztízshatások, amelyekkel az egyén nap mint nap szembekerül, továbbá az emberek nyelvvel kapcsolatos ismeretei, hiedelmei, a környezetükben élők szokásai és véleménye, anyanyelvi, illetve általános műveltségük. A mentalitásmódokat összefoglaló csoportok a következő tényezők alapján írhatók le: gazdasági helyzet, tudás, kulturális készségek és jártasságok, társas-társadalmi környezet és kapcsolathálózat (Kiss 1995: 135). Nyelvi attitűdök többek között vonatkozhatnak az anyanyelvre, más nyelvekre és nyelvváltozatokra (Rajsli 2003: 215). Kutatásom elméleti háttere az imént felsorolt tényezők mentén épül fel.

3.1. A nyelvváltozatok hagyományos és társasnyelvészeti szempontú megközelítése

Ebben a fejezetben a hagyományos nyelvészet és a társasnyelvészet nyelvszemléletét szeretném ismertetni. Munkámban azért tartom fontosnak ezt a két eltérő nyelvészeti megközelítésmódot bemutatni, mert nyelvszemléletükből kifolyólag befolyásolhatják a nyelvváltozatok megítélését, növelhetik vagy csökkenthetik azok presztízsét, ami ezáltal meghatározhatja az emberek nyelvvel és nyelvváltozatokkal kapcsolatos ismereteit, nyelvi attitűdjeit.

Saját kutatásomat a társasnyelvészet nyelvszemlélete alapján végzem. Adataim empirikus gyűjtésből származnak, és azt vizsgálom, hogy a nyelvhasználat által hogyan fejeződik ki az identitás és a közösségi összetartozás. Fontosnak tartom megvizsgálni, hogy a kutatásban részt vevő hallgatók nyelvhasználatát hogyan befolyásolja a kapcsolathálózatuk, a környezetükben élő emberek, és mindezek milyen nyelvi attitűdöket eredményeznek a különböző nyelvváltozatokra vonatkozóan.

A hagyományos nyelvészetről azért teszek említést ebben a fejezetben, mert az alábbiakban bemutatásra kerülő – a szociolingvisztikai kutatások megállapításai szerint elavult szemléletet tükröző (vö. Sándor 1999: 157–168) nyelvi rétegződést leíró modellek, az anyanyelvoktatás révén jelen vannak az emberek tudatában, befolyásolva ezzel a nyelvhasználatukat és nyelvi attitűdjeiket.

A nyelvtudományban két különböző nyelvészeti megközelítésmóddal számolhatunk, amelyek a nyelvről alkotott elméleteikben és kutatási módszereikben is eltérnek egymástól. E két eltérő nyelvészeti irányzat elkülönítésére, Wittgenstein (vö. 1989, 1998) vizsgálataihoz visszanyúlóan, a *privát nyelv* és *nemprivát nyelv* fogalmát is használják. A privát nyelvkoncepciójúnak nevezett szemléletmód azokat a nyelvészeti irányzatokat foglalja magában, amelyek egy ideálisnak vélt, zárt nyelvi rendszer vizsgálatával foglalkoznak, figyelmen kívül hagyva a beszéd tényleges megvalósulásait. A szociolingvisztikában hagyományos nyelvészet, tradicionális nyelvészet, illetve rendszernyelvészet

megnevezésekkel is említik ezt a nyelvészeti megközelítésmódot. A nemprivát nyelvfelfogás, amit társasnyelvészetnek vagy társasnyelv-szemléletnek neveznek, elutasítja a hagyományos nyelvészeti irányzatok ideális nyelvről alkotott elméleteit, és vizsgálataik középpontjába valódi beszélők valós megnyilatkozásait helyezi (Sándor 2020: 73–78).

A rendszernyelvészet a nyelvet zárt, homogén rendszerként előfeltételezi. Kiindulópontját az a feltevés adja, hogy a nyelv elsődleges funkciója, gondolataink kifejezése, és ezt csak egy olyan „ideálisnak", „tökéletesnek" vélt nyelvvel lehet megvalósítani, amelyben minden nyelvi elemnek egy funkciója van, és minden funkciót egy elem tölt be. A nyelvtudomány hagyományos irányzatainak képviselői saját nyelvismeretükre alapozva, az általuk „tökéletesnek" tartott nyelv vizsgálatára, illetve elemzésére összpontosítanak. Ezt az úgynevezett tökéletes változatot általában a sztenderddel azonosítják. Kutatásaikban egyrészt figyelmen kívül hagyják a normától eltérő nyelvi jelenségeket, másrészt a számontartott nyelvváltozatokat több homogén rendszer együtteseként vizsgálják (Sándor 1999: 145).

A hagyományos nyelvrétegződési modell alapján, a nyelv vízszintes és függőleges tagolódást mutat. A „vízszintes" tagolódás szerint vannak területi nyelvváltozatok, vagyis nyelvjárások, a „függőleges" tagolódás pedig megkülönbözteti a réteg- és csoportnyelveket. A függőleges tagolódás rangsorba állítja az egyes nyelvváltozatokat, amelyek élén az úgynevezett „írott nemzeti nyelv" áll, alatta pedig ennek a beszélt változata, majd az úgynevezett hivatalos és közéleti nyelv, ifjúsági nyelv, családi nyelvhasználat, a legalsó helyre pedig a tolvajnyelvi szavak kerülnek (vö. Kiss 1995: 13–14, Sándor 1999: 157–158, Tolcsvai 2004: 75–76, Sándor 2016: 21).

A nyelvváltozatok rétegződésének hármas modellje a mai magyar nyelvnek a következő főbb nyelvváltozatait különbözteti meg:

1. Köznyelvi változatok: beszélt és írott köznyelv.
2. Társadalmi változatok: csoportnyelvek és szaknyelvek.
3. Területi változatok: nyelvjárások.

Az iménti osztályozásban megnevezett köznyelv presztízsváltozatként funkcionál, amelynek használata társadalmi tekintélyt jelez. Nyelvtana kodifikálva van, amely meghatározza a „helyes" nyelvhasználatot mind szóban, mind írásban. Ennek a felfogásnak egyazon nyelvközösségen belül egységesítő, más nyelvközösségek tagjaival szemben viszont elkülönítő szerepe van. A társadalmi nyelvváltozatokhoz sorolt csoport és szaknyelvek szókészletükben mutatnak eltéréseket. A szaknyelveknek közérdekű szerepük van, szókincsük pontosan meghatározott, kodifikált, a csoportnyelvek ezzel szemben inkább magánérdekűek. A területi nyelvváltozatok földrajzi tagolódás következtében alakultak ki, és történetileg ezek a nyelvváltozatok az elsődlegesek (Kiss 1995: 75–75).

A nyelvváltozatok rétegződésének hármas modelljében is megfigyelhető a nyelvváltozatok függőleges és vízszintes tagolódása, harmadik kategóriaként pedig a „nemzeti nyelvet" említi, amely az előző kettőtől eltérően nem tagol, hanem egységesít, ezért „eszményi" és „normatív" nyelvváltozatnak tekintik, ennek írott formája az „irodalmi nyelv", beszélt változata pedig a „köznyelv" (Sándor 1999: 159). Ezt példázzák az alábbi nyelvrétegződést bemutató modellek:

- Bárczi Géza függőleges tagolódás szerint megkülönbözteti a rétegnyelveket és csoportnyelveket, vízszintes tagolódás szerint pedig a nyelvjárásokat (Bárczi 1953: 15–21).
- Nyirkos István hármas modellje az irodalmi nyelvnek, a köznyelvnek és a népnyelvnek is megkülönbözteti a beszélt és írott változatát (Nyirkos 1981: 19–30).

– A Benkő-féle modell a „nemzeti nyelv” és „népnyelv” között tesz különbséget. Mindkét kategóriának van beszélt és írott formája. A nemzeti nyelv beszélt formáihoz sorolja a köznyelvet (beszélt nemzeti nyelvet), az írott formájához pedig az irodalmi nyelvet (írott nemzeti nyelv). A népnyelv beszélt formája alatt a nyelvjárások egészét és egyenkénti résztípusait érti, az írott formája alatt pedig a nyelvjárási jellegű írásbeliség egészét és egyenkénti résztípusait (Benkő 1960: 62).
– Papp László az úgynevezett nemzeti nyelvnek különbözteti meg az írott és beszélt változatát. Az írott változathoz csoportosítja az irodalmi írásbeliséget és az irodalmon kívüli írásbeliséget. A beszélt változathoz pedig a köznyelvet és a nyelvjárásokat sorolja (Papp 1961: 4–9).
– A Károly Sándor-féle modell megkülönbözteti az irodalmi és a nem irodalmi műfajokat, illetve a társalgást (Károly 1961: 385–398).
– Deme László megkülönbözteti az irodalmi nyelvet, a köznyelvet és a népnyelvet (Deme 1969: 151–159).
– Sebestyén Árpád hármas modellje szerint vannak normatív, területi és társadalmi nyelvváltozatok. A normatív nyelvváltozatokhoz az irodalmi nyelvet és a köznyelvet sorolja, a területi nyelvváltozatokhoz a nyelvjárástípusokat és a helyi nyelvjárásokat, a társadalmi nyelvváltozatokhoz pedig a szaknyelveket, hobbinyelveket, életkori nyelvváltozatokat és az argót (Sebestyén 1988: 117–118).

A különböző modellek alapján bemutatott kategóriák megegyeznek abban, hogy a nyelvváltozatokat normatív, területi és társadalmi szempontok alapján osztályozzák. Ezek közül kiemelt pozícióba helyeznek egy úgynevezett „eszményi” változatot, amelynek értéket tulajdonítanak, és az attól eltérő formákra úgy tekintenek, hogy azok csak ráépülnek a „nemzeti” nyelvre. Az úgynevezett eszményi nyelvváltozaton belül is különbséget tesznek annak írott és beszélt változatai között, és az írottnak tulajdonítanak magasabb presztízst a beszélt nyelvvel szemben. Az „eszményitől” eltérő változatok közül egyedül a nyelvjárások gyűjtését tartják fontosnak, amiről azt tartják, hogy az leginkább csak idősebbek, földműveléssel foglalkozók, illetve a falusi lakosság nyelvhasználatában természetes. Legkevésbé pedig az úgynevezett „réteg- és csoportnyelveket” veszik figyelembe, amelyek – e szemléletmód szerint – megakadályozzák az egységes nyelvhasználat kialakulását. Mindezek alapján a hagyományos nyelvészeti megközelítésmód nem foglalkozik a nyelvváltozatok egymáshoz való kapcsolatával, hanem külön, egymástól független jelenségekként tüntetik fel azokat. A hagyományos nyelvészet diszkrét és statikus kategóriákként tekint a nyelvváltozatokra, amelyek jól körülhatárolhatók és a leírás pillanatában nem változók. Így az előbb bemutatott osztályokban a nyelvváltozatok használatát kategorikus szabályok írják elő (Sándor 1999: 160, Tolcsvai 2003: 272–237).

A társas szemléletű nyelvészet minden nyelvváltozatra azonos értékű nyelvi rendszerként tekint. A hagyományos nyelvészettől eltérően, a társasnyelvészet, figyelembe véve a nyelv közösségi jellegét, a nyelvi rendszerhez kapcsolódó társas jelentéseket is megvizsgálja. Fontos szerepe van annak, hogy egy-egy nyelvi formát kivel szemben, és milyen helyzetben használunk, ezt nevezzük társas jelentésnek. Minden egyes nyelvi formának van társas jelentése is, némelyek egyértelműbben, mások kevésbé észrevehetően jelzik használóik identitását. A választást befolyásolhatja az egyén verbális repertoárja, illetve hogy az adott kommunikációs helyzetben, a beszélő, a birtokában lévő nyelvváltozatok közül, melyiket tartja megfelelőnek a kommunikációs szándék megvalósításához. A társasnyelvészet a nyelvet heterogén rendszerként vizsgálja, ami azt jelenti, hogy nemcsak egy-egy nyelvnek lehetnek különböző változatai, hanem a nyelvváltozatok önmagukban is változatosak (Sándor 2016: 18). Sándor Klára a nyelvváltozat fogalmát a

következőképpen adja meg: „A nyelvváltozatot úgy írhatjuk le, mint a valamilyen szinten közös tulajdonságokat fölmutató nyelvhasználati módok együttesét, amely az éppen releváns szinten elkülönül más nyelvváltozatoktól” (Sándor 2016: 55). A nyelvváltozatokat nem lehet élesen elkülöníteni egymástól, mivel a területi és társadalmi tagolódás egységet alkot. Az azonos területen élő és ugyanazt a nyelvváltozatot elsajátító egyének is különbözőképpen beszélnek származási helyüktől, koruktól, foglalkozásuktól, iskolázottságuktól, társas szerepeiktől függően (Kiss 1995: 61).

A társas szerepek jelölésére, ahol több nyelv vagy nyelvváltozat is használatos, választhatunk a nyelvi repertoárunkban lévő nyelvek vagy nyelvváltozatok közül. Egy nyelvváltozat használata esetén pedig stílusváltozatok közül választhatjuk ki azt, amelyet a kommunikációs cél elérése érdekében a legmegfelelőbbnek tartunk. A stílusváltozat fogalmát Trudgill a következőképpen adja meg: „A szociolingvisztikában a nyelv azon nyelvváltozatának a neve, amely a társas környezethez kötődik, és amely más stílusváltozatoktól formalitás tekintetében különbözik” (Trudgill 1997: 71). A stílusváltozatok a nagyon formálistól a nagyon informálisig terjedhetnek, ennek kiválasztása függ a beszélgetőtársak közötti viszonytól, amit meghatározhat a felek közötti ismertség foka vagy a felek hierarchiában elfoglalt helye. A stílusváltozat kiválasztását meghatározó tényező lehet még az is, hogy a kommunikáció milyen helyzetben zajlik le, például két fél másképpen beszél egymással egy kötetlen baráti beszélgetés során, mint egy munkahelyi vitán. További fontos szempont a kommunikációt lehetővé tévő csatorna és a beszélgetés témája (Kiss 1995: 68, Sándor 1999: 165).

A társasnyelvészet empirikus módszerekkel dolgozik, valós nyelvhasználók valódi nyelvi viselkedésének megfigyelésével írja le a nyelvet. E nézőpont szerint a nyelvet a hozzá kapcsolódó társas jelentéssel együtt kell vizsgálni, és figyelembe kell venni, hogy ki beszél, milyen helyzetben, milyen témáról, milyen közvetítőeszköz segítségével, valamint azt is, hogy a beszélő kommunikáció közben milyen identitást tükröz a nyelvhasználata által (Sándor 2020: 78).

A társas szemléletű nyelvészet abban is különbözik a hagyományos nyelvészettől, hogy a nyelv gondolatközvetítő szerepe mellett, a nyelv identitásjelző funkcióját is előtérbe helyezi. Egyes nyelvek vagy nyelvváltozatok megítélésének közösségi identitást jelző szerepük van. Előfordulhat, hogy ha valaki negatív attitűdöt kapcsol egy nyelvhez vagy nyelvi formához, akkor valójában ahhoz viszonyul negatívan, akire jellemzőnek tartja az adott nyelv vagy nyelvi forma használatát. Megfigyelhető olyan nyelvhasználathoz kapcsolódó negatív attitűd is, amely egyáltalán nem függ össze személyes tapasztalattal, hanem a kultúra részeként vesszük át. A közösség is meghatározó lehet abban, hogy a beszélők hogyan ítélnek meg nyelveket, nyelvváltozatokat, amennyiben a közösséghez való viszonyulásuk pozitív, akkor annak a közösségnek a nyelvváltozatához is pozitívan fognak viszonyulni, de ha a közösség kirekesztő, vagy valamilyen más ok miatt ellenszenvet éreznek iránta, akkor azt a nyelvváltozatot sem fogják szeretni, ami azt a közösséget jellemzi. A beszélő saját nyelvváltozatának megítélésében fontos szerepet játszik, hogy mások hogyan vélekednek arról a változatról, ha más emberek valakit megszólnak vagy lenéznek a nyelvhasználata miatt, akkor előfordulhat, hogy a sértett egyénnek nemcsak a saját nyelvhasználatával kapcsolatban alakulnak ki negatív nézetei, hanem a saját közösségével szemben is. A nyelvhasználat alakulásában a társas kapcsolathálózat is fontos szerepet játszik. A társas kapcsolathálózatot azon emberek összessége alkotja, akikkel kapcsolatban állunk, ezáltal pedig különböző közösségekhez is kapcsolódunk (Sándor 1999: 165–168).

3.2. Társas kapcsolathálózat mint nyelvhasználatot befolyásoló tényező

A társas kapcsolatrendszer hálózatot alkot. A társas kapcsolathálózat az egyént körülvevő ismertségi kapcsolatokat jelenti, ami azt mutatja meg, hogy egy közösségben hányan ismerik egymást, milyen viszonyban és hány féle módon vannak egymással kapcsolatban. A társas kapcsolathálózat fogalma a kulturális antropológiából ered: „Azokat a bonyolult hálózatokat jelöli, amelyeken keresztül az egyén a társadalom más tagjaival baráti, rokoni vagy egyéb társas viszonyok révén közvetlenül vagy közvetetten kapcsolatban áll" (Trudgill 1997: 80). A szociolingvisztikai kutatásokban a beszélőt egy hálózat részének tekintik, melyben az egyén társas viszonyait és nyelvhasználatát a kapcsolatrendszere alapján értelmezik (Kovács 2011: 91).

A korábbi kutatásokban Barnes foglalkozott a kapcsolathálózatokkal. Vizsgálatában egy norvég sziget társadalmi szerkezetének feltárására törekedett a személyes kapcsolatok hálózatának leírása által. Vizsgálatának résztvevői között rokonsági, baráti és szomszédsági viszony állt fent. Kutatása arra világított rá, hogy a kapcsolatok nem korlátozódnak körülhatárolt csoportokra, hanem azokon is átlépve, az egész közösséget behálózzák, sőt a sziget határain is túljutnak (Barnes 1954). Az Ukrajnában élő kárpátaljai magyarok kapcsolatai is átnyúlnak az országhatárokon, és a statisztikák szerint a Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok igen magas arányban 20 és 29 év közöttiek, ami a tanulmányi célú hallgatói mobilitás következménye (Kincses–Karácsonyi 2011: 17).

Fontos eredményekhez vezetett Milroyék belfasti kutatása, amely során arra következtettek, hogy a kapcsolatok erősségétől függ, hogy milyen valószínűséggel vesz át egy közösség új nyelvi normákat. A hálózat szerkezete befolyással lehet a nyelvi változás terjedésére. Milroyék különbséget tesznek a zártabb közösségek és a kevésbé zárt közösségek között. Zártabb közösségben a tagok sokkal többet érintkeznek egymással, mint kívülállókkal, ilyenkor szilárdabb normák határozzák meg a tagok viselkedését, és igen erőssé válik a saját norma iránti tisztelet. A kevésbé zárt közösségek könnyebben vesznek át változásokat (Milroy 1987). Napjainkban a kommunikációs és mobilitási lehetőségek megváltozásával a nyelvi változás terjedése sokkal gyorsabban megvalósulhat, mint korábban (Kovács 2011: 92).

Lesley és James Milroy, kutatásukban a beszéd bizonyos vonatkozásait vizsgálták annak kiderítésére, hogy milyen stabil vernakuláris vagyis alapnyelvi normák jönnek létre és maradnak fent egy közösségben. Eredményeik alapján minél erősebb a szociális háló, annál gyakoribb a vernakuláris nyelvi jelenségek használata. Következésképpen, ha valaki erősebben beépül a saját közösségébe, akkor több, az adott csoportra jellemző, nemsztenderd változatot használ. A vizsgálat eredményeképpen az egyén beszédét elsősorban a közvetlen környezet határozza meg (Milroy–Milroy 1978: 19–36).

Peter Trudgill a norwichi nyelvhasználatról végzett kutatást, amelynek eredményeként a rejtett presztízsre vonatkozóan megállapította, hogy a sztenderd változat magas társadalmi tekintélye mellett a megvizsgált közösségek, a saját, nemsztenderd, nyelvváltozataiknak is presztízst tulajdonítanak, és kötődnek a saját nyelvváltozatukhoz, akkor is, ha amiatt érte már őket negatív megkülönböztetés (Trudgill 1974). A rejtett presztízs azt jelenti, hogy a nemsztenderd, alacsonyabb státuszú nyelvi formáknak is lehet tekintélyük,

ha egy közösség tagjainál pozitív értékeket jelölnek, például azonos közösséghez tartozást fejeznek ki, ami barátságosságot és lojalitást jelez használóik körében (Trudgill 1997: 68).

A határon túli magyar kétnyelvűséggel kapcsolatos kutatásokban is figyelmet fordítottak a társas kapcsolathálózatra. Susan Gal a felsőőri nyelvcserefolyamatok vizsgálatakor a beszélők társadalmi kapcsolathálózatával is foglalkozott. Felsőőr lakosságának rétegződését tekintve, magyarok és németek egyaránt éltek a településen. A magyar anyanyelvű lakosság főleg földművesekből állt, a német anyanyelvűek pedig jómódú kisiparosokból és kereskedőkből. Ebből adódóan a német nyelv presztízse a magyar fölé emelkedett, mivel a német nyelvtudás jelentette az ottani magyar fiatalok számára az érvényesülés lehetőségét. Ezen körülmények tekintetében vizsgálta meg Susan Gal, többek között, a lakosok kapcsolathálózatát is. Az eredmények azt mutatták, hogy akiknek a kapcsolathálózata földművesekből állt, azok sokkal többször használták a magyar nyelvet, mint mások. Családon belül is a magyar nyelv dominanciája volt jellemző, ezért a magyar nyelv használata visszaszorult a családi színtérre, míg a német a hatalom és szaktekintély nyelve volt (Gal 1991: 67–68).

A kisebbségben élő közösségek mindennapos kommunikációjában a nyelvek között úgynevezett munkamegosztás figyelhető meg, ez a legtöbb esetben úgy valósul meg, hogy a családban és a magánéletben a kisebbségi nyelv használata dominál, míg a nyilvános helyzetekben a többségi nyelv használatos. Ez a helyzet jellemzi a kárpátaljai magyar kisebbségi nyelvterületeket is, ahol a magyar nyelvhasználat dominanciája a családi nyelvi színtérre jellemző leginkább, a hivatalos szférában pedig a legkisebb mértékű a magyar nyelv előfordulása (Csernicskó szerk. 2010a: 43).

3.3. Nyelvváltozatokhoz kapcsolódó alapfogalmak

A hagyományos és társasnyelvészeti szemléletmódokat ismertetve kiderült, hogy a különböző nyelvészeti megközelítések eltérő funkciókat tulajdonítanak a nyelvnek, és másképpen értelmezik a nyelvi változatokat.

A sztenderd fogalmának a tisztázására is különböző nézőpontok alakultak ki a nyelvtudományban. Ezek a nézetek két típusba sorolhatók. Az egyik álláspont a sztenderd változatot a nyelv változatainak történetéből vezeti le, érvényességét az egész nyelvközösségre kiterjeszti, és a többi nyelvváltozathoz képest kiemelt pozícióba helyezi. E nézőpont a sztenderdet „egységes, normatív és eszményi” jelzőkkel illeti. A másik nézőpont a sztenderd változatot a beszélők társadalmi helyzetéből vezeti le, tehát mint szociokulturális tényezők eredménye, melynek érvényességét az elitre terjeszti ki, és a beszélők társadalmi helyzetéből adódóan a nyelv magas presztízzsel rendelkező változatának tartja (Tolcsvai 2004: 115–116). Mindezek alapján a sztenderd fogalmának a magyarázatára többféle meghatározás is létezik:

1. Eszményi, tökéletes, a beszédtevékenység mintájául szolgáló nyelvváltozat, amelynek elérésére törekedni kell a kommunikáció során. Presztízse az összes többi nyelvváltozat fölé emeli.

2. Sajátos helyzetű dialektus, amely egy meghatározott társadalmi osztályhoz, leginkább kulturális, műveltségi, hatalmi réteghez kapcsolódik, akik anyanyelvükként sajátítják el ezt a változatot, és azt szeretnék elérni, hogy használata az egész beszélőközösség számára nélkülözhetetlen legyen.

3. Kitalált eszme, amely csak annak köszönhetően létezik, hogy beszélnek róla, és ezáltal befolyással lehet a kommunikáció megvalósulására (Lanstyák 2015: 28–31).

Trudgill a sztenderd változat fogalmát a következőképpen határozza meg: „A nyelvnek olyan nyelvváltozata, amelyben sztenderdizáció játszódott le, és amely autonómmá vált. [A sztenderd változat terminus nem feleltethető meg sem a magyar szakirodalomban még ma is gyakran fölbukkanó irodalmi nyelv kifejezésnek, sem az ennek rovására terjedő (igényes) köznyelv kifejezésnek. A sztenderd változat egy létező nyelvváltozat neve, az irodalmi nyelv pedig olyan eszményi nyelv lenne, amelyet valójában csak „tökéletes" nyelvi kompetenciával rendelkező „ideális beszélők" tudnának beszélni, méghozzá a lehető legformálisabb társas környezetben…]" (Trudgill 1997: 77–78).

Nyelvi szempontból a sztenderd más nyelvváltozatoknál jobban körülhatárolható változat, amely a nyelvi változók sztenderd változatait tartalmazza. Nyelvtana és szókincse rögzítve, azaz kodifikálva van tankönyvekben, szótárakban. A sztenderd szociolingvisztikai értelmezése nem fogadja el azokat az előíró értelmezéseket, amelyek ezt a változatot felsőbbrendűnek, tökéletesnek ítélik meg (Sándor 2016: 57).

A nyelvváltozatok hálózatot alkotva töltik be funkciójukat a nyelvhasználatban. Mindegyiknek megvan a maga sajátos, más nyelvváltozatoktól megkülönböztető nyelvi sajátossága. A nyelvváltozatok között nem áll fenn hierarchikus viszony, különbségek leginkább elterjedtségükben, funkcionális hatókörükben, társadalmi presztízsükben és szókészletükben figyelhetők meg (Kiss 2017: 199).

Egyes beszélők nyelvhasználatában az alapnyelv (vernakuláris) is kiemelt pozíciót tölt be. Jelen kontextusban tárgyalt alapnyelv definícióját Labov a következőképpen magyarázza: „Az »alapnyelvet« úgy definiáljuk, mint azt a beszédmódot, amelyet a serdülőkor előtti években sajátítanak el. Empirikus megfigyelés, hogy az »alapnyelv« rendkívül szabályos természetű. Az »alapnyelvben« inherens váltakozások vannak, de azok a szabályok, amelyek e váltakozásokat irányítják, szabályosabbnak tűnnek, mint a választékosabb, a beszélők által később elsajátított »felsőbb« stílusokban működő szabályok. Minden beszélőnek van »alapnyelve« legalább egy bizonyos nyelvben" (Labov 1988: 23). Sándor Klára meghatározása szerint az alapnyelv annak a nyelvváltozatnak a neve, amelyet elsődlegesként sajátítunk el, amit beszélgetéskor a legautomatikusabban, a legkisebb odafigyeléssel használunk. Alapnyelv bármely nyelvváltozat lehet: valamely nemsztenderd változat, nemsztenderd változókat is tartalmazó nyelvváltozat, illetve a sztenderd is lehet valakiknek az alapnyelve (Sándor 2016: 63). Azokat a stílusváltozatokat nevezzük így, amelyek informális kontextusokhoz kapcsolhatók (Trudgill 1997: 8).

4. Nyelvi attitűdöt befolyásoló tényezők a magyar nyelv kisebbségi változataiban

Ebben a fejezetben azt szeretném bemutatni, hogy kisebbségi, kétnyelvű magyar nyelvterületen milyen tényezők befolyásolják a nyelvek, nyelvváltozatok megítélését. A kétnyelvű környezetben élő kisebbségi magyarok, nyelvekkel és nyelvváltozatokkal kapcsolatos, attitűdjeire hatással lehetnek a társadalmi, politikai és oktatáspolitikai folyamatok, intézkedések, az anyanyelv használhatósága, valamint az identitástudat erőssége. A fejezet első része áttekintést ad a kárpátaljai kétnyelvűség fontosabb fogalmairól, valamint a kárpátaljai magyarok helyzetéről és a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Ezt követően ismerteti azokat a tényezőket, amelyek hatással lehetnek a Kárpátalján használatos magyar nyelv és változatainak a megítélésére.

4.1. A kétnyelvűség meghatározása, kétnyelvű beszédmódot érintő alapfogalmak tisztázása

A kétnyelvűség vagy többnyelvűség egyénekre, közösségekre és társadalmakra vonatkoztatható fogalom, amikor az egyének vagy csoportok a mindennapi életük során két vagy több nyelvet használnak.

Egyéni kétnyelvűség vonatkozásában az a személy nevezhető kétnyelvűnek, aki két vagy több nyelven tud, és a mindennapjai során két vagy több nyelvet használ. A kétnyelvű egyének sok tekintetben különbözhetnek egymástól. Kétnyelvűnek tekinthető a vendégmunkás, aki nem beszéli jól annak az országnak a nyelvét, ahol dolgozik, annak ellenére, hogy mindennap használja, sőt talán írni és olvasni sem tud azon a nyelven. Ugyanakkor kétnyelvű az a személy is, aki tolmácsként vagy fordítóként kiválóan ismer és használ két nyelvet, illetve az a kutató is, aki idegen nyelven olvas szakirodalmat és ír tanulmányt. Kétnyelvűnek nevezhetők egy kisebb közösség azon tagjai is, akik otthon a saját nyelvüket használják, a többi nyelvhasználati színtéren pedig egy másik nyelvet. Az egyéni kétnyelvűségen belül megkülönböztethető a kiegyenlített (balansz) vagy egyenlőtlen (domináns) kétnyelvű. A kiegyenlített kétnyelvű egyén nyelvtudása mindkét nyelvben többnyire azonos. A domináns kétnyelvű viszont az egyik nyelvében több kompetenciával rendelkezik, mint a másik nyelvében. Kisebbségi körülmények között, az anyanyelv megőrzése szempontjából fontos, hogy az egyén a kisebbségi nyelvében legyen domináns kétnyelvű a többségi nyelvvel szemben (Borbély 2014: 28).

Társadalmi kétnyelvűségről beszélünk, amikor egy államalakulaton belül használatos két vagy több nyelv. Itt megemlítendő a de facto és a de jure kétnyelvűség fogalma. A de facto kétnyelvűség a tényleges szociolingvisztikai valóságra utal, a de jure kétnyelvűség pedig azt jelenti, hogy hivatalosan hány nyelvet ismernek el az adott államban. A valóságban igen nagy eltérés figyelhető meg a tényleges és a hivatalos kétnyelvűség között (Bartha 1999: 47–48).

A közösségi kétnyelvűség azt jelenti, hogy egyazon területen élő nyelvi csoportok kapcsolatban állnak egymással (Bartha 1999: 58). Lanstyák István a következőképpen adja meg a kétnyelvű beszélőközösség fogalmát: „Kétnyelvű beszélőközösségen olyan

közösségeket értek, amelyben a napi kommunikáció során két önálló nyelv használatos. Az ilyen közösségeknek nem minden tagja kétnyelvű, de ezek is tagjai a kétnyelvű beszélőközösségnek. Egyrészt azért, mert a két nyelv használatának szabályait ők is ismerik (tudják, milyen beszédhelyzetben lehet magyarul megszólalni), másrészt pedig azért, mert ők is a kétnyelvű anyanyelvváltozatot beszélik, mivel ezt sajátították el anyanyelvként" (Lanstyák 1993: 77). Egy közösség tehát akkor tekinthető kétnyelvűnek, ha a tagjai két vagy több nyelven tudnak, és a mindennapjaik során használnak is két vagy több nyelvet. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a kétnyelvű közösség minden beszélője ugyanolyan szinten ismeri a közösség két vagy több nyelvét. Gyakoribb eset, amikor egy kétnyelvű közösség egyes tagjai csak az egyik, vagy csak a másik nyelvet beszélik. Kétnyelvű közösségekben a kétnyelvűség lehet stabil vagy instabil (átmeneti) folyamat. A stabil kétnyelvű közösségek megtartják az általuk használt nyelveket azáltal, hogy a nyelvek funkcionálisan jól elkülönülnek. Instabil kétnyelvűség esetén a nyelvek használata nem különül el szigorúan egymástól, hanem átfedésben vannak. Bár léteznek stabil kétnyelvű közösségek is, mégis sokkal gyakrabban találkozhatunk olyan közösségekkel, ahol a kétnyelvűség instabil folyamat, amelynek eredményeképpen a közösségek a saját nyelvük használatáról áttérnek egy másik nyelv használatára (Borbély 2014: 36–38). Kétnyelvű közösségekben a nyelvcserét vagy a nyelvmegőrzést több tényező is befolyásolhatja, például:

1. a különböző nyelvű csoportok között létrejövő kapcsolat,
2. társadalmi, gazdasági és politikai változások,
3. a csoport lélekszáma,
4. a csoport saját intézményeinek fejlettsége,
5. a csoport szétszórtsága vagy koncentráltsága,
6. a csoport izoláltsága,
7. a településtípusok,
8. a társadalmi–gazdasági státusz,
9. az endogám, illetve az exogám házassági szokások,
10. a nyelvi és a közösségi attitűdök,
11. a sztenderd, illetve az írott változat ismerete,
12. az etnikai öntudat.

Ezek a tényezők nem egyenlő mértékben vannak jelen minden közösség életében, egyes összetevők gyakran megfigyelhetők, mások csak egyedibb esetekben nyilvánulnak meg (Borbély 2014: 42).

Kétnyelvű, kisebbségi közösségekben jellemző, hogy a nyelvek között munkamegosztás van, tehát a közösség egyes tagjai otthoni, családi környezetben a saját nyelvüket használják, a többi nyelvhasználati színtéren, például iskolában vagy munkahelyen pedig a többségi nyelvet (Borbély 2014: 28).

A kisebbség szó azt jelöli, hogy az emberek kisebb számú csoportban élnek egy másik csoporthoz képest. Megkülönböztetik a nemzeti, nemzetiségi, nyelvi és vallási kisebbségeket. A nemzeti kisebbségeket általában nyelvi kisebbségeknek is nevezik (Kiss 1995: 176). A nemzeti kisebbség fogalmának a meghatározása a következő: „Egy állam polgárainak olyan csoportja, amely az állam lakossága többi részéhez képest számszerű kisebbségben van, nincs domináns helyzetben, s amelynek tagjai történelmi események folytán elszakadtak szülőhazájuktól, de megőrizték annak az országnak vallási, nyelvi és kulturális jellemzőit, s közös akarattal törekednek a fennmaradásra és arra, hogy a többséggel

egyenlő elbánásban részesüljenek mind ténylegesen, mind a törvények szerint, s tiszteletben tartják az adott állam szuverenitását" (Girasoli 1996: 124). A nemzeti kisebbségeket az alábbi tulajdonságok jellemzik:

1. Tagjai hátrányosan megkülönböztetett helyzetben vannak, mivel korlátozottak a jogaik és a lehetőségeik.

2. A diszkrimináció miatt a nemzeti kisebbségek tagjai között megfigyelhető a csoportszolidaritás.

3. A kisebbségek általában tömbökben élnek, elkülönülve a nagyobb közösségektől (Giddens 1997: 257–258).

A Magyarország területein kívüli magyar anyanyelvűek jelentős része kisebbségben él. A Magyarország határain kívül élő kisebbségekre vonatkozóan megkülönböztetik az őshonos és a bevándorló (emigráns) csoportokat. Az őshonos csoportot azok alkotják, akik eredeti lakhelyükön, a Kárpát-medencében élnek, és az országhatárok megváltozása miatt kerültek más országba. A Magyarországtól elcsatolt, más országokhoz kerülő területeken többmilliós őshonos magyarság él, nagyobb részük összefüggő területen, kisebb részük pedig nyelvszigetekben, szórványokban. Ők alkotják tehát a történelmi vagy őshonos kisebbséget. A másik csoportba azok a Magyarországon kívül élő magyarok tartoznak, akik nem a Kárpát-medencében élnek, lakhelyüket különböző vallási, politikai, gazdasági, egyéb okokból kifolyólag elhagyták. A kisebbségeknek ezt a csoportját bevándorló kisebbségeknek nevezik (Kiss 1995: 183–184).

Az őshonos kisebbségnek két típusa van. Az első típusba azok a kisebbségek sorolhatók, akik nyelve egyetlen országban sem hivatalos nyelv. A másik típust azok a kisebbségek alkotják, akik nyelve valamely más országban hivatalos nyelv (Bartha 1999: 77–84). Az ukrajnai (kárpátaljai) kétnyelvűség esetén őshonos, emellett kisebbségi kétnyelvűségről van szó, ami azt jelenti, hogy a kárpátaljai magyar közösség anyanyelve – a magyar – alárendelt helyzetben van az ukrán államnyelvvel szemben. A beszélők nyelvtudásának a foka meglehetősen változatos, Kárpátalján többen vannak magyar-orosz, mint magyar-ukrán kétnyelvűek. A másodnyelv elsajátításának az indítéka alapján a magyar többségű kárpátaljai településen élők kétnyelvűsége elrendelt kétnyelvűség, mivel az ukrán nyelvvel általában az iskolában ismerkednek meg. A kárpátaljai magyarság kétnyelvűsége egyoldalú, mert a többségi ukrán nemzetre nem jellemző olyan szintű kétnyelvűség, mint a kárpátaljai magyarokra (Csernicskó szerk. 2003: 35, Csernicskó szerk. 2010a: 37–55).

Figyelembe véve, hogy a kétnyelvűség egyénekre, közösségekre és társadalmakra jellemző jelenség, a meghatározására számos definíció létezik a nyelvtudományban attól függően, hogy melyik perspektívából vizsgáljuk a témát.

A funkcionális meghatározás szerint „A kétnyelvűség két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezeket használják is" (Grosjean 1992: 51). A Weinreich által megfogalmazott nyelvhasználat-központú definíció szerint „két nyelv váltakozó használatának gyakorlatát kétnyelvűségnek, az ebben részt vevő egyént pedig kétnyelvűnek nevezzük" (Weinreich 1953:1). Skutnabb–Kangas meghatározása szerint pedig kétnyelvűnek nevezhető az a személy, aki „egy- vagy többnyelvű közösségben is anyanyelvi szinten képes két (vagy több) nyelven kommunikálni, a közösség és az egyén által az egyén kommunikatív és kognitív kompetenciájára kirótt szociokulturális követelményeknek megfelelően, és aki mindkét (illetve valamennyi) nyelvi csoporttal (és kultúrával) vagy azok részeivel képes azonosulni" (Skutnabb–Kangas 1984: 90).

Kárpátalján a kétnyelvűséget többnyire funkcionalista megközelítésből vizsgálták, abból a megállapításból kiindulva, hogy egy közösséget akkor tekinthetünk kétnyelvűnek, ha tagjai kommunikáció közben két vagy több nyelvet rendszeresen használnak (Csernicskó szerk. 2003: 30). Ennek megfelelően a kétnyelvű beszélők nemcsak egy nyelv változatai közül választhatnak a kommunikációs szituációnak megfelelően, hanem az általuk elsajátított két vagy több nyelv közül is, ezt a folyamatot nevezik a szakirodalomban nyelvválasztásnak vagy kódválasztásnak. Kisebbségi, nemzetiségi területeken ezek az emberek családi és baráti körben rendszerint az anyanyelvüket, hivatalos környezetben pedig a hivatalos államnyelvet használják (Csernicskó szerk. 2003: 84).

Az egynyelvű beszélők egy nyelv és annak a változatai (nyelvjárás, sztenderd) közül választhatnak a kommunikáció során. Ezt általában a kommunikációs helyzet határozza meg, például, ha az adott körülmények úgy kívánják, akkor az informális helyzetre jellemző stílusról átválthatnak egy formálisabb, helyzethez illő stílusra. A kétnyelvű beszélő ezzel szemben két nyelv és annak változatai közül választhat. Egyfelől az egynyelvű beszélőkhöz hasonlóan választhat az egyik vagy a másik nyelvében lévő változatok közül, másfelől a két nyelv közül is választhat, eldöntheti, hogy az adott helyzetben melyik nyelven kíván megszólalni, ezt nevezik nyelvválasztásnak. A nyelvválasztást több tényező is befolyásolhatja, például:

1. A beszélgetés résztvevői: A nyelvválasztást meghatározhatja a beszélgető felek nyelvi jártassága, nyelvi preferenciája, társadalmi-gazdasági státusza, életkora, neme, foglalkozása, iskolázottsága, etnikai hovatartozása, a beszélő beszédaktusainak előtörténete, a kapcsolatok minősége, a bizalmasság, a kapcsolat hatásfoka, a nyelvekhez fűződő érzelmek, attitűdök és külső hatások.
2. A szituáció: A nyelvválasztást befolyásolhatja a kommunikáció helyszíne, környezete, továbbá az egynyelvű(ek) jelenléte, a formális kapcsolat mértéke és a bizalmasság foka.
3. A beszélgetés tartalma, ami magában foglalja a témát és a szókincs típusát.
4. A beszélgetés mint szociális interakció funkciója, ide sorolható a társadalmi státusz emelése, a társadalmi különbségek, valaki kizárása, felkérés vagy parancs (Borbély 2014: 57).

A kétnyelvű beszédmód leírására használt legfontosabb fogalmak az interferencia, szókölcsönzés és kódváltás. Az interferencia egy gyűjtőfogalom, amely a kétnyelvűség következtében jön létre, azon jelenségek összessége, amelyek abból adódnak, hogy a kétnyelvű beszélő a mindennapi kommunikáció során két vagy több nyelvet használ (Borbély 2014: 56). Kiss Jenő az interferenciáról a következőket írja: „A nyelvi kölcsönhatásoknak számos fokozata van, s a hatás valamennyi nyelvi szintet érintheti. A szakirodalom e jelenségeket a fizikából kölcsönzött műszóval interferenciának nevezi. A nyelvi interferencia jelöli egyrészt a hatásfolyamatot magát, másrészt pedig annak következményét, eredményét” (Kiss 2002: 202).

A nyelvi interferencia fogalmát elsők között Uriel Weinreich használta az 1953-ban megjelent *Languages in Contact: Findings and problems* című munkájában. Weinreich a nyelvi interferencia fogalmának meghatározásakor kiemeli, hogy a kétnyelvű beszélők a mindennapi interakcióikban egynél több nyelvet használva, a nyelvek érintkezéséből adódóan a nyelvi normától, a sztenderd változatoktól való eltérő nyelvhasználatot hoznak létre (Weinreich 1953: 1).

Előfordul, hogy a kontaktusjelenség egyszeri vagy alkalmi előfordulású, esetleg egyetlen beszélőnek a nyelvhasználati sajátossága, akkor interferenciáról van szó. Ezzel szemben, ha egy kontaktusjelenség többször fordul elő vagy egy nyelvváltozatban általánosan elterjedt, abban az esetben kölcsönzésről beszélünk (Benő 2014: 34).

A nyelvek közötti érintkezés legszembetűnőbb hatása a szókölcsönzés. Trudgill meghatározása szerint a szókölcsönzés „az a folyamat, amelynek során a kétnyelvű beszélők az egyik nyelvükből való szót használnak a másik nyelvükben, és ezek a kölcsönszók az utóbbi nyelvnek is szerves részévé válnak" (Trudgill 1997: 41). Szókölcsönzéskor az átadó nyelvből kölcsönszók kerülnek át az átvevő nyelvbe (Csernicskó szerk. 2010a: 81). A kölcsönzés folyamata az integrálódás mértéke szerint érinthet egy szűkebb nyelvváltozatból elterjedt idegen szót vagy már meghonosodott nyelvi elemet (Benő 2014: 37). Gazdag Vilmos a kölcsönszó fogalmáról a következőket írja: „A kölcsönszó bizonyos fokú elterjedtséggel jellemezhető, és elhelyezhető a meghonosodás folyamatának valamely szakaszán, mivel az átvevő nyelvi rendszerhez igazodva némileg átalakul hangalakja, morfémaszerkezete, esetleg módosul a jelentése. Így a kölcsönszó magában foglalja az idegen szó és a jövevényszó kategóriáját is" (Gazdag 2010: 131). Jövevényszó alatt az olyan meghonosodott lexikai átvételeket értjük, amelyek hangalaki, morfológiai, valamint jelentéstani módosulás következtében vált az átvevő nyelvi rendszer jelöletlen tagjává. A nem hozzáértő anyanyelvi beszélők sok esetben nem is sejtik, hogy ezek a szavak más nyelvből kerültek át az ő nyelvükbe. Ilyen például a *málna* szavunk, amely a szláv eredetű *malina* szóból alakult (Benő 2014: 38). A kölcsönszó fogalmába az olyan idegen elemek sorolhatók, amelyek eredeti hangalakjukban vagy hasonló formában kerültek be az átvevő nyelvbe. Tágabb értelemben ide tartoznak az átvevő nyelvbe tükörfordítás, valamint jelentéskölcsönzés által bekerült szavak is (Gazdag 2010: 131).

A szakirodalom a kölcsönzésnek a következő típusait tartja számon:

1. Direkt (közvetlen) kölcsönzés: a másodnyelvi szónak eredeti hangalakjában történő átvétele. A direkt (közvetlen) kölcsönszók olyan nyelvi elemek, amelyek korábban az átvevő nyelvben, és az átvevő nyelv egynyelvű változataiban (jelen esetben a magyarországi magyarban) nem léteztek. Például: *bulocska* 'zsömle' (ukr./or. *булочка*) (Csernicskó szerk. 2010a: 82, Márku 2012: 30). A direkt kölcsönzésnek a következő típusait különböztetik meg:
    a) Tulajdonképpeni (köznévi funkciójú) lexikai átvétel, amely során egy új szó keletkezik az átvevő nyelvváltozatban. Az átvett nyelvi elemek hangalakja a meghonosodás folyamatában az átvevő nyelvi rendszerhez igazodva fonológiai változásokon megy át.
    b) Tulajdonnév-kölcsönzés esetén tulajdonneveket, főleg földrajzi és személyneveket veszünk át az átadó nyelvből. A köznevekhez hasonlóan, a tulajdonnevek hangalakja is módosulhat a meghonosodás következtében.
    c) A betűszókölcsönzés abban különbözik a tulajdonképpeni kölcsönzéstől, hogy az átvett lexikai elem az átadó nyelvben is több szó rövidítéséből alakult, ezáltal gazdag információtartalom és konkrétabb jelentésvonatkozás jellemzi.
    d) Hangalakkölcsönzésről beszélünk, amikor a direkt kölcsönzés következtében olyan hangalak is bekerülhet a nyelv szókészletébe, amelynek már van egy hasonló hangalakú és hasonló (vagy azonos) jelentésű párja.
    e) A visszakölcsönzés a hangalakkölcsönzés egyik fajtája, amely során az átadó nyelv az átvevő nyelvben módosult nyelvi elemet kölcsönzi vissza és illeszti be új formájában a saját szókészletébe (Benő 2014: 40–43).

2. Indirekt (közvetett) kölcsönzésnek nevezzük azt a folyamatot, amely során az átvevő nyelv elemeinek használata idegen nyelvi hatásból kifolyólag módosul anélkül, hogy bármilyen idegen morféma bekerülne az átvevő nyelvbe (Kontra 1981: 15). Az indirekt kölcsönzésnek a következő fajtáit különböztetik meg:
   a) Jelentéskölcsönzés: a másik nyelv hatására egy szó jelentése új jelentéssel bővül. Például: *csenget* szó 'telefonál' jelentésben (ukr./or. *дзвонити*'csengetni, telefonálni').
   b) Tükörszavak és tükörkifejezések: fordítás útján jönnek létre másodnyelvi modell alapján. Például: *átfordít* 'lefordít' (ukr./or. *перекласти*) (Csernicskó szerk. 2010a: 85–86).
3. Hibrid kölcsönzés: az a folyamat, amely során a direkt és indirekt kölcsönzés együttesen érvényesül, megjelenik egy tulajdonképpeni kölcsönszó, és ugyanabban a szószerkezetben egy másik nyelvi minta alapján tükörfordítással létrejött új szójelentés (Benő 2014: 49). A hibrid szerkezet olyan összetett szó, amelynek egyik tagja közvetlen kölcsönszó, a másik tagja pedig első nyelvi szóval van helyettesítve. Például: *főszesztra* 'főnővér' (ukr./or. *сестра*) (Csernicskó szerk. 2010a: 85).

Számos ukrán és orosz nyelvből származó kölcsönszó él a helyi magyar nyelvhasználatban, például: *bánka* 'befőttesüveg' (ukr. *бáнка*), *dovidka* 'igazolás' (ukr. *довідка*), *elektricska* 'villanyvonat (a magyarországi HÉV-nek megfelelő helyközi vonatjárat)' (ukr. *електричка*), *grecska* 'hajdinakása' (ukr. *гречка*), *gripp* 'influenza' (ukr. *грип*), *májka* 'trikó, atlétatrikó' (ukr. *майка*), *ocsered* 'sor, sorbanállás' (or. *очередь*), *pácska* 'csomag' (ukr. *пачка*), *paszport* 'személyazonossági igazolvány' (ukr. *паспорт*), *szoszisziki* 'virsli' (ukr. *сосиска*), *sztolova* 'étkezde, kifőzde' (ukr. *столова*), *váfli* 'ostya, nápolyi' (ukr. *вафлі*) stb. Ezekről a szavakról elmondható, hogy a kárpátaljai magyar közösségben általánosan ismertek, a beszélt nyelvben gyakran előfordulnak (vö. Csernicskó szerk. 2003: 125–138, Csernicskó szerk. 2010a: 81–87, Márku 2013: 240–243).

A kétnyelvű beszédhelyzet másik jellemző hatása a kódváltás, ami François Grosjean meghatározása szerint „két vagy több nyelv váltakozó használata ugyanazon megnyilatkozáson vagy diskurzuson belül" (Grosjean 1982: 145). A kódváltás érinthet egyetlen szót, kifejezést, mondatot vagy mondatokat (Bartha 1999: 120). Lanstyák István a következőket írja: „Kódváltásnak, illetve kódváltogatásnak a kétnyelvű kommunikáció olyan válfajait nevezzük, amelyekben a beszélők egyetlen diskurzuson belül két különböző nyelvet, pontosabban: két különböző nyelvhez tartozó elemeket használnak, mégpedig anélkül, hogy az eltérő nyelvekhez tartozó szekvenciák tartalmilag megfelelnének egymásnak. Az ilyen beszédmód következtében létrejövő diskurzust kétnyelvű diskurzusnak nevezzük" (Lanstyák 2006: 107).

A kódváltás során használt nyelvek egyike a bázisnyelv, ami a többnyelvű diskurzusban domináns szerepet tölt be, a másik pedig a vendégnyelv, az a nyelv, amelynek elemei alkalmilag vagy rendszeresen megjelennek a bázisnyelvben (Lanstyák 2006: 109). A kódváltás bizonyos típusainak az előfordulása összefüggésben állhat a kétnyelvű beszélőnek az egyik vagy a másik nyelvére vonatkozó nyelvtudásával, nyelvi és etnikai azonosságtudatával, a két nyelvvel kapcsolatos attitűdjeivel (Lanstyák 2006: 143–144).

A kódváltásnak két típusát különböztethetjük meg, a kontextuális és szituatív kódváltást. A kontextuális kódváltást meghatározza a beszélő nyelvi ismerete, a két nyelvben való jártassága és a nyelvekhez fűződő attitűdjei. A szituatív kódváltás a kommunikációs helyzet nem nyelvi körülményeitől függ, ilyen például a beszédhelyzet megváltozása, a beszédtéma, a partner vagy partnerek cseréje (Kiss 1995: 210).

A kétnyelvű közösségek többségében a kódváltás természetes jelenség, amelyet jól meghatározható nyelvi, illetve társalgási szabályok irányítanak. Kódváltás sokféle okból kifolyólag létrejöhet, és minden esetben valamilyen kommunikációs cél érdekében történik:

1. Identitás kifejeződése: azonos közösséghez tartozás kifejezése kódváltás által.
2. Státuszemelés: a beszélő szerepének a megváltozása, hivatalos jelleg, műveltséget kifejező hivalkodás.
3. Szolidaritás: azonos csoporthoz tartozás kifejeződése, csoportidentitás jelzése.
4. Az üzenet perszonalizálása: a beszélő jelenlétének kifejezésre juttatása.
5. Bizalmasság: düh és bosszúság kifejezése, durva beszéd.
6. Kizárás: mások kizárása a beszélgetésből.
7. Megszólítás: egy adott személy megszólítása, a megszólított azonosítása.
8. Kitöltés: egy lexikai elem, kifejezés vagy mondat kitöltése.
9. Kiváltás/kötés: a legutóbb használt nyelv folytatása.
10. Idézés: egy elhangzott megnyilatkozás idézése.
11. Közbevetés: a beszélő kilép a személytelen narrátor szerepből, hogy egy másik megjegyzést tegyen.
12. Üzenet minősítése: az egyik kódban elhangzottak magyarázata.
13. Ismétlés, fordítás, magyarázat: az egyik kódban elhangzott üzenet másik kódban való megismétlése.
14. Az üzenet tartalma: az üzenetben szereplő személy nyelvhasználata befolyásolhatja a kódváltás létrejöttét.
15. A társalgás alaphelyzetének megváltozása: X nyelven beszélgető kétnyelvű emberek – akik X és Y nyelvet egyaránt ismerik – csak az Y nyelvet ismerő egynyelvű beszélő miatt váltanak kódot.
16. Nyelvi játék (vö. Grosjean 1982, Csernicskó szerk. 2010a: 99–102, Borbély 2014: 67).

A kódváltás típusai közül Kárpátalján az idézés a leggyakoribb, amikor „a beszélő a korábban más nyelven elhangzott párbeszédet az eredeti nyelven felidézi, szavainak alátámasztására használja, mintegy személyesíti, hitelesíti mondanivalóját” (Csernicskó 2004: 476).

A kódváltáshoz gyakran kapcsolódnak értékítéletek, amelyek közismertek lehetnek a nem szakképzett, hétköznapi emberek körében is. Ezeket a vélekedéseket valószínűsíthetően nem a hétköznapi emberek találták ki, hanem az anyanyelvi nevelés közvetítésével azon nyelvművelőktől származnak, akik az elmúlt korok nyelvészeinek mára elavult és többnyire keletkezésükkor is téves nézeteit terjesztik. Összefoglalóan *nyelvérintkezési mítoszoknak* nevezik a kódváltást érintő nem szakértői vélekedéseket, amelyeknek egy jellegzetes csoportját a kódváltás és a közvetlen kölcsönzés megítélésével kapcsolatos hiedelmek alkotják (Lanstyák 2014: 103–104).

4.1.1. Kódváltással kapcsolatos nyelvi mítoszok

Számos kódváltással kapcsolatos mítosz él a köztudatban, ami befolyásolhatja a kétnyelvű beszélők nyelvi attitűdjeit. *Anyelvi mítoszok* olyan közhiedelmek, vagyis sztereotíp nem szakértői vélekedések, amelyek egyáltalán nem vagy csak részlegesen felelnek meg az objektív tényeknek, úgynevezett féligazságok. Általában nem racionális elveken alapulnak, hanem hitbeli meggyőződéseken, amelyek szervesen

beépültek az adott közösség kultúrájába. A mítoszok egy részét az is élteti, hogy nem minden esetben hamisak, tartalmazhatnak részigazságokat, amelyek kapcsolatban állhatnak az emberek mindennapos tapasztalataival, befolyásolhatják az emberek magatartását és cselekedeteit. A beszélők viselkedését befolyásoló nyelvi mítoszok nyelvi változások megindulását eredményezhetik. A nyelvi mítoszok éltetői a hétköznapi beszélők: tanítók, tanárok, írók és más közismert személyek, illetve a nyelvművelők. A nyelvi mítoszok csoportosításán belül megkülönböztetik az *általános nyelvi mítoszokat*, amelyek a nyelv általános kérdéseire vonatkoznak, illetve a *nyelvhasználati mítoszokat*, amelyek konkrét nyelvhasználati jelenségeket érintenek (Lanstyák 2014: 80–83).

Kétnyelvű közösségekben is élnek olyan nyelvi mítoszok, amelyek a nyelvek érintkezésével, illetve annak hatásaiból következő kódváltással és kölcsönzéssel kapcsolatosak. Ezeknek a nyelvi mítoszoknak egy csoportját *nyelvérintkezési mítoszoknak* nevezik, amelyek javarészt a kódváltás és közvetlen kölcsönzés értelmezésével és megítélésével kapcsolatosak.

Az alábbiak a kódváltást érintő mítoszok:

1. Két vagy több nyelv keverése egyazon társalgáson belül a beszélő részéről nyelvi önkény kifejezése, eredménye pedig érthetetlen beszéd.
2. Két nyelv keverése az adott nyelvek megbecsülésének a hiányát jelzi.
3. Két nyelv keverése arra utal, hogy a beszélő nem ismeri jól az egyik nyelvet (sem).
4. Két nyelv keverése kisebbségi közösségekben arra utal, hogy az emberek nem törődnek azzal, hogyan beszélnek.

Az imént felsorolt mítoszokkal szemben, a kétnyelvűséggel kapcsolatos kutatások megállapították, hogy két- vagy többnyelvű közösségekben két vagy több nyelv előfordulása egyetlen megnyilatkozáson belül megszokott és természetes jelenség, amely a beszélők magas szintű nyelvi képességeiről tesz bizonyságot. Kölcsönszóhasználatkor nem beszélhetünk a nyelvek önkényes keveréséről, mivel a kölcsönszók az átvevő nyelv szerves részét képezik. A kódváltó beszélők egy része mind a két nyelvet jól ismeri, és össze tudja kapcsolni a két nyelv elemeit egyetlen diskurzuson belül úgy, hogy a létrejött megnyilatkozás nyelvtanilag helyes lesz. A kétnyelvű megnyilatkozások nagy része nyelvtanilag helyes mondatokból és mondatrészekből áll, az esetlegesen előforduló agrammatikus mondatok, mondatrészek pedig általában megmagyarázhatók. A kódváltással kapcsolatos kutatások szerint a kódváltás nem negatív attitűd jelzése, éppen ellenkezőleg, azt mutatja, hogy a kétnyelvű beszélő mindkét nyelvével azonosul, illetve pozitívan ítéli meg azokat.

A nyelvi mítoszok következő csoportját a *kétnyelvűségi mítoszok* alkotják, amelyek a hétköznapi emberek és a nyelvművelők tudatában egyaránt jelen vannak. Ezek a mítoszok a következők:

1. Kétnyelvű ember az, aki két különböző nyelvet beszél anyanyelvi szinten, tehát úgy, mintha mindkét nyelv egynyelvű beszélője lenne.
2. Az olyan kisebbségi közösségekben élő kétnyelvű beszélők, akiknek anyanyelve nem hivatalos nyelv, egyik nyelvüket sem beszélik rendesen.

A felsorolt mítoszok cáfolatára az alábbi tények ismeretesek a kétnyelvűségről. A kétnyelvűségnek a szakirodalom alapján számos típusa van, amelyek közül az egyik a *balansz*, vagyis *kiegyensúlyozott kétnyelvűség*. Sokkal gyakoribb azonban, amikor a két nyelv ismerete között kisebb-nagyobb vagy akár igen jelentős különbségek vannak, ezt nevezik *domináns kétnyelvűségnek*. Az viszont nem helyénvaló állítás, hogy a

kétnyelvű beszélő úgy beszéli a két nyelvet, mint az adott nyelv egynyelvű beszélői, mivel két nyelv mindig hatni fog egymásra, főleg akkor, ha a beszélő mindkét nyelvet nagyon magas szinten ismeri. Az is fontos tény, hogy a kétnyelvű közösségben élők teljesen más nyelvi helyzetben vannak, mint az egynyelvű közösségben élők. Ebben a tekintetben mind az egynyelvű, mind a kétnyelvű beszélők nyelvhasználatáról, illetve nyelvtudásáról csak az adott nyelvi helyzet figyelembevételével lehet megállapításokat tenni. A kétnyelvű beszélők a nyelvi színtértől függően más-más nyelvet használhatnak, tehát a nyelvek között úgynevezett munkamegosztás van. Ebben a tekintetben a nyelvek ismerete is, színterektől függően, eltérő mértékű lehet. Továbbá a kétnyelvű beszélők mindkét nyelvüknek a kontaktusváltozatát beszélik, amely eltér az egynyelvű beszélők nyelvétől (Csernicskó szerk. 2010a: 42–49, Lanstyák 2014: 104–112).

Különbségeket eredményez egy nyelvnek az államnyelvként, illetve kisebbségi nyelvként való használata. Az egyik legnagyobb eltérés a nyelvek használati helyzeteiben és a betöltött funkciókörökben mutatkozik meg. Az államnyelv minden helyzetben és minden funkciókörben használatos, ezzel szemben a kisebbségi nyelv beszédhelyzetekben és funkciókörökben is többé-kevésbé korlátozottan használható. Helyzetbeli különbségek alatt azt kell érteni, hogy kisebbségi körülmények között hiányzik az a köznyelvi környezet, amit a közéleti és nyilvános nyelvhasználat erősítene, mivel a kisebbségi nyelvhasználat leginkább a családi, illetve a publicisztikai nyelvhasználatban figyelhető meg, a közéleti-szakmai nyelvhasználati színtéren pedig többnyire hiányzik. A nyelvhasználatban is különbségek figyelhetők meg az államnyelvek és a kisebbségi nyelvek között. A nyelvek kisebbségi változatai több vonatkozásban is eltérnek az anyaországi változatoktól. Az egyik jellegzetes különbség a nyelvek változatainak használati arányában mutatkozik meg. A kisebbségi nyelvhasználatban jóval kisebb a köznyelvnek, a szaknyelveknek, a szlengnek, a hobbinyelveknek és az argónak a használati aránya, mint az anyaországban. Nemzedékek szerint is megfigyelhetők különbségek az anyanyelvi nyelvhasználatban. Kisebbségi helyzetben az anyanyelv legfontosabb forrása a család és a szűkebb környezet, kisebbek az életkor szerinti különbségek, mint az anyaországban, ahol a fiatalokat az iskola különböző szintjein és a tömegtájékoztató eszközök révén is erőteljesebb köznyelvi hatás éri. További különbségként említendő, hogy a kisebbségi nyelvhasználat nyelvjárásiasabb az anyaországitól. A kisebbségi nyelvhasználatban több a köznyelvitől eltérő regionális elem, és tovább fennmaradnak az archaikus, régies formák. Továbbá a kisebbségi nyelvhasználók olyan helyzetekben is használják a nyelvjárásokat, amelyekben az anyaországiak már nem. A leginkább feltűnő különbség pedig az államnyelvi hatásból következő interferenciajelenségekben mutatkozik meg (Kiss 1995: 192–194).

A határon túli magyar, illetve a magyarországi nyelvhasználat közötti eltéréseket kívánta feltárni *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatás, amely során bizonyos nyelvi változók előfordulását vizsgálták különböző határon túli magyar, illetve magyarországi adatközlők bevonásával. A szociolingvisztikai vizsgálat eredményeit bemutató első kötet a Kárpátalján használatos magyar nyelv helyzetét ismerteti. Az adatfelvétel kérdőíves módszerrel történt. A feladatokban két változat közül választhattak a kitöltők, az egyik a sztenderd, a másik a kétnyelvűségi hatás következtében létrejött változat. A vizsgálat eredményeként a kárpátaljai adatközlőkre jellemzőbb volt a kontaktusnyelvből eredő változatok használata. Nincs jelentősebb különbség viszont az olyan változó változatainak a megítélésében, amely nem kétnyelvűségi hatásból ered (Csernicskó 1998: 216–220).

4.2. A kárpátaljai magyarok helyzetét és a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot vizsgáló kutatások

A 2001-es összukrajnai népszámlálás adatai alapján az Ukrajnában élő magyar nemzetiségűek 96,8%-a Kárpátalján él. Ebben a térségben az ukránok után a magyar nemzetiségűek alkotják a legnagyobb közösséget, és a kárpátaljai magyaroknak a legnagyobb része olyan településen él, ahol a magyarság többséget alkot (Molnár–Molnár D. 2005: 20–21).

Kárpátalja területének jelenlegi közigazgatási beosztásáról a Legfelsőbb Tanács 2020. július 17-én döntött. Ennek értelmében a térség a korábbi 13 helyett 6 járásra (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Huszti, Técsői és Rahói) oszlik, a korábbi 337 helyi önkormányzat pedig 64 kistérségbe szerveződik. A decentralizációs reform következtében a magyar lakosság részaránya a járásokban és a kistérségekben is csökkent, ami hátrányosan érinti a kárpátaljai magyarságot (Csernicskó et al. 2021: 112–113).

A legutóbbi, 2001-es népszámlálási adatok alapján Kárpátalján 152.000 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek (Csernicskó szerk. 2010a: 16–18). A 2010 és 2014 közötti években a kárpátaljai magyarok migrációs eredetű fogyása egyre nagyobb méreteket öltött, ami évente átlagosan 430–440 főt foglalt magában, és ebből a kitelepülők 75%-a Magyarországon telepedett le. A kelet-ukrajnai konfliktusból eredő politikai és gazdasági válság következtében a külföldre elvándorló kárpátaljai magyarok száma elérte az évi 1250–1300 főt. A 2001-es népszámlálás adataihoz viszonyítva 2017-re a kárpátaljai magyarok száma megközelítőleg 130.000 fő, az ideiglenes migrációt is figyelembe véve pedig 120.000 alatt lehet (Tátrai et al. 2018: 17–26).

A Kárpátalján élő magyarok őshonos kisebbséget alkotnak, esetükben elrendelt kétnyelvűségről van szó, mivel nem bevándorlás következményeként, hanem történelmi, politikai okokból kifolyólag kerültek kisebbségi helyzetbe. Az őshonos kisebbségekre jellemző, hogy szeretnék megőrizni saját nyelvüket, azonosságtudatukat, és ez a kárpátaljai magyarokra is igaz (Csernicskó szerk. 2003: 41, Csernicskó szerk. 2010a: 11).

A kárpátaljai magyarok nagy része magyardomináns kétnyelvű, ami azt jelenti, hogy a többségük általában az iskolában találkozik először az államnyelvvel. A privát szférában szinte kizárólag a magyar nyelv használata jellemző, a hivatalos szférában használatos nyelvet/nyelveket pedig az állami szabályozás és az egyéni nyelvtudás határozza meg (Csernicskó 1997: 88).

A kárpátaljai magyarok a mindennapos kommunikáció során három nyelv és annak változatai közül választhatnak. Bizonyos helyzetekben a magyart, máskor az ukránt vagy az orosz nyelvet használják, esetenként pedig vegyesen a magyart és az ukránt (Csernicskó 2004: 475).

Az 1990-es években kezdődött el a kárpátaljai magyarok kétnyelvűségének vizsgálata (Csernicskó szerk. 2010a: 7). *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatási program során felmérték, hogy a határon túli magyar közösségek milyen nyelveket használnak különböző helyzetekben. A Kárpátaljára vonatkozó eredmények azt mutatják, hogy családi környezetben szinte kizárólag a magyar nyelv használatos, közéleti színtereken a magyar, az ukrán és az orosz nyelv használati aránya nagyjából azonos, a hivatalos nyelvhasználati színtereken pedig a legkisebb mértékű a magyar nyelv előfordulása (Csernicskó 1998: 152–159).

A kárpátaljai magyarok nyelvválasztási stratégiáiról több felmérés is készült (vö. Csernicskó 2003: 68–83, Csernicskó szerk. 2010b, Márku 2008, 2013). Három nyelvhasználati színtéren vizsgálták a nyelvválasztási szokásokat. Az eredmények hasonlók voltak *A*

magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatás eredményeivel. A magánszférában a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg, ide tartozik a családi érintkezés, a magánlevelezés, valamint az úgynevezett belső nyelvhasználati színterek közül a számolás, gondolkodás és az állatokhoz való beszéd. A közéleti színtereken (ismerősökkel, szomszédokkal való érintkezés, televíziózás, bolt, posta, orvosi rendelő, munkahelyi környezet stb.) a három nyelv (magyar, ukrán és orosz) használati aránya közel azonos. A hivatalos szférában a legkisebb a magyar nyelv kommunikatív hatósugara (Gereben 1996: 97, Csernicskó 2003: 68–83, Csernicskó–Szabómihály 2010: 178–179).

2016-ban egy kérdőíves szociológiai vizsgálat során (Tandem 2016), ismét megvizsgálták a kárpátaljai magyarok nyelvválasztási szokásait különböző nyelvi helyzetekben. A Tandem 2016 adatai megerősítik a korábbi kutatások eredményeit. Hivatalokban, illetve orvosi rendelőben egyértelműen az ukrán nyelv dominanciája figyelhető meg. Munkahelyeken, illetve informális helyzetekben és a magánszférában: bevásárláskor, szomszédokkal, barátokkal, iskolatársakkal iskolán kívül, TV-nézés közben, újságolvasáskor, rádióhallgatáskor, internetes oldalak böngészésekor pedig a magyar nyelv használati aránya magasabb (Csernicskó–Híres-László 2019: 65–69).

4.3. A kárpátaljai magyarok identitása

A kárpátaljai magyar közösség nemzeti identitását különböző aspektusokból vizsgálták. A vizsgálatok során identitástípusokat határoztak meg. Ezek egyike az állampolgári/polgári identitás, amely az államformához kapcsolódó attitűdökre vonatkozik. A kárpátaljai magyarság esetében, ezek az attitűdök két országra is kihatnak, egyrészt Ukrajnára, másrészt Magyarországra a kettős állampolgárság hatásainak a következményeképpen. A honosítási lehetőségek tovább erősítették a Magyarországhoz való kötődést. A kapcsolódó felmérések eredményeként, a MOZAIK 2001-es kutatása alapján, a Kárpátalján élő magyarok többsége ukrajnai/kárpátaljai magyarnak (56,8%) nevezi magát, és csak egy nagyon kevés százalék (1,6%) ukrán állampolgárnak (Csernicskó–Soós 2002: 130–131). Hasonló eredményeket mutattak a Kárpát Panel 2007-es adatai is, amely alapján kiderült, hogy a kárpátaljai magyarok erősen kötődnek a szülőföldjükhöz (Molnár–Orosz 2007: 192).

Az identitásvizsgálatnak egy másik szegmense a nemzeti/etnikai identitás, amely a közösségi értékeket foglalja magában. Ennek alapján a Kárpátalján élő magyarok elsősorban kárpátaljai magyarként azonosítják önmagukat, ezt követi a jelző nélküli magyar megnevezés, de előfordulnak a következők is: ukrajnai magyar, magyar anyanyelvű ukrán állampolgár. A Kárpát Panel 2007-es kutatása arra világított rá, hogy bár a határon túli magyarok többsége a magyar nemzethez tartozónak vallja magát, mégis elhatárolják magukat mind a magyarországi magyaroktól, mind az ukránoktól, tehát nemcsak magyarnak, de kárpátaljai magyarnak tartják magukat, ami erős lokális identitást mutat (Veres 2008: 35–61, Szabó et al. 2002: 42–43). Ezen kívül a kárpátaljai magyarok magukat, a magyarországiakhoz képest optimistábbnak és vendégszeretőbbnek tartják, erős küzdőszellemmel és bizonyítási vággyal (Ferenc–Séra 2013: 74). Ez a megkülönböztetés a regionális nyelvváltozatokat is érinti, ami nemcsak a nemzeti, hanem a lokális identitásnak is fontos részét képezi, mivel a kárpátaljai magyarok a magyar nyelv mellett, annak változatait is használják identitásjelölésre (Csernicskó 2008a: 159).

A transznacionális identitás is egy lehetséges szempont a kárpátaljai identitástípusok vizsgálatára. Ez a mobilitást jelenti, ami a kárpátaljai magyarság esetében kétféle megközelítésből is vizsgálható: a Magyarországra véglegesen áttelepültek, illetve a munkavégzés miatt csak ideiglenesen elköltözöttek szempontjából.

A kárpátaljai magyar közösségben vizsgált identitástípusok utolsó aspektusa a regionális identitás, amit az etnokulturális sajátosságokkal és viselkedési formákkal való azonosulás kapcsán tanulmányoztak (Hires-László 2013: 415–433). A regionális identitás esetében összekapcsolódik a nemzeti és a lokális identitás. A lokális identitás kifejeződése a kárpátaljai magyarok esetében a saját közösségük iránt mutatott szolidaritást jelenti a kettősnyelvűség vonatkozásában. A csoporton belüli összetartozást a nyelvhasználattal is ki lehet fejezni, mivel a nyelv egyik fontos funkciója az identitásjelzés (Edwards 2009: 27). A lokális identitásnak a helyi nyelvváltozat is szerves része lehet, mivel az adott település nyelvjárása összekapcsolja az ott élőket, és egyfajta azonos csoporthoz tartozást fejezi ki. Az anyaországi magyarokkal való kapcsolattartáskor használt köznyelv viszont nem a regionális (kárpátaljai), illetve helyi (települési), hanem a nemzeti identitást tükrözi azáltal, hogy a beszélő a nyelvhasználatával próbál a magyarországiakhoz alkalmazkodni a kommunikáció során (Csernicskó 2008a: 153–163).

Az információs társadalomban az online kommunikációnak köszönhetően a nyelv identitásjelző szerepe felerősödik. Az internetes közösségi oldalakon szerveződő két- vagy többnyelvű internetezők az általuk használt nyelvek/nyelvváltozatok megválasztásával identitásukról adhatnak számot, amit a szakirodalomban „az identitás digitális reprezentációja”-ként említenek (Fehér 2014: 140). A kárpátaljai magyar közösség internetes nyelvhasználatának vizsgálata során kiderült, hogy a kódváltás, szókölcsönzés és a területre jellemző nyelvjárási sajátosságok is megfigyelhetők a kárpátaljai magyar fiatalok online üzeneteiben (Bartha–Márku 2016, Kiss 2018). Egy-egy tanulmány pedig már abból a megvilágításból járja körül a témát, hogy a kontaktuselemek mint identitásmarkerek jelennek meg a digitális kommunikációban. Az internetes diskurzusokban kifejeződnek a kulturális identitás elemei, a régió multikulturalitása, és mindebből arra lehet következtetni, hogy a digitális térben felfedezhetők a nemzeti, etnikai, kulturális identitás lenyomatai. A kárpátaljai magyarok bátran élnek a kétnyelvű helyzet adta lehetőségekkel. Az internetezők online kommunikációjában megfigyelhető kontaktushatások sok esetben szándékosan jelennek meg a humor, a nyelvi játék, a többletjelentés, a kárpátaljai magyar identitás és az azonos csoporthoz tartozás kifejezőjeként (Márku 2017: 144–149).

4.4. Társadalmi, politikai, oktatáspolitikai folyamatok mint nyelvi attitűdöt befolyásoló tényezők

Egyes kutatók úgy vélik, hogy a nyelvi attitűd szoros összefüggésben áll a viselkedéssel. Az egyik nézőpont szerint a nyelvi attitűd meghatározza a viselkedést (Lambert 1967), egy másik szempontból maga a nyelvi attitűd is viselkedésből eredő tényező, amelyet társadalmi, politikai, illetve nyelvpolitikai tényezők alakíthatnak (Brudner–Douglas 1979, Woolard–Gahng 1990). A nyelvi attitűd fontos szerepet játszik a nyelvmegtartásban. A kutatások eredményei azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyarok pozitívan viszonyulnak a saját közösségükhöz, ami kedvez a nyelvmegtartásnak (Csernicskó 2004: 478). Vannak azonban olyan társadalmi, politikai és oktatáspolitikai tényezők, amelyek kedvezőtlenül hatnak a magyar nyelvhasználatra, és befolyásolják a magyar nyelv presztízsét,

illetve a Magyarország felé történő elvándorlást is. Az alábbiakban ismertetek néhány olyan tényezőt, amelyek hatással lehetnek a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvi attitűdjeire.

A kutatások rávilágítottak, hogy a kisebbségi helyzetben élők számára az anyanyelv jobban felértékelődik az önazonosság kifejezőjeként, mint az anyaországiaknál, így adott helyzetben nemcsak a mindennapos kommunikáció eszközének, hanem az identitás-kifejezés fontos szimbólumának is tekintik (Csernicskó szerk. 2010a: 139–145). Ugyanilyen fontos a nemzeti identitás megőrzésében az anyanyelv használata a tanításban. Egy 2006-os tanulmány szerint azok a tanulók, akik magyar tannyelvű iskolákban tanultak, sokkal jobban kötődnek a magyar nemzethez, mint azok, akik ukrán tannyelvű oktatásban részesültek (Molnár 2010: 195). Sajnálatos módon Ukrajnában a 2008. március 20-ai, N 244/2008. számú rendelet 8. pontja[1] korlátozta az anyanyelvű tannyelvhasználatot bizonyos tantárgyakra vonatkozóan, amelyeket a kisebbségi nyelven oktató intézményekben is ukrán nyelven kell tanítani, ennek következményeként egyre több magyar anyanyelvű szülő ukrán tannyelvű iskolába íratta be gyermekét. A helyzetet tovább rontotta a szintén 2008-ban kötelezővé vált emelt szintű érettségi vizsga ukrán nyelvből és irodalomból, ami egyúttal az előfeltétele bármely ukrajnai felsőoktatási intézménybe való bekerüléshez. 2010-től kezdve már minden érettségi és felvételi vizsgát ukrán nyelven kellett letenni (Csernicskó 2008a: 169).

2017. szeptember 5-én pedig Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa új oktatási törvényt[2] fogadott el, melynek értelmében a nemzeti kisebbségek az óvodákban és az 1–4. osztályokban az anyanyelvükön tanulhatnak, a középiskolai osztályokban viszont az oktatás már az államnyelven folyik (Csernicskó 2018a: 22).

Az ukrajnai felsőoktatásba való bekerülést nagymértékben akadályozza a kisebbségben élő magyar anyanyelvű fiatalok ukrán nyelvtudásának nem megfelelő szintje. Azok, akik hiányos nyelvtudásuk ellenére is ukrán egyetemeken tanulnak tovább, gyakran kerülnek konfliktusba az ukrán nemzetiségűekkel, egyetemi tanáraikkal, nem egyenlő esélyekkel kezdik a tanulmányaikat az ukrán anyanyelvű csoporttársaikkal szemben, nagyobb erőfeszítést igényel a jegyzetelés és a vizsgákra való felkészülés. Egyes ukrán anyanyelvű emberek negatív attitűdjét példázza az általuk gúnyosan használt *mágyáre* szóalak, amit az *угорці* [uhorci] 'magyar' helyett használnak. Gyakran kerülnek a kárpátaljai magyarok hátrányosan megkülönböztetett helyzetbe amiatt, ha ukránok jelenlétében magyarul beszélnek. Ez főleg azokat érinti, akik nem jól vagy egyáltalán nem beszélik a többségi nyelvet. Ez a konfliktus arra vezethető vissza, hogy az ukránok elvárják a kisebbségtől, hogy megtanulják a többségi nyelvet, de a többségiek nem hajlandók arra, hogy a többnyelvűséget érdekként felfogva ők is megtanulják a kisebbség nyelvét. Az ukránok felől érkező negatív megkülönböztetést azonban nem lehet általánosítani, mivel egymást elfogadó együttélésre is adódik példa ugyanúgy, ahogy a magyarországiak felől érkező negatív attitűd is megjelenik. Azok a kárpátaljai magyar anyanyelvű fiatalok, akik pozitívan viszonyulnak az ukrán nyelvhez, az ukrán anyanyelvűekhez, és ukrajnai felsőoktatási intézményben folytatják tanulmányaikat, arra törekednek, hogy minél jobban megtanuljanak ukránul, mert magától értetődő számukra, hogy az államnyelv ismerete nélkülözhetetlen a boldoguláshoz és az érvényesüléshez. Ugyanakkor a megfelelő ukrán

[1] Указ Президента України про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні. №244/2008 від 20.03. 2008 р.

[2] Закон України „Про освіту" № 2145-VIII. (2017). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ Nem hivatalos magyar fordításban lásd: http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/185/pdf_160

nyelvismeret hiánya, és az Ukrajnában való továbbtanulási lehetőségek korlátoltsága miatt csak nagyon csekély számú magyar anyanyelvű fiatal felvételizik ukrán nyelvű egyetemekre, nagyobb részük inkább Magyarországon kezdi el az egyetemi tanulmányait (Ferenc–Séra 2013: 74–75, 88).

Az állampolgársági törvény[3] több szempontból is pozitívan hatott a kárpátaljai magyarok életére, egyrészt szorosabbra fűzte kapcsolatukat Magyarországgal, másrészt megkönnyítette a külföldi utazásokat, és kedvezőbb továbbtanulási lehetőségeket biztosított. A hátránya viszont az, hogy Ukrajna nem ismeri el, illetve bünteti a kettős állampolgárságot (Ferenc–Séra 2013: 89).

Egy 2001-es vizsgálat eredményei alapján a kárpátaljai magyar fiatalok helyzetét meghatározó problémák a következők voltak: munkanélküliség, kilátástalan jövő, pénztelenség. Ezek a problémák egy későbbi, 2011-es vizsgálat kapcsán is előjöttek. A fiatalságot általánosságban érintő problémák közé sorolták a tanulmányok, a munkakeresés és a migráció dilemmáját. Kifejezetten kisebbséget érintő problémaként említették az államnyelv nem megfelelő szintű ismeretét, a magyarok és az ukránok közötti nyelvi konflikust, és a magyarságuk megélésének kihívásait Kárpátalján. A kutatásba bevont fiatalok szerint Kárpátalján nem egyszerű megteremteni a megélhetéshez szükséges körülményeket a nehéz gazdasági helyzet miatt. Sok esetben a rossz megélhetés következtében többen arra kényszerülnek, hogy hosszabb-rövidebb időre külföldön vállaljanak munkát. Az alacsony életszínvonal és a nem megfelelő életkörülmények jelentősen befolyásolják a szülőföldön maradás kérdését. Ugyanakkor a megkérdezettek kötődnek Kárpátaljához, és – az erőteljes migráció ellenére – a visszatérés lehetőségét sem vetik el teljesen (Ferenc–Séra 2013: 109–111).

[3] A 2010-ben elfogadott magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosítása, amely 2011. január 1-től lehetővé tette a Magyarország határain kívül élő magyarok egyszerűsített, kedvezményes honosítását (vö. Fedinec 2015: 92).

5. Hipotézisek és módszerek

Kutatásom célja, hogy empirikus adatgyűjtéssel megvizsgáljam a kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvhasználati szokásait és nyelvi attitűdjeit. Hipotéziseimet olyan korábbi kutatások eredményeire alapozom, amelyek azt vizsgálták, hogy a nyelvhasználatot és a nyelvi attitűdöket miképpen befolyásolja a közösség identitástudatának és társas kapcsolathálózatának az erőssége, a különböző közösségekhez való viszony, továbbá a nyelvhasználók nyelvvel kapcsolatos ismeretei.

5.1. Kutatási hipotézisek

A hazai és a nemzetközi szakirodalom, valamint a korábbi empirikus vizsgálatok eredményei alapján a következő hipotéziseket fogalmaztam meg:

1. Lesley és James Milroy (Milroy–Milroy 1978) eredményei alapján feltételeztem, hogy azok a kárpátaljai magyar hallgatók, akik szülőföldjükön élnek és tanulnak, erősebb kötődést éreznek a saját közösségük iránt, ebből adódóan több, az adott csoportra jellemző nemsztenderd változatot használnak, és pozitívabban ítélik meg a saját településük nyelvhasználatát, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók.

2. A nyelvhasználatnak identitásjelző funkciója van (Sándor 1999). Egy adott terület helyi nyelvváltozatai összekapcsolják az ott élőket, és egyfajta azonos csoporthoz tartozást fejeznek ki (Csernicskó 2008a). Feltételeztem, hogy a Kárpátalján tanuló magyar főiskolások számára a kárpátaljai magyar nyelvhasználat az identitásjelölés vonatkozásában sokkal jobban felértékelődik, mint a szülőföldjüktől már eltávolodott kárpátaljai magyar egyetemisták számára, akik az egynyelvű magyar környezetben igyekeznek a nyelvhasználatukat a magyarországiakéhoz igazítani.

3. A nyelvi attitűd elsősorban nem a nyelvre, hanem a mögötte álló közösségre vonatkozik (Sándor 2016). Ennek alapján feltételeztem, hogy azok a kisebbségben élő kárpátaljai magyar hallgatók, akik magyarságuk miatt hátrányos megkülönböztetésbe kerültek a többségi nemzettel szemben, negatívan ítélik meg az ukrán nyelvet és az ukrán anyanyelvűeket, ami azt eredményezi, hogy a szülőföldjüktől eltávolodva Magyarországon folytatják tovább a tanulmányaikat.

4. A Peter Trudgill (Trudgill 1974) által meghatározott rejtett presztízs fogalmából kiindulva, valamint a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatával kapcsolatos korábbi kutatások eredményei (Csernicskó 1998, Csernicskó–Soós 2002, Karmacsi 2009) alapján feltételeztem, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar hallgatók pozitívan ítélik meg a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokat, még akkor is, ha érte már őket negatív megkülönböztetés a nyelvhasználatuk miatt.

5. A kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatos kutatások (Márku 2013, 2017) bebizonyították, hogy a kétnyelvű fiatalok kommunikációjára jellemző kontaktushatások (kódváltás, szókölcsönzés) nemcsak a szóbeli nyelvhasználatban, hanem az internetes kommunikációban is megjelennek, a legtöbb esetben szándékosan, a kárpátaljai magyar identitás és a csoportszolidaritás kifejezőjeként (Márku 2017). Feltételeztem, hogy amíg a magyarországi magyar egyetemisták internetes kommunikációjának egyik jellemző sa-

játossága az angol szavak és a magyar szlengszavak gyakori használata, addig a kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználatában inkább orosz/ukrán szavak és kölcsönszók jelennek meg.

6. A magyar nyelvterület peremén élő magyar kisebbség nyelvhasználatára jellemzőbbek a nyelvjárási sajátosságok és az archaikus formák (Csernicskó–Szabómihály 2010). Feltételeztem, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók pozitívabban vélekednek a nyelvjárási jelenségekről, mint a magyarországiak.

7. A nyelvi attitűddel kapcsolatos vizsgálatok (T. Károlyi 2002, Sándor 2009, Presinszky 2009) alapján azok a hallgatók, akik rendelkeznek bizonyos fokú szociolingvisztikai és dialektológiai jártassággal, pozitívabban viszonyulnak a kétnyelvűségi hatásokhoz és nyelvjárási jelenségekhez, mint azok, akik tanulmányaik során semmilyen módon nem kerültek kapcsolatba az említett tudományterületekkel. Ebből adódóan feltételeztem, hogy a nyelvi változatossághoz való viszonyulást meghatározza az is, hogy a hallgatók milyen szakon tanulnak.

5.2. A vizsgálat módszerei

5.2.1. Kérdőíves vizsgálat

Vizsgálatom alapjául kérdőíves felmérés szolgált. Egyrészt azért választottam ezt a módszert, mert az eddigi kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatos kutatások is jórészt kérdőíves adatfelvétellel készültek (vö. Lakatos 2005, Csernicskó 2008, Karmacsi 2009, Márku 2013, Dudics Lakatos 2015). Másrészt azért, mert a korábbi nyelvhasználattal kapcsolatos kutatásom során *(Kétnyelvűségi és nyelvjárási jelenségek a kárpátaljai magyar fiatalok internetes kommunikációjában)*, amely alapjául szolgált a mostani munkámban végzett attitűdvizsgálatnak, szintén ezt a módszert alkalmaztam.

A kérdőív 35 kérdésből állt, amely többnyire zárt kérdéseket tartalmazott, néhány nyitott kérdéssel pedig az adatközlők szubjektív véleményét szerettem volna előhívni. A kérdőív egy kitöltött példánya a dolgozatom mellékletében található.

A kérdőív a következő témákra vonatkozóan tartalmazott kérdéseket:

1. Az adatközlők szociológiai jellemzői (1–7),
2. Kapcsolattartási szokások (8–10),
3. Nyelvtudást és nyelvhasználatot érintő kérdések (13–18),
4. Internetes kommunikációs sajátosságokkal kapcsolatos kérdések (11–12, 23–26, 30).
5. Nyelvi attitűdöt befolyásoló tényezőkkel kapcsolatos kérdések (20, 22),
6. Nyelvi attitűdöket érintő kérdések (19, 21, 27–29, 31),
   – Kétnyelvűségi hatásokhoz fűződő vélekedések,
   – Nyelvjárási jelenségekkel kapcsolatos vélemények.

A kérdőív zárt típusú kérdéseinek a feldolgozását Microsoft Excel 2016 MSO (16.0.4266.1001) program segítségével végeztem, a nyitott kérdéseket pedig ATLAS.ti 7.5 programmal elemeztem.

5.2.2. Egyéni interjúk

A kérdőíves vizsgálat kiegészítéseként interjús felmérést is végeztem a tanulmányi céllal mobilis kárpátaljai magyar hallgatók körében. Az interjús beszélgetések célja az volt, hogy kiegészítő információkkal szolgáljanak a kérdőíves adatokhoz. Segítségével részletesebb képet kaphattam a következőkről:

1. A kisebbségben élő kárpátaljai magyarok kapcsolata az ukránokkal, valamint a magyarországi magyarokkal.
2. A Magyarország felé történő mobilitás motivációi.
3. Anyanyelvhasználattal kapcsolatos tapasztalatok, mind kisebbségi magyar nyelvterületen, mind egynyelvű magyar nyelvterületen.
4. Nyelvhasználati nehézségekkel, nyelvi megkülönböztetéssel, egyes nyelvhasználati sajátosságok megítélésével kapcsolatos személyes beszámolók.

A további kérdések a kérdőíves adatok ellenőrzésére szolgáltak: kétnyelvűségi hatások és nyelvjárási jelenségek előfordulása a hallgatók mindennapos kommunikációjában, valamint a hozzájuk kapcsolódó attitűdök.

Félig strukturált interjús kérdésekkel dolgoztam, amelyek segítségével fény derülhetett az adatközlők szubjektív tapasztalataira. A beszélgetésekről az adatközlők előzetes beleegyezésével hangfelvételek készültek.

Az interjús szövegek elemzését ATLAS.ti 7.5 program segítségével végeztem. A kódolás irányított tartalomelemzéssel történt. Az előre kialakított kategóriákat kódokkal azonosítottam, majd a szövegek egyes részleteit – szavait, mondatait – hozzákapcsoltam a listában szereplő kódok valamelyikéhez. Kódolva lettek a beszélgetés során elhangzott orosz, ukrán szavak és kölcsönszók, nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavak, továbbá a szóbeli és internetes nyelvhasználatban előforduló kódváltások okai, és a hozzájuk kapcsolódó attitűdök.

A kvalitatív tartalomelemző eszközök használata a nyelvészeti kutatásokban még kevésbé elterjedtek. Néhány tanulmányban olvashatunk szövegelemző programokról, illetve különböző szövegelemző programokkal végzett magyarországi kutatásokról (vö. Juhász 2009, Domonkosi–Kuna 2018, Ludányi 2020). Kárpátalján pedig az ott élő magyar fiatalok tanulmányi, elhelyezkedési és megélhetési lehetőségeit feltáró fókuszcsoportos interjúbeszélgetéseket vizsgálták kvalitatív szövegelemzéssel (vö. Ferenc–Séra 2013).

5.3. A vizsgálat adatközlői

5.3.1. A kérdőíves vizsgálat résztvevői

A kutatás kérdőíves felmérésében összesen 488 adatközlő vett részt. Az anyaggyűjtés 2017 szeptemberében kezdődött, és 2019 decemberében zárult le. A kérdőíves vizsgálat egyik csoportját azok a kárpátaljai magyar hallgatók alkották, akik középiskolai vagy gimnáziumi tanulmányaikat a szülőföldjükön végezték, majd a felsőoktatási tanulmányaikat a Debreceni Egyetemen kezdték el. Ez a csoport 158 adatközlőből áll, akiknek a többsége az ELTE Debreceni Márton Áron Kollégium és Szakkollégium elsőéves lakója, ami azt jelenti, hogy a kérdőíveket mindig az újonnan Debrecenbe költözött hallgatók töltötték ki. A kérdőíves adatfelvétel papíralapon történt a kollégiumi lakók személyes felkeresésével, valamint a szakkollégiumi órák alkalmával. Egy kérdőív kitöltése körülbelül tizenöt-húsz percet vett igénybe. Az adatközlői csoportra a továbbiakban DE-KÁRP néven utalok.

A kérdőíves vizsgálat másik csoportját a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói alkották, akik Kárpátalja különböző településein élnek. Ez a csoport 166 adatközlőt tartalmaz. Az adatközlők kiválasztása meghatározott szempontok szerint történt, figyelembe véve a DE-KÁRP csoport résztvevőinek számát, évfolyam és szakok szerinti megoszlását. Az adatfelvételre a főiskolai órák alkalmával került sor, az oktatókkal való előzetes egyeztetés után. Az adatközlői csoportra a továbbiakban KMF néven utalok.

A harmadik csoport magyarországi magyar hallgatókból áll, akik szintén a Debreceni Egyetem hallgatói. Ebbe a csoportba 164 adatközlőt sikerült bevonnom. A harmadik adatközlői csoport kialakításának a célja az volt, hogy egyazon kérdőív felhasználásával összehasonlíthassam a kárpátaljai magyar, illetve a magyarországi magyar egyetemisták nyelvhasználati szokásait és nyelvi attitűdjeit, megvilágítva ezzel a kárpátaljai magyar és a magyarországi nyelvhasználat közötti különbségeket a kutatásba bevont adatközlők vélekedései által. Az adatközlői csoportra a kutatás további részeiben DE-MO néven utalok.

A három csoport adatközlőinek mindegyike magyar anyanyelvű, és magyar nyelvű felsőoktatási képzésben vesz részt. Mindhárom adatközlői csoport kialakításakor figyelembe vettem, hogy a kiválasztottak különböző szakokon folytassák a tanulmányaikat, mivel feltevésem szerint a nyelvi változatosságról való megítélésüket az is befolyásolhatja, hogy a hallgató nyelvtudományi ismeretekben jártas, kevésbé jártas, vagy tudományterületének jellegéből adódóan egyáltalán nem részesül nyelvészeti képzésben.

A kiválasztott egyetemi és főiskolai hallgatók a következő szakokon tanulnak: biológia, fizika, földrajz, kémia, ökológia, vegyészmérnöki, hidrobiológia, anglisztika/angol nyelv és irodalom, germanisztika, közösségszervezés, magyar nyelv és irodalom, néprajz, pedagógia, pszichológia, történelem, matematika, gazdaságinformatikus, mérnökinformatikus, programtervező informatikus. Ezeket a szakokat a könnyebb elemezhetőség érdekében a következő kategóriákba csoportosítottam (1. táblázat).

Természettudományi szakok	Bölcsészettudományi szakok	Informatika és matematika szakok
biológia szak fizika szak földrajz szak kémia szak ökológia szak vegyész szak hidrobiológus szak	anglisztika szak germanisztika szak közösségszervezés szak magyar szak néprajz szak pedagógia szak pszichológia szak történelem szak	matematika szak gazdaságinformatikus szak mérnökinformatikus szak programtervező informatikus szak

1. táblázat: Szakok csoportosítása

A válaszadók szakok szerinti megoszlását a 2. táblázat mutatja. Látható, hogy az adatközlők száma arányosan oszlik meg szakok szerint, így a nyelvi attitűdvizsgálat eredményei szakok szerinti megoszlásban is bemutathatók. Korábbi kutatások Ukrajnában, valamint Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvi attitűdjeit szakonkénti összefüggésekben még nem vizsgálták.

Szakok	KMF hallgatók száma (aránya %-ban)	DE-KÁRP hallgatók száma (aránya %-ban)	DE-MO hallgatók száma (aránya %-ban)
Informatika és matematika	55 (33%)	52 (33%)	53 (32%)
Természettudományi	55 (33%)	51 (32%)	54 (33%)
Bölcsészet- és társadalomtudományi	56 (34%)	55 (35%)	57 (35%)
Összesen:	166 (100%)	158 (100%9	164 (100%)

2. táblázat: A hallgatók szakok szerinti megoszlása

Az adatközlők szociológiai jellemzőit tekintve a válaszadók nagy része 1997 és 2000 között született, tehát a többségük 20–23 éves (3. táblázat).

Születési év	KMF hallgatók száma (aránya %-ban)	DE-KÁRP hallgatók száma (aránya %-ban)	DE-MO hallgatók száma (aránya %-ban)
1995	2 (1%)	3 (2%)	0 (0%)
1996	3 (2%)	5 (3%)	16 (10%)
1997	3 (2%)	32 (20%)	18 (11%)
1998	12 (7%)	25 (16%)	30 (18%)
1999	54 (32%)	41 (26%)	34 (21%)
2000	71 (43%)	41 (26%)	50 (30%)
2001	13 (8%)	11 (7%)	13 (8%)
2002	8 (5%)	0 (0%)	3 (2%)
Összesen:	166 (100%)	158 (100%)	164 (100%)

3. táblázat: A hallgatók születési éve

A kérdőívben megadott válaszok alapján a megkérdezettek mindegyike magyar anyanyelvű, és magyar nemzetiségűnek tartja magát.

A KMF és DE-KÁRP csoport adatközlőinek a nagyobb része nő, a DE-MO csoport résztvevőinek többsége pedig férfi. Tehát nemek szerint nem arányosan oszlik meg az adatközlők száma, de ennek a kutatás egészére nézve nincs jelentősége (4. táblázat).

Nem	KMF hallgatók száma (aránya %-ban)	DE-KÁRP hallgatók száma (aránya %-ban)	DE-MO hallgatók száma (aránya %-ban)
Nő	121 (73%)	92 (58%)	59 (36%)
Férfi	45 (27%)	66 (42%)	105 (64%)
Összesen:	166 (100%)	158 (100%)	164 (100%)

4. táblázat: A hallgatók nemek szerinti megoszlása

5.3.2. Az interjúvizsgálat résztvevői

A Debreceni Egyetemen tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták körében interjúkat is készítettem. Az interjúk résztvevői többségében olyan hallgatók, akik már több éve Debrecenben élnek, ezért nagyobb tapasztalattal és határozottabb véleménnyel rendelkeznek a kárpátaljai magyar és a magyarországi nyelvhasználat sajátosságairól. Az egyéni interjúk alkalmával összesen 67 hallgatóval folytattam beszélgetést. Az interjúk 2018 és 2019 között készültek. A kutatás során bemutatott interjúrészletek átiratában szereplő rövidítések a következők: TM = terepmunkás, AK = adatközlő.

Az interjúalanyok is különböző szakokon folytatják egyetemi tanulmányaikat. Az adatközlők nagyobb része természettudományi szakokon, kisebb részük pedig bölcsészet- és társadalomtudományi, valamint informatika és matematika szakokon tanul (5. táblázat).

Szakok	Adatközlők száma (aránya %-ban)
Informatika és matematika	16 (24%)
Természettudományi	29 (43%)
Bölcsészet- és társadalomtudományi	22 (33%)
Összesen:	67 (100%)

5. táblázat: Az interjún részt vevő hallgatók szakok szerinti megoszlása

Az interjún részt vevő hallgatók nagyobb része 1996 és 1999 között született (6. táblázat), tehát az életkort tekintve nincs jelentős különbség a kérdőívet kitöltők és az interjúalanyok között.

Születési év	Adatközlők száma (aránya %-ban)
1993	1 (2%)
1994	4 (6%)
1995	3 (4%)
1996	16 (24%)
1997	13 (19%)
1998	12 (18%)
1999	12 (18%)
2000	6 (9%)
Összesen:	67 (100%)

6. táblázat: Az interjún részt vevő hallgatók születési éve

Származási helyüket illetően az interjúban részt vevő adatközlők nagyobb része a Beregszászi és az Ungvári járásban született. A megkérdezettek kisebb része pedig a Munkácsi és Huszti járásból érkezett Magyarországra (7. táblázat).

Származási hely (járás)	Adatközlők száma (aránya %-ban)
Beregszászi	36 (54%)
Ungvári	24 (36%)
Munkácsi	6 (9%)
Huszti	1 (1%)
Összesen:	67 (100%)

7. táblázat: Az interjún részt vevő hallgatók születési helye

Az interjúk adatközlőinek azért volt fontos szerepük a kutatásban, mert általuk olyan kiegészítő információhoz juthattam, amire a kérdőíves felmérés nem terjedt ki. A beszélgetések során lehetőség nyílt arra, hogy az adatközlők beszámoljanak azokról az okokról, amelyek miatt úgy döntöttek, hogy Magyarországon tanulnak tovább. Ezen kívül szó esett olyan nehézségekről, amelyekkel az adatközlőknek szembe kellett nézniük Kárpátalján, például az ukrán és a magyar nyelvhasználat problémájáról, illetve a kárpátaljai magyarok ukránokkal való kapcsolatáról.

A dolgozat egyik célja volt kideríteni, hogy a kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók tanulmányi célú mobilitásának oka összefüggésbe hozható-e a nyelvhasználattal, a nyelvtudással és a nyelvekhez kapcsolódó értékítéletekkel.

A következő fejezetben a kárpátaljai magyar egyetemisták tanulmányi célú mobilitásának okait vizsgáltam. Arra kerestem a választ, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok továbbtanulási döntéseiben szerepet játszott-e az ukrán nyelvtudásuk szintje, az ukrán és magyar nyelvhez fűződő attitűdjeik, valamint az anyanyelven tanulás fontossága. Ennek kiderítésére jó módszernek bizonyult az interjú, amely során az adatközlők részletesen kifejthették véleményüket az ukrán nyelvről és az ukrán anyanyelvű beszélőkről, továbbá a saját anyanyelvükkel és nyelvhasználatukkal kapcsolatos tapasztalataikról, amelyek befolyással lehetnek a nyelvi attitűdjeikre.

6. Az anyanyelv és a másodnyelv szerepe a tanulmányi célú mobilitásában

A XX. század végétől a migráció egyik fontos részét képezi a tanulmányi célú hallgatói mobilitás. A migráció-kutató központ (Migration Policy Institut) a migráció tíz legfontosabb okát elemezve, a tanulmányi célú mobilitást a kilencedik helyre sorolta (Teperics 2017: 83). A szomszédos, határmenti országokból érkező hallgatók főleg az anyanyelven történő tanulás miatt választanak magyarországi intézményeket (Teperics 2017: 94).

Egy másik felmérés szerint a tanulmányi célú migrációban részt vevő határon túli magyar hallgatók leginkább a fővárosban, illetve a nagyobb vidéki városok egyetemein folytatják tanulmányaikat. Többségük a határon túli területek nagyobb városaiból érkezik, Kárpátalját tekintve Beregszászról és Nagyszőlősről. A tanulmányi célú mobilitás egyik fő indokaként az adatközlők azt emelték ki, hogy a magyarországi diplomát színvonalasabbnak tartják, amely kedvezőbb munkaerő-piaci lehetőségeket teremt, mint a szülőföldi oklevél (Márkus 2014: 313–314).

Az interjúkban én is megkérdeztem a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlőimet tanulmányi célú mobilitásuk okairól. A válaszok elemzésekor összesen 123 kódot sikerült azonosítani, amelyeket tíz nagyobb kategóriába csoportosítottam (8. táblázat). Az eredmények azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók tanulmányi célú mobilitásának egyik oka az ukrán nyelv nem megfelelő szintű ismerete, ez motiválja őket arra, hogy Magyarországon az anyanyelvükön tanuljanak. Az anyanyelven tanulás fontosságát támasztja alá az a Kárpátalján végzett kutatás is, amelyben kárpátaljai magyar pedagógusjelölteket, tehát tanítói, óvodapedagógus és szociálpedagógia szakos hallgatókat kérdeztek arról, hogy milyen tényezők motiválták őket, amikor a pedagógusképzés elvégzésére alkalmas felsőfokú szakképző és felsőoktatási intézményt választottak. Az eredmények azt mutatták, hogy intézményválasztáskor erőteljesen a kisebbségi magyar szempont érvényesült, a megkérdezettek számára nagyon fontos volt, hogy anyanyelvükön tanulhassanak. Az intézmény tannyelve tehát jelentősen befolyásolta a kárpátaljai pedagógusjelöltek választását. Továbbá az is kiderült, hogy a jelöltek 75%-a a képzés elvégzése után pedagógusként szeretne elhelyezkedni, ebből a megkérdezettek 43%-a szülőföldjén maradna, 39%-a viszont leginkább Magyarországon telepedne le (Ferenc 2015: 89–123). Egy jóval korábbi kutatásban érettségiző kárpátaljai magyar tanulók továbbtanulással kapcsolatos terveit vizsgálták. Az eredmények ebben az esetben is azt mutatták, hogy a diákok számára a második legfontosabb szempont a továbbtanulásukat illetően az, hogy magyar nyelven tanulhassanak. Továbbá a megkérdezettek nagyobb része Magyarországon folytatná tovább a tanulmányait, egyrészt azért, mert a magyarországi egyetemeket színvonalasabbnak tarják, másrészt pedig a terveik között szerepel, hogy Magyarországon telepednek le, és ott vállalnak munkát (Csernicskó szerk. 2003: 242–247). Az imént ismertetett felmérések eredményei összhangban vannak a kutatásomban vizsgált kárpátaljai magyar hallgatók véleményével, akik szintén azért választottak magyarországi felsőoktatási intézményt, mert fontos számukra, hogy magyarul tanulhassanak. A tanulmányi célú mobilitás okaként megemlítették az adatközlők azt is, hogy az egyetemi tanulmányaik befejezése után mindenképpen Magyarországon szeretnének elhelyezkedni. A megkérdezettek véleménye szerint Magyarországon sokkal több a munkalehetőség, magasabb a fizetés és kedvezőbbek a megélhetési körülmények, mint Ukrajnában. Ezen kívül több adatközlő is határozottan negatív attitűdöt mutatott az ukrán

nyelvre és az ukrán emberekre vonatkozóan, ami szerepet játszott abban, hogy a kétnyelvű közösséget elhagyva az anyaországba költözzenek.

Fontos szerepet játszott még a tanulmányi célú mobilitásban az is, hogy Magyarországon többféle képzés közül választhatnak a hallgatók, többen megemlítették, hogy az a szak, amin jelenleg a Debreceni Egyetemen tanulnak, a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben hiányzik, illetve nincs megfelelő szintű ukrán nyelvtudásuk ahhoz, hogy Ukrajna valamely nagyobb városának egyetemén tanuljanak. Továbbá azt is elmondták az adatközlők, hogy szerintük Magyarországon sokkal színvonalasabb az oktatás, mint Ukrajnában, és a munkaerőpiacon is elismertebbnek számít a magyarországi diploma, mint az ukrajnai. A legtöbb válaszadó az imént felsorolt okok miatt döntött úgy, hogy Magyarországon kezdi el az egyetemi tanulmányait. Előfordultak viszont olyan válaszok is, amelyeket csak néhány adatközlő említett meg. Egyes hallgatókat például a családtagok és a barátok motiváltak arra, hogy a Debreceni Egyetemen tanuljanak, mások anyagi szempontból döntöttek hasonlóan. A válaszadók egy része szerint az ukrajnai felsőoktatás költségesebb, mint a magyarországi, illetve a magyarországi ösztöndíj- és diákmunkalehetőségek is motiválták őket. A megkérdezettek közül néhány kárpátaljai magyar fiatalnak nem is lett volna lehetősége ukrajnai egyetemen tanulni, mivel ők nem teljesítették a kötelező emelt szintű érettségit ukrán nyelvből és irodalomból, ezért számukra egyértelmű volt, hogy csak Magyarországon tanulhatnak tovább. Egyes adatközlőket pedig nem is kifejezetten tanulmányi célok, sokkal inkább a magyarországi lét, és az egynyelvű magyar közösségbe való bekerülés motivált. Ők elvágyódnak Kárpátaljáról, és határozottan Magyarország valamely városában szeretnének végleg letelepedni. Néhány férfi adatközlő pedig a sorkötelezettség miatt, fél az ukrán hadseregbe való behívásoktól, ezért számukra Magyarország jelenti a biztonságot, illetve a továbbtanulás lehetőségét.

Tanulmányi célú mobilitás okai	Indok	Válaszadók száma	Válaszadók aránya
Nyelv	Anyanyelvű tanulás preferálása. Nem megfelelő szintű ukrán nyelvtudás. Ukrán nyelvhez és ukrán anyanyelvű emberekhez való negatív viszonyulás.	35	52%
Megélhetés	Magyarországon kedvezőbbek a megélhetési körülmények, több a munkalehetőség, magasabb a fizetés, mint Ukrajnában.	28	42%
Szak	Magyarországon sokszínűbb a képzéskínálat, mint Kárpátalján. Ukrajna nagyvárosainak egyetemeire nem jelentkezhetett az adatközlő ukrán nyeltudás hiányában.	23	34%
Oktatás színvonala	A magyarországi oktatás színvonalasabb, mint az ukrajnai. A magyarországi diploma elismertebb, mint az ukrajnai.	20	30%
Család, barátok	A családtagok a magyarországi továbbtanulást javasolták. Barátok ösztönzésére döntött úgy az adatközlő, hogy Magyarországon tanul tovább.	9	13%

Tanulmányi célú mobilitás okai	Indok	Válaszadók száma	Válaszadók aránya
Tanulással járó költségek	Az ukrajnai egyetemi oktatás költségesebb, mint a magyarországi.	4	6%
Magyarország szeretete	Elvágyódás Kárpátaljáról. Az egynyelvű magyarokhoz való pozitív viszonyulás. Érdeklődés Magyarország városai iránt.	4	6%
Diákmunkalehetőség	Tanulás melletti pénzkeresési igény, munkatapasztalat szerzése.	1	1,5%
Nem tanulhat Ukrajnában	Sikertelen emelt szintű érettségi vizsga ukrán nyelvből és irodalomból, ami akadályozza az ukrajnai felsőoktatási intézménybe való bekerülést.	1	1,5%
Sorkötelezettség	Ukrán hadseregbe való behívások miatti félelem.	1	1,5%

8. táblázat: Tanulmányi célú mobilitás okai

Összefoglalásként elmondható, hogy az anyanyelven tanulás, a másodnyelvi kompetenciák, illetve a másodnyelvhez kapcsolódó attitűdök jelentős szerepet játszanak a tanulmányi célú mobilitásban. A hallgatók többsége számára fontos, hogy anyanyelven tanuljon, és a jövőben az anyanyelvén kamatoztassa tudását. A kutatásba bevont személyektől kapott adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok nagyobb része nem tud ukránul, és nem is motiváltak abban, hogy elsajátítsák az ukrán nyelvet. Több adatközlő pedig negatívan ítéli meg az ukrán nyelvet és az ukrán embereket egyaránt, ezért magyarországi tanulmányaik befejezése után sem szeretnének visszatérni Kárpátaljára. Ezek az eredmények igazolják, hogy a nyelvi attitűdök alakulását társadalmi okok is befolyásolják, mivel egy adott nyelvről, a nyelvet beszélő személyhez vagy közösséghez való viszonyunk alapján is vélekedhetünk.

A kérdőív nem foglalkozott a tanulmányi célú mobilitás okainak a kiderítésével, viszont vizsgálta az adatközlők letelepedéssel és munkavállalással kapcsolatos terveit, illetve a résztvevők kapcsolattartási szokásait. Ezek az információk szintén fontosak lehetnek abból a szempontból, hogy a közösség kirekesztő vagy befogadó magatartása hogyan befolyásolja az adatközlők nyelvi attitűdjeit.

6.1. A hallgatók munkavállalással és letelepedéssel kapcsolatos tervei

A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatóknak be kellett jelölniük, hogy jelenleg hol élnek. Három válaszlehetőség volt megadva a kérdőívben: Ukrajna, Magyarország, egyéb. Értelemszerűen a KMF csoport adatközlői jelenleg Ukrajnában élnek és tanulnak, a DE-MO csoport résztvevői pedig Magyarországon. A jelenlegi lakhely kérdése főleg a mobilis kárpátaljai magyar hallgatók szempontjából volt érdekes, ugyanis az országhatár közelsége lehetővé teszi az ingázást. A DE-KÁRP csoport adatközlőinek az alapján kellett bejelölniük a jelenlegi lakhelyüket, hogy az év nagy részében hol tartózkodnak. A válaszadók 45%-a Ukrajnát jelölte be, 55%-a pedig Magyarországot, tehát e csoport adatközlőinek több mint a fele gyakrabban tartózkodik Magyarországon, mint Ukrajnában (1. ábra).

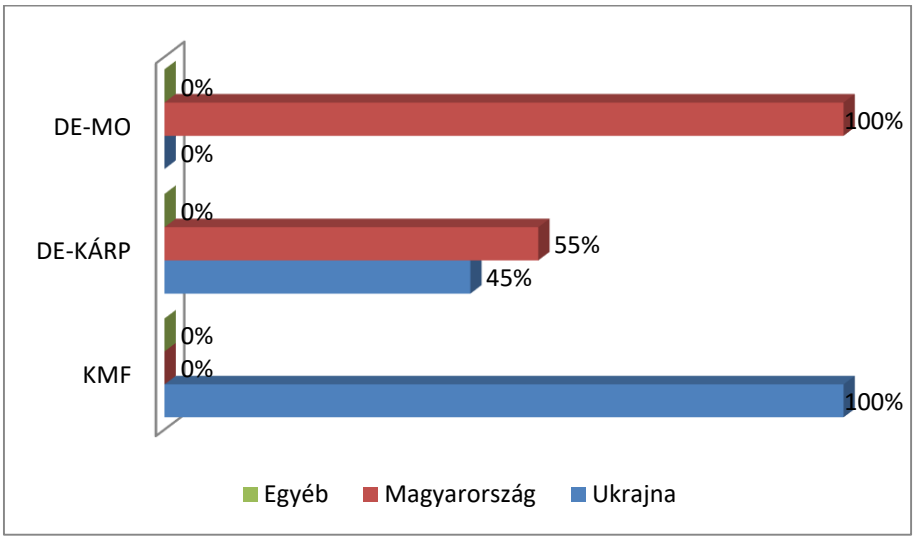

1. ábra: Jelenleg itt élek

Az adatközlőknek azt is be kellett jelölniük a kérdőívben, hogy hol élnének és dolgoznának a legszívesebben. A DE-MO és DE-KÁRP csoport adatközlőinek a többsége Magyarországon élne a legszívesebben, viszont a KMF csoport válaszadóinak több mint a fele inkább Ukrajnában lakna (2. ábra).

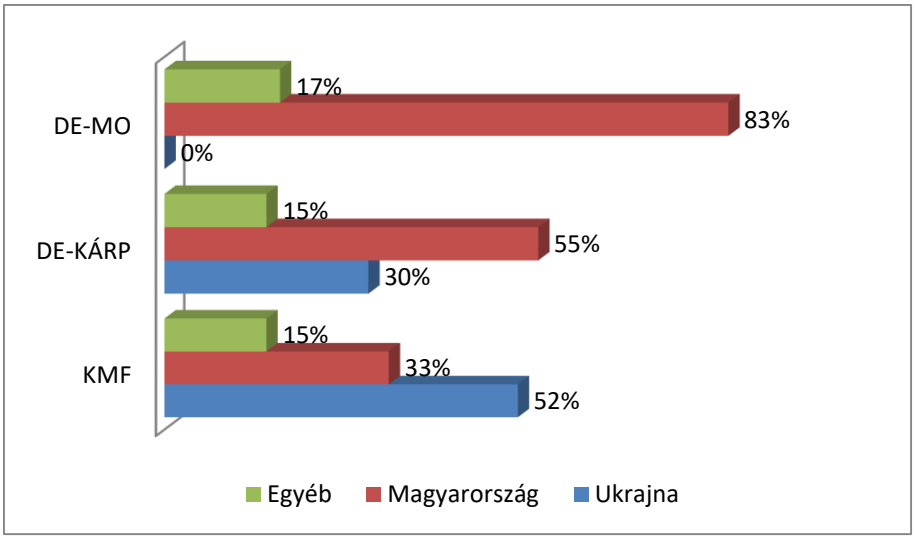

2. ábra: Legszívesebben itt élnék

A munkahelyet illetően már mindhárom csoport adatközlőinek a véleménye megegyezett abban, hogy a legtöbben inkább Magyarországon dolgoznának. Az is észrevehető, hogy a KMF csoport adatközlőinek a válaszai megoszlanak a három lehetőség között, a legtöbben inkább Magyarországon dolgoznának (42%), de ettől csak néhány százalékkal marad el azoknak az aránya, akik szívesebben vállalnának munkát Ukrajnában (38%), a válaszadóknak a 20%-a pedig más (egyéb) országban dolgozna szívesebben.

A DE-KÁRP csoport adatközlőinek a válaszaiban egyértelműbbnek látszik, hogy a többség Magyarországon szeretne dolgozni, és a véleményük nagyon hasonló a DE-MO csoport résztvevőinek a válaszaival. Az is látható az eredmények alapján, hogy a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók nagyobb része inkább dolgozna valamely más (egyéb) országban, mint Ukrajnában (3. ábra).

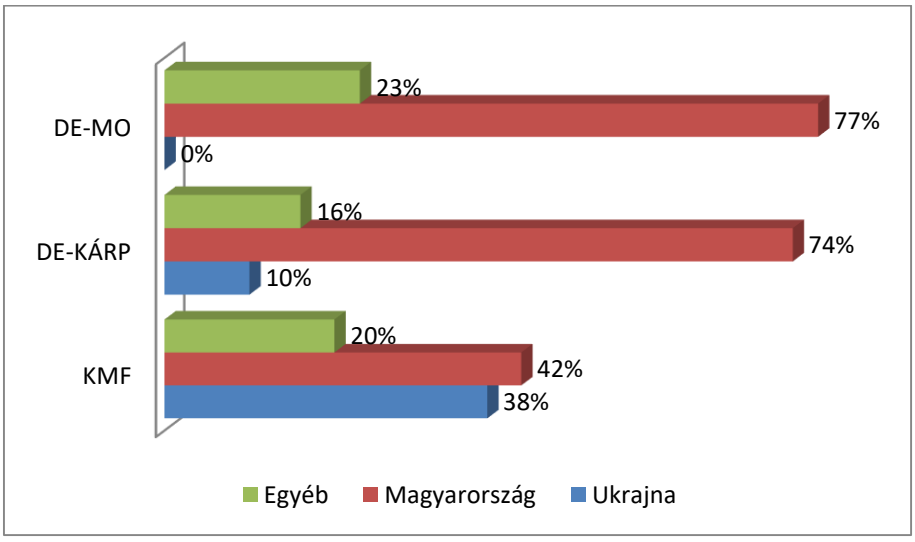

3. ábra: Legszívesebben itt dolgoznék

Összefoglalóan a kérdőív eredményei azt mutatják, hogy a kutatásba bevont Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók jövőbeli terveiben már nem szerepel Kárpátalja, a többség Magyarországon szeretne élni és dolgozni. A Kárpátalján tanuló adatközlők jobban kötődnek a szülőföljükhöz, ők a legszívesebben továbbra is Ukrajnában élnének, viszont a megkérdezettek nagyobb része inkább Magyarországon dolgozna.

Az interjúbeszélgetések során is megkérdeztem a Debreceni Egyetemen tanuló kárpátaljai magyar hallgatóktól, hogy a tanulmányaik befejezése után hol szeretnének elhelyezkedni, Magyarországon vagy Kárpátalján. A válaszadókat három kategóriába csoportosítottam. Az egyik csoport határozottan elutasította azt a lehetőséget, hogy Magyarországról visszaköltözne Kárpátaljára, ezt példázza az alábbi interjúrészlet:

(1) TM: Tervezed, hogy majd hazamégy, és otthon próbálsz meg elhelyezkedni?
AK: Nem, semmiképp. Itt szeretnék. Szerintem nem tudnék annyira megtanulni ukránul, hogy ott helyezkedjek el. (2001, Kisdobrony, mérnökinformatikus).

A második csoportba tartozók úgy gondolják, ha javulnának Ukrajnában a megélhetési körülmények, akkor szívesen hazatérnének, és megpróbálnának otthon elhelyezkedni, de erre nem sok esélyt látnak, ezért valószínűleg nem fognak visszatérni Kárpátaljára.

(2) TM: Az megfordul a fejedben, hogy visszatérsz majd Kárpátaljára?
AK: Ez egy nagyon jó kérdés, megfordult a fejemben. Ha belegondolok 18 évig otthon laktam, és én nagyon szívesen laknék otthon, de mivel ugye egyrészt sok minden megváltozott azóta, amióta itt élek Magyarországon, tehát 6 éve, és így már nem szívesen. Most már így, hogy megváltoztak a körülmények nem szívesen maradnék otthon.
TM: Ha a megélhetési körülmények javulnának?
AK: Ha megérné otthon maradni, annyi pénzért és annyi ideig dolgozni, akkor lehet. (1996, Beregszász, ökológus).

(3) TM: Hol szeretnél majd elhelyezkedni, otthon vagy itt Magyarországon?
AK: Ha javulnak esetleg a körülmények, akkor szeretnék otthon maradni, de ez nagyon sok tényezőtől függ, egyelőre úgy tűnik, hogy nem fogok visszatérni Kárpátaljára, de ez még bizonytalan. (1993, Beregszász, történész).

A harmadik csoportba azok tartoznak, akik mindenképpen vissza szeretnének térni Kárpátaljára. Ők arra törekednek, hogy gazdálkodással vagy szakmájukkal képesek legyenek eltartani magukat. Ezek a hallgatók nem szeretnek Magyarországon élni, nem érzik jól magukat az egynyelvű magyarok körében, és visszavágynak a szülőföldi közegbe.

(4) TM: Ha befejezed a tanulmányaidat, akkor inkább hol szeretnél elhelyezkedni, itt Magyarországon vagy Kárpátalján?
AK: Mindenképpen Kárpátalján, mert nem tetszik nekem Magyarországon, hogy mindent fizess. Nekem ez nem tetszik, hogy a vízért, a fűtésért, mindenért fizetni kell. Otthon van fóliánk, gazdálkodunk, abból is jön be valami. Én szeretem azt, hogy független legyek, hogy ne kelljen mindig alkalmazkodni, mint például egy panelban. (1997, Csongor, vegyész).

(5) TM: És milyen itt élni Magyarországon, magyarországiak között?
AK: Hát nem annyira jó. Elég furcsa, meg azért kicsit másabb, meg ugye megszoktam, hogy otthon mindig köszönünk az utcán, itt meg olyan zárkózottabbak az emberek. Tehát meg kellett szokni, amit nekem még nem sikerült nagyon. A kényes, daloló beszédük is bántja a fülem. Hiányoznak az otthoni emberek, az a közeg.
TM: A tanulmányaid befejezése után visszatérsz Kárpátaljára?
AK: Igen, mindenképpen. Igazából most is az idő nagy részét otthon töltöm, amikor csak tehetem hazajárok. (2001, Nagydobrony, orvosi diagnosztikus analitikus).

A Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők túlnyomó többsége az első csoportba tartozik, tehát aki egyáltalán nem szeretne visszatérni Kárpátaljára (84%). A megkérdezettek 12%-a visszatérne a szülőföldjére, ha javulnának Ukrajnában a megélhetési körülmények, és a kutatásba bevont egyetemistáknak csak a 4%-a szeretne mindenképpen otthon, azaz Kárpátalján élni és dolgozni.

A téma lezárásaként megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar fiatalok többsége nyelvi okok miatt döntött úgy, hogy Magyarországon folytatja tanulmányait. Mind az interjúbeszélgetések, mind a kérdőíves felmérések eredményei azt igazolják, hogy a kutatásba bevont Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók többsége már nem szeretne az egyetemi tanulmányok befejezése után visszatérni Kárpátaljára.

Az interjúbeszélgetések rávilágítottak arra is, hogy egy közösségnek a viselkedése, szokásai és nyelvhasználata fontos szerepet játszik abban, hogy mások hogyan tudnak beilleszkedni egy új közegbe, és ha a beilleszkedés nem sikerül, akkor visszavágynak a saját közösségükbe.

Az eredmények alapján a két kárpátaljai csoport véleménye megegyezik abban, hogy a többség a legszívesebben Magyarországon vállalna munkát. Ez az eredmény megegyezik a korábbi kutatások eredményeivel, miszerint Kárpátalján nehéz az ott élő magyar fiataloknak megteremteni a megélhetésükhöz szükséges körülményeket (vö. Ferenc–Séra 2013: 109–111). Azzal kapcsolatban viszont már eltér a KMF és a DE-KÁRP csoport adatközlőinek a véleménye, hogy a legszívesebben hol élnének. A jelenleg is Kárpátalján élő magyar hallgatók többsége szívesebben élne továbbra is Kárpátalján, ebből arra lehet következtetni, hogy a KMF csoport válaszadóinak a többsége kötődik a szülőföldjéhez. A DE-KÁRP csoport adatközlőinek a nagyobb része viszont Magyarországon élne szívesebben, tehát ők már kevésbé kötődnek Kárpátaljához.

A továbbiakban az adatközlők kapcsolattartási szokásaival foglalkoztam. Azt vizsgáltam, hogy a résztvevők családtagjainak és barátainak a többsége melyik országban él, és velük leginkább milyen formában tartják a kapcsolatot. A kutatás során azért tartottam fontosnak bemutatni, hogy az adatközlők főleg kikkel és milyen formában kerülnek kontaktusba, mert ezek a kapcsolatok is hatással lehetnek a nyelvhasználatukra és nyelvi attitűdjeikre.

6.2. A hallgatók kapcsolattartási szokásai

A kérdőív több pontja is foglalkozott az adaközlők kapcsolattartási szokásaival. A megkérdezetteknek be kellett jelölniük, hogy hol él a családjuk és a barátaik többsége, milyen gyakran találkoznak velük személyesen, és milyen gyakran csetelnek egymással. Továbbá azt is megkérdeztem az adatközlőktől, hogy milyen formában tartják a kapcsolatot a távolabb élő rokonokkal és barátokkal. Az eredmények a két kárpátaljai csoport esetében nagyon hasonlóan alakultak, a válaszadók családja és barátainak többsége Ukrajnában él (4. ábra).

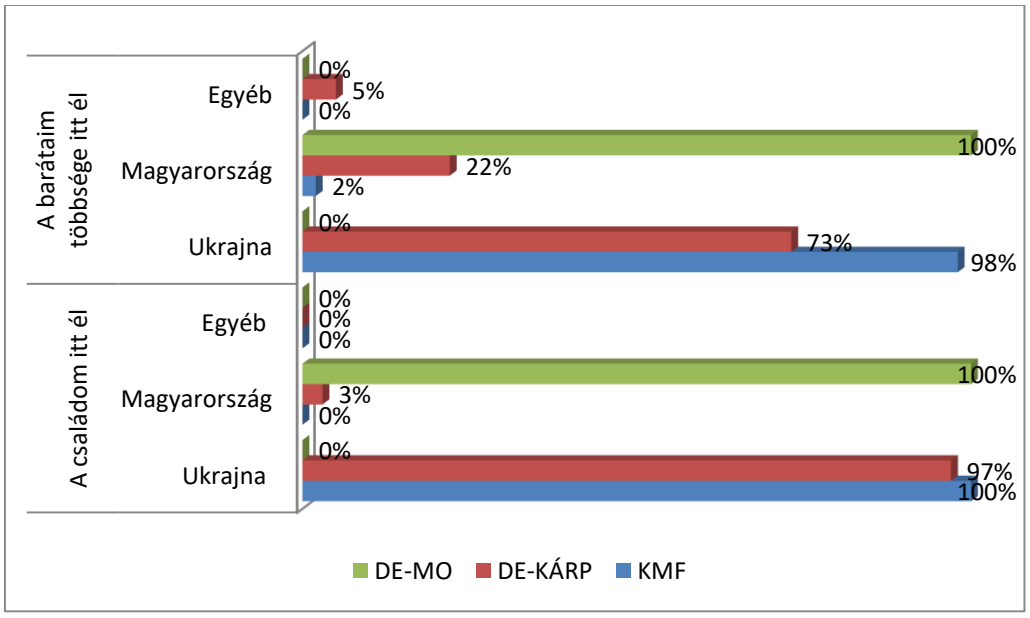

4. ábra: A családom és a barátaim többsége itt él

A kutatásba bevont hallgatóknak arra is választ kellett adniuk, hogy általában véve milyen gyakran találkoznak személyesen az ismerőseikkel és barátaikkal, valamint milyen gyakran csetelnek velük. Az eredmények szerint a KMF csoport hallgatóinak többsége naponta többször is találkozik a barátokkal, ezzel szemben a DE-KÁRP csoport adatközlőinek nagyobb része csak hetente. Ennek az lehet az oka, hogy a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták barátainak a többsége Kárpátalján él, így csak hazalátogatáskor van mód a személyes interakcióra. Hasonlóképpen a magyarországi magyar adatközlők nagyobb része is azt válaszolta, hogy hetente találkozik személyesen a barátokkal. Az internetes üzenetváltás gyakoriságával kapcsolatos eredmények szerint mindhárom csoportban a hallgatók többsége naponta többször is csetel a barátokkal (9. táblázat).

	Milyen gyakran találkozol személyesen a barátaiddal?					
	KMF		**DE-KÁRP**		**DE-MO**	
	válaszadók					
	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya
Naponta többször	94	57%	17	11%	39	24%
Naponta egyszer	22	13%	22	14%	33	20%
Hetente	37	22%	76	48%	85	52%
Havonta	10	6%	43	27%	7	4%
Nem válaszolt	3	2%	0	0%	0	0%
Összesen	**166**	**100%**	**158**	**100%**	**164**	**100%**
	Milyen gyakran csetelsz a barátaiddal?					
Naponta többször	129	78%	96	61%	115	70%
Naponta egyszer	17	10%	18	11%	26	16%
Hetente	20	12%	44	28%	20	12%
Havonta	0	0%	0	0%	3	2%
Összesen	**166**	**100%**	**158**	**100%**	**164**	**100**

9. táblázat: A kapcsolattartás gyakorisága

A vizsgálat során az is kiderült, hogy a távolabbi rokonokkal való kapcsolattartás leginkább interneten keresztül valósul meg. A KMF csoport adatközlőinek 84%-a, a DE-KÁRP csoport résztvevőinek a 88%-a, illetve a DE-MO csoport hallgatóinak a 63%-a leginkább online formában tartja a kapcsolatot a távolabb élő rokonokkal, barátokkal és családtagokkal (5. ábra).

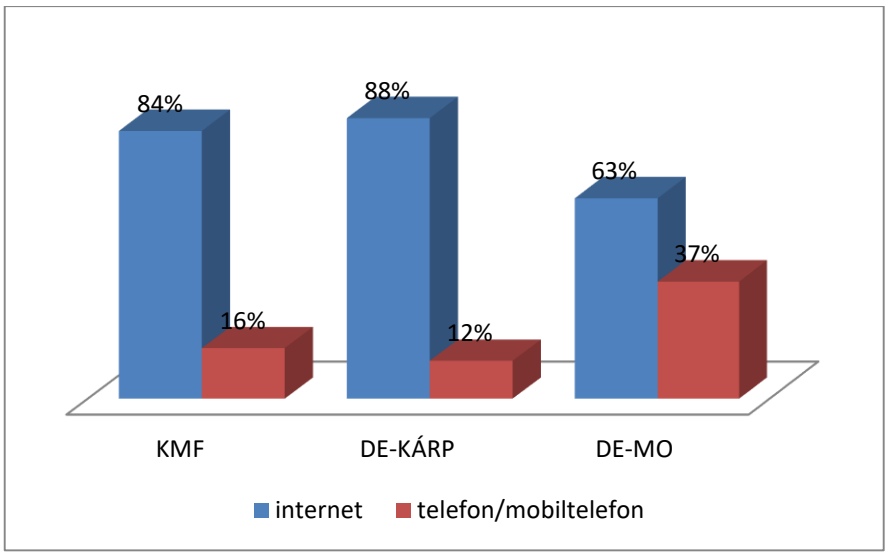

5. ábra: Távolabb élő rokonokkal, barátokkal való kapcsolattartás

Az internet tehát nagyon fontos szerepet játszik a kapcsolattartásban, mivel lehetővé teszi, hogy az egymástól nagy távolságra élők is gyorsan és hatékonyan tudjanak kommunikálni egymással. A csevegőalkalmazások gyors interakciót tesznek lehetővé és barátságos környezetet teremtenek a kommunikáló felek között, ennek köszönhetően az internetezők a számukra legtermészetesebb nyelvváltozatban fogalmazhatják meg üzeneteiket. Az online kommunikációban számos élőbeszédre jellemző, valamint csoportidentitást tükröző nyelvhasználati sajátosság is feltűnhet, amellyel érdemes foglalkozni.

Kutatásomban megvizsgáltam a kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók szóbeli és internetes nyelvhasználatának sajátosságait. Ez azért érdekes, mivel a felmérésben részt vevő kárpátaljai magyar fiatalok kétnyelvű közegben nőttek fel, ebből kifolyólag két vagy akár több nyelvet is használhatnak a kommunikáció során. Mindenekelőtt azonban azt vizsgáltam meg, hogy az adatközlők milyen szinten beszélik a magyar, ukrán és orosz nyelvet, illetve hogyan alkalmazkodnak a kommunikáció során az ukrán anyanyelvűekhez Kárpátalján.

7. Nyelvtudás és nyelvhasználat

7.1. A hallgatók nyelvtudása

A kárpátaljai magyarok nyelvhasználatával kapcsolatos kutatások sok esetben kitértek az adatközlők által ismert nyelvek vizsgálatára is. Mivel a Kárpátalján élő magyarok vegyes nyelvi környezetben élnek, ezért a mindennapokban nemcsak egy, hanem két vagy akár több nyelvet is használhatnak.

A kárpátaljai magyarok nyelvismeretét feltáró vizsgálatok leginkább három nyelvre: az anyanyelvre (magyar), valamint az ukrán államnyelvre és az oroszra terjedtek ki. Egy 2003-as felmérés során az adatközlőknek saját megítélésükre hagyatkozva kellett értékelniük, hogy milyen szinten beszélnek magyarul, ukránul és oroszul. Az eredmények alapján a megkérdezettek anyanyelvi szinten beszélnek magyarul, ukránul nem tudnak túl jól, oroszul pedig valamivel jobban beszélnek, mint ukránul (Csernicskó szerk. 2010a: 37–38). A 2009-es kutatási adatok pedig azt mutatták, hogy mind az ukrán, mind az orosz nyelvtudás szintje még tovább csökkent az évek során. Az eredményekben kimutatott orosz nyelvtudás valamivel magasabb szintje az ukránnal szemben azzal volt magyarázható, hogy mindkét felmérésben középkorú és idős személyek is részt vettek, akik még a szovjet időszak alatt jártak iskolába, amikor még oroszt kellett tanulniuk, ezért oroszul jobban beszélnek, mint ukránul (Márku 2013: 75–76). Egy 2006-os felmérésben fiatal hallgatók nyelvtudását is megvizsgálták, szintén önbevallásos módon, amelynek eredményeképpen a megkérdezettek anyanyelvi szinten beszélik a magyart, az ukrán nyelvtudásuk nagyon alacsony szintű, és inkább értik a nyelvet, mint beszélik, az orosz nyelvtudásuk pedig még az ukrántól is gyengébb. A kárpátaljai magyar fiataloknál azért szorult vissza az orosz nyelvtudás az ukrán mögé, mivel 1991-től az ukrán nyelv tanítása vált kötelezővé az iskolákban, az orosz nyelv oktatása pedig megszűnt, így azt már csak a környezetükben élőktől sajátíthatják el a tanulók (Márku 2013: 76–77). Hasonló eredményekhez vezetett egy 2015-ben végzett kérdőíves felmérés, amely során kárpátaljai magyar pedagógusjelölteket kértek arra, hogy értékeljék a nyelvtudásukat, többek között, az oroszra és az ukránra vonatkozóan. A jelöltek átlagosan csak néhány szót tudnak oroszul, ukránul – megítélésük szerint – jobban tudnak, de ez sem elegendő a hatékony kommunikációhoz (Ferenc 2015: 117).

Itt bemutatott kutatásomban az adatközlőknek szintén a saját megítélésük szerint kellett értékelniük a nyelvtudásukat, három nyelv (magyar, ukrán, orosz) vonatkozásában. Az eredményeket a 10. táblázat ismerteti.

Mennyire beszéled jól az alábbi nyelveket?	Anyanyelvi szinten	Jól	Kevésbé jól	Csak néhány szót ismerek	Csak értem, de nem beszélem	Egyáltalán nem
KMF válaszadók száma (aránya %-ban)						
Magyar	166 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Ukrán	23 (14%)	32 (19%)	46 (28%)	33 (20%)	30 (18%)	2 (1%)
Orosz	7 (4%)	23 (14%)	36 (22%)	40 (24%)	7 (4%)	53 (32%)
DE-KÁRP válaszadók száma (aránya %-ban)						
Magyar	158 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Ukrán	6 (4%)	17 (11%)	65 (41%)	17 (11%)	36 (22%)	17 (11%)
Orosz	2 (1%)	14 (9%)	14 (9%)	51 (32%)	28 (18%)	49 (31%)
DE-MO válaszadók száma (aránya %-ban)						
Magyar	164 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Ukrán	0 (0%)	0 (0%)	3 (2%)	3 (2%)	3 (2%)	155 (94%)
Orosz	0 (0%)	7 (4%)	5 (3%)	11 (7%)	2 (1%)	139 (85%)

10. táblázat: A hallgatók nyelvtudása

Az adatok alapján minden adatközlő anyanyelvi szinten beszéli a magyart.

A KMF csoport hallgatóinak nagyobb része (28%) kevésbé beszéli jól az ukránt, 20%-a csak néhány szót ismer, 19%-a jól beszéli az államnyelvet, 18%-a csak érti, de nem beszéli, 14%-a pedig anyanyelvi szinten használja az ukránt. Az adatközlőknek csak egy százaléka jelölte be, hogy egyáltalán nem beszéli a többség nyelvét. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy igen változatos a Kárpátalján tanuló főiskolások ukrán nyelvtudása. Oroszul viszont a KMF csoport hallgatóinak nagyobb része (32%) egyáltalán nem beszél.

A DE-KÁRP csoport hallgatóinak 41%-a kevésbé beszéli jól az ukránt, 22%-a csak érti, de nem beszéli. Egyenlően oszlanak meg azoknak az aránya, akik jól beszélnek ukránul, akik csak néhány ukrán szót ismernek, illetve akik egyáltalán nem beszélik az államnyelvet (11%). Továbbá a kitöltőknek csak 4%-a tud anyanyelvi szinten ukránul. Oroszul a DE-KÁRP csoport hallgatóinak nagyobb része (32%) csak egy-két szót tud, de ettől csak egy százalékkal (31%) marad el azoknak az aránya, akik egyáltalán nem beszélnek oroszul.

Az eredmények alapján tehát elmondható, hogy a kutatásba bevont kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták ukrán nyelvtudása alacsony szintű a saját megítélésük szerint. Az is kiderült, hogy a KMF csoport válaszadói közül többen vélik, hogy jól beszélnek ukránul, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemistákból álló csoportban.

Az ukrán nyelvtudás kérdése az interjúbeszélgetéseken is előkerült. A válaszok alapján az interjúalanyok nyelvtudása négy kategóriába sorolható (6. ábra). A 67 megkérdezett közül 34 válaszadó, tehát az adatközlők fele (51%) kevésbé jól beszéli az ukrán nyelvet, 14-en (20%) azt válaszolták, hogy egyáltalán nem tudnak ukránul, 11 adatközlő (17%) a saját megítélése szerint társalgási szinten, 8 hallgató (12%) pedig jól beszéli az ukránt. A válaszadók közül senki sem nyilatkozta, hogy anyanyelvi szinten tudja az ukrán nyelvet.

A kérdőíves felmérés és az interjúbeszélgetések során kapott adatoknál figyelembe kell venni azt a tényt, hogy az adatközlőknek a saját megítélésük szerint kellett értékelniük a különböző nyelvekre vonatkozó tudásukat. Ebben az esetben előforulhat, hogy a megkérdezettek túlértékelik vagy éppen lebecsülik a saját nyelvismeretüket. Ezért a fenti

megállapítások csupán az adatközlők önértékelése alapján érvényesek, megeshet, hogy a nyelvtudásuk tényleges felmérése során más eredmények születnének.

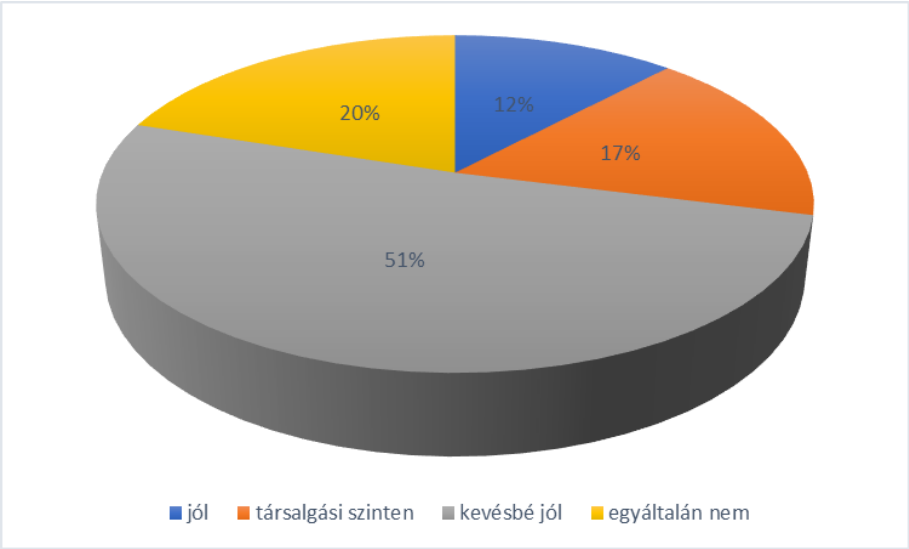

6. ábra: Az interjún részt vevő adatközlők ukrán nyelvtudása

A magyar, ukrán és orosz nyelv használatára vonatkozóan is tartalmazott a kérdőív kérdéseket. Az adatközlőknek arra kellett választ adniuk, hogy milyen nyelven beszélnek a családtagjaikkal, rokonaikkal, barátaikkal, egyetemi/főiskolai csoporttársaikkal, valamint orosz/ukrán nyelvű ismerőseikkel, akik kismértékben magyarul is tudnak.

A KMF csoport hallgatóinak a többsége kizárólag magyarul beszél a családtagokkal (83%), rokonokkal (73%), barátokkal (69%), illetve a főiskolai csoporttársakkal (69%). A felmérésben részt vevő 166 adatközlőből csak 155, tehát a megkérdezettek 93%-a válaszolt arra a kérdésre, hogy milyen nyelven társalog orosz/ukrán anyanyelvű ismerősökkel, akik kicsit magyarul is tudnak. A válaszok alapján az adatközlők 33%-a leginkább magyarul, 26%-a leginkább ukránul, 19%-a kizárólag magyarul, 14%-a pedig kizárólag ukrán vagy orosz nyelven beszélget velük.

A DE-KÁRP csoport adatközlőinek többsége szintén kizárólag magyarul beszél a családtagokkal (93%), rokonokkal (84%), barátokkal (74%), illetve egyetemi csoporttársakkal (98%). Továbbá a válaszadók többsége (53%) leginkább magyarul kommunikál az olyan orosz/ukrán anyanyelvű ismerősökkel, akik kismértékben magyarul is beszélnek.

A DE-MO csoport kitöltőinek többsége kizárólag magyarul beszél a családtagokkal (100%), rokonokkal (100%), barátokkal (81%), egyetemi csoporttársakkal (84%). A magyarországi magyar hallgatóknak csak a 86%-a adott valamilyen választ arra a kérdésre, hogy milyen nyelven társalogna orosz/ukrán anyanyelvű ismerőseivel, akik félig-meddig magyarul is tudnak. Közülük 37% kizárólag magyarul beszélne, 27% valamilyen egyéb nyelvet használna, 18% leginkább magyarul beszélgetne, és az egyetemistáknak csak egy csekély százaléka választotta azt a lehetőséget, hogy leginkább oroszul/ukránul (3%), illetve kizárólag oroszul/ukránul (1%) társalogna velük. A hallgatók 14%-ának valószínűsíthetően nincsenek orosz/ukrán anyanyelvű ismerősei, ezért ők nem válaszoltak erre a kérdésre (11. táblázat).

Milyen nyelven beszélsz a …?	Kizárólag magyarul	Kizárólag ukránul/ oroszul	Leginkább magyarul	Leginkább ukránul/ oroszul	Egyéb
KMF válaszadók száma (aránya %-ban)					
családtagjaiddal	137 (83%)	2 (1%)	25 (15%)	2 (1%)	0 (0%)
rokonaiddal	121 (73%)	5 (3%)	28 (17%)	12 (7%)	0 (0%)
barátaiddal	114 (69%)	2 (1%)	42 (25%)	5 (3%)	3 (2%)
egyetemi/főiskolai csoporttársaiddal	115 (69%)	0 (0%)	45 (27%)	2 (1%)	5 (3%)
orosz/ukrán anyanyelvű ismerőseiddel, akik kismértékben magyarul is beszélnek	32 (19%)	23 (14%)	55 (33%)	43 (26%)	2 (1%)
DE-KÁRP válaszadók száma (aránya %-ban)					
családtagjaiddal	147 (93%)	0 (0%)	11 (7%)	0 (0%)	0 (0%)
rokonaiddal	132 (84%)	0 (0%)	19 (12%)	5 (3%)	2 (1%)
barátaiddal	116 (74%)	0 (0%)	40 (25%)	0 (0%)	2 (1%)
egyetemi/főiskolai csoporttársaiddal	155 (98%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	3 (2%)
orosz/ukrán anyanyelvű ismerőseiddel, akik kismértékben magyarul is beszélnek	8 (5%)	16 (10%)	84 (53%)	22 (14%)	28 (18%)
DE-MO válaszadók száma (aránya %-ban)					
családtagjaiddal	164 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
rokonaiddal	164 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
barátaiddal	133 (81%)	0 (0%)	31 (19%)	0 (0%)	0 (0%)
egyetemi/főiskolai csoporttársaiddal	138 (84%)	0 (0%)	26 (16%)	0 (0%)	0 (0%)
orosz/ukrán anyanyelvű ismerőseiddel, akik kismértékben magyarul is beszélnek	61 (37%)	2 (1%)	30 (18%)	5 (3%)	44 (27%)

11. táblázat: A hallgatók nyelvválasztása

A vizsgálat során azt is megkérdeztem az adatközlőktől, hogy ők hogyan igazodnak az ukrán anyanyelvűekhez a kommunikáció során. A kérdőívben egy szituációt kellett elolvasniuk a válaszadóknak, majd el kellett dönteniük, hogy ők hogyan alkalmazkodnának az adott helyzetben. A szituáció a következőképpen volt megfogalmazva: „Hogyan alkalmazkodnál, ha egy többségben magyar anyanyelvű tagokból álló összejövetelen néhány orosz/ukrán anyanyelvű is megjelenne?” (7. ábra). A KMF hallgatók 35%-a azt jelölte be, hogy ha nehézkesen is, de megpróbálna orosz vagy ukrán nyelven kommunikálni velük. Ettől egy százalékkal marad el azoknak az aránya, akik azt jelölték be, hogy csak egy-két szót tudnának velük váltani orosz/ukrán nyelven (34%). A DE-KÁRP csoport hallgatóinak valamivel több mint a fele szintén csak egy-két szót tudna mondani nekik orosz vagy ukrán nyelven (53%). A két csoport válaszainak az összehasonlításakor kide-

rült, hogy a KMF csoport hallgatói közül többen vélekedtek úgy, hogy gond nélkül társalognának az orosz/ukrán anyanyelvűekkel (20%), mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők körében (9%).

Az alkalmazkodásra való szándék mindkét kárpátaljai magyar csoportnál megfigyelhető, amit az is megerősít, hogy a megkérdezettek csak nagyon kis számban jelölték be, hogy egyáltalán nem beszélgetnének velük (KMF: 8%, DE-KÁRP: 8%), illetve hogy megkérnék őket, próbáljanak magyarul beszélni (KMF: 4%, DE-KÁRP: 3%).

A magyarországi magyar adatközlők nagyobb része (43%) megkérné az orosz/ukrán anyanyelvűeket, hogy próbáljanak magyarul beszélni, de többen bejelölték azt a lehetőséget is, hogy egyáltalán nem beszélgetnének velük (37%), a megkérdezett hallgatóknak pedig a 18%-a azt válaszolta, hogy legfeljebb egy-két szót tudna váltani az orosz/ukrán anyanyelvűekkel.

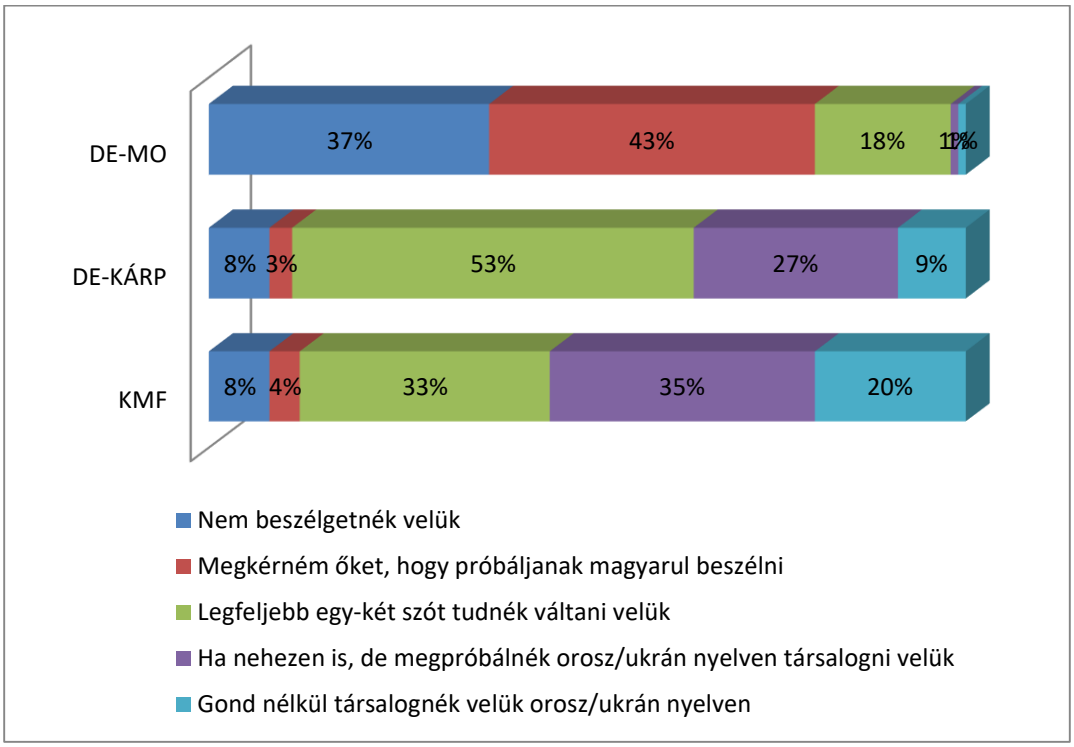

7. ábra: Az adatközlők alkalmazkodása az ukrán/orosz anyanyelvűekhez

Az interjúkban is előkerült a nyelvi alkalmazkodás kérdése. Azt kérdeztem az adatközlőktől, hogy a saját településükön mennyire szükséges használniuk az ukrán nyelvet, például milyen nyelven szólalnak meg egy boltban, vagy milyen nyelven beszélgetnek a szomszédokkal. Az adatközlők többsége (76%) azt válaszolta, hogy általában véve nem szükséges használniuk az ukránt a lakóhelyükön, mivel a szomszédok többsége magyar anyanyelvű. Öt adatközlő úgy gondolja, hogy azért nem tanult meg ukránul, mert egyáltalán nincs és nem is volt kapcsolata ukrán anyanyelvűekkel. A megkérdezettek többsége (79%) az üzletekben, boltokban szintén magyarul szólal meg, illetve olyan helyekre járnak vásárolni, ahol biztosan tudják, hogy magyar nyelvű az eladó. A beszélgetések során az is kiderült, hogy az adatközlők próbálnak alkalmazkodni az ukrán anyanyelvűekhez, még ha nem is beszélik jól az ukránt. Ezt példázza az alábbi interjúrészlet.

(6) TM: Ha bemégy egy boltba, általában milyen nyelven szólalsz meg?
AK: Hát ha tud az eladó magyarul, akkor magyar nyelven, ha nem tud akkor a konyha ukrán nyelven igyekszek kommunikálni velük. (1993, Beregszász, történész).

Arra is válaszolniuk kellett az adatközlőknek, hogy hogyan reagálnának egy olyan szituációban, ha a saját településükön, az utcán valaki ukránul kérne tőlük útbaigazítást. Az elhangzott válaszok alapján három kategóriába csoportosítottam a résztvevőket. Az első csoportba azok sorolhatók, akik gond nélkül válaszolnának ukrán nyelven, de ezeknek az adatközlőknek az aránya a legkisebb. Általában véve azok a megkérdezettek válaszolták, hogy gond nélkül tudnának ukrán nyelven útbaigazítást adni, akik ukrán többségű településen nőttek fel. Az egyik válaszadó például a Huszti járásban található Királyházáról származik, ahol a családon kívül minden más színtéren kizárólag ukránul lehet kommunikálni.

(7) TM: Te mennyire beszéled az ukrán nyelvet?
AK: Hát ilyen 75–80%-ban, szóval igazából úgymond rámragadt, mert ugye abban a környezetben nevelkedtem, így szinte ragadt rám, szóval nem volt problémám sosem az ukrán nyelvvel.
TM: És milyen tannyelvű iskolába jártál?
AK: Én magyar tannyelvű iskolában tanultam, de mivel Királyházán egyáltalán nincs magyar iskola, és soha nem is volt, ezért egy másik faluban tanultam. Ott nagymamáméknál éltem, 9 évig ott tanultam, és utána pedig a 10. és 11. osztályt pedig a nagyszőlősi magyar iskolában végeztem.
TM: A családodban vannak ukrán anyanyelvűek?
AK: Már most nincsenek, de édesapám nagymamája ukrán volt.
TM: Milyen a viszonyotok az ukránokkal a településeden?
AK: Igazából változó, mert vannak olyan ukránok, akik nagyon ellenzik azt is, hogy ott egyáltalán vannak magyarok, szóval teljesen ilyen rossz szemmel néznek ránk, deviszont vannak, akik nagyon szeretnék a magyart tanulni, de az előbbi az, ami jellemzőbb, hogy nem annyira.
TM: Téged ért már valamilyen negatív sérelem amiatt, hogy magyar vagy?
AK: Inkább kisebb, óvodás koromban volt ez, mert az óvoda is hiába volt magyar óvoda, már egyre jobban ukránosodott, és a gyerekek furán néztek rám, mert tudták, hogy én színtiszta magyar vagyok, és akkor jött ez, hogy: „*mágyár, mágyár*”, nem közösítettek ki, de nem néztek rám jó szemmel.
TM: És amikor egyre jobban tudtál ukránul, már nem volt ilyen gond?
AK: Már nem, elviseltek. Meg volt később is, hogy voltam ilyen ukrán táborba, és ott is éreztem, hogy nehezen fogadják el, hogy én magyar vagyok, deviszont meg amikor beszéltem velük ukránul, akkor meg tetszett nekik, hogy milyen jó az, hogy én ezt így tudom, és hogy megtanultam.
TM: A szomszédaitokkal milyen nyelven beszéltek?
AK: Mindenkivel ukránul, viszont az utcában van egy-kettő magyar család, akivel időnként összefut az ember, és pár szót váltunk, deviszont a többség az mindenki ukrán. Meg aki még tudott is magyarul, már az sem beszél magyarul, mert inkább megszólal ukránul (1997, Királyháza, ökológus).

Azok az adatközlők válaszolták még, hogy tudnának ukránul útbaigazítást adni, akiknek az egyik hozzátartozója ukrán anyanyelvű, tehát vegyes nyelvű családból származnak.

(8) TM: Milyen a viszonyod az ukránokkal? Van velük valamilyen kapcsolatod?
AK: Persze, nekem úgy van, hogy apu magyar, anyu pedig ukrán.
TM: Akkor te jól tudsz ukránul?
AK: Igen.
TM: A legtöbbször milyen nyelven beszélgetsz otthon?
AK: Hát otthon én csak anyuval beszélek ukránul vagy oroszul, a többiekkel magyarul.
TM: Ha elmégy egy boltba, akkor alapvetően milyen nyelven szólalsz meg?
AK: Általában magyarul.
TM: Ha valaki az utcán ukránul kér tőled útbaigazítást, akkor te hogyan válaszolsz neki?
AK: Elmondom neki ukránul. (2000, Beregszász, informatikus).

A második csoportba tartozó adatközlők azt válaszolták, hogy rendelkeznek olyan szintű nyelvtudással, hogy el tudnák magyarázni a helyes irányt ukránul, ugyanakkor nem magabiztosak ukrán anyanyelvűek jelenlétében, félnek attól, hogy amit mondanak, az nyelvtanilag helytelen lenne, ezért előfordulhat, hogy hirtelen nem tudnának válaszolni.

(9) TM: Alapvetően te hogyan viszonyulsz az ukrán nyelvhez, az ukrán emberekhez?
AK: Próbálom őket megérteni, meg ha szükséges, akkor próbálok velük kommunikálni, viszont ha lehetséges, akkor általában a magyart használom.
TM: Mennyire beszéled jól az ukránt?
AK: Kicsit, nem annyira jól. Érteni jobban értem, mint beszélem.
TM: És ha az utcán valaki megállít, hogy ukránul útbaigazítást kérjen, akkor hogyan reagálsz?
AK: Hűha, nem biztos, hogy tudnék neki válaszolni, attól függ, hogy könnyen el lehet magyarázni azt az irányt vagy nem. Vagy megmondom neki, hogy sajnos nem tudok segíteni. (2001, Nagydobrony, közösségszervező).

(10) TM: Ha otthon sétálsz az utcán, és valaki ukránul kér tőled útbaigazítást, akkor te arra hogyan reagálsz?
AK: Na az egy érdekes dolog, mert olyankor lefagyok, és azt sem tudom, hogy van balra meg jobbra, úgyhogy magyarul visszaválaszolok nekik, mert igazából nem is merek ukránul megszólalni előttük. Egy az, hogy tudom, hogy a kiejtésem katasztrofális, a másik meg az, hogy vannak olyan szavak, hogy nem tudom, hogy van pontosan, mit jelent, hol használható, a ragozásukkal egyáltalán nem vagyok jóban, igazából nem is volt nekünk jól megtanítva ez az ukrán nyelv, mert azért az, hogy elsőbe meg másodikba tanultunk pár ukrán szót, és utána meg rögtön ilyen nyelvtani dolgokra mentünk rá, én úgy gondolom, hogy ez nem ukrán tanulás. (1997, Som, biológus).

(11) TM: Ha valaki az utcán kér tőled ukránul útbaigazítást, akkor te hogyan reagálsz?
AK: Megpróbálom elmagyarázni neki, amennyire tudom, ukránul. (1993, Beregszász, történész).

A harmadik csoportba azok az adatközlők tartoznak, akik biztosan nem tudnának ukránul útbaigazítást adni. A segítőkészség azonban megfigyelhető náluk is, mivel egyes adatközlők azt válaszolták, hogy nyelvtudás híján elmutogatnák a helyes irányt.

(12) TM: Ha valaki az utcán kérne tőled ukránul útbaigazítást, akkor hogyan reagálnál?
AK: Hát elmutogatom inkább. Vagy, hogyha nem tudom, akkor mondom, hogy: *„я не знаю”* 'nem értem'. De megpróbálom inkább ott elmutogatni. (2001, Nagydobrony, biológus).

Összességében a kérdőív és az interjús beszélgetések eredményei hasonlók. A megkérdezett kárpátaljai magyar hallgatók többségének ukrán nyelvtudása nem elegendő a hatékony és gördülékeny kommunikációhoz. A Kárpátalján tanuló főiskolai hallgatók közül valamivel többen beszélnek jól ukránul, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták körében, ettől függetlenül mind a KMF hallgatóinak, mind a DE-KÁRP csoport adatközlőinek nagyobb része csak kevésbé jól tud ukránul.

Az itt bemutatott kutatásom eredményei összhangban állnak a korábbi kutatások azon eredményeivel, amelyek szintén a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvtudását vizsgálták a magyar, az ukrán és az orosz nyelvre vonatkozóan (vö. Márku 2013: 76–77). A kárpátaljai magyar fiatalok ukrán nyelvtudását vizsgáló kutatások egyhangúan azt igazolják, hogy a Kárpátalján élő magyar kisebbség nem beszéli jól a többség nyelvét, pedig ugyanúgy joguk van arra, hogy elsajátítsák az államnyelvet és egy idegen nyelvet, mint ahogy joguk van az anyanyelvükön tanulni. Az államnyelv második nyelvként való elsajátítására azonban megfelelő körülményeket is kell teremteni, tehát olyan tananyagra és módszerekre van szükség, ami hozzáadó (additív) többnyelvűséget valósít meg. Sajnos az eddigi oktatási gyakorlat nem az additív szemléletet vette alapul. A kisebbségi magyar tanulóknak úgy tanították a második nyelvet, mintha az anyanyelvük lenne, és ezzel magyarázható az alacsony szintű ukrán nyelvtudásuk (Ferenc 2012: 71). Ezen kívül számos más oka is van annak, hogy az iskolai oktatás nem teszi lehetővé az államnyelv elsajátítását. Az egyik az, hogy a magyar nyelven oktató iskolákban nincsenek megfelelően képzett ukránnyelv-tanárok, ugyanis a pedagógusok között vannak olyanok, akik orosz szakosok, elemi iskolai tanítók, a kisebb falvakban pedig olyanok is tanították az államnyelvet, akiknek nincs pedagógiai végzettségük, de jól beszélik az ukránt. A felmérések azt mutatják, hogy például Beregszászban kevés olyan tanár van, aki rendelkezik ukrán nyelv és irodalom szakos diplomával, ráadásul a 2003/2004. tanévig nem voltak olyan tanárok, akiket arra képeztek volna, hogy az ukránt második nyelvként tanítsák a magyar anyanyelvű iskolásoknak. Problémát jelent a kisebbségi magyar iskolákban az is, hogy nincsenek megfelelő tankönyvek, tanári kézikönyvek, módszertani segédletek, valamint iskolai szótárak. A tankönyvek, amelyekből a kárpátaljai magyar iskolások tanulnak, nem kommunikációközpontúak, hanem az ukrán nyelvtani rendszer megtanítását helyezik előtérbe, holott a kárpátaljai magyar iskolások esetében az volna a cél, hogy elsajátítsák az államnyelvet, és képesek legyenek hatékonyan kommunikálni ukránul. A nem megfelelő szemléletmód, módszerek és célok tehát nehezítik a kárpátaljai magyar diákok számára az ukrán nyelv elsajátítását (Csernicskó 2012: 97–102). Az ukrán nyelvtudás hiánya, a középiskolából kikerülő diákok továbbtanulását is megnehezíti. A felsőoktatás tannyelvpolitikájának egyik fontos elve a többnyelvűség érdekként való felfogása. Ezt a szemléletmódot követi a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola is, ahol célul

tűzték ki, hogy az ott tanuló hallgatók a magyar nyelven folyó képzések mellett, megfelelően elsajátítsák az államnyelvet és még legalább egy idegen nyelvet. A többnyelvűség gyakorlati alkalmazása megfigyelhető az intézmény hivatalos honlapján is, ahol a tartalmak nemcsak magyarul, hanem ukránul és angolul is megjelennek. Továbbá a második évfolyamtól kezdődően a hallgatók ukrán nyelvi oktatásban is részesülnek, amelynek célja, hogy egy középszintű nyelvtudást biztosítson a hallgatók számára. Ezek a törekvések lehetőséget nyújtanak arra, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok az anyenyelvük mellett az államnyelven is versenyképesek legyenek (Ferenc 2010: 71–77).

Kutatásom során kiderült, hogy a Kárpátalján és a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók, gyenge ukrán nyelvi kompetenciájuk ellenére, törekednek arra, hogy a kommunikáció során, tudásukhoz mérten, alkalmazkodjanak az ukrán anyanyelvűekhez.

A továbbiakban azt vizsgáltam, hogy a kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták szóbeli nyelvhasználatára hogyan hat a kétnyelvű környezet, és a kommunikációjukra jellemzők-e a kontaktushatások.

7.2. A hallgatók szóbeli nyelvhasználatának sajátosságai

A kárpátaljai magyarok kétnyelvűségét vizsgáló kutatások arra a következtetésre jutottak, hogy a szóbeli kommunikációban megfigyelhető mondaton belüli, egyszavas kódváltás sok esetben tudatos nyelvi tevékenység. A beszélők gyakran szándékosan használják a másodnyelvi kompetenciájukat, például a mondanivaló hitelesítése céljából vagy idézéskor (Márku 2013: 197). Figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a kétnyelvű beszélőközösség tagjai a legtöbb esetben nem ugyanazon a szinten beszélik a két nyelvet és azok változatait, ezért előfordulhat, hogy egyes beszédszituációkban nyelvi hiány lép fel, és azt a nyelvhasználó kódváltással korrigálja. Ebből kifolyólag a kódváltás nemcsak azokra a nyelvhasználókra jellemző, akik mindkét nyelvet egyformán jól ismerik, hanem azok is képesek kódot váltani, akik a második nyelvükben kevésbé jártasak (Márku 2013: 36).

Az előző részben kiderült, hogy az általam vizsgált adatközlők többsége nem beszél jól ukránul, az orosz nyelvtudásuk pedig még az ukrántól is gyengébb. Ettől függetlenül megkérdeztem a hallgatóktól, hogy szoktak-e magyar nyelvű beszélgetés közben ukrán vagy orosz szavakat használni. A kárpátaljai magyar válaszadók többsége úgy vélekedett, hogy jellemző a szóbeli kommunikációjára a kódváltás (8. ábra). Az adatok alapján a KMF csoport 166 válaszadója közül 134-re, tehát a megkérdezettek 81%-ára jellemző, hogy kódot vált a szóbeli kommunikáció során. Hasonlóan vélekedett a DE-KÁRP csoport adatközlőinek a nagyobb része is, viszont ebben a csoportban a 158 megkérdezett közül már valamivel kevesebben, 93 kitöltő, vagyis a válaszadók 59%-a válaszolt igennel, ami azt mutatja, hogy a KMF csoportban jóval több hallgatóra jellemző a kódváltás, mint a DE-KÁRP csoportban. A kontrollcsoportként vizsgált magyarországi magyar egyetemistákra nem jellemző, hogy ukrán vagy orosz szavakat használnak magyar nyelvű beszélgetés közben, a 164 adatközlőből csupán 10 hallgató (6%) válaszolta, hogy előfordul kódváltás a szóbeli kommunikációjában.

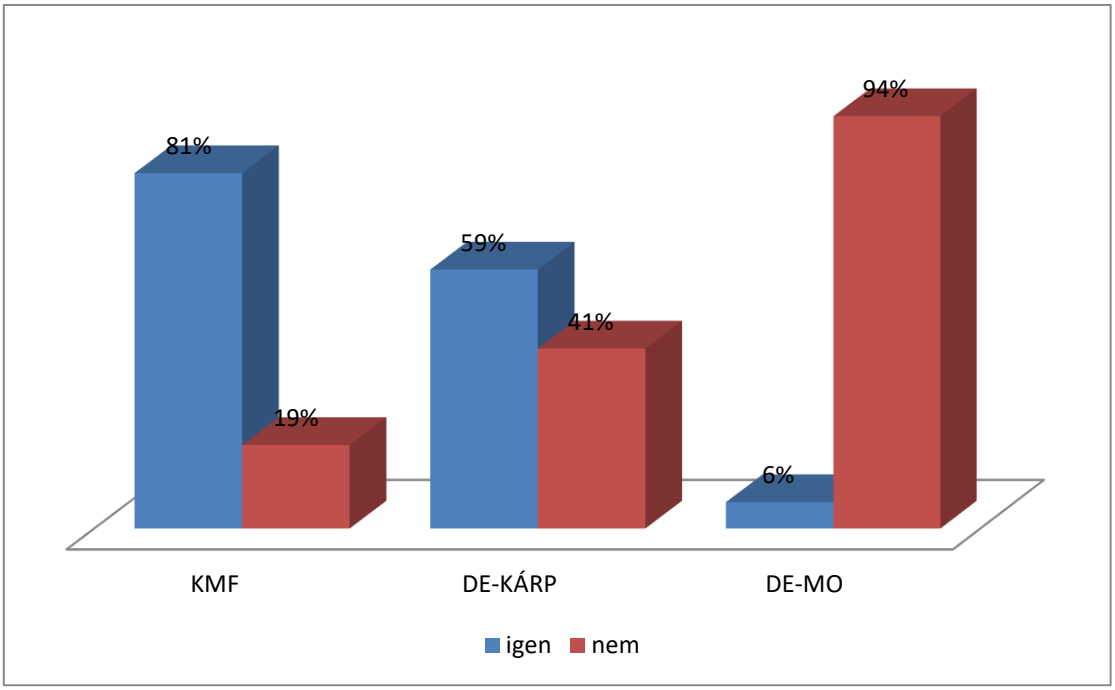

8. ábra: Szoktál-e magyar nyelvű beszélgetés közben ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni?

A kódváltás előfordulását szakok szerinti megoszlásban is megvizsgáltam. A korábbi kutatások rávilágítottak, hogy a kárpátaljai magyarok eltérően vélekednek a kontaktusjelenségek használatáról. Egyesek elfogadják, és természetes jelenségként ítélik meg a kódváltást, mások viszont szégyellik és helytelennek tartják (Márku 2011: 128–131). Feltételezésem szerint (7. hipotézis) a kontaktushatásokkal kapcsolatos attitűdöket befolyásolja, hogy a hallgatók ismerik-e a szociolingvisztika nyelvszemléletét, ez pedig attól is függ, hogy az adatközlők milyen szakon tanulnak. Ennek okán megvizsgáltam, hogy mely szakos hallgatók közül ismerték el a legtöbben, valamint a legkevesebben, hogy jellemző a szóbeli kommunikációjukra a kódváltás. Az eredmények alapján a KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományi, valamint az informatika és matematika szakos hallgatók közül jelölték be a legtöbben, valamint a DE-KÁRP csoport természettudományi szakokon tanuló hallgatók közül a legkevesebben, hogy előfordul kódváltás a szóbeli kommunikációjukban (9. ábra).

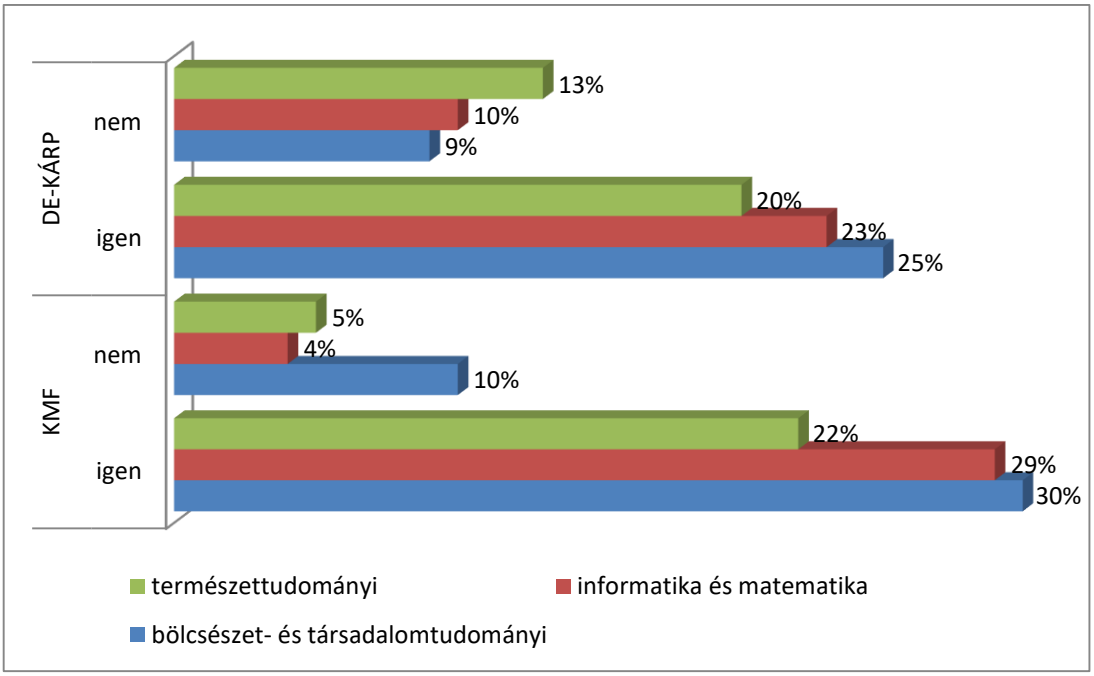

9. ábra: Kódváltás az adatközlők szóbeli kommunikációjában (szakok szerint)

A kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták szóbeli kommunikációjában előforduló kódváltások okainak a feltárására a kérdőív zárt és nyitott típusú kérdést is tartalmazott. A zárt kérdésben az adatközlőknek megadott válaszlehetőségek közül kellett kiválasztaniuk, hogy milyen esetekben váltanak kódot. Ennél a kérdésnél több válasz is bejelölhető volt (12. táblázat).

A beérkezett adatok azt mutatják, hogy a KMF csoport 166 adatközlőjéből 101, vagyis a megkérdezettek 61%-a csak humorból vált kódot, 88 kitöltő, a válaszadók 53%-a pedig azért is, mert sokszor csak ukránul vagy oroszul jut eszükbe egy-egy szó. Ezen kívül többen bejelölték, hogy orosz vagy ukrán anyanyelvű barátaikkal való kommunikáció során, szolidaritásból, átváltanak az ő nyelvükre. Ebből arra lehet következtetni, hogy a kutatásba bevont főiskolások egy része próbál alkalmazkodni az ukrán vagy orosz anyanyelvűekhez a kommunikáció során.

A DE-KÁRP csoport hallgatóinak a többsége, 158 megkérdezettből 84, tehát az adatközlők 53%-a szintén humorból vált kódot, a többi válaszlehetőséget azonban csak nagyon kevesen jelölték.

Mint arról már szót ejtettem, a DE-MO csoport résztvevőinek a szóbeli kommunikációjára nem jellemző, hogy magyar nyelvű beszélgetés közben ukrán vagy orosz szavakat használnak, 164 megkérdezett közül csupán 10 hallgató válaszolt igennel, ebből 7 adatközlő, azaz a válaszadók 4%-a nyelvgyakorlás céljából vált kódot.

Ha a válaszod igen, akkor jelöld az alábbiak közül, hogy milyen esetekben!	**KMF**	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
	válaszadók száma (aránya %-ban)		
Sokszor csak ukránul vagy oroszul jut eszembe az adott szó.	88 (53%)	60 (38%)	0 (0%)
Orosz vagy ukrán anyanyelvű barátaim bizonyos szavakat nem értenek meg magyarul, ezért olyankor átváltok az ő nyelvükre.	68 (41%)	30 (19%)	0 (0%)
Csak humorból használok orosz vagy ukrán nyelvű szavakat.	101 (61%)	84 (53%)	3 (2%)
Ha nyomatékosítani akarom a mondanivalómat.	10 (6%)	25 (16%)	0 (0%)
Így gyakorlom az orosz vagy ukrán nyelvet.	33 (20%)	21 (13%)	7 (4%)

12. táblázat: A szóbeli kommunikációban előforduló kódváltás okai

Az interjúk adatközlőitől is megkérdeztem, hogy előfordul-e kódváltás a szóbeli kommunikációjukban. A hallgatók többsége (65%) igennel válaszolt, és a megkérdezettek a válaszaikat meg is indokolták. A 13. táblázat ismerteti a kódváltás indítékait a résztvevőktől kapott magyarázatok alapján. A leggyakrabban előforduló válaszok alapján az adatközlők megszokásból váltanak kódot a szóbeli kommunikáció során. A megkérdezettek ezt azzal magyarázták, hogy vannak olyan orosz, ukrán szavak és kifejezések, amelyek már annyira beépültek a szókincsükbe, hogy észre sem veszik, hogy kódot váltottak. Ezt példázza az alábbi interjúrészlet.

(13) TM: Előfordult már veled otthon, hogy magyarul beszélgettél valakivel, de egy-két szót ukránul mondtál?
AK: Igen.
TM: És miért?
AK: Annyira bele vannak épülve a szókincsünkbe, hogy így jön természetesen. Nem is gondolkodunk ezen, és csak véletlenül előjön. Sosem azt mondjuk, hogy egy, kettő siessünk, hanem *ráz, dvá* siessünk, és az ember észre sem veszi, hogy ezt mondja. Akkor vettem észre, mikor kijöttem ide nyáron, és a magyarországiak mondták, hogy olyan furán beszélek néha, de nekem nem tűnik fel, hogy előjönnek néha ukrán szavak, meg van olyan, hogy nekik is szoktam mondani, hogy: *kudá igyos?*, és néznek, hogy mi van, de én megszoktam, hogy otthon ez normális. (2002, Ungvár, informatikus).

A második leggyakrabban megemlített válasz szerint az adatközlők humorból váltanak kódot. Ezt azzal indokolták, hogy az ukrán szavak használata magyar beszélgetés közben viccesebbé teszi a kommunikációt, társaságban fokozza a hangulatot, barátságosabb és közvetlenebb környezetet teremt. Ez olvasható az alábbi interjúrészletben.

(14) TM: Előfordult veled, hogy magyarul beszélgettél valakivel, de egy-két szót ukránul mondtál közben.
AK: Igen, de ezt amúgy én direkt csinálom, mert amikor egy társaságban vagyunk, akkor ők ezen nevetnek, és ez egy ilyen alaphangulatot ad az egésznek, hogy megyünk valahova, és akkor: „*dávaj* menjünk", vagy „*álo*", hogyha felveszem a telefont vagy valami, és akkor ők ezen nevetnek, ez olyan vicces. (1997, Som, biológus).

Többen magyarázták a kódváltásuk okát azzal, hogy bizonyos helyzetekben gyorsabban elő tudnak hívni egy szót ukrán nyelven, valamint előfordul olyan eset is, hogy hirtelen nem jut eszükbe egy szó magyarul, csak ukránul.

(15) TM: Olyan elő szokott fordulni veled, hogy magyarul beszélgetsz valakivel, de közben ukrán szavakat is használsz?
AK: Simán.
TM: És ez miért fordul elő?
AK: Van, amikor nem jut eszembe az a szó, vagy nem tudom, hogy hogy van magyarul, vagy olyan szó, amit ukránul használtam egész életemben, akkor nem fogom magyarul használni, mondjuk ezek az alapszavak, amiket mindenhol emlegetnek, mondjuk a *marsutka*, meg a *bulocska*, hát ezek. Most a *marsutka* helyett nem fogom azt mondani, hogy 'kisbusz', mert nem az, tehát azt akkor is úgy fogom használni, és azt is mindig úgy használom, hogy *bulocska,* azt már megszoktam. (1996, Szürte, történész).

Az interjún részt vevő adatközlőknek a 15%-a szolidaritásból vált kódot. Ezt a válaszadók azzal indokolták, hogy ukrán barátaikkal és ismerőseikkel való kommunikáció során gyakran váltogatják az ukrán és a magyar nyelvet.

(16) TM: Előfordul, hogy magyarul beszélgetsz valakivel, de egy-egy szót ukrán nyelven mondasz?
AK: Megesik, főleg akkor, hogyha például olyan emberrel beszélek, akinek az anyanyelve ukrán, de tud magyarul is, és akkor hirtelen mikor ő vált át magyarról ukránra, akkor ösztönösen ukránul szólok vissza, de közben aztán újra elkezdek magyarul beszélni, és akkor így váltogatjuk, tehát kicsit olyan érdekes beszélgetés. (1996, Beregszász, ökológus).

A kódváltás okai	**Az adatközlők magyarázatai**	**Előfordulások száma**
Megszokás	Megszokták, hogy kétnyelvű környezetben két nyelvet használnak, illetve váltogatnak.	17
Humor	A kódváltás viccesé és közvetlenebbé teszi a kommunikációt.	16
Kitöltés	Előfordul, hogy egy-egy szót gyorsabban elő tudnak hívni ukrán nyelven, mint magyarul, vagy hirtelen nem jut eszükbe az adott szó magyarul.	14
Szolidaritás	Ukrán anyanyelvűekkel való kommunikáció során próbálnak alkalmazkodni a többség nyelvéhez.	10

A kódváltás okai	Az adatközlők magyarázatai	Előfordulások száma
Nyelvi hiány	Nem ismerik egy szó magyar megfelelőjét.	3
Bizalmasság	Ukrán nyelven káromkodnak.	3
Hatáskeltés	Megtetszett nekik egy ukrán szó, ezért használják. Bizonyos szavakat kifejezőbbnek, szimpatikusabbnak tartanak ukrán nyelven.	2
Idézés	Bizonyos ukrán nyelven elhangzott kifejezéseket, poénokat nem lehet magyarra lefordítani, csak ukrán nyelven van értelmük.	2
Többnyelvű család	A nyelvileg vegyes családban élők gyakran váltanak kódot, amikor egymással társalognak.	1
Kölcsönszó-használat	A kárpátaljai magyar nyelvhasználatba beépült orosz/ukrán kölcsönszókat is kódváltásként értelmezik.	1
Nyelvgyakorlás	Gyakorolni akarják az ukrán nyelvet.	1

13. táblázat: Az interjú résztvevőinek szóbeli kommunikációjában előforduló kódváltás okai

Azt is ki szerettem volna deríteni, hogy az interjún részt vevő hallgatók, milyen különbségeket vesznek észre a kárpátaljai magyar és a magyarországi magyar nyelvhasználat között. A válaszadók 75%-a az orosz és ukrán kölcsönszók használatát említette meg a legszembetűnőbb különbségként.

(17) TM: Észrevettél valamilyen különbséget a kárpátaljai magyarok és a magyarországi magyarok beszéde között?
AK: Hát igen.
TM: Miben látod ezt?
AK: Használjuk a nyelvjárásokat otthon is, csak ott már ukrános, orosz, *po násomu*, erre a tipikus kárpátaljai nyelvre gondolok. De itt is vannak nyelvjárások, csak az más.
TM: Amikor azt mondod, hogy ukrános, kárpátaljai magyar nyelvhasználat, ilyenkor ilyenekre gondolsz mint *bulocska?*
AK: Igen, pont erre. (1998, Beregszász, vegyész).

Megkértem az interjúalanyokat, hogy soroljanak fel olyan szavakat, amelyeket a kárpátaljai magyarok használnak a kommunikáció során, a magyarországi magyarok viszont nem. Összesen 127 szó gyűlt össze, amelynek mindegyike orosz vagy ukrán nyelvből átvett közvetlen kölcsönszó. Előfordult, hogy ugyanazt a kölcsönszót több adatközlő is megemlítette, ezért a szavak mellett zárójelben feltüntettem, hogy az adott szó hány válaszadótól hangzott el. Ezek a következők: *bánka/bánki* ’befőttesüveg’ (9), *bláty* ’káromkodás’ (3), *brakk* ’gyári hibás’ (1), *brigád* ’munkáscsoport’ (1), *bulocska* ’zsömle’ (22), *butyka* ’bódé’ (1), *cseburek* ’hússal töltött lepény’ (1), *elektricska* ’villamos, helyközi vonatjárat’ (1), *fles/fleska* ’pendrive’ (3), *grecska* ’hajdinakása’ (5), *károcse* ’röviden’ (7), *kopek* ’a hrivnya váltópénze’ (2), *kriska* ’befőttesüveg fedele’ (1), *mamuszki* ’posztóból

készült csizma' (1), *marsutka* 'iránytaxi' (3), *májka/májki* 'atlétatrikó' (5), *milicia* 'rendőrség' (1), *nevigyinka* 'hullámcsat' (1), *obscsezsityija* 'szálló' (1), *paszport* 'személyigazolvány' (3), *pácska* vagy *pácski* 'csomag' (4), *pápka* 'irattartó' (3), *pelmenyi* 'húsos derelye' (4), *pizgyec* 'káromkodás' (7), *pocsipnyik* 'csapágy' (1), *pohuj* 'káromkodás' (1), *rasszolnyik* 'uborkaleves' (1), *szak* 'gyümölcslé' (1), *szitka* 'szatyor' (1), *szkocs* 'cellux' (3), *szmena* 'műszak' (1), *szoszisz*ki 'virsli' (1), *szprávka* 'igazolás' (1), *sztolova* 'étkezde' (1), *szvetafor* 'jelzőlámpa' (4), *tumbocska* 'éjjeliszekrény' (4), *turnyik* 'nyújtó' (1), *tyipá* 'mint, mintha' (11), *záprávka* 'benzinkút' (2).

Az itt felsorolt kölcsönszók közül a *bulocska* (22), valamint a *tyipá* (11) fordult elő a legtöbb adatközlő válaszában.

Egyes kárpátaljai magyar hallgatók az orosz és ukrán nyelvből átvett lexikai elemek közé soroltak néhány olyan szót is, amelyek elavulóban lévő magyar, illetve nyelvjárási szavak: *burizs* 'hántolt búza' (1), *bütyökujj* 'hüvelykujj' (1), *forgó* 'napraforgómag' (1), *káposztás paszulyleves* 'káposztás bableves' (1).

Az orosz és ukrán kölcsönszóhasználat mellett megemlítették a válaszadók azt is, hogy a kárpátaljai magyarok még használnak olyan régies szavakat, amilyeneket a magyarországi magyaroktól már nem lehet hallani. Az alábbi interjúrészletben arról olvashatunk, hogy az adatközlő szerint a magyarországi magyarok sok idegen szót használnak a szóbeli kommunikáció során, a kárpátaljai magyarok ezzel szemben inkább régies szavakat, valamint orosz és ukrán kölcsönszókat.

> (18) TM: Észrevettél valamilyen különbséget a magyarországi magyar és a kárpátaljai magyar nyelvhasználat között?
> AK: Lehet, hogy mi nem használunk annyira idegen szavakat, inkább magyarabbul beszélünk, mint a magyarországiak. Nem biztos, hogy szebben, deviszont biztos, hogy magyarul. Annyi jövevényszó van. Kárpátalján annyira nem használják, legalábbis nem veszem észre, hogy otthon azt mondanák, hogy *evidens* meg *implicit*, ilyen szavakat nem használnak. Ez fura, de néha ők is furán néznek ránk, hogy mi az a *bulocska*, *tyipá*, meg *korocse*, meg mi használunk régies szavakat, amiket a magyarok szintén nem ismernek már, mint a *málé* meg a *tacska*, de nem néztek még rossz szemmel emiatt, csak érdekesnek tartják. (2002, Ungvár, kommunikátor).

A határon túli magyar nyelvhasználattal kapcsolatos kutatások is feltárták, hogy a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyarok nyelvjárásai regionálisabbak, archaikusabbak a magyarországiakénál. Ez abból adódik, hogy a kisebbségi magyarok a magyar nyelvterület peremén élnek, és ezekre a területekre lassabban jutnak el a nyelvi újítások, valamint tovább fennmaradnak az archaikus és nyelvjárási formák. A határon túli nyelvhasználatban erőteljesebben jelennek meg nyelvjárási sajátosságok, mint az egynyelvű magyarok nyelvhasználatában. Ezzel magyarázható a sztenderd gyengébb vagy hiányzó hatása szemben a teljes körű magyarországi hatásával (Csernicskó–Szabómihály 2010: 181, Kiss 2017: 207).

A fejezet összefoglalásaként megállapítható, hogy a kutatásba bevont kárpátaljai magyar hallgatók többsége nem vélekedik negatívan a szóbeli kommunikációban előforduló kódváltásról. A válaszadók elismerték, hogy rájuk is jellemző, hogy egy beszélgetés alatt több nyelvet használnak. Az is kiderült, hogy a KMF csoportban jóval több hallgató vélekedett úgy, hogy kódot vált a szóbeli kommunikáció során, mint a DE KÁRP csoportban. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Kárpátalján tanuló főiskolások pozitívabban ítélik meg a kódváltást, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták,

akik egynyelvű magyar közegben, a kommunikáció során, igyekeznek kerülni a nyelvek közötti váltást, és a nyelvhasználatukat próbálják a magyarországiakéhoz igazítani. Erről olvashatunk az alábbi interjúrészletben.

(19) AK: Elő szokott fordulni veled, hogy magyar nyelvű beszélgetés közben ukrán szavakat is használsz?
TM: Igen, például én mindig úgy köszönök el valakitől, hogy *dáváj*. Itt persze nem, csak otthon. Itt próbálom úgy kiejteni a szavakat, ahogy a magyarországiak, de nem nagyon tudom ezt az akcentust leküzdeni.
TM: Kiknek a nyelvhasználata tetszik jobban, a magyarországiaké vagy a kárpátaljai magyaroké?
AK: Az ittenieké szebb. Én is szeretnék így beszélni, de nem nagyon sikerül, és ha kis időt otthon töltök, akkor megint átveszem teljesen az otthoni beszédet. Ha otthon vagyok, akkor nem zavar, csak itt (1996, Nagydobrony, közösségszervező).

A legtöbb adatközlő szóbeli kommunikációjában előforduló kódváltás okai a következők: humor, megszokás, szolidaritás és kitöltés. Egyes kárpátaljai magyar hallgatók számára a kódváltás annyira megszokott és természetes jelenség, hogy szinte észre sem veszik, hogy beszéd közben kódot váltottak. Mások kihangsúlyozták, hogy szándékosan használnak több nyelvet egy társalgáson belül, mert viccesebbé teszi a kommunikációt, és társaságban közvetlenebb, barátságosabb hangulatot teremt. Ezek a vélemények is arra engednek következtetni, hogy a kárpátaljai magyar egyetemisták és főiskolások többsége pozitívan viszonyul a kódváltáshoz.

Kiderült, hogy a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták észreveszik a kárpátaljai magyar és a magyarországi magyar nyelvhasználat közötti különbségeket. Az interjúbeszélgetések során minden adatközlő fel tudott sorolni eltéréseket a kétféle magyar nyelvhasználatra vonatkozóan. A legtöbb válaszadó szerint a kárpátaljai magyarok használnak orosz és ukrán kölcsönszókat, valamint olyan régies és nyelvjárási szavakat, amilyeneket a magyarországi magyarok nem ismernek. A magyarországiak pedig sok idegen szót használnak, és szerintük ez nem annyira jellemző a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatára. Ezekből a válaszokból kiindulva nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a megkérdezettek a kárpátaljai vagy a magyarországi magyar nyelvhasználatot ítélik-e meg pozitívabban, mivel a vélemények nagyon változatosak voltak. Egyes adatközlők szerint a magyarországiak választékosabban beszélnek, viszont túl sok trágár szót használnak. Mások úgy vélekedtek, hogy a kárpátaljai magyarok sokkal szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak. A kérdőíves felmérésben explicit módon rákérdeztem arra, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók a magyarországi vagy a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot tartják-e szebbnek, de az eredmény ismertetésére a későbbiekben kerül sor.

Az előző fejezetben kiderült, hogy a résztvevők a leggyakrabban interneten keresztül kommunikálnak a barátokkal, rokonokkal, imerősökkel. Az internet különösen fontos szerepet tölt be a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók számára, akik online kommunikáció formájában tartják a kapcsolatot a Kárpátalján élő családtagjaikkal, barátaikkal.

A következő részben a kárpátaljai magyar és magyarországi hallgatók internetes kommunikációjának a jellegzetességeit mutatom be. A három adatközlői csoport internetes nyelvhasználati sajátosságainak az összehasonlítása által szeretnék rávilágítani arra, hogy milyen különbségek figyelhetők meg a kárpátaljai magyar és a magyarországi magyar

hallgatók online kommunikációjában. Továbbá azt is ki szeretném deríteni, hogy a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták internetes nyelvhasználati sajátosságai inkább a Kárpátalján tanuló vagy a magyarországi magyar egyetemisták online kommunikációs sajátosságaival mutatnak-e hasonlóságot.

7.3. A hallgatók internetes nyelvhasználatának sajátosságai

Az online csevegőprogramok interaktív kommunikációt tesznek lehetővé, az üzenetváltás gyorsasága alig marad el az élőszóbeli beszéd sebességétől. Ennek köszönhetően a különböző csevegőfórumok nyelvhasználata hasonlít leginkább az élőbeszéd nyelvéhez, főleg annak csoportnyelvi változataihoz. Az internetes nyelvhasználat jellemző sajátosságai közé sorolják a sietségből adódó elgépeléseket, betűszók és rövidítések használatát, például *THX* (thanks) 'köszönöm', *LOL* (laugh out loud) 'hangosan felnevet', *66ós* 'hathatós', *1 pill* 'egy pillanat'. A digitális kommunikáció további sajátosságaként említik az élőbeszédet tükröző írásmódot, például *nyittyuk* 'nyitjuk', *asszem* 'azt hiszem', *aggyál* 'adjál', *szal* 'szóval'. Az angol eredetű nyelvi elemek alkalmazása, magyarosítása, illetve az angol indulatszók használata is gyakori jellemzője az online kommunikációnak, például: *kikickkel* 'kirúg', *kibannol* 'kitilt', *lájk (like)* 'kedvel', *cool* 'nagyon jó', *wow* 'indulatszó'. Az élőbeszédhez társuló mimika, gesztusok és egyéb érzelmek kifejezésére pedig hangulatjeleket, mosolyszimbólumokat használnak (Bódi 2004: 44–45, Veszelszki 2017: 67–71). Az internetes kommunikáció nyelvhasználata tehát igen változatos, új nyelvi formák jönnek létre és új szóalakok keletkeznek, emellett gyakoriak a szlenges kifejezések, becézések és nyelvi durvaságok is (Tolcsvai 2004: 201). Ezeknek vizsgálata mellett az utóbbi években kezd elterjedté válni a digitális kommunikációban előforduló kódváltások, valamint nyelvjárási jelenségek vizsgálata is (vö. Bódi 2004: 150–152, Fazekas 2012: 72–80, Márku 2013: 54, Parapatics 2020).

Saját kutatásomban a résztvevőknek fel kellett sorolniuk öt tulajdonságot, ami szerintük jellemzi az internetes kommunikációt. Összesen 2118 válasz érkezett, a KMF csoport hallgatóitól 732, a DE-KÁRP csoport adatközlőitől 715, és a DE-MO csoport válaszadóitól pedig 671. A 14. táblázat azokat a jellemző sajátosságokat ismerteti, amelyek a kárpátaljai és a magyarországi magyar hallgatók válaszaiban egyaránt megjelentek.

Az internetes kommunikáció gyorsaságát minden csoportban nagyon sok hallgató megemlítette. Ezen kívül mindhárom csoportban tíznél több kitöltő is azon a véleményen volt, hogy az internetes kommunikáció lehetőséget teremt a humoros nyelvhasználatra, nem fontos odafigyelni a helyesírásra, interaktív kommunikációt tesz lehetővé, bárhol és bármikor elérhető, valamint kényelmes.

Megvizsgáltam azt is, hogy az egyes adatközlői csoportokban a digitális kommunikációnak mely sajátosságai fordultak elő a leggyakrabban. Az alábbiakban ezeket ismertetem. A válaszok mellett a zárójelben megadott szám azt mutatja, hogy az adott válasz hány adatközlőnél jelent meg.

A KMF csoport hallgatói által megadott leggyakoribb válaszok a következők: gyors kommunikáció (140), kézenfekvő (53), helyesírási szabályok mellőzhetősége (41), kötetlen nyelvhasználat (40), humoros nyelvhasználat (32).

A DE-KÁRP csoport adaközlőitől kapott leggyakoribb válaszok a következők: gyors kommunikáció (123), bárhol és bármikor elérhető (40), egyszerű kapcsolatteremtés (37), helyesírási szabályok mellőzhetősége (22), emotikonok (21).

A DE-MO csoport résztvevőinek leggyakoribb válaszai: gyors kommunikáció (128), egyszerű kapcsolatteremtés (38), multimédia (28), bárhol és bármikor elérhető (22).

A Kárpátalján tanuló főiskolások közül adtak meg a legtöbben olyan válaszokat, amelyek egyértelműen nyelvhasználatra utaló jellegzetességek. A Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók az internetes kommunikációnak inkább a kapcsolattartó tulajdonságait említették, ami összefüggésbe hozható azzal, hogy számukra a Kárpátalján élőkkel való kommunikáció leginkább csak interneten keresztül történhet. Ehhez hasonlóan a magyarországi magyar megkérdezettek közül is a legtöbben az egyszerű és gyors kapcsolatteremtést említették az internetes kommunikáció jellemző tulajdonságaként.

Az internetes kommunikáció jellemzői	**KMF**	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
	Előfordulások száma		
emotikonok és hangulatjelek használata	8	21	20
érzelemmentes kommunikáció	4	5	3
félreérthető megfogalmazás	5	6	3
gyors kommunikáció	140	123	128
interaktív kommunikáció	27	19	15
kötetlen nyelvhasználat	40	8	10
kreatív nyelvhasználat	1	7	9
lényegre törő/tömör kommunikáció	3	13	10
nem fontos a helyesírás	41	22	15
személytelen kommunikáció	12	9	8
szlenghasználat	5	10	14
vicces/humoros nyelvhasználat	32	21	19
bárhol és bármikor elérhető	36	40	22
hasznos	6	5	10
ingyenes	15	10	6
kényelmes	21	25	12
modern	4	2	12
multimédia	4	21	28
olcsó	9	8	3
praktikus	8	5	10
függőséget okozó	1	1	5
jó	7	10	4
megbízhatatlan	7	6	3
nem biztonságos	1	2	5
veszélyes	3	8	10

14. táblázat: Az internetes kommunikáció jellemzői

A továbbiakban az online kommunikáció néhány felsorolt sajátosságát kellett a résztvevőknek tetszőlegesen sorrendbe állítaniuk, 1-es számmal kellett jelölniük a szerintük legpozitívabb tulajdonságot (15. táblázat). Az eredmények azt mutatják, hogy mindhárom csoport hallgatóinak többsége az internetes kommunikáció gyorsaságát jelölte a legpozitívabb tulajdonságnak. A KMF csoport válaszadóinak a nagyobb része a digitális kommunikáció gyorsaságát követően, a humoros/játékos nyelvhasználatot sorolta a második helyre, majd a szóbeli nyelvhasználatra jellemző írásmódot a harmadikra, a kötetlen nyelvhasználatot a negyedik helyre, végül pedig a helyesírási szabályok mellőzhetősége volt a sorban az utolsó.

A DE-KÁRP csoport hallgatóinak a válaszai annyiban tértek el a KMF csoport résztvevőinek a válaszaitól, hogy ők a kötetlen nyelvhasználatot értékelték a második legpozitívabb tulajdonságnak, a harmadik helyre sorolták a humoros nyelvhasználatot, a negyedikre a szóbeli nyelvhasználatra jellemző írásmódot, majd az ötödik helyre itt is a helyesírási szabályok mellőzhetősége került.

A DE-MO csoport adatközlői, a KMF csoport hallgatóihoz hasonlóan, a második helyre sorolták a humoros nyelvhasználatot, ezt követte a kötetlen nyelvhasználat, majd a helyesírási szabályok mellőzhetősége, végül pedig a szóbeli nyelvhasználatra jellemző írásmód.

Számozással állítsd tetszés szerint sorrendbe az alábbi internetes kommunikációt jellemző állításokat! (1-es számmal jelöld a számodra legpozitívabbat)		**A hallgatók által megadott sorrend**		
		KMF	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
1	Humoros/játékos nyelvhasználat (több nyelv használata, szleng kifejezések).	2	3	2
2	Gyors/interaktív csevegés.	1	1	1
3	Nem szükséges odafigyelni a helyesírásra, központozásra.	5	5	4
4	Kötetlen nyelvhasználat és/vagy fogalmazásmód, amellyel kifejezhetem az egyéniségemet.	4	2	3
5	Szóbeli nyelvhasználatra jellemző írásmód.	3	4	5

15. táblázat: Az internetes kommunikáció sajátosságai tetszés szerinti sorrendben

Zárt kérdéssel azt vizsgáltam, hogy a kárpátaljai magyar és magyarországi magyar hallgatók miért szeretnek csetelni. Az eredmények azt mutatják, hogy a kutatás résztvevői azért szeretnek interneten keresztül kommunikálni, mert gyorsan elérhetnek másokat (KMF: 93%, DE-KÁRP: 95%, DE-MO: 93%), illetve azért, mert a legtöbb ismerősüket a leggyorsabban csak interneten keresztül tudják elérni (KMF: 85%, DE-KÁRP: 85%, DE-MO: 87%). A KMF csoport hallgatóinak 50%-a bejelölte azt a válaszlehetőséget is, hogy humorosan lehet ötvözni a különböző nyelveket. A DE-KÁRP és a DE-MO csoport adatközlői pedig hasonló arányban azt a választ adták meg, hogy csetelés közben úgy fogalmazhatnak, ahogy nekik tetszik. Az eredmények azt is mutatják, hogy a Kárpátalján tanuló főiskolások közül ismerték el a legtöbben, hogy azért szeretnek csetelni, mert használhatnak nyelvjárási jelenségeket, és senki sem szólja meg őket (16. táblázat).

Csetelni azért szeretek, mert…	KMF	DE-KÁRP	DE-MO
	válaszadók száma (aránya %-ban)		
gyorsan elérhetem a családomat és a barátaimat	154 (93%)	150 (95%)	147 (93%)
úgy fogalmazhatok, ahogy nekem tetszik	48 (29%)	71 (45%)	66 (42%)
humorosan lehet ötvözni a nyelveket	83 (50%)	51 (32%)	47 (30%)
használhatok nyelvjárási jelenségeket, és senki sem szól meg érte	50 (30%)	24 (15%)	17 (11%)
a legtöbb ismerősömet a leggyorsabban csak így tudom elérni	141 (85%)	134 (85%)	137 (87%)
szinte olyan, mintha személyesen beszélgetnénk.	27 (16%)	44 (28%)	28 (18%)

16. táblázat: Az adatközlők válaszai azzal kapcsolatban, hogy miért szeretnek csetelni

A szóbeli kommunikációhoz hasonlóan a kárpátaljai magyar hallgatók többségének az internetes nyelvhasználatára is jellemző a kódváltás. A KMF csoport 166 adatközlője közül 133, tehát a résztvevők 80%-a, a DE-KÁRP csoportban pedig 158 válaszadóból 95 hallgató, vagyis a megkérdezettek 56%-a használ orosz vagy ukrán szavakat az internetes kommunikáció során. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a kutatásba bevont kárpátaljai magyar főiskolások közül jóval többen váltanak kódot online üzenetváltáskor, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar résztvevők. A magyarországi magyar adatközlőkre nem jellemző, hogy orosz vagy ukrán szavakat használnak a digitális kommunikáció során, a 164 megkérdezett közül csupán 18 hallgató (11%) válaszolt igennel (10. ábra).

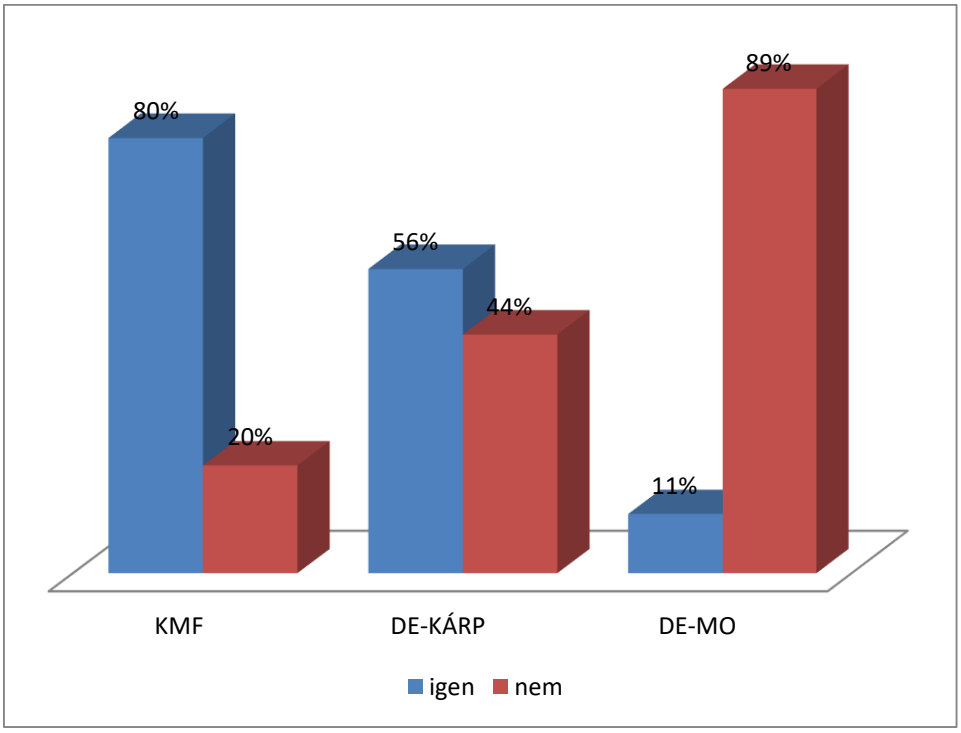

10. ábra: Szoktál-e az internetes kommunikáció során ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni?

Az internetes kommunikációban előforduló kódváltást a két kárpátaljai magyar adatközlői csoportban szakok szerinti megoszlásban is megvizsgáltam. Az eredmények azt mutatják, hogy a KMF csoportban a bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanulók közül ismerték el a legtöbben, valamint a DE KÁRP csoport informatika és matematika szakos hallgatók közül a legkevesebben, hogy kódot váltanak online üzenetváltáskor (11. ábra).

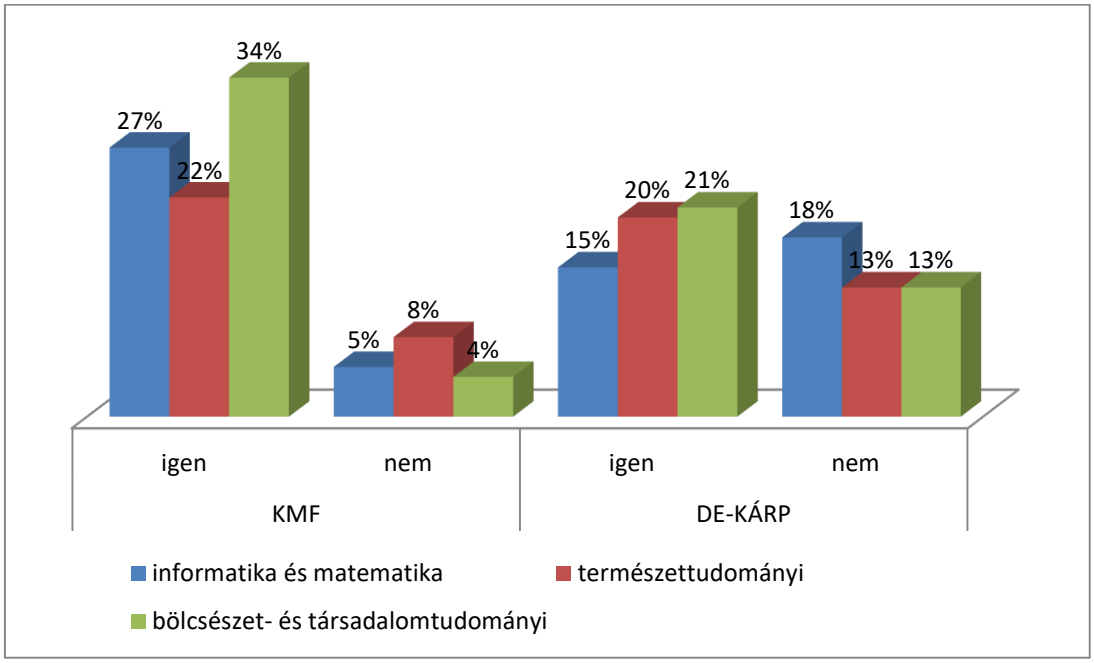

11. ábra: Szoktál-e az internetes kommunikáció során ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni? (szakok szerint)

A digitális kommunikációban előforduló kódváltások okait vizsgálva kiderült, hogy a megkérdezettek többsége humorból vált kódot. Ezen kívül a KMF csoport hallgatói közül többen bejelölték, hogy a kódváltással kifejezhetik kárpátaljai magyar származásukat. Ezt a választ a DE-KÁRP csoport hallgatói közül csak nagyon kevesen jelölték. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Kárpátalján élő és tanuló adatközlők számára fontosabb, hogy a nyelvhasználatukkal kifejezzék a kárpátaljai magyar identitásukat és a közösségi összetartozásukat, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók számára (17. táblázat).

Ha a válaszod igen, jelöld be az alábbiak közül azokat, amelyek jellemzők rád!	**KMF**	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
	válaszadók száma (aránya %-ban)		
Az internetes kommunikáció során mások is gyakran használnak orosz/ukrán szavakat, és ehhez én is próbálok alkalmazkodni	46 (28%)	27 (17%)	0 (0%)
Humorból	85 (51%)	70 (44%)	14 (9%)
Csak orosz/ukrán anyanyelvű barátaimmal való cseteléskor használok	38 (23%)	22 (14%)	0 (0%)
Ez tipikusan jellemző a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatára. Így fejezzük ki, hogy kárpátaljaiak vagyunk	76 (46%)	28 (18%)	0 (0%)

17. táblázat: Kódváltás okai az internetes kommunikációban

A kérdőívben az adatközlőknek meg kellett adniuk, hogy melyek azok a nyelvek, amelyeket használtak, illetve használnak csetelés közben, akár csak egy szó erejéig is. A 18. táblázat bemutatja a legtöbb hallgató által megemlített nyelveket. A válaszadók mindegyike magyar anyanyelvű, tehát minden kitöltő használja a magyart. Ezen kívül a KMF csoport hallgatóinak 94%-a használja még az ukránt, az angolt (91%), az oroszt (43%) és a németet (26%). A DE-KÁRP csoport hallgatói a magyaron kívül használják még az angolt (94%), a KMF csoport hallgatóitól valamivel kisebb arányban használják az ukránt (78%), az oroszt (37%), valamint a németet (24%). A magyarországi magyar egyetemisták a magyar mellett használják az angolt (97%), a németet (62%) és néhányan az oroszt (26%) cseteléskor. Az ukránt egy magyarországi kitöltő sem adta meg, ebből arra lehet következtetni, hogy azoknál a kérdéseknél, ahol a magyarországiaknak egy kevés százaléka bejelölte, hogy használ orosz/ukrán szavakat a szóbeli vagy az internetes kommunikációban, az minden esetben csak az orosz nyelvre vonatkozik.

Nyelvek	**KMF**	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
	válaszadók száma (aránya %-ban)		
magyar	166 (100%)	158 (100%)	164 (100%)
ukrán	156 (94%)	123 (78%)	0 (0%)
angol	151 (91%)	149 (94%)	159 (97%)
orosz	71 (43%)	58 (37%)	43 (26%)
német	43 (26%)	38 (24%)	102 (62%)

18. táblázat: Sorold fel, melyek azok a nyelvek, amelyeket használtál már csetelés közben!

Zárt kérdéssel azt vizsgáltam, hogy milyen sajátosságok jellemzik a kárpátaljai magyar és a magyarországi magyar hallgatók internetes kommunikációját. A következő válaszlehetőségek voltak megadva a kérdőívben: angol szavak, orosz/ukrán szavak, orosz/ukrán kölcsönszók, nyelvjárási szavak, szlengszavak. A KMF csoport hallgatóinak a 95%-a

használ orosz/ukrán kölcsönszókat, 94%-a orosz/ukrán szavakat, 86%-a pedig angol szavakat. Ezzel szemben a DE-KÁRP csoportban a legtöbb válaszadó (90%) inkább angol szavakat használ az internetes kommunikáció során, de a résztvevők többsége használ még orosz/ukrán kölcsönszókat (82%), valamint orosz/ukrán szavakat (75%) is. Továbbá a DE-KÁRP csoport hallgatóira jellemző nagyobb arányban a szlengszavak (73%) használata a KMF csoporttal szemben (51%). A magyarországi magyar egyetemisták 95%-a használ angol szavakat, valamint 89%-a szlengszavakat csetelés közben. Továbbá a DE-MO hallgatóinak a 24%-a bejelölte, hogy használ orosz/ukrán szavakat az online üzenetekben, de ez csak az orosz nyelvre vonatkozik. Az eredmények alapján az is látható, hogy a KMF csoport hallgatói közül ismerték el a legtöbben (45%), a DE-MO csoport hallgatói közül pedig a legkevesebben (24%), hogy használnak nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavakat az internetes kommunikáció során. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Kárpátalján tanuló magyar adatközlők pozitívabban viszonyulnak a nyelvjárási jelenségekhez, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar és magyarországi magyar válaszadók (12. ábra).

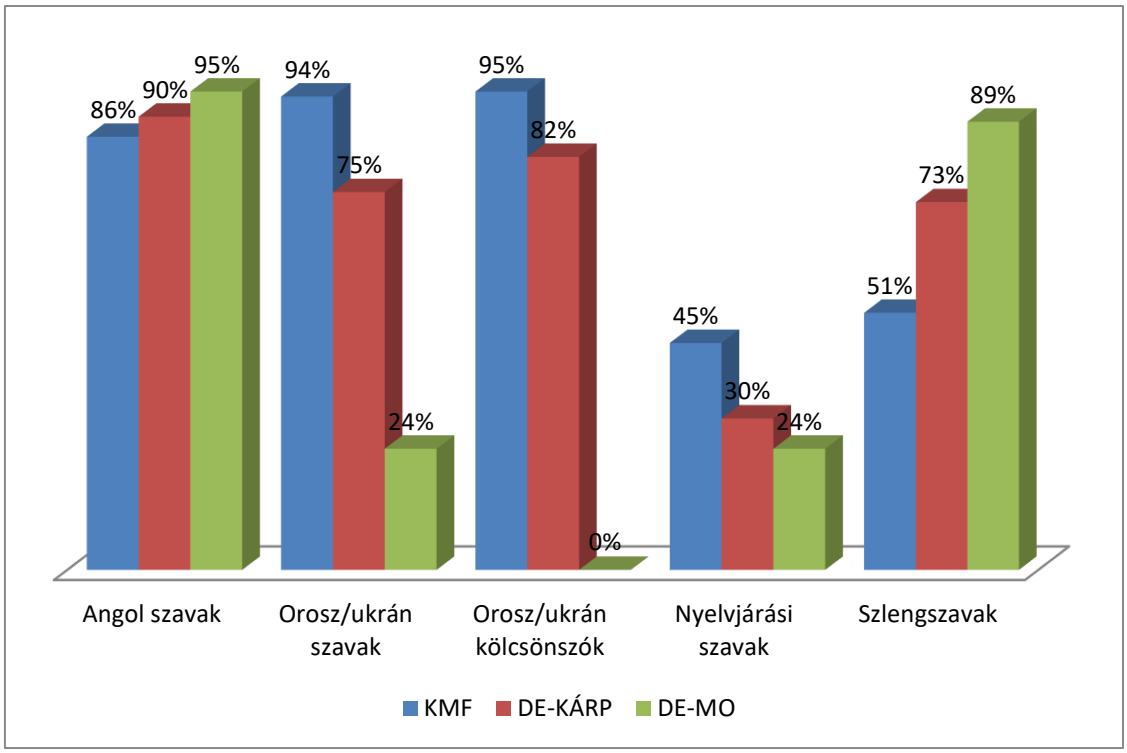

12. ábra: A hallgatók internetes kommunikációjának sajátosságai

Az adatközlőknek példákat is fel kellett sorolniuk azokra a nyelvi jelenségekre, amelyeket használnak cseteléskor. A beérkezett szavakat az ATLAS.ti szövegelemző program Word Cruncher funkciója segítségével számoltam össze és rendszereztem.

Angol szavakra a három adatközlői csoport összesen 1098 választ adott.

A KMF csoport hallgatói összesen 346 szót írtak. Az általuk leggyakrabban használt szavak a *please*, vagy annak a rövidítése *pls*, továbbá a köszönés egyik formájaként hasz-

nálatos *hello* vagy *hi,* ezeken kívül a köszönöm angol megfelelőjének különböző változatai: *thank you/thanks/thnx/thx,* valamint a ’minden rendben’ vagy ’jól van’ jelentésben használt *ok/ okey/okay*.

A DE-KÁRP csoport résztvevőitől összesen 316 szó érkezett. Több hallgató is használja az *yes* ’igen’ szót, és annak egyik szlengváltozatát, a *yep*-et. Ugyanennyi adatközlő használja a *no* ’nem’ tagadószót is.

A DE-MO csoport adatközlőitől érkezett a legtöbb példa angol szavakra, összesen 435. Az általuk használt leggyakoribb szavak: *hello/hi, yes/yep, like/lájk, no*.

A hallgatók által írt nyelvi példákat a következő kategóriákba soroltam:

a) Rövidítések: *bro* (*brother)* ’tesó’, *brb (be right back)* ’rögtön jövök’, *btw (by the way)* ’apropó’, *ch (chapter)* ’fejezet’, *gg (good game)* ’szép játék’, *gl (good luck!)* ’sok sikert!’, *gs (good shot)* ’szép lövés’, *gtfo (get the fuck out!)* ’húzz innen!’, *lol (laughing out loud)* ’hangosan nevetek’, *pc (personal computer)* személyi számítógép, *pls (please)* ’kérlek’, *wtb (want to buy)* vásárolnék, *wtf (what the fuck)* ’mi a fene!’, *wts (want to sell)* ’eladnék*’, xoxo (hugs and kisses)* ’puszi és ölelés’.

b) Lexikai elemek:

1. Főnevek: *airplane* ’repülőgép’, *baby* ’bébi’, *book* ’könyv’, *boy* ’fiú’, *cast* ’pillantás’, *chat* ’csevegés’, *comment* ’hozzászólás’, *congratulation* ’gratuláció’, *data* ’adat’, *e-mail* ’elektronikus levél’, *face* ’arc’, *facepalm* ’nonverbális gesztus kifejezése’, *fancy* ’képzelet’, *feeling* ’érzés’, *friend* ’barát’, *game* ’játék’, *girl* ’lány’, *group* ’csoport’, *hashtag* ’rövid szavak után írt címkézés’, *hope* ’remény’, *hype* ’reklám’, *item* ’részlet’, *joke* ’vicc’, *legend* ’legenda’, *love* ’szerelem’, *luck* ’szerencse’, *man* ’férfi’, *meeting* ’találkozó’, *morning* ’reggel’, *nonsense* ’ostobaság’, *peace* ’béke’, *people* ’emberek’, *queen* ’királynő’, *school* ’iskola’, *shit* ’baromság’, *shopping* ’vásárlás’, *smile* ’mosoly’, *son* ’fiú, valaki fia’, *suck* ’szívás’, *summer* ’nyár’, *sunshine* ’napsütés’, *sup* ’leves’, *time* ’idő’, *trash* ’szemét’, *way* ’út’, *week* ’hét’, *work* ’munka’, *zoom* ’közelítés’.

2. Melléknevek: *bad* ’rossz’, *beautiful* ’szép’, *big* ’nagy’, *chill* ’hideg’, *cool* ’menő’, *crazy* ’bolond’, *creepy* ’hátborzongató’, *cute* ’aranyos’, *done* ’kész’, *drip* ’unalmas ember’, *easy* ’könnyű’, *fine* ’jó’, *funny* ’vicces’, *good* ’jó’, *great* ’nagyszerű’, *happy* ’boldog’, *mad* ’őrült’, *naughty* ’szemtelen’, *next* ’következő’, *nice* ’szép’, *perfect* ’tökéletes’, *poor* ’szegény’, *pregnant* ’állapotos’, *pretty* ’csinos’, *random* ’véletlen’, *right* ’helyes’, *rude* ’durva’, *rush* ’sürgős’, *sad* ’szomorú’, *savage* ’műveletlen’, *sexy* ’szexi’, *straightforward* ’őszinte’, *super* ’szuper’, *true* ’igaz’, *trying* ’fárasztó’, *unbelievable* ’hihetetlen’.

3. Igék: *check in* ’bejelentkezik’, *cringe* ’megalázkodik’, *delete* ’töröl’, *flex* ’hajlít’, *go* ’megy’, *help* ’segít’, *invite* ’meghív’, *like* ’szeret, lájkol’, *listen!* ’ide figyelj!’, *look!* ’figyelj!’, *play* ’játszik’, *say* ’mond’, *slay* ’megöl’, *taunt* ’gúnyolódik’, *wait* ’vár’, *welcome* ’üdvözöl’.

4. Határozószók: *actually* ’valóban’, *all right* ’rendben’, *away* ’távol’, *back* ’vissza’, *for example* ’például’, *maybe* ’lehet’, *no/nope* ’nem’, *of course* ’persze’, *ok/okey/okay* ’rendben’, *please* ’kérlek’, *really* ’igazán’, *so* ’annyira’, *soon* ’hamarosan’, *too* ’is, szintén’, *very* ’nagyon’, *yes* ’igen’.

5. Indulatszók: *bye* ’viszlát’, *hello/hi* ’szia’, *Jesus* ’Jézus’, *oh* ’ó’, *oh dear* ’ó jaj’, *oh my god* ’ó istenem’, *sorry* ’sajnálom’, *that’s fine* ’remek’, *wow* ’remek’, *yep* ’ja’.

6. Kötőszók: *because* ’mert’, *and* ’és’.

7. Névmás: *me* ’én’, you ’te’.

c) Szintaktikai szerkezetek: *are you kidding me?* ’viccelsz velem?’, *by the way* ’most jut eszembe’, *excuse me* ’bocsánat’, *family business* ’családi üzlet’, *fuck you* ’káromkodás’, *good job* ’szép munka’, *good luck* ’sok sikert’, *good morning* ’jó reggelt’, *good night*

'jó éjt', *hang on* 'várj egy kicsit', *happy birthday* 'boldog születésnapot', *have fun* 'jó szórakozást', *how are you?* 'hogy vagy?', *I believe* 'elhiszem', *I don't care* 'nem érdekel', *I don't know* 'nem tudom', *I don't speak english* 'nem beszélek angolul', *I go home* 'hazamegyek', *I know* 'tudom', *I see* 'látom', *it's cool* 'ez király', *I will carry you* 'majd viszlek', *I'll think about it* 'átgondolom', *just kidding* 'csak viccelek', *just a second* 'egy pillanat', *let's go* 'menjünk', *never give up* 'soha ne add fel', *never mind* 'ne törődj vele', *no comment* 'nincs semmi megjegyzésem', *no problem* 'semmi probléma', *not bad* 'nem rossz', *no way* 'semmi esetre sem', *pretty woman* 'szép nő', *problem solved* 'probléma megoldva', *right now* 'most azonnal', *so beautiful* 'olyan szép', *so good* 'olyan jó', *that's fine* 'remek', *well done* 'ügyes', *what are you doing?* 'mit csinálsz?', *what's up?* 'mizu?', *where are you?* 'hol vagy?', *why not?* 'miért nem?'.

Mindhárom csoportban voltak olyan adatközlők, akik nem írtak példákat angol szavakra, továbbá előfordultak értelmetlen, azonosíthatatlan válaszok is. A 19. táblázat összesíti azokat az angol szavakat, amelyeket mindhárom csoport adatközlői megemlítettek.

Angol szavak és kifejezések	**KMF**	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
	(előfordulások száma)		
please/pls	30	10	17
thank you/thanks/thnx/thx	25	11	17
ok/okey/okay	24	16	6
yes/yep	18	22	33
hello/hi	26	13	38
no	13	22	29
nice	10	4	9
of course	9	1	7
sorry	7	13	5
why	6	10	4
perfect	5	1	1
oh my god/omg	5	11	11
bye	4	3	6
wtf	4	3	2
good	3	9	25
what	10	5	13
I don't know	5	3	2
easy	2	2	9
great	1	9	6
love	7	8	15
cool	3	6	13
lol	2	4	9
like/lájk	2	3	30
all right	2	3	2
baby	2	2	1
beautyful	1	2	1
comment	3	0	1

Angol szavak és kifejezések	KMF	DE-KÁRP	DE-MO
congratuation	1	4	2
crazy	1	1	3
help	2	1	5
happy	2	4	9
happy birthday	1	2	13
how are you	2	15	2
I know	1	1	14
you	2	1	3
wow	2	4	2

19. táblázat: A hallgatók online kommunikációjában előforduló angol szavak

Orosz/ukrán szavakra csak a KMF és DE-KÁRP csoport hallgatóitól érkeztek válaszok, összesen 385 szó gyűlt össze. A legtöbb szót a KMF csoport adatközlői írták, tőlük összesen 221 szót kaptam. Az általuk használt leggyakoribb szavak a *mina (tyipá)* 'mint, mintha', *давáй* 'gyerünk', *дякую* 'köszönöm', *да* 'igen' és *добре* 'jó'. A DE-KÁRP csoport résztvevőitől 164 szó érkezett, és ők a legtöbbször a *да* 'igen' és *давáй* 'gyerünk' szavakat használják az internetes kommunikáció során. A leggyakrabban megemlített, és mindkét csoportban előforduló szavakat a 20. táblázat mutatja be.

A kitöltők egy része cirill betűkkel írta le az orosz/ukrán szavakat és kifejezéseket, a válaszadók másik része pedig latin betűket használt, például: *gyivcséná* (*дівчина* 'lány'). Az alábbi csoportosításban minden beérkezett orosz/ukrán szót és kifejezést cirill betűkkel adtam meg. Ezek a következők:

a) Lexikai elemek:

1. Főnevek: *аварія* 'baleset', *банка* 'befőttesüveg', *банкомата* 'bankautomata', *блін* 'káromkodás', *блять* 'káromkodás', *булочка* 'zsemle', *вареники* 'derelye', *дівчина* 'lány', *довідка* 'igazolás', *екран* 'kijelző', *залік* 'beszámoló (egyetemen)', *заправка* 'benzinkút', *капюшон* 'kapucni', *король* 'király', *курсова робота* 'diplomamunka', *máйка* 'trikó', *малюк* 'kisgyermek', *нічого* 'semmi', *паспорт* 'személyi igazolvány', *пизду* 'káromkodás', *пиздец* 'káromkodás', *пльонка* 'védőfólia', *поворот* 'irányjelző', *подъезд* 'lépcsőház', *робота* 'munka', *светофор* 'jelzőlámpa', *справа* 'ügy', *справка* 'igazolás', *стáнція* 'állomás', *столова* 'étkezde', *товариш* 'barát', *учениця* 'tanuló', *фатьов* 'káromkodás', *ужас* 'indulatszó', *чайник* 'teáskanna',*чоловік* 'ember'.

2. Főnévi igenév: *спати* 'aludni'.

3. Névutó: *без* 'nélkül'.

4. Igék: *чекаю* 'várok', *давáй* 'gyerünk', *думаю* 'gondolom', *дякую* 'köszönöm', *говорим* 'beszélünk', *иди* 'gyere', *їм* 'eszem', *мішáє* 'megzavar', *нада* 'kell', *немáє* 'nincs', *смотри* 'figyelj', *спасибі* 'köszönöm'.

5. Melléknevek: *добре* 'jó', *красивий* 'szép', *обов'язкóвий* 'kötelező', *прикол* 'érdekes', *файно* 'jó', *хороший* 'jó', *ясно* 'érthető, világos'.

6. Névmás: *наш* 'miénk', *ти* 'te', *я* 'én'.

7. Határozószók: *да* 'igen', *дуже* 'nagyon', *вообще* 'valóban', *зараз* 'rögtön', *звичáйно* 'természetesen', *иногда* 'néha', *короткий* 'rövid', *можливо* 'talán', *не* 'nem', *потім* 'azután', *так* 'igen'.

8. Kötőszó: *та* 'és', *mina* 'mint, mintha'.

9. Indulatszók: *здоро́в!* ’szervusz!’ *,ну* ’na’, *пиздец* ’káromkodás’, *пока* ’viszlát’, *привіт* ’üdv’, *прошу* ’tessék’.

10. Kérdőszók: *как?* ’hogy?’, *куди?* ’hova?’, *що?* ’mi?’.

b) Szintaktikai szerkezetek: *все равно* ’nekem mindegy’, *все пра́вий* ’minden igaz’, *дуже добре* ’nagyon jó’, *іди нахуй* ’káromkodás’, *как дела* ’hogy vagy?’, *нема за що* ’nincs miért’, *не нужен* ’nem szükséges’, *не переживай* ’ne izgulj’, *ну давай* ’na gyerünk’, *по чому?* ’mennyibe kerül?’, *сто процент* ’száz százalék’, *что делать?* ’mi a teendő?’, *що це?* ’mi ez?’, *що ти робиш?* ’mit csinálsz?’, *я не знаю* ’nem tudom’, *я не розумію* ’nem értem’.

Orosz/ukrán szavak	**KMF**	**DE-KÁRP**
	(előfordulások száma)	
блять ’káromkodás’	1	4
да ’igen’	12	13
давáй ’gyerünk’	16	13
добре ’jó’	11	9
дуже ’nagyon’	3	3
дякую ’köszönöm’	12	7
хорóший ’jó’	5	3
короткий ’rövid’	5	3
немáє ’nincs’	6	8
не ’nem’	7	4
привіт ’üdv’	2	7
спасибі ’köszönöm’	2	2
справка ’igazolás’	2	1
так ’igen’	2	1
mina ’mint, mintha’	24	5
звичáйно ’természetesen’	1	2

20. táblázat: A hallgatók online kommunikációjában előforduló orosz/ukrán szavak

Orosz és ukrán kölcsönszóra összesen 207 válasz érkezett, a KMF csoport hallgatóitól 127, a DE-KÁRP csoport adatközlőitől 80. Ezek a következők:
Analiz ’vér- vagy vizeletvizsgálat’, *bábuska* ’öregasszony’, *bagázsnyik* ’csomagtér’, *balkon* ’lakóházi erkély’, *bánka/bánki* ’befőttesüveg’, *belizna/belizni* ’fehérítő’, *beszedka* ’kerti pavilon’, *bulacska/bulocska* ’zsömle’, *butyka* ’bódé’, *csájnék/csajnik* ’teáskanna’, *cseburek* ’töltött lepény’, *dáváj* ’gyerünk’, *dovidka* ’hivatalos igazolás’, *elektricska* ’villamos, helyközi vonatjárat’, *grecska* ’hajdinakása’, *károcse* ’röviden’, *kassza* ’pénztár’, *krászovki* ’sportcipő’, *májka/májki* ’atléta’, *múrkó* ’sárgarépa’, *paszport* ’személyigazolvány’, *pácska* ’csomag’, *pápka* ’irattartó’, *pelmenyi* ’húsos derelye’, *penzlik* ’ecset’, *povorot* ’irányjelző’, *práva* ’gépjárművezetői jogosítvány’, *prikol* ’érdekes, humoros’, *szkovorodka* ’serpenyő’, *szok* ’gyümölcslé’, *szotek* ’a hektár századrésze’, *szprávka* ’igazolás’, *sztolova* ’étkezde’, *szvetafor/szvitlofor* ’jelzőlámpa’, *ták* ’igen’, *turnyik* ’nyújtó’, *tyipá* ’mint, mintha’, *uzsász* ’indulatszó’, *vokzál* ’pályaudvar, állomás’, *zákuszka/zákusztka* ’harapnivaló’, *zálikovka* ’tantárgyi beszámoló’, *zápász* ’tartalék’, *záprávka* ’benzinkút’.

A 21. táblázat bemutatja azokat a kölcsönszókat, amelyek mindkét kárpátaljai csoportban megjelentek. A KMF csoportban a *bulocska,* a *szvetafor*/*szvitlofor*, a *szprávka* és a *povorot* szavakat, a DE-KÁRP csoportban pedig a *bulocska,* valamint a *tyipá* kölcsönszókat használják a legtöbbször.

Kölcsönszók	**KMF**	**DE-KÁRP**
	(előfordulások száma)	
bánka/bánki	6	5
bulocska	18	8
csájnék/csajnik	1	1
dáváj	4	3
pelmenyi	1	3
povorot	9	2
szprávka	9	5
szvetafor/szvitlofor	10	1
ták	3	1
tyipá	1	8

21. táblázat: A hallgatók online kommunikációjában előforduló orosz/ukrán kölcsönszók

A kárpátaljai magyar hallgatók által írt példákat olvasva észrevehető, hogy előfordultak olyan kölcsönszók, amelyeket egyes adatközlők az orosz/ukrán szavakhoz, mások viszont az orosz/ukrán kölcsönszókhoz soroltak, például: *банка (bánka)* ’befőttesüveg’, *булочка (bulocska)* ’zsemle’, *давáй (dáváj)* ’gyerünk’, *довідка (dovidka)* ’igazolás’, *залік (zálik)* ’beszámoló (egyetemen)’, *заправка (záprávka)* ’benzinkút’, *мáйка (májka)* ’trikó’, *паспорт (paszport)* ’személyi igazolvány’, *поворот (povorot)* ’irányjelző’, *светофор (szvetafor)* ’jelzőlámpa’, *справка (szprávka)* ’igazolás’, *ужас (uzsász)* ’indulatszó’. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a válaszadók nagy része nem nyelvészet szakos hallgató, ezért nem is várható el tőlük, hogy ismerjék a kölcsönszó és az egyszavas kódváltás fogalmát. Másrészt a szakirodalomban sem egyértelmű annak a tisztázása, hogy mi különbözteti meg az egyszavas kódváltást a szókölcsönzéstől. A szakirodalom e két jelenség elhatárolásánál többféle szempontot is figyelembe vesz. Lanstyák István meghatározása szerint az egyszavas kódváltásokban előforduló vendégszók csupán alkalmi alakulatok, ezzel szemben a kölcsönszók állandósult szavakként kerültek be az átvevő nyelvbe. Ennek ellenére az interferenciajelenségeket és a kölcsönelemeket nem lehet egyértelműen elválasztani egymástól, mivel „az interferenciahatás következtében létrejövő alkalmi alakulatok gyakori és rendszerszerű előfordulása egyes esetekben kölcsönzési folyamatba torkollik” (Lanstyák 2006: 32). A két jelenség megkülönböztetésének másik szempontja a fonetikai sajátosságok megfigyelése. Ennek alapján kölcsönszóról beszélhetünk akkor, „ha a beszélő hallhatóan a magyar nyelv fonetikai szabályainak megfelelően (például a magyarban meglévő, de az orosz/ukrán nyelvből hiányzó hangok használatával) ejti ki a szóban forgó nyelvi egységeket (s artikulációs bázisának része mindkettő), akkor nyilvánvalóan integrált nyelvi egységről, kölcsönzésről van szó. Viszont, ha például nem első szótagbeli hangsúllyal, és olyan hangokkal ejti ki, amelyek a magyar hangrendszerben bár megvannak, de adott pozícióban nem szokásosak, kódváltásról van szó” (Márku 2013: 115). Ezek alapján elmondható, hogy a legtöbb adatközlő

képes volt megkülönböztetni az orosz/ukrán vendégszókat az orosz/ukrán kölcsönszóktól, néhány kitöltő pedig, a saját megítélése alapján, az orosz/ukrán kölcsönszók kategóriájába írta a következő orosz/ukrán vendégszókat is: *dúzse [дуже]* 'nagyon', *dáli [далі]* 'tovább', *zvonéty [звонить]* 'hív, telefonál', *zdorov! [здоров!]* szervusz!, *jiszté [їсти]* 'enni', *kák? [как?]* 'hogy?', *mozsná [можна]* 'lehet, szabad', *poká [пока]* 'viszlát', *hárás0 [хорошо]* 'jó', *kto [хто]* 'ki'.

Kutatásomban kitértem a kárpátaljai magyar és magyarországi magyar hallgatók internetes kommunikációjában előforduló nyelvjárási jelenségek vizsgálatára is. Lanstyák István szerint az alaki kölcsönszók kapcsolatba állíthatók az alaki tájszókkal: „A kettő közötti párhuzam nyilvánvaló, hiszen a magyar nyelv egynyelvű változataihoz viszonyítva a kétnyelvű változatok alaki kölcsönszavai valóban egyfajta alaki „tájszónak" tekinthetők" (Lanstyák 2006: 20). Az alaki kölcsönszók azoknak a lexikai elemeknek az összessége, amelynek hangalakja módosult, illetve igazodott az átadó nyelv hangalakjához (Lanstyák 2011: 100). A szláv nyelvből átvett kölcsönszók beépültek a helyi nyelvjárásokba, ennek megfelelően a kölcsönszók tekinthetők olyan nyelvjárási elemeknek is, amelyek nem a magyar nyelv egynyelvű változataiban jöttek létre, hanem a kétnyelvű változatok kölcsönszavaiból.

A kérdőívet kitöltők az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekre is írtak példákat. A válaszadóktól összesen 184 szó érkezett, a KMF csoporttól 51, a DE-KÁRP csoporttól 70, a DE-MO csoport résztvevőitől pedig 63.

A hallgatók által írt példákat a következő kategóriákba csoportosítottam:

1. Hang- és alaktani sajátosságok: *alája* 'alá', *bukros* 'bokros', *csinár* 'csalán', *csirisznye* 'cseresznye', *eléje* 'elé', *fazok* 'fazék', *fijju* 'fiú', *gyerök* 'gyerek', *ílet* 'élet', *jány/lyány* 'lány', *jau* 'jó', *jössztök* 'jöttök', *kopor* 'kapor', *máma* 'ma', *mán* 'már', *mié'* 'miért', *nyem* 'nem', *nyitik* 'nyílik', *nyóc* 'nyolc', *oszt/osztán* 'azután', *szerussz* 'szervusz', *szíp* 'szép', *vider* 'veder/vödör', *vót* 'volt', *buszval* 'busszal', *kellesz* 'kelleni fog', *késvel* 'késsel', *lássuk* 'látjuk', *lehetlesz* 'majd lehet'.

2. Valódi tájszók: *bagazia, muszuj* 'színes szegélyű szoknya', *cserpál* 'edénybe kimér', *csuri* 'lófarok', *firhang* 'függöny', *furik* 'talicska', *köszméte* 'egres', *lábtó/láptó* 'létra', *lóca* 'pad', *málé, tengeri* 'kukorica', *katucs* 'könnyen kioldható hurok', *kolompír* 'krumpli/burgonya', *lajbi* 'mellény', *lajtorja* 'létra', *makuka* 'napraforgómag', *megrikat* 'sírásra fakaszt', *mindenmerre* 'mindenfelé', *pántlika* 'szalag', *pitli* 'faedény, favödör', *pityóka* 'krumpli, burgonya', *sanc* 'árok', *sifony* 'szekrény', *sung* 'lendület', *szusnyák* 'szomjúság', *tócsnyi* 'krumplival és liszttel készült, olajban sült étel'.

A kárpátaljai magyar hallgatók közül néhányan a nyelvjárási szavak kategóriájába sorolták a kárpátaljai magyar nyelvjárások ukrán jövevényszavait is, ezek a következők: *báházsnyik* 'autó csomagtartója', *bulicska/bulocska* 'zsömle', *drugár* 'dorong', *házdá* 'gazda', *májka* 'trikó', *paradicska* 'paradicsom', *pelmenyi* 'húsos derelye', *povorot* 'irányjelző', *pricep* 'utánfutó', *sánc* 'árok', *szprávka* 'igazolás', *szvetafor* 'jelzőlámpa', *tumbocska* 'éjjeliszekrény', *várenyiki* 'töltött derelyeszerű tészta', *znák* 'jel'. Továbbá előfordultak olyan köznyelvi szavak, illetve azok szleng változatai is, amelyeket az adatközlők nyelvjárásinak gondoltak, például: *bársony, bicaj, ipse, kanális, krumpli, mégy, rekesz, targonca, tepsi*.

A hallgatók által írt nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavakat adatközlői csoportok szerint a 22. táblázat mutatja be. A KMF csoport adatközlőitől nagyjából hasonló számban érkeztek hang- és alaktani nyelvjárási sajátosságokat tartalmazó szavak, illetve valódi tájszók. A DE-KÁRP csoport résztvevőitől nagyobb számban hang- és alaktani sajátos-

ságokat mutató nyelvjárási szavak érkeztek. Ezen kívül mindkét kárpátaljai magyar csoport válaszadói hasonló számban írtak szláv nyelvi kölcsönszókat, amelyeket ők a nyelvjárási szavakhoz csoportosítottak. A magyarországi magyar egyetemistáktól pedig zömében valódi tájszókra érkeztek példák.

KMF	DE-KÁRP	DE-MO
Hang- és alaktani sajátosságokat mutató nyelvjárási szavak		
csinár (2), *máma* (2), *mié* (2), *nyitik* (1), *oszt* (2), *vider* (2), *buszval* (1), *kellesz* (1), *késvel* (1), *lássuk* (1).	*csirisznye* (2), *fazok* (2), *fijju* (1), *gyerök* (2), *ílet* (1), *jau* (1), *jány/lyány* (4), *jössztök* (1), *kopor* (2), *mán* (2), *nyem* (4), *nyóc* (1), *oszt/osztán* (3), *szerussz* (3), *vót* (3), *buszval* (2), *kellesz* (1).	*alája* (2), *bukros* (2), *eléje* (2), *jány* (2), *szíp* (2), *veder* (2), *vót* (2), *jössztök* (2), *kellesz* (2), *lehetlesz* (2).
Valódi tájszók		
furik (1), *katucs* (2), *kolompér* (1), *láptó* (1), *lóca* (3), *málé* (5).	*furik* (4), *kolompír* (1), *lajbi* (2), *lajtorja* (2), *lábtó* (5).	*bagazia* (2), *cserpál* (1), *csuri* (1), *firhang* (2), *furik* (2), *köszméte* (1), *lóca* (1), *makuka* (5), *megríkat* (2), *mindenmerre* (2), *muszuj* (2), *pántlika* (2), *pitli* (2), *pityóka* (3), *sifony* (2), *sung* (2), *susnyák* (2), *tengeri* (1), *tócsnyi* (2).
Kárpátaljai magyar nyelvjárások ukrán jövevényszavai		
báházsnyik (1), *bulocska* (8), *drugár* (2), *házdá* (1), *párádicské* (1), *pricep* (2), *szprávka* (2), *targonca* (2), *varenyiki* (1).	*bulocska* (2), *májka* (2), *pelmenyi* (6), *povorot* (1), *sanc/sánc* (5), *szvetafor* (1), *tumbocska* (1), *znák* (1).	
Köznyelvi szavak		
bicaj (2), *kanális* (1)	mégy (1), rekesz (1).	*ipse* (2), *bársony* (2), *tepsi* (2).

22. táblázat: A hallgatók internetes kommunikációjában előforduló nyelvjárási szavak

A kutatás során azt is ki szerettem volna deríteni, hogy az interjún részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók használnak-e nyelvjárási jelenségeket az internetes kommunikációban. A téma felvezetéseként azt kértem az adatközlőktől, hogy soroljanak fel olyan nyelvjárási sajátosságokat, amelyeket észrevesznek a településükön élők beszédében. A válaszadók a következőket említették: *átmegyek Juliskaék* 'átmegyek Juliskáékhoz', *bót* 'bolt', *eztet/aztat* 'ezt/azt', *file* 'füle', *firhang* 'függöny', *gugli* 'lapcsánka', *hallitok* 'halljátok', *iritok* 'írjátok', *italat* 'italt', *itthol* 'itthon', *jány* 'lány', *jóu* 'jó', *jössztök* 'jöttök', *kalács* 'sütemény', *kendő* 'törölköző', *kéik* 'kék', *kolompir* 'burgonya', *kóla* 'üdítőital', *kopor* 'kapor', *la* (itt *la*/ott *la*), *lábtó* 'létra', *lássa* 'látja', *lavor* 'lavór', *lóca/lóuca* 'pad', *málé*/*tengeri* 'kukorica', *máma/mámma* 'ma', *mondi* 'mondd', *nyóc* 'nyolc', *ollyan* 'olyan', *oszt/osztán* 'azután', *pukkanmálé* 'pattogatott kukorica', *pulyákok* 'gyerekek', *rekesz* 'gyümölcsös', *tacska* 'talicska', *tőtő* 'töltő', *tőtött káposzta* 'töltött káposzta', *tudnák* 'tudnék', *ugyi* 'ugye', *vót* 'volt'. Egy adatközlő a nyelvjárási jelenségek közé sorolta a *paszport* 'személyigazolvány' szót is.

Ezt követően megkérdeztem a válaszadóktól, hogy az internetes kommunikáció során, találkoztak-e már nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavakkal. Az adatközlők nagy része igennel válaszolt, és példákat is felsoroltak erre vonatkozóan. Ezek a következők:

hónap 'holnap', *jány* 'lány', *onoka* 'unoka', *oszt*/*osztán* 'azután', *ugyi* 'ugye', *nyóc* 'nyolc', *tőtött káposzta* 'töltött káposzta', *szijja* 'szia', *vót* 'volt', *eztet* 'ezt', *jössztök* 'jöttök', *adnák* 'adnék', *lássuk* 'látjuk', *kalács* 'sütemény', *kendő* 'törölköző', *lóca* 'pad', *kóla* 'üdítő'. A kárpátaljai magyar hallgatók válaszai alapján tehát előfordulnak hang- és alaktani sajátosságokat mutató nyelvjárási szavak, valamint valódi tájszók is a digitális kommunikációban.

(20) TM: A településeden milyen nyelvjárási sajátosságokat vettél észre az ott élők beszédében?
AK: Sokan úgy beszélnek, hogy *vót,* meg *jössztök*, a holnap helyett úgy mondják, hogy *hónap*. Anyuék is így beszélnek, és ha a barátnőimmel nagyon belemerülünk a beszélgetésbe, akkor mi is szoktunk ilyeneket mondani, például a *jössztökről* itt szoktam le, mert itt 'jöttök' úgy mondják.
TM: És az internetes kommunikációban észrevettél nyelvjárási sajátosságokat, hogy úgy írnak le szavakat, ahogy kiejtik, például *vót*?
AK: Igen, például az idősebbek úgy írnak Facebookon, ahogy mondják, például: boldog szülinapot *kisonokám*.
TM: És ez csak az idősebbekre jellemző?
AK: Ja, nem, a fiatalok is írnak így, csak ők direkt, viccesen. Nekem is írták már, hogy *szijja jányom*. (1996, Dercen, gyógytornász).

A kérdőíves felmérés résztvevői az internetes kommunikációban előforduló szleng szavakra is írtak példákat. A szleng kisebb közösségekre, csoportokra jellemző nyelvváltozat. Azonos érdeklődésű csoportokban jön létre, illetve olyan emberek között alakul ki, akik sok időt töltenek együtt. A beszélők hétköznapi nyelvhasználatából ered, ebből kifolyólag lehet köznyelvi vagy nyelvjárási forma is (Kis 1997: 242). A szlengnek fontos társas szerepe van, egy közösségen belül erősítheti az azonos csoporthoz tartozás érzését, illetve el is különíthet csoportokat, közösségeket egymástól. A szleng egyfajta nyelvi viselkedés, identitástükröző beszédmód, amellyel a beszélők humorossá és játékossá alakíthatják a mondanivalójukat (Kis 2010).

A kutatásomban részt vevő kárpátaljai és magyarországi magyar hallgatók különböző közösségekhez tartoznak, ezért érdemes megfigyelni a nyelvhasználatukra jellemző szlengszavakat, mivel az egynyelvű és kétnyelvű magyar környezet hatása eltéréseket eredményezhet a szlenghasználatukban is.

A résztvevőktől összesen 137 szlengszó érkezett, a KMF csoport adatközlőitől 36, a DE-KÁRP csoport hallgatóitól 48, a DE-MO csoport kitöltőitől pedig 53. Ezek a következők:
Asap (as soon as possible) 'amilyen hamar csak lehetséges', *bro (brother)* testvér/tesó, *cool, kúl* 'nagyon jó, szuper, király', *coder* 'kóder, programozó', *fullos* 'nagyon jó, király, zsír', *geek* 'kockafej, kocka', *killer* 'gyilkos', *lmao (laughing my ass off)* 'szakadok a röhögéstől', *lol (laughing out loud)* 'hangosan nevetek', *meki* 'McDonald's gyorsétterem rövidítése', *offos* 'hagyjuk, nem fontos', *ok/oké/oki/oksa/oksi* 'rendben', *omg* 'ó istenem', *pls (please)* 'kérlek', *really* 'valóban', *sis (sister)* 'lánytesó', *thx (thak you)* 'köszönöm', *wow* 'remek', *wtf (what the fuck)* 'mi a fene', *yep* 'ja', *yeet* 'felkiáltás egy izgalmas helyzetben', *akk* 'akkor', *am* 'amúgy', *ari* 'aranyos', *asszem* 'azt hiszem', *micsi?* 'mit csinálsz?', *mizu/mizujs?* 'mi újság?', *nemtom* 'nem tudom', *nm* 'nincs mit', *pill* 'pillanat', *suli* 'iskola', *szeri* 'szeretlek', *szivi* 'szívesen', *sztem* 'szerintem', *szupi/szupcsi* 'szuper', *tali* 'találkozunk', *tecc* 'tetszik', *teló* 'mobiltelefon', *tesa/tesó* 'testvér', *tom* 'tudom', *vili*

’világos,érthető’, *viló* ’villamos’, *vlk/vlaki* ’valaki’, *vok* ’vagyok’, *zuhi* ’zuhany’, *XD* ’mosoly’. *bástya/báttya* ’haver’, *buli/bulika* ’összejövetel’, *cerka* ’ceruza’, *csaj, csajok, csajszi* ’lány’, *csávó* ’fiú/férfi’, *csöcs* ’mell’, *csuri* ’copf’, *Debi* ’Debrecen’, *doksi* ’dokumentum, irat’, *haver* ’barát’, *kaja* ’étel’, *karó* ’elégtelen osztályzat’, *Kecsó* ’Kecskemét’, *lóvé* ’pénz’, *meló* ’munka’, *more* ’cigány’, *pasi* ’férfi’, *span* ’barát’, *srác* ’fiú’, *tökfedő* ’sapka’, *zsé* ’pénz’, *ciki* ’kellemetlen (helyzet)’, *cukcsi/cukker* ’aranyos’, *csúcs* ’nagyon jó’, *fain* ’nagyszerű’, *édi* ’aranyos, édes’, *gecc* ’bunkó’, *király/sirály* ’nagyon jó’, *tuti* ’biztos’, *vágesz* ’vagány’, *zsír* ’jó’, *cajglizik* ’biciklizik’, *csapassuk* ’bizonyos tevékenységet lendülettel végez’, *köcce/köszi/kösze/köszike* ’köszönöm szépen’, *vágom* ’értem’, *csá/csákány/csokesz/cső* ’barátok közötti köszönési forma’, *dik* ’nézd’, *izé* ’univerzális helyettesítő töltelékszó’, *ja/jaja* ’igaz’, *kajak* ’tényleg, valóban’, *szasz/szevasz* ’szia’.

Egyes adatközlők orosz és ukrán kölcsönszókat, valamint nyelvjárási szavakat is a szlengszavakhoz soroltak: *dáváj* ’gyerünk’, *károcse* ’röviden’, *pizgyec* ’káromkodás’, *szok* ’gyümölcslé’, *tyipá* ’mint, mintha’, *forgó* ’napraforgómag’, *lóca* ’pad’, *málé* ’kukorica’, *paszuly* ’bab’, *vájling* ’zománcozott edény’.

A KMF csoportban a legtöbben a *csá/cső, mizu, ok/oki* szlengszavakat használják. A DE-KÁRP csoportban a legtöbbször a *cool, mizu* és *thx* jelent meg. A DE-MO csoportban a legtöbb válaszadó pedig a *csá/cső, király* és *mizu* szlengszavakat használja a digitális kommunikáicóban. A 23. táblázat azokat a szlengszavakat mutatja be, amelyeket legalább két adatközlői csoportban megemlítettek a válaszadók.

Szlengszavak	**KMF**	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
	válaszadók száma		
bástya	0	1	7
bro	0	1	2
cool	3	9	3
csaj/csajszi	0	3	2
csá/cső	17	3	10
dik	4	3	0
full	0	1	4
ja	0	2	2
király	5	3	15
kösze/köcce	5	0	6
lol	0	4	6
mizu	15	6	15
nemtom	3	0	2
ok/oki	10	5	2
omg	5	3	0
szasz	0	2	2
szivi	0	2	3
sztem	0	5	3
szupi/szupcsi	5	1	5
tesa/tesó	4	2	2
thx	0	6	4
vágesz	2	3	3

Szlengszavak	KMF	DE-KÁRP	DE-MO
vlk/vlaki	1	1	0
vok	0	2	2
zsír	1	5	2

23. táblázat: A hallgatók internetes kommunikációjában előforduló szlengszavak

Az adatok azt mutatják, hogy vannak olyan szlengszavak, amelyek jellemzően előfordulnak a kárpátaljai magyar és a magyarországi magyar hallgatók internetes nyelvhasználatában is, például: *cool, csá, király, mizu, oké, szupi, tesó, thx, vágesz, zsír*. Észrevehető továbbá, hogy a DE-KÁRP és a DE-MO csoport válaszaiban több szóegyezés volt megfigyelhető (*bástya, bro, csaj/csajszi, full, ja, lol, szasz, szivi, sztem, thx, vok*), mint a DE-KÁRP és a KMF csoport hallgatóinak válaszaiban (*dik, omg, vlk/valki*). Mint már említettem, egyes adatközlők a szlengszavakhoz soroltak néhány orosz/ukrán kölcsönszót is, ezek mindegyike a KMF csoport hallgatóinak a válaszaiban jelent meg: *dáváj* 'gyerünk', *károcse* 'röviden', *pizgyec* 'káromkodás', *szok* 'gyümölcslé', *tyipá* 'mint, mintha'. Az itt megadott orosz és ukrán kölcsönszók jól példázzák a szleng társas szerepét, egyrészt összekapcsolja egy csoport vagy közösség tagjait, például a kárpátaljai magyarokat, akik értik ezeknek a szavaknak a jelentését, másrészt elkülönít csoportokat vagy közösségeket egymástól, például a kárpátaljai magyarokat a magyarországi magyaroktól. Az eredmények alapján az is látható, hogy a KMF csoport hallgatóinak a válaszaiban csupán egy-két angol eredetű szó szerepelt a szleng kategóriájában: *omg, cool*. Ezzel szemben a DE-KÁRP és a DE-MO csoport hallgatóinak a szlenghasználatában több angol eredetű szó is megjelenik: *thx, omg, lol, full, cool, bro*.

Az internetes kommunikációban megjelenő nyelvi sajátosságok előfordulási gyakoriságát is megvizsgáltam az adatközlők körében. Az eredmények azt mutatják, hogy a DE-KÁRP csoport hallgatói gyakran írnak angol szavakat (60%), illeteve néha használnak orosz/ukrán szavakat (51%), orosz/ukrán kölcsönszókat (51%) és nyelvjárási szavakat (60%) az online üzeneteikben.

KMF csoport válaszadói gyakran használnak orosz/ukrán szavakat (54%) és orosz/ukrán kölcsönszókat (49%) az internetes kommunikáció során, továbbá néha használnak nyelvjárási szavakat (55%) és angol szavakat (46%).

A DE-MO csoport hallgatói gyakran írnak angol szavakat (60%), néha nyelvjárási szavakat (55%), és a többségük soha nem használ orosz/ukrán szavakat (85%), illetve orosz/ukrán kölcsönszókat (100%) internetes üzenetváltáskor.

Összehasonlítva a három adatközlői csoport válaszait az eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezettek többsége néha használ nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavakat az online üzeneteikben, ezzel kapcsolatosan a három adatközlői csoport véleménye hasonló volt. Eltérések voltak megfigyelhetők azonban az angol és ukrán szavak, illetve az orosz/ukrán kölcsönszók használati gyakoriságára vonatkozóan. A DE-KÁRP és a DE-MO csoport hallgatói gyakran használnak angol szavakat cseteléskor, míg a KMF csoport kitöltői csak ritkán. Ennek az ellenkezője jellemző az orosz/ukrán szavak és kölcsönszók használati gyakoriságára vonatkozóan, a KMF csoport adatközlői gyakran használnak orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat az internetes kommunikáció során, míg a DE-KÁRP csoport résztvevői csak ritkán. Mindezek alapján elmondható, hogy a KMF csoport hallgatói a leggyakrabban orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat használnak az online üzeneteikben, a DE-KÁRP csoport résztvevői a DE-MO csoport kitöltőihez

hasonlóan pedig a leggyakrabban angol szavakat használnak az internetes kommunikáció során (24. táblázat).

	Orosz/ukrán szavak	Orosz/ukrán kölcsönszók	Nyelvjárási szavak	Angol szavak
DE-KÁRP válaszadók száma (aránya %-ban)				
Gyakran	55 (35%)	62 (39%)	19 (12%)	95 (60%)
Néha	81 (51%)	81 (51%)	95 (60%)	51 (32%)
Soha	22 (14%)	15 (10%)	44 (28%)	12 (8%)
KMF válaszadók száma (aránya %-ban)				
Gyakran	90 (54%)	81 (49%)	56 (34%)	58 (35%)
Néha	51 (31%)	65 (39%)	91 (55%)	76 (46%)
Soha	25 (15%)	20 (12%)	19 (11%)	32 (19%)
DE-MO válaszadók száma (aránya %-ban)				
Gyakran	3 (2%)	0 (0%)	15 (9%)	98 (60%)
Néha	22 (13%)	0 (0%)	90 (55%)	56 (34%)
Soha	139 (85%)	164 (100%)	59 (36%)	10 (6%)

24. táblázat: Különböző nyelvi jelenségek használatának gyakorisága a hallgatók internetes kommunikációjában

Megvizsgáltam azt is, hogy a hallgatók szerint milyen nyelvi sajátosságok jellemzik a barátaik internetes kommunikációját. Az eredmények azt mutatják, hogy a DE-KÁRP csoport adatközlőinek a barátai gyakran használnak orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat, valamint nyelvjárási szavakat az internetes kommunikáció során, továbbá néha írnak angol szavakat az online üzeneteikben.

A KMF csoport résztvevőinek a barátai szintén gyakran használnak orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat, valamint nyelvjárási szavakat, és csak ritkán angol szavakat az internetes kommunikáció során.

A DE-MO csoport adatközlőinek a barátai pedig gyakran használnak angol szavakat, és csak ritkán nyelvjárási szavakat az online üzeneteikben (25. táblázat).

Az eredmények alapján megfigyelhető kisebb különbség a között, ahogy az adatközlők a saját, illetve a barátaik internetes nyelvhasználati szokásait jellemzik. Mind a KMF, mind a DE-KÁRP csoport adatközlői úgy vélekedtek, hogy a barátaik internetes kommunikációjában gyakrabban fordulnak elő nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavak, mint a saját online üzeneteikben. Ez az eredmény összhangban van a kárpátaljai magyar középiskolások körében végzett kutatás eredményeivel, amely során a megkérdezett tanulók úgy vélekedtek, hogy a nyelvjárási jelenségek használata sokkal jellemzőbb a környezetükben élők beszédére, mint a saját nyelvhasználatukra (Dudics Lakatos 2015: 34–43).

	Orosz/ukrán szavak	Orosz/ukrán kölcsönszók	Nyelvjárási szavak	Angol szavak
		DE-KÁRP		
Gyakran	85 (54%)	96 (61%)	79 (50%)	57 (36%)
Néha	62 (39%)	34 (21%)	70 (44%)	87 (55%)
Soha	11 (7%)	28 (18%)	9 (6%)	14 (9%)
		KMF		
Gyakran	120 (72%)	105 (63%)	100 (60%)	46 (28%)
Néha	36 (22%)	49 (30%)	46 (28%)	108 (65%)
Soha	10 (6%)	12 (7%)	20 (12%)	12 (7%)
		DE-MO		
Gyakran	2 (1%)	0 (0%)	16 (10%)	98 (60%)
Néha	10 (6%)	0 (0%)	94 (57%)	59 (36%)
Soha	152 (93%)	164 (100%)	54 (33%)	7 (4%)

25. táblázat: A hallgatók véleménye a barátaik internetes nyelvhasználatáról

Az interjún részt vevő hallgatóktól is megkérdeztem, hogy milyen nyelvi sajátosságok jellemzik a saját, illetve más kárpátaljai magyar fiatalok internetes nyelvhasználatát. A válaszadók véleménye megerősíti a kérdőíves eredményeket, miszerint orosz vagy ukrán szavak gyakrabban előfordulnak a kárpátaljai magyar fiatalok online üzeneteiben, mint angol szavak. Az alábbi interjúrészletben az olvasható, hogy az adatközlő szerint azért nem használnak a kárpátaljai magyarok angol szavakat csetelés közben, mert Kárpátalján nem tudnak a magyar fiatalok olyan jól angolul, mint például Magyarországon.

(21) TM: Az angol szavak használata hol jellemzőbb szerinted, itt Magyarországon vagy otthon Kárpátalján?
AK: Az is itt, mert otthon az angol azért annyira nem erős.
TM: Te szoktál angol szavakat használni az internetes üzeneteidben?
AK: Nagyon ritkán szoktam, de általában nem. (2001, Nagydobrony, biológus).

A válaszadók egy része elismerte, hogy azért nem használ angol szavakat az internetes kommunikáció során, mert nem tudja a nyelvet. Ettől függetlenül nem zavarja őket, ha mások használnak angol szavakat az online üzeneteikben, mert barátságosabb, közvetlenebb hangulatot teremt.

(22) TM: Szoktál angol szavakat használni cseteléskor?
AK: Hát nem nagyon, mert én a nyelvekkel eléggé hadilábon állok, nem nagyon tudok beszélni más nyelven, nehezen is megy a fejembe a nyelv, és az angollal is így vagyok.
TM: És akik neked írnak, azoknál általában megjelennek angol szavak, hogy veszed észre?
AK: Ja, igen, az *oh my god*, meg *thanks*, meg ilyenek, ezek megjelennek több helyen.
TM: Nem zavarnak ezek a szavak?
AK: Nem, mert barátok vagyunk, és ezt olyan közvetlenségnek veszem, hogy így írnak. Barátibb hangulata van. (1997, Som, biológus).

Egyes adatközlők kihangsúlyozták, hogy az angol helyett inkább ukrán szavakat használnak az online kommunikációban, mert azt sokkal jobban a sajátjuknak érzik. Az alábbi interjúrészletben megfigyelhető a kárpátaljai magyar identitás, a közösségi összetartozás kifejeződése a nyelvhasználat által.

(23) TM: Szerinted hol használnak több szlengszót, itt vagy otthon?
AK: Itt észrevettem az idegenszerűséget, tehát az angolos kifejezések, a *szkippelés*, meg a *nextelés*.
TM: Te is használsz ilyen idegen szavakat?
AK: Én nem. Én nem szeretek angol szavakat bevinni. Akkor inkább az ukránt szoktam használni a mondataimban, inkább *po zákárpátszkomu*. (2001, Kisdobrony, jogi asszisztens).

Az interjún részt vevő hallgatók egy része a magyarországi magyarok által használt szlengszavakat sem tartja jellemzőnek a kárpátaljai magyarok internetes kommunikációjában. Többen a magyarországi és a kárpátaljai magyar nyelvhasználat eltérései között említették, hogy észrevételeik szerint a szlengszavak használata, a szóbeli és az internetes kommunikációban egyaránt, inkább a magyarországiakra jellemző, a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvhasználatára pedig kevésbé. Az alábbi interjúrészletben az adatközlő éppen azért tartja szebbnek a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatát a magyarországiakéval szemben, mert ők túl sok szlenget használnak a kommunikáció során, ami sokszor megnehezíti az üzenet elolvasását és megértését.

(24) TM: Észrevettél valamilyen különbséget a kárpátaljai magyar és a magyarországi nyelvhasználat között?
AK: Igazából az tűnt fel, hogy itt nagyon sok a szleng, tehát mi próbálunk olyan nagyon szépen beszélni Kárpátalján magyarul, itt meg már nagyon el vannak húzódva az ilyen rosszabb beszéd felé.
TM: Te hogyan viszonyulsz a szlenghez?
AK: Nem igazán használom, néha azért egy-két dologra.
TM: Szerinted otthon szebben beszélnek magyarul, mint itt?
AK: Igen, úgy gondolom, hogy egyes helyeken szebben beszélnek. Meg az iskolában is olyan szépen tanítanak minket olvasni, meg ilyenek, tehát hogy azért egy picit látszik a különbség szerintem.
TM: És az internetes kommunikációban van különbség azzal kapcsolatban, ahogy a magyarországiak és a kárpátaljai magyarok csetelnek?
AK: Igen. Ott is ugyanúgy van minden, mint szóban. A magyarok annyi rövidítést használnak, hogy alig lehet érteni, mit akarnak, én mindig minden szót kiírok rendesen, nem szoktam úgy írni, hogy *tali, muti, micsi*. Annyira nincs ezzel bajom, csak néha kicsit azért már átesnek a ló túloldalára. (1999, Kisgejőc, biomérnök).

(25) TM: Mi a véleményed a szlengszavakról?
AK: Itt a magyarországiak több szlengszót használnak, mint otthon. Nálunk inkább ezek az ukrán kölcsönszavak használata, de én nem igazán szoktam.
TM: Csetelés közben szoktál angol szavakat használni?
AK: Nem. Ez is inkább a magyarországiakra jellemző. (2000, Gát, közösségszervező).

Az interjúbeszélgetéseken elhangzottak alapján arra lehet következtetni, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar hallgatók szóbeli és online kommunikációjában is jellemzőbbek az orosz, ukrán szavak és kölcsönszók előfordulása, mint az angol eredetű szavak vagy a szlengszavak használata. A Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlőknek határozott véleményük volt arról, hogy a magyarországiak sokkal több angol és szlengszót használnak a kommunikáció során, mint a kárpátaljai magyar fiatalok. A válaszadók inkább orosz és ukrán kontaktuselemeket használnak mind az internetes mind a szóbeli kommunikáció során, mert ezek sokkal természetesebbek a számukra, így fejezik ki a kárpátaljai magyar származásukat. Ez az eredmény egyezik a kárpátaljai magyar középiskolások körében végzett felmérés eredményeivel, amely során kiderült, hogy a kutatásba bevont tanulók szintén érzékelik a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvhasználat közötti eltéréseket. A diákok szerint a legszembetűnőbb különbség abban mutatkozik meg, hogy a kárpátaljaiak beszéde nyelvjárásiasabb, mint a magyarországi magyaroké. Továbbá az adatközlőknek egy kisebb része megemlítette az orosz és ukrán nyelvből átvett kölcsönszók használatát is, példaként a következőket említették: *bagázsnyik* 'csomagtartó', *bánka* 'befőttes üveg', *bulocska* 'zsömle', *csengess rám* 'hívja fel', *fogpaszta* 'fogkrém', *kroszovki* 'sportcipő', *paszport* 'személyi igazolvány', *perejezd* 'vasúti átkelő', *szesztra* 'ápolónő', *szprávka* 'igazolás'. A középiskolások szerint a magyarországi magyarok beszédére pedig a szleng jellemző (Dudics Lakatos 2018: 60–61).

Kutatásomban az online kommunikációban megjelenő angol és szlengszavakról eltérő véleménnyel nyilatkoztak a válaszadók. A kárpátaljai magyar hallgatók egy részét nem zavarja, ha mások gyakran használnak angol szavakat vagy szlengszavakat az üzeneteikben, mások viszont kifejezetten nem szeretik és idegesítőnek tartják.

(26) TM: A te nyelvhasználatodban megjelennek szlengszavak?
AK: Hát nem nagyon szeretem a szlengszavakat, sem a rövidítéseket annyira.
TM: Észrevételeid szerint ez inkább kikre jellemző, a kárpátaljai magyarok vagy a magyarországiak nyelvhasználatára?
AK: Hát a magyarországiak körében nagymértékben jellemző, de otthon is kezd már jellemző lenni, de nálam, meg a barátaim körében annyira nem.
TM: Vannak olyan szavak, amit az itteniek gyakran használnak, de te nem szereted?
AK: Hát ez az *XD*-zés, meg a *vági* meg ilyesmi szavak. Ezek idegesítenek.
TM: És az angol szavak használata mennyire jellemző rád?
AK: Hát mondjuk az is elterjedt itt Magyarországon, de én nem szoktam azt sem használni, nem szeretek így beszélni. Ez a *please*, meg ilyesmi sokszor hallom, a környezetemben is, de én annyira nem használom. (1999, Nagydobrony, vegyész).

A fejezet lezárásaként elmondható, hogy a kutatásba bevont kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták, a saját megítélésük szerint, nem beszélnek jól sem ukránul, sem oroszul. Ennek ellenére a megkérdezettek úgy vélekedtek, hogy jellemző a kódváltás mind a szóbeli, mind az internetes kommunikációjukra. A legtöbben azért váltanak kódot, hogy viccesebbé tegyék a társalgást. A hallgatók szerint a kódváltás másik gyakori oka, hogy bizonyos helyzetekben egy-egy szó gyorsabban eszükbe jut ukrán nyelven, mint magyarul, ez bekövetkezhet a személyes kommunikáció gyorsasága, valamint a digitális kommunikáció interaktivitása miatt is.

A kérdőíves felmérésben részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók többségének az internetes kommunikációjában előfordulnak orosz vagy ukrán szavak és kölcsönszók, angol szavak, valamint a Kárpátalján tanuló főiskolásoknak majdnem a fele használ

nyelvjárási sajátosságokat is az internetes kommunikáció során. A KMF csoport válaszadói a leggyakrabban orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat, a DE-KÁRP csoport hallgatói és a magyarországi magyar egyetemisták pedig a legtöbbször angol szavakat használnak online üzenetváltáskor. A Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók internetes kommunikációja tehát jobban hasonlít a magyarországi magyar egyetemisták internetes nyelvhasználati szokásaihoz, mint a Kárpátalján tanuló főiskolások online nyelvhasználatához.

Az interjún részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók véleménye viszont kismértékben eltért a kérdőívet kitöltő kárpátaljai magyar egyetemisták vélekedésétől. Az interjúk adatközlőinek a többsége nem tartja jellemzőnek a saját internetes kommunikációjában az angol nyelvi hatást, sokkal inkább a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellegzetességeit használják az online üzeneteikben, például az orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat. A válaszadók szerint inkább a magyarországiak internetes nyelvhasználatára jellemzők az angol szavak és szlengszavak gyakori használata.

Ebben a fejezetben bemutattam a kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók szóbeli és internetes nyelvhasználati szokásait, ami bizonyos mértékben, valamint egyes nyelvi sajátosságok tekintetében – például az angol szavak és szlengszavak használatát illetően – hasonlít a magyarországiak nyelvhasználati szokásaihoz, ugyanakkor el is tér attól a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző kontaktushatások miatt.

A következő fejezetben azt vizsgáltam meg, hogy a kárpátaljai magyar főiskolai és egyetemi hallgatók milyen attitűdöket kapcsolnak a kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz, valamint a szóbeli és internetes kommunikációban előforduló kódváltásokhoz és szókölcsönzéshez. Továbbá azt is ki szerettem volna deríteni, hogy a kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták szerint az ukránok és a magyarországi magyarok, hogyan viszonyulnak a kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz, mivel ezek a tapasztalatok is befolyásolhatják a kárpátaljai magyar hallgatók nyelvi attitűdjeit.

8. Kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvi attitűdjei

8.1. A közösség szerepe a nyelvi attitűdök alakulásában

A nyelvhasználatot és a nyelvi attitűdöket befolyásolhatja, hogy a nyelvhasználóknak milyen a viszonyuk a saját közösségükkel, más közösségekkel, továbbá ennek fordítottjaként, a különböző közösségek hogyan viszonyulnak egyes beszélőkhöz, a beszélők nyelvhasználatához: „Ha saját közösségünk védelmet, otthonosságot, biztonságot, természetességet jelent számunkra, akkor az általa használt nyelvváltozathoz is pozitívan viszonyulunk; ha a közösség kirekeszt, ha valamilyen oknál fogva nem szeretjük, akkor azt a nyelvváltozatot sem igen fogjuk szeretni, ami éppen ezt a közösséget szimbolizálja. De ugyanúgy, ahogy más nyelvváltozatokkal kapcsolatban önállósulhat, a közösségtől függetlenné válhat a nyelvi ítélkezés, megtörténhet ez saját nyelvváltozatunk vonatkozásában is. Ezért nem mindegy, hogy mások hogyan viszonyulnak a mi nyelvváltozatunkhoz: ha nagyra értékelik, az erősítheti a mi kötődésünket is, s ezzel egyben a saját közösségünkhöz kötődésünket. Ha viszont lenézik, megszólják, megszégyenítenek miatta, akkor nagy a veszélye, hogy előbb-utóbb nemcsak nyelvváltozatunkkal, hanem saját közösségünkkel szemben is negatív attitűdjeink alakulnak ki, s próbálunk minél inkább megszabadulni nem csak az adott nyelvváltozattól, hanem a hozzá kapcsolódó közösségtől is” (Sándor 1999: 166).

A kárpátaljai kutatások szerint az ott élő fiatalok általában véve közepesnek ítélik a magyar nyelv helyzetét Kárpátalján, régiónként vizsgálva azonban már eltérők a vélemények. A Beregszászi és az Ungvári járásból származó fiatalok rosszabbnak látják, míg azokban a régiókban, ahol a magyarok szórványban élnek, jobbnak ítélik a magyar nyelv helyzetét. A felmérésbe bevont adatközlők (63%-a) fel tudtak eleveníteni olyan esetet, amikor konfliktusba kerültek ukránokkal az anyanyelvük és a magyarságuk miatt, példaként felhozták, hogy „lemágyárkázták” vagy „magyar kecskéknek” nevezték őket (Karmacsi 2005: 152–153). Ezek a negatív tapasztalatok befolyásolhatják a kárpátaljai magyarok nyelvi attitűdjeit a saját anyanyelvükkel és a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatban.

Vizsgálatom résztvevői is kétnyelvű környezetben nevelkedtek, ennek következtében gyakran kerültek/kerülnek kapcsolatba a többségi ukrán nemzettel. Kutatásomban megvizsgáltam, hogy a kárpátaljai magyar főiskolásoknak és egyetemistáknak milyen a kapcsolata az ukrán anyanyelvűekkel, és hogyan alkalmazkodnak egymás anyanyelvéhez a kommunikáció során. Továbbá azt is ki szerettem volna deríteni, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók hogyan viszonyulnak a magyarországiakhoz, és tapasztalataik szerint a magyarországiak hogyan ítélik meg a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot.

A vizsgálat során a KMF és a DE-KÁRP csoport adatközlőinek egy egytől ötig terjedő skálán kellett bejelölniük, hogy mennyire értenek egyet különböző állításokkal. A kérdőívben csak a két legszélső érték jelentése volt megadva: 1 = egyáltalán nem értek egyet, 5 = teljes mértékben egyetértek. Elemzéskor a következőképpen értelmeztem az egyes és az ötös közé eső értékeket: 2 = kicsit nem értek egyet, 3 = közömbös, 4 = inkább egyetértek. Összesen 11 állítást kellet az adatközlőknek értékelniük, amelyből három az ukrán

nemzetiségűek felől érkező attitűdöket, négy a magyarországiak felől érkező nyelvi értékítéleteket, három állítás pedig a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdöket vizsgálta.

Az adatok elemzése során kétmintás t-próbát végeztem. A két változó a KMF és a DE-KÁRP csoport volt. Ezzel a vizsgálattal azt akartam kideríteni, hogy milyen esetekben volt megfigyelhető szignifikáns eltérés a két csoport véleményét illetően, $p<0,05$ érték mellett. A nullhipotézis szerint a két csoport véleménye nem tér el egymástól, tehát az adatközlők hasonlóképpen fogják értékelni a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot, továbbá az ukrán nemzetiségűek és a magyarországiak felől érkező nyelvi értékítéleteket is. Amennyiben a t-próba során a p-érték kisebb mint 0,05, akkor elvetjük a nullhipotézist, ami azt jelenti, hogy két csoport véleménye között szignifikáns különbség van.

Az első állítás a következőképpen volt megfogalmazva: Az ukrán nemzetiségűek tiszteletben tartják, hogy magyar vagyok, és amennyire csak tudnak, beszélgetéskor alkalmazkodnak az anyanyelvemhez. A KMF csoport adatközlői 2,5-ös átlagértékkel, a DE-KÁRP csoport kitöltői pedig 2,3-as átlagértékkel kicsit nem értettek egyet az állítással. A független mintás t-próba során kiderült, hogy a két átlag között nem volt szignifikáns eltérés: $t(318)=0,93$ $p>0,05$ $(p=0,34)$ (26. táblázat). Mindkét kárpátaljai magyar csoportban az adatközlők hasonlóan vélekedtek, szerintük az ukránok nem igazán tisztelik őket mint magyarokat, és nem is nagyon próbálnak alkalmazkodni az anyanyelvükhöz, holott a dolgozat előző részeiben kiderült, hogy a kárpátaljai magyarok viszont próbálnak igazodni az ukrán anyanyelvűekhez, amennyire azt az ukrán nyelvtudásuk lehetővé teszi. Ez az eredmény összhangban van azokkal a korábbi kutatási eredményekkel, amelyek arra a következtetésre jutottak, hogy az ukránok elvárják a kárpátaljai magyaroktól, hogy elsajátítsák az államnyelvet, annak ellenére, hogy ők sem beszélik a magyart, és nem is motiváltak abban, hogy megtanulják a kisebbség nyelvét (vö. Molnár–Molnár 2005: 51, Ferenc–Séra 2013: 74–75).

Független mintás t-próba	**KMF**	**DE-KÁRP**
Várható érték	2,53012	2,398734177
Variancia	1,486966	1,693501572
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	318	
t érték	0,93666	
P(T<=t) kétszélű	0,349644	

26. táblázat: Független mintás t-próba: Az ukrán nemzetiségűek tiszteletben tartják, hogy magyar vagyok, és beszélgetéskor alkalmazkodnak az anyanyelvemhez

A második állítás a következőképpen hangzott: Nem ért még negatív megkülönböztetés ukránok jelenlétében azért, hogy magyar vagyok. A KMF csoport kitöltői 2,7-es, a DE-KÁRP csoport válaszadói 2,6-os átlagértékkel ezzel az állítással sem értettek egyet teljes mértékben. A két csoport átlaga között ebben az esetben sem volt szignifikáns eltérés: $t(322)=0,52$ $p>0,05$ $(p=0,6)$ (27. táblázat). Ez arra utal, hogy a Kárpátalján és a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlőkkel is előfordult, hogy hátrányos megkülönböztetés érte őket magyar nemzetiségük miatt. A korábbi kárpátaljai magyar kutatásokban is olvashatunk nyelvi konfliktusokról. Az egyik idekapcsolódó vizsgálatban

20-25 év közötti fiatalok vettek részt, akik beszámoltak olyan esetekről, amikor a többségiek gúnyos megjegyzésekkel illették őket az iskolai, illetve az egyetemi évek alatt (vö. Ferenc–Séra 2013: 90–91).

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	2,7048193	2,6202532
Variancia	2,1608251	2,1096509
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	322	
t érték	0,5207719	
P(T<=t) kétszélű	0,6028836	

27. táblázat: Független mintás t-próba: Nem ért még negatív megkülönböztetés ukránok jelenlétében azért, hogy magyar vagyok

Több felmérés is igazolja, hogy a kárpátaljai magyarok egy részével előfordult, hogy ukránok felszólították őket arra, hogy ne beszéljenek magyarul. Ezek az esetek legtöbbször hivatalokban, orvosi rendelőkben vagy tömegközlekedési eszközökön történtek, ahol az ukrán nyelv dominanciája jellemző. A megkérdezettek véleménye szerint az ukránok azért tesznek megjegyzést a magyar beszédre, mert nem értik a nyelvet, ezért kirekesztve érzik magukat a kommunikációból (vö. Csernicskó 1998: 199–200, Beregszászi–Csernicskó 2004: 90–95, Márku 2013: 83–89). Ehhez kapcsolódóan a harmadik állításom így hangzott: Sokszor előfordult, hogy ukrán anyanyelvűek felszólítottak arra, hogy ne beszéljek magyarul. A KMF csoport 2,56-os átlagértékkel kicsit nem értett egyet az állítással, a DE-KÁRP csoport 3,3-as átlagértékkel pedig közömbösen vélekedett erről a kijelentésről. A két csoport átlaga között szignifikáns eltérés volt, a p-érték nagyon kicsi, jóval a 0,05 alatt van, a szignifikancia értéke: t(322)=-5,09 p<0,05 (p=0,00) (28. táblázat). Ez azt mutatja, hogy a KMF csoport hallgatói kicsit határozottabban kiálltak amellett, hogy ez az állítás nem teljesen igaz, mint a DE-KÁRP csoport hallgatói, akik a köztes válaszlehetőség megjelölésével nem határolták el magukat egyik irányba sem. Semlegességet tükröző véleményükkel nem tudtak vagy nem akartak állást foglalni.

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	2,560240964	3,348101266
Variancia	1,956955093	1,90990083
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	322	
t érték	-5,098712882	
P(T<=t) kétszélű	5,84664E-07	

28. táblázat: Független mintás t-próba: Sokszor előfordult, hogy ukrán anyanyelvűek rám szóltak, ne beszéljek magyarul

A következő négy állítás a magyarországi magyarok kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz való viszonyát vizsgálta az adatközlők tapasztalatain keresztül. Az egyik állítás a következőképpen volt megfogalmazva: Előfordult, hogy magyarországiak jelenlétében olyan szót vagy kifejezést használtam, amit csak a Kárpátalján élők ismernek és használnak, ezért megszóltak. Az állításról a KMF csoport hallgatói 2,95-ös, a DE-KÁRP csoport adatközlői pedig 2,89-es átlagértékkel közömbösen vélekedtek, ami ebben az esetben is azt mutatja, hogy a válaszadók nem tudtak vagy nem akartak határozott véleményt nyilvánítani arról, hogy a magyarországiak megszólták-e őket a nyelvhasználatuk miatt. A két csoport átlaga között nem volt szignifikáns eltérés: t(319)=0,36 p>0,05 (p=0,71) (29. táblázat).

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	2,957831325	2,898734177
Variancia	2,040635268	2,269934693
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	319	
t érték	0,361942206	
P(T<=t) kétszélű	0,717634857	

29. táblázat: Független mintás t-próba: Előfordult, hogy magyarországiak jelenlétében olyan szót vagy kifejezést használtam, amit csak a Kárpátalján élők ismernek, ezért megszóltak

A második állítás arról szólt, hogy a magyarországiak szerint a kárpátaljai magyarok nem beszélnek elég jól magyarul, mert beszélgetés közben gyakran használnak orosz és ukrán szavakat. A KMF csoport 2,25-ös átlagértékkel kicsit nem értett egyet, a DE-KÁRP csoport 1,85-ös átlagértékkel inkább nem értett egyet az állítással. A két csoport átlaga között szignifikáns eltérés volt, a szignifikancia értéke: t(321)=2,78 p<0,05 (p=0,005) (30. táblázat). A két csoport adatközlőinek a véleménye tehát eltért egymástól, ami azt jelzi, hogy a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők valamivel pozitívabbnak látják a magyarországiak véleményét a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról, mint a kutatásba bevont Kárpátalján tanuló főiskolai hallgatók.

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	2,253012048	1,8544304
Variancia	1,656809054	1,6538337
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	321	
t érték	2,787347121	
P(T<=t) kétszélű	0,005630701	

30. táblázat: Független mintás t-próba: A magyarországiak úgy vélik, hogy kárpátaljai magyarként nem beszélem elég jól a magyar nyelvet…

A harmadik állítás szerint a magyarországiak pozitív értelemben érdekesnek tartják azt a nyelvhasználatot, ahogy a kárpátaljai magyarok beszélnek. A DE-KÁRP csoport hallgatói erről is optimistábban vélekedtek, mint a KMF csoport adatközlői. A két csoport átlagai között szignifikáns eltérés volt megfigyelhető, a szignifikancia értéke: t(322)=-5,21 p<0,05 (p=0,00) (31. táblázat).

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	3,012048193	3,696202532
Variancia	1,466520628	1,321131984
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	322	
t érték	-5,217226055	
P(T<=t) kétszélű	3,25918E-07	

31. táblázat: Független mintás t-próba: A magyarországiak pozitív értelemben érdekesnek találják azt a nyelvhasználatot, amit Kárpátalján használunk

A következő állítás úgy szólt, hogy a magyarországiak lenézően viszonyulnak a kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz. A KMF csoport hallgatói 2,7-es átlagértékkel, a DE-KÁRP csoport adatközlői 2,25-ös átlagértékkel kicsit nem értettek egyet az állítással. A két csoport átlaga között szignifikáns eltérés volt, a szignifikancia értéke: t(319)=3,98 p<0,05 (p=0,00) (32. táblázat). Ez alapján a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar válaszadók értettek kevésbé egyet azzal, hogy a magyarországiak lenézők a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal szemben.

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	2,795180723	2,259493671
Variancia	1,679006937	1,263444328
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	319	
t érték	3,980523033	
P(T<=t) kétszélű	8,51885E-05	

32. táblázat: Független mintás t-próba: Tapasztalataim szerint a magyarországiak lenézők a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatával szemben

A következő három állítással azt vizsgáltam, hogy az adatközlőket érte-e sértés a nyelvhasználatuk miatt, valamint hogy ők hogyan ítélik meg a kárpátaljai magyarok beszédét. Az egyik állítás így szólt: Soha nem ért még sértés a nyelvhasználatom miatt. A KMF csoport hallgatói 2,7-es átlagértékkel és a DE-KÁRP csoport adatközlői 2,9-es átlagértékkel kicsit nem értettek egyet az állítással. A két csoport átlaga között nem volt

jelentős eltérés: t(317)=-1,2 p>0,05 (p=0,23) (33. táblázat). Tehát a Kárpátalján és a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlőkkel is előfordult, hogy megsértették őket a nyelvhasználatuk miatt.

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	2,753012048	2,929487179
Variancia	1,690142388	1,782092639
Megfigyelések	166	156
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	317	
t érték	-1,200615239	
P(T<=t) kétszélű	0,230796874	

33. táblázat: Független mintás t-próba: Soha nem ért még sértés a nyelvhasználatommal kapcsolatban

Azt is megvizsgáltam, hogy az adatközlőknek az iménti állítással kapcsolatos véleménye eltér-e attól függően, hogy milyen szakon tanulnak. Az eredmények azt mutatják, hogy a KMF csoport informatika és matematika szakos hallgatói 3,2-es átlagértékkel közömbösen vélekedtek, a természettudományi szakokon tanuló adatközlők 2,5-ös átlagértékkel, valamint a bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányokat folytatók 2,4-es átlagértékkel kicsit nem értettek egyet az állítással. Szignifikáns eltérés volt megfigyelhető a bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányokat folytatók, valamint az informatika és matematika szakos tanulók átlaga között, a szignifikancia értéke: $p<0,05$ ($p=0,003$). Továbbá szignifikáns eltérést találtam az informatika és matematika szakos hallgatók, valamint a természettudományokat tanulók átlagaértéke között, a szignifikancia értéke: $p<0,05$ ($p=0,002$). Nem volt jelentős eltérés a bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányokat folytatók, valamint a természettudományi szakokon tanuló hallgatók átlagai között, $p\geq0,05$ érték mellett: $p=0,97$. A DE-KÁRP csoportban pedig a bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanulók 2,9-es átlagértékkel, az informatika és matematika szakos hallgatók 3-as átlagértékkel, és a természettudományi tanulmányokat folytatók szintén 3-as átlagértékkel közömbösen vélekedtek az állításról. Az átlagok között nem volt szignifikáns eltérés, $p\geq0,05$ érték mellett: bölcsészet- és társadalomtudományi – informatikai és matematikai: $p=0,57$, bölcsészet- és társadalomtudományi – természettudományi: $p=0,61$, informatikai és matematikai – természettudományi: $p=0,28$. Ezek az adatok arra utalnak, hogy mindkét kárpátaljai csoportban az informatika és matematika szakos hallgatókra jellemző a legkevésbé, a KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományi, valamint a természettudományi tanulmányokat folytatókra pedig a leginkább, hogy megsértették őket a nyelvhasználatuk miatt (13. ábra).

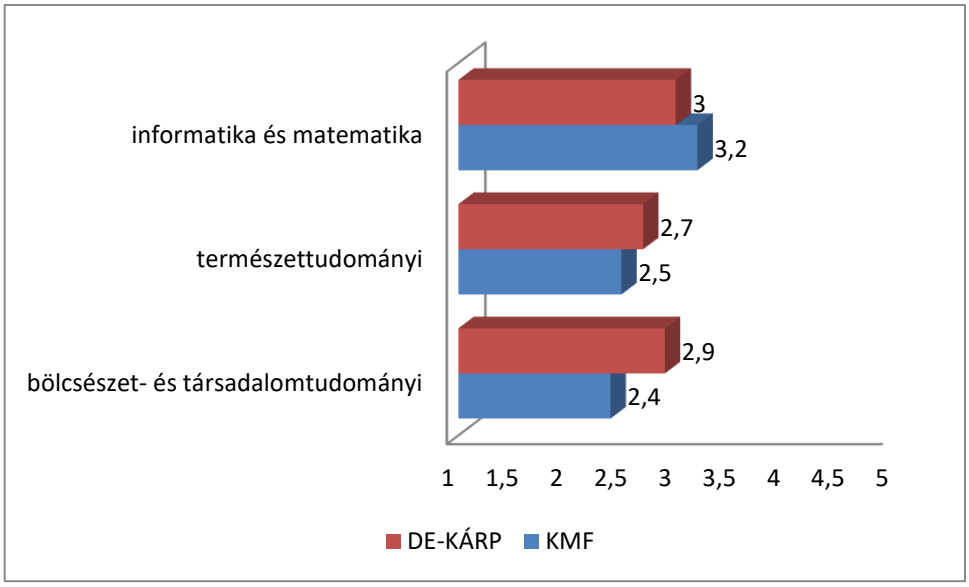

13. ábra: Soha nem ért még sértés a nyelvhasználatommal kapcsolatban (szakok szerint)

A következő állítás szerint a kárpátaljai magyarok szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak. A KMF csoport válaszadói 3,5-ös, a DE-KÁRP csoport kitöltői pedig 3,1-es átlagértékkel közömbösen vélekedtek erről az állításról. A két adatközlői csoport átlaga között szignifikáns eltérés volt megfigyelhető, a szignifikancia értéke: t(317)=-1,2 p<0,05 (p=0,02) (34. táblázat). Ez alapján a Kárpátalján tanuló adatközlők pozitívabban értékelik a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók. Szakok szerinti megoszlásban viszont nem volt szignifikáns eltérés az átlagok között (14. ábra).

Független mintás t-próba	**KMF**	**DE-KÁRP**
Várható érték	3,518072289	3,17721519
Variancia	1,790580504	2,032089011
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	318	
t érték	2,216539998	
P(T<=t) kétszélű	0,027361838	

34. táblázat: Független mintás t-próba: A kárpátaljai magyarok szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak

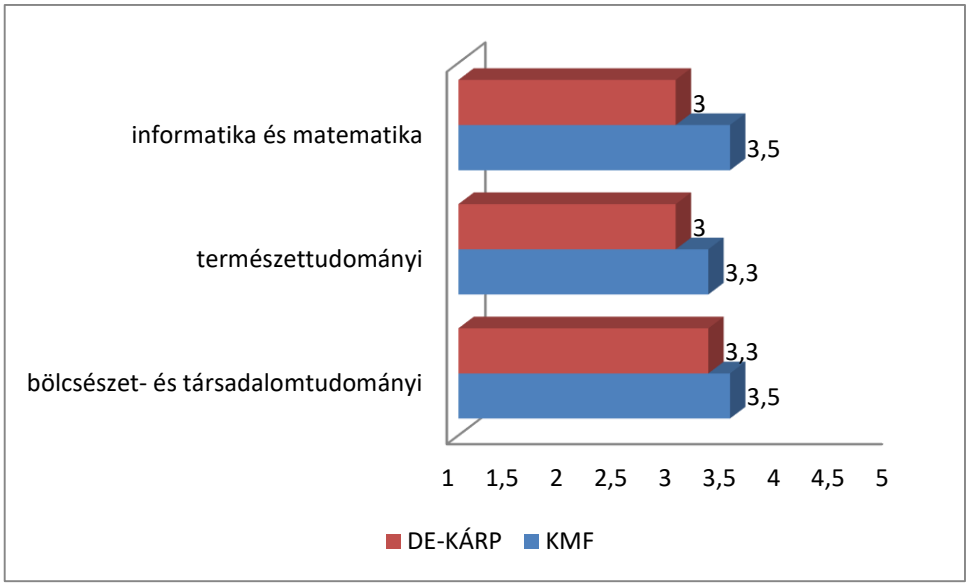

14. ábra: A kárpátaljai magyarok szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak (szakok szerint)

Az iménti eredmény ellenőrzése céljából egy olyan állítást is véleményezniük kellett a válaszadóknak, ami úgy volt megfogalmazva, hogy a kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak. A KMF csoport hallgatói 1,96-os átlagértékkel, a DE-KÁRP csoport adatközlői pedig 2-es átlagértékkel kicsit nem értettek egyet ezzel az állítással, és az átlagok között nem volt szignifikáns eltérés: t(315)=-0,64 p>0,05 (p=0,51) (35. táblázat).

Az utóbbi két állítás eredményét összehasonlítva arra következtethetünk, hogy a kutatásba bevont kárpátaljai magyar hallgatók nem gondolják határozottan azt, hogy ők szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak, viszont azzal sem értenek egyet, hogy ők nem beszélnek olyan szépen, mint a magyarországi magyarok, és ez a kárpátaljai magyar nyelvhasználat pozitív megítélésére utal.

Független mintás t-próba	KMF	DE-KÁRP
Várható érték	1,9698795	2,0632911
Variancia	1,5202994	1,8558413
Megfigyelések	166	158
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	315	
t érték	-0,646076	
P(T<=t) kétszélű	0,5187006	

35. táblázat: A kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak

Szakok szerinti megoszlásban is megvizsgáltam az adatközlők véleményét, szignifikáns eltérés figyelhető meg a KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományi (1,7), valamint a természettudományi (2,2) szakokon tanulók átlaga között, a szignifikancia értéke: $p<0,05$, $p=0,01$. Ez azt mutatja, hogy a KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományokat tanuló hallgatói értettek a legkevésbé egyet azzal, hogy a kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak (15. ábra).

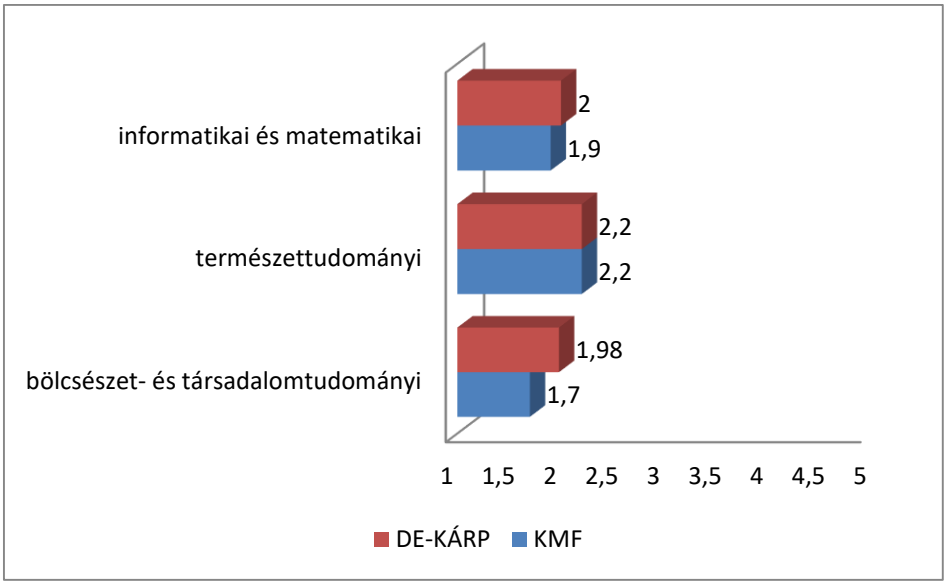

15. ábra: A kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak (szakok szerint)

Az utolsó állítás a következőképpen szólt: Szégyellem, amikor magyar beszélgetés közben egy szó hirtelen csak ukrán vagy orosz nyelven jut eszembe, és olyankor azt használom. Ezzel a kijelentéssel a KMF csoport adatközlői 1,78-as, a DE KÁRP csoport hallgatói 1,71-es átlagértékkel egyáltalán nem értettek egyet. Az átlagok között nem volt szignifikáns eltérés: $t(320)=0,55$ $p>0,05$ ($p=0,57$) (36. táblázat). A két csoport tehát hasonlóan vélekedett azzal kapcsolatban, hogy nem szégyellik, ha magyar beszélgetés közben egy szó csak ukrán vagy orosz nyelven jut eszükbe, és ez a vélemény szintén pozitív nyelvi attitűdöt jelez.

Független mintás t-próba	**KMF**	**DE-KÁRP**
Várható érték	1,7831325	1,7115385
Variancia	1,4435926	1,2259305
Megfigyelések	166	156
Feltételezett átlagos eltérés	0	
df	320	
t érték	0,5564346	
P(T<=t) kétszélű	0,5783027	

36. táblázat: Független mintás t-próba: Szégyellem, amikor magyar beszélgetés közben egy szó hirtelen csak ukrán vagy orosz nyelven jut eszembe…

Szakok szerinti megoszlásban is megvizsgáltam az adatközlők véleményét. A KMF csoportban nem volt szignifikáns eltérés a különböző szakokon tanulók véleménye között. A DE-KÁRP csoportban viszont szignifikáns eltérés volt megfigyelhető a bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányokat folytatók, valamint a matematika és informatika szakos hallgatók átlaga között, a szignifikancia értéke: $p<0,05$ ($p=0,000$). Ez arra utal, hogy a DE-KÁRP csoport bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatók szégyellik kissé jobban, a többi hallgatóhoz képest, ha magyar beszélgetés közben egy-egy szó csak ukránul jut eszükbe (16. ábra).

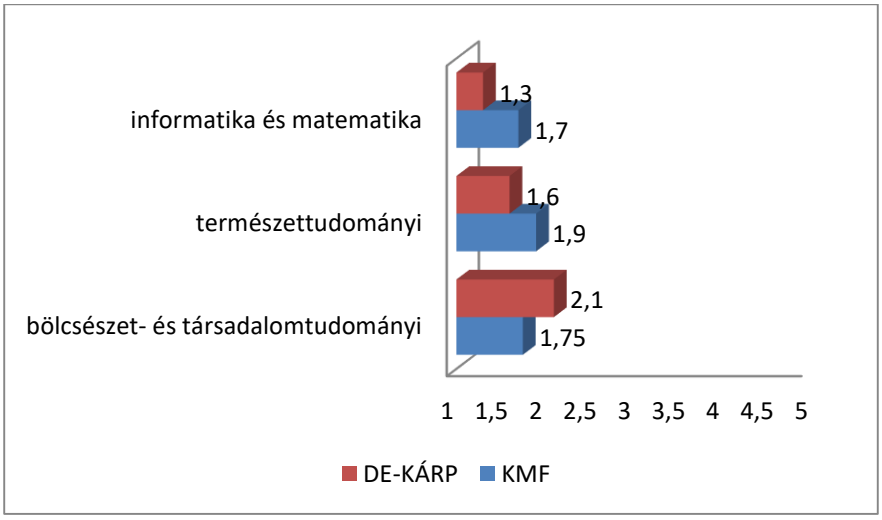

16. ábra: Szégyellem, amikor magyar beszélgetés közben egy szó hirtelen csak ukrán vagy orosz nyelven jut eszembe (szakok szerint)

Az eredményeket összefoglalva elmondható, hogy hat esetben tért el szignifikánsan a két csoport hallgatóinak a véleménye. Ezek a következők:

1. A DE-KÁRP csoport hallgatóival többször előfordult, mint a KMF csoport adatközlőivel, hogy negatív megkülönböztetés érte őket az anyanyelvük miatt.
2. A DE-KÁRP csoport hallgatói pozitívabbnak látják a magyarországi magyarok véleményét a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról, mint a KMF csoport résztvevői.
3. A Kárpátalján tanuló adatközlők pozitívabban ítélik meg a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot, mint a DE-KÁRP csoport résztvevői.

A különböző szakok hallgatói között is megfigyelhető volt szignifikáns eltérés.

4. Mindkét kárpátaljai csoportban az informatika és matematika szakos hallgatókra volt a legkevésbé jellemző, hogy valaha megsértették őket a nyelvhasználatuk miatt.
5. A Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők közül a bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányokat folytató hallgatók szégyellik a leginkább, ha magyar nyelvű beszélgetés közben egy-egy szó hirtelen csak orosz vagy ukrán nyelven jut eszükbe.
6. A KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatók értenek a legkevésbé egyet azzal, hogy a kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak.

A kérdőíves felmérés eredményei szerint a KMF és a DE-KÁRP csoport hallgatói is közömbösen vélekedtek azokról az állításokról, amelyek azt vizsgálták, hogy érte-e őket nyelvi alapú diszkrimináció az ukránok miatt. Az interjún részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók többsége viszont fel tudott sorolni olyan eseteket, amikor ukránok megsértették őket magyar nemzetiségük, anyanyelvük vagy nem megfelelő ukrán nyelvtudásuk miatt. Ezt példázzák az alábbi interjúrészletek.

(27) TM: Te hogyan viszonyulsz az ukránokhoz?
AK: Igazából vannak olyanok, akikkel nekem nincs bajom, de vannak, akik szurkálják a magyarokat. Úgy értem, hogy csak a sajátjaikat viselik el, és ha meghallják, hogy valaki magyar, akkor *mágyárká*-nak csúfolják, meg hasonlók, szóval nem fogadnak el másokat. (1997, Som, biológus).

(28) TM: Előfordult, hogy ukránok megjegyzést tettek arra, hogy magyar vagy? Ért ezzel kapcsolatban negatív tapasztalat?
AK: Igen, táborban. Beregrákoson voltunk ilyen néhány hetes nyári „túlélőtáborban", és ott tisztán emlékszem, hogy voltak ilyen *magyar kecskéző* emberek, meg ilyen hülyeségeket mondtak. (1996, Salánk, programtervező informatikus).

A válaszadók többségét felszólították az ukrán anyanyelvűek arra, hogy ne beszéljen magyarul. Bár ez rosszul érintette a hallgatókat, ettől függetlenül elhangzottak olyan vélemények is, amelyek a kárpátaljai magyarok és az ukránok közötti problémamentes kapcsolatra utalnak.

(29) TM: Előfordult, hogy ukránok negatív megjegyzést tettek neked azért, mert magyar vagy?
AK: Igen, Csapon, a vonatállomáson rám veszekedtek, hogy miért nem beszélek ukránul. (1997, Beregszász, programtervező informatikus).

(30) TM: Milyen a viszonyod az ukránokkal?
AK: Nekünk van a rokonságban ukrán, szóval jó a viszonyunk. A családunk jól kijön velük, tehát nincs velük gondunk.
TM: Nem ért még sértés miattuk azért, mert magyar vagy?
AK: Régebben, ilyen táborokban esetleg, lemagyaroztak minket, de amúgy azóta nem nagyon. (1996, Beregszász, anglisztika).

(31) TM: És az ukránokkal tartotok valamilyen kapcsolatot?
AK: Köszönőviszonyt csak. Ellenségeskedés nincs velük, csak nyelvi korlátok miatt a kommunikáció nem nagyon megy. De rossz viszony nincs közöttünk.
TM: Előfordult olyan, hogy megjegyzést tettek arra, hogy nem tudsz ukránul?
AK: Többnyire a hivatalokban, ügyintézések során, és a klinikán mondták, hogy Ukrajnában jól kellene tudni ukránul.
TM: Ez rosszul esett neked?
AK: Igen. (1996, Beregszász, történész).

Az interjúrészletek alapján elmondható, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar hallgatók nem viszonyulnak ellenségesen az ukránokhoz. Ez a megállapítás összhangban van

a korábbi kárpátaljai kutatások eredményeivel, amelyekben azt vizsgálták, hogy a kárpátaljai magyarok hogyan ítélik meg a saját közösségüket és az ukránokat. Az egyik felmérést *(Ügynök 2000)* ügynökmódszerrel végezték. A vizsgálat során négy hangfelvételt kellett az adatközlőknek meghallgatniuk, ebből az első és a negyedik felvételen ugyanaz a személy szólalt meg annyi különbséggel, hogy először magyarul, másodszor pedig ukránul mondta el a szövegét. A középiskolás adatközlőknek különböző külső és belső tulajdonságok alapján kellett értékelniük az ügynököt. Az eredmények azt mutatták, hogy a megkérdezettek véleménye nem különbözött jelentősen a magyarul és az ukránul beszélő ügynök megítélésével kapcsolatban. A vizsgálat során az adatközlőknek különböző auto- és heterosztereotípiákról is el kellett dönteniük, hogy azokat kikre tartják jellemzőnek: a magyarokra, ukránokra, egyikre sem vagy mindkettőre. A legtöbb állításról az adatközlők nagyobb része úgy vélekedett, hogy egyik nemzetiségre sem illik jobban vagy kevésbé, mint a másikra. Egy másik vizsgálatban *(Mozaik 2001)* azt szerették volna kideríteni, hogy a kárpátaljai magyarok mennyire tudnának elfogadni más etnikai csoportokat. Az eredmények azt mutatták, hogy a megkérdezettek a saját közösségükhöz kapcsolódnak a legszorosabban, ezt követően az ukránokhoz, akiket sokan akár a lakótársuknak is elfogadnának. A vizsgálat során az adatközlőknek különböző tulajdonságok alapján kellett értékelniük a kárpátaljai magyarokat, a magyarországi magyarokat és az ukránokat. Az eredmények azt mutatták, hogy a válaszadók a saját közösségükről vélekedtek a legpozitívabban, és kritikusabban ítélték meg a magyarországi magyarokat, valamint az ukránokat. Mindezekből azt a következtetést vonták le a kutatók, hogy a kárpátaljai magyarok a saját közösségüket értékelik a legkedvezőbben, de nem viszonyulnak ellenségesen a szomszédságban élő népekhez sem (Csernicskó szerk. 2003: 233–242).

Kutatásomban az interjún elhangzott válaszokat igazolják a kérdőíves felmérésnek azok az eredményei is, amelyek azt vizsgálták, hogy a hallgatókat érte-e már negatív megkülönböztetés:

1. anyanyelvük miatt,
2. ha ukrán anyanyelvűek körében magyarul szólaltak meg,
3. ha magyarországiak jelenlétében orosz/ukrán szót használtak,
4. ha nyelvjárási szót használtak,
5. általában a nyelvhasználatuk miatt,
6. ha kárpátaljai magyar személlyel folytatott beszélgetés során orosz vagy ukrán szót használtak magyar nyelvű beszélgetés közben.

Mindhárom adatközlői csoportnak válaszolnia kellett ezekre a kérdésekre, annyi eltéréssel, hogy a magyarországi magyaroknak szánt kérdőívben csak az első, a negyedik és az ötödik pont szerepelt.

A KMF csoport hallgatóinak 44%-a hátrányos megkülönböztetésben részesült az anyanyelve miatt, 12%-a csak néha, 44%-a viszont nem tapasztalt diszkriminációt. A válaszadók 41%-ával előfordult, hogy hátrányos megkülönböztetés érte, ha ukránok körében magyarul szólalt meg, 39%-ával viszont nem fordult elő hasonló, a válaszadók 19%-ával pedig ritkán megtörtént. A kitöltők 45%-a nem tapasztalt negatív megkülönböztetést, ha magyarországiak jelenlétében orosz vagy ukrán szót használt, a válaszadók 31%-a viszont igen, és a kitöltők 23%-ával néha előfordult. A kutatásba bevont főiskolai hallgatók többsége nem részesült hátrányos megkülönböztetésben, ha beszélgetés közben nyelvjárási szót használt, valamint ha kárpátaljai magyar személlyel folytatott beszélgetés során kódot váltott. A megkérdezettek 49%-ával előfordult, hogy diszkrimináció érte általában

a nyelvhasználata miatt, 35%-a viszont nem részesült emiatt hátrányos megkülönböztetésben, 15%-uk pedig néha.

A DE-KÁRP csoportban a kitöltők 43%-át nem érte hátrányos megkülönböztetés az anyanyelve miatt, 37%-át viszont igen, a válaszadók 16%-át pedig ritkán. Az adatközlők többségével (55%) előfordult, hogy negatív megkülönböztetésben részesült, ha ukránok előtt magyarul szólalt meg. A válaszadók többsége nem tapasztalt negatív megkülönböztetést a nyelvhasználata miatt (73%), ha magyarországiak jelenlétében orosz vagy ukrán szót használt (70%), ha nyelvjárási szót használt (70%), továbbá akkor sem, ha kárpátaljai magyar személlyel folytatott beszélgetés során kódot váltott (85%).

A DE-MO csoport hallgatóinak többségét nem érte negatív megkülönböztetés az anyanyelve vagy a nyelvhasználata miatt, és akkor sem, ha nyelvjárási szót használt (37. táblázat).

Az eredményeket összefoglalva elmondható, hogy mindkét kárpátaljai csoportban nagyjából egyenlő azoknak a hallgatóknak az aránya, akik részesültek, illetve nem részesültek hátrányos megkülönböztetésben az anyanyelvük miatt. Eltért viszont a két kárpátaljai csoport véleménye azzal kapcsolatban, hogy érte-e őket hátrányos megkülönböztetés, ha ukrán anyanyelvűek jelenlétében magyarul szólaltak meg. Ez a DE-KÁRP csoport hallgatóinak többségével előfordult, míg a KMF hallgatói hasonló arányban jelölték be az igen és a nem választ. Különbözött a két kárpátaljai csoport véleménye abban, hogy a DE-KÁRP válaszadói közül többen vélték úgy, a KMF csoporthoz képest, hogy nem kerültek megkülönböztetett helyzetbe, ha magyarországiak jelenlétében használtak orosz vagy ukrán szavakat. Eltért a két kárpátaljai csoport véleménye abban is, hogy a DE-KÁRP csoport hallgatóinak a többségét nem érte sértés a nyelvhasználata miatt, a Kárpátalján tanuló főiskolásoknak a nagyobb részével viszont előfordult. Megegyezett a két kárpátaljai csoport véleménye viszont abban, hogy a hallgatók többségét nem érte hátrányos megkülönböztetés, ha nyelvjárási szót használt, valamint ha kárpátaljai magyar személlyel folytatott beszélgetés során kódot váltott.

Ért már téged hátrányos megkülönböztetés…?	**igen**	**nem**	**gyakran**	**néha**
KMF válaszadók száma (aránya %-ban)				
anyanyelved miatt	73 (44%)	73 (44%)	0 (0%)	20 (12%)
ha ukrán anyanyelvűek körében magyarul szólaltál meg	67 (41%)	65 (39%)	2 (1%)	32 (19%)
ha magyarországiak jelenlétében orosz vagy ukrán szót használtál	51 (31%)	75 (45%)	2 (1%)	38 (23%)
ha nyelvjárási szót használtál	41 (25%)	85 (51%)	7 (4%)	33 (20%)
általában a nyelvhasználatod miatt	81 (49%)	58 (35%)	2 (1%)	25 (15%)
ha kárpátaljai magyar személlyel folytatott beszélgetés során orosz vagy ukrán szót használtál magyar nyelvű beszélgetés közben	8 (5%)	138 (83%)	3 (2%)	17 (10%)
DE-KÁRP (a válaszadók aránya %-ban)				
anyanyelved miatt	69 (43%)	58 (37%)	6 (4%)	25 (16%)
ha ukrán anyanyelvűek körében magyarul szólaltál meg	86 (55%)	32 (20%)	8 (5%)	32 (20%)
ha magyarországiak jelenlétében orosz/ukrán szót használtál	14 (9%)	111 (70%)	0 (0%)	33 (21%)

Ért már téged hátrányos megkülönböztetés…?	**igen**	**nem**	**gyakran**	**néha**
ha nyelvjárási szót használtál	21 (13%)	83 (53%)	11 (7%)	43 (27%)
általában a nyelvhasználatod miatt	13 (8%)	115 (73%)	0 (0%)	30 (19%)
ha kárpátaljai magyar személlyel folytatott beszélgetés során orosz/ukrán szót használtál magyar nyelvű beszélgetés közben	14 (9%)	134 (85%)	0 (0%)	10 (6%)
DE-MO (a válaszadók aránya %-ban)				
anyanyelved miatt	8 (5%)	151 (92%)	0 (0%)	5 (3%)
ha nyelvjárási szót használtál	18 (11%)	121 (74%)	0 (0%)	25 (15%)
általában a nyelvhasználatod miatt	11 (7%)	139 (84%)	3 (2%)	11 (7%)

37. táblázat: Nyelvhasználattal kapcsolatos tapasztalatok

Az interjún részt vevő hallgatók 80%-ával előfordult, hogy kellemetlen helyzetbe került ukránok jelenlétében amiatt, hogy nem beszéli jól a többség nyelvét. Pozitívabban vélekedtek viszont a magyarországiakkal való kapcsolatukról. A válaszadók szerint a magyarországiak nem tesznek gúnyos megjegyzéseket a nyelvhasználatukra, sőt érdekesnek tartják, hogy a kárpátaljaiak több nyelvet is képesek használni, és a számukra érdekes szavakat, kifejezéseket ők is szeretnék megtanulni.

(32) TM: Mit tapasztalsz, hogyan viszonyulnak hozzád itt a magyarok? Barátságosak?
AK: Persze, engem itt nem ért olyasmi például, mint otthon, hogy most lenézzenek vagy kiközösítsenek, egyáltalán. Sőt, amikor mondtam, hogy én Ukrajnából jöttem, mintha így jobban is viszonyulnának is hozzám. Nekik érdekes az, hogy én tudok ilyen szlengszavakat vagy káromkodásokat ukránul, és ők ezeket akarják tudni, hogy tanítsam őket, tehát ők nagyon érdeklődnek ez iránt. (1996, Beregszász, biológus).

(33) TM: Előfordult veled kárpátaljai magyarként, hogy valamilyen nehézségbe ütköztél a nyelvhasználatod miatt, egy itteni, magyarországi beszélővel?
AK: Igen, voltak olyan szavak, amiket ők nem érettek meg, mert nekem fel sem jutott az, hogy az ukránból lett átvéve.
TM: Eszedbe jut néhány példa?
AK: Hát a *pápka,* a *szkocs,* a *bulocska,* a *szitka*, tehát, hogy ők ezeket nem értik.
TM: És mi volt a reakciójuk, amikor ilyen szavakat hallottak tőled?
AK: Ha ezt boltban mondtam, akkor néztek egyet, de a barátnőim megkérdezték, hogy mi az, meg hogy mondjam el akkor mit jelent, és most már ők is tudnak ilyen szavakat.
TM: Nem érzed, hogy emiatt negatívabban viszonyulnak hozzád, hogy ilyen szavakat használsz?
AK: Nem, egyáltalán. Ők érdeklődnek ezek iránt, hogy én így beszélek, meg ilyesmi. (1997, Beregszász, informatikus).

Néhány hallgatóval viszont előfordult, hogy magyarországiak megszólták a nyelvhasználatukat, kijavították őket, és helytelennek ítélték a beszédüket. Az alábbi interjúrészletben is arról olvashatunk, hogy a magyarországi magyarok állandóan megjegyzést tesznek az adatközlő beszédére, de ő erre nem tekint negatívumként, mert tudja, hogy a kárpátaljai magyarok nyelvhasználata kissé eltér a magyarországi magyarokétól, és szerinte ez egyáltalán nem baj.

(34) TM: Előfordult, hogy nehézségbe ütköztél a nyelvhasználatod miatt egy itteni, magyarországi beszélővel?
AK: Igen, folyamatosan megszólnak, hogy nem helyesen mondom a szavakat, vagyis nyelvtanilag nem helyesen beszélek, de ez nem probléma.
TM: Nem érint téged rosszul? Nem bántó ezt hallani?
AK: Nem bántó, mivel tudom, hogy nem itt születtem, nem itt nevelkedtem, hanem otthon. Otthon nekünk ez normális, szóval nem érzem másnak emiatt magam.
TM: És amikor megjegyzést tesznek a beszédedre, te arra hogyan reagálsz?
AK: Hát elnevetem, és mondom, hogy Kárpátaljáról érkeztem, nem itteni vagyok, szóval ezt olyan normálisnak tekintem. (1997, Nagydobrony, ökológus).

A kérdőíves felmérés eredményei azt mutatták, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók nem viszonyulnak negatívan a kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz, mivel nem értettek egyet azzal az állítással, amely szerint a kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak. Továbbá közömbösen vélekedtek arról, hogy a kárpátaljai magyarok szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak. Ebből arra lehet következtetni, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók hasonlóképpen ítélik meg a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvhasználatot.

Az interjún részt vevő hallgatóktól is megkérdeztem, hogy a szerintük a kárpátaljai magyarok vagy a magyarországiak beszélnek-e szebben magyarul. A vélemények változatosak voltak. A válaszadók 30%-a szerint a magyarországiak szebben beszélnek, mint a kárpátaljai magyarok. Ezt azzal magyarázták, hogy a magyarországiaknak kifinomultabb a nyelvhasználatuk és szebb a kiejtésük. Az adatközlők 35%-a viszont úgy vélekedett, hogy a kárpátaljai magyarok szebben beszélnek a magyarországiaknál azzal az indokkal, hogy ők kevesebb trágár és szlengszót használnak, mint a magyarországiak. Az adatközlők további 35%-a nem tudott vagy nem akart válaszolni a kérdésre abból kifolyólag, hogy mind a kétféle magyar nyelvhasználatnak vannak tetsző és nem tetsző sajátosságai.

(35) TM: És neked melyik nyelvhasználat tetszik jobban, ahogy otthon beszélnek, vagy ahogy itt Magyarországon?
AK: Az otthoni. Például itt úgy mondják, hogy: *„a Dóra”*, tehát:*„elment a Dóra”*. Na ezt nem szeretem, mert nem szoktunk, *a* vagy *az*-t tenni a nevek elé. És nekik ez teljesen természetes, és mikor így beszélnek, annyira idegesít. (1998, Bótrágy, történész).

(36) TM: Neked kiknek a nyelvhasználata tetszik jobban, a magyarországiaké vagy a kárpátaljai magyaroké?
AK: Hát ez a magyarországi szebb. Az otthoni a *la*, meg nem tudom, mindig ahogy hazamegyek, rögtön visszaveszem azt a beszédet. (1997, Csongor, vegyész).

(37) TM: Neked kiknek a nyelvhasználata tetszik jobban, a magyarországiaké vagy a kárpátaljai magyaroké?
AK: Nem tudom. Az otthoniak túl sok régies szót használnak, meg mi nem tudjuk elhagyni ezeknek az ukrán nyelvből átvett szavaknak a használatát, ettől függetlenül szépen tudunk beszélni. Itt a magyarok meg már mindent szlengesen mondanak, sokat káromkodnak, ez sem tetszik, viszont az itteniek szebben ejtik ki a szavakat, mint a kárpátaljaiak. (1995, Nagydobrony, néprajz).

Volt olyan válaszadó, aki a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba beépült ukrán szavak miatt véli úgy, hogy nem beszél „helyesen" magyarul, és arra törekszik, hogy a nyelvhasználata minél jobban közelítsen az egynyelvű magyarokéhoz.

(38) TM: Olyan előfordult, hogy valamilyen nehézségbe ütköztél a nyelvhasználatod miatt egy itteni magyarországi beszélővel?
AK: Igen. Én amúgy sem beszélek nagyon helyesen, felvettem az otthoni akcentust, ahogy otthon beszélnek a falun, meg használom az ukránból átvett szavakat, és hiába eljössz ide, ha nem vagy folyamatosan itteni magyarokkal, akkor nem tudod átvenni a beszédüket, pedig én nagyon törekszem erre. Nagyon nehéz átszokni. (1997, Nagydobrony, vegyész).

Abban is eltért a válaszadók véleménye, hogy egyetértenének-e azzal, ha valaki azt mondaná nekik, hogy a kárpátaljai magyarok nem beszélnek olyan „jól" vagy „helyesen" magyarul, mint a magyarországiak. A 67 megkérdezettből 27 adatközlő, tehát a válaszadók 40%-a nem értene egyet ezzel az állítással, 23 résztvevő (35%) határozottan egyetértene, 17 válaszadó (25%) pedig csak részben értene egyet.

(39) TM: Ha valakitől azt hallanád, hogy a határon túli magyarok nem beszélnek olyan helyesen, mint a magyarországiak, akkor ezzel egyetértenél?
AK: Egyetértenék, mivel vannak szavak, amiket tényleg van, hogy utánakerestem, mert tényleg nem tudtam elhinni, hogy én rosszul mondanám, és alátámasztotta az internet is, hogy nem helyesen mondom.
TM: Erre tudsz példát?
AK: Igen, például az 'italt'az a helyes, én meg mindig azt mondom, hogy *italat*, és akkor ez nem helyes. (1998, Nagydobrony, informatikus).

(40) TM: Ha valakitől azt hallanád, hogy a kárpátaljai magyarok nem beszélnek olyan szépen vagy helyesen magyarul, mint a magyarországiak, akkor ezzel egyetértenél?
AK: Félig igaza lenne, de mi is szépen tudunk beszélni, és lehet, hogy egy-egy tájszólással beszélő még szebben tud beszélni, mint a magyarok, mert ezek a magyarok ilyen nagyon tisztán beszélnek. Nekem nagyon tetszik például az erdélyi tájszólás, vagy a vajdaságiak beszéde. Mondjuk a barátom vajdasági, rajta nagyon hallom az akcentust, deviszont tetszik. (1997, Királyháza, ökológus).

(41) TM: És ha valaki azt mondaná neked, hogy a kárpátaljai magyarok nem beszélnek olyan jól vagy helyesen magyarul, mint a magyarországiak, ezzel egyetértenél?
AK: Nem, én ezzel nem értek egyet. Tehát én úgy gondolom, hogy mindenki felnőtt egy bizonyos közegbe, most ő azt a közeget fogja megszokni, tehát például ha a családban így beszéltek, akkor valószínűleg a jövőben is így fog beszélni. Az már másik kérdés, hogy ha egy bizonyos ideig itt lakik, és akkor ráragad ez az akcentus, amit itt használnak, ez a tipikus magyar akcentus, de igazából szerintem a magyar nyelv az egy. A szavak nagyjából ugyanazt jelentik, az már nekik, a fülüknek más, ahogy mi beszélünk, és az megint más, ahogy nekünk ők beszélnek. Például azt vettem észre, hogy itt sokkal kifejezőbbek, mi pedig néhány szóban is ki tudjuk fejezni magunkat. Tehát ők nagyon sokat beszélnek, körül kerítik az egészet, és utána mondják a lényeget, mi pedig így rögtön a lényeget. (1997, Beregszász, néprajz szakos).

Ebben a fejezetben azt vizsgáltam, hogy a különböző közösségek hogyan viszonyulnak a kárpátaljai magyarokhoz és a kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz. Továbbá azt is ki szerettem volna deríteni, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók hogyan ítélik meg a saját nyelvhasználatukat és általában a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot. A kutatásban ennek azért van fontos szerepe, mert a kárpátaljai magyar hallgatóknak a saját nyelvi attitűdjeit is befolyásolhatják azok a tapasztalatok, hogy mások hogyan vélekednek a nyelvhasználatukról. Továbbá az is hatással lehet a válaszadók nyelvi attitűdjeire, hogy milyen a kapcsolatuk más közösségekkel, azok mennyire befogadók vagy kirekesztők.

A kárpátaljai magyar hallgatók véleménye szerint az ukránok és a kárpátaljai magyarok nem viszonyulnak ellenségesen egymáshoz, ugyanakkor a többséggel előfordult, hogy ukrán anyanyelvűek sértő megjegyzésekkel illették őket magyar származásuk vagy a gyenge ukrán nyelvtudásuk miatt. Az eredmények alapján a DE-KÁRP csoport hallgatóival többször előfordult, hogy negatív megkülönböztetésben részesültek ukránok körében az anyanyelvük miatt, mint a Kárpátalján tanuló főiskolásokkal. Az is kiderült, hogy a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők pozitívabban viszonyulnak a magyarországi magyar közösséghez, mint az ukránokhoz, és optimistábban látják a magyarországiak véleményét a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról, mint a Kárpátalján tanuló válaszadók. Ugyanakkor adódott példa ennek az ellenkezőjére is, ugyanis egy-egy hallgató beszámolt olyan esetről, amikor magyarországiak megjegyezték, hogy ők nem beszélnek „helyesen" magyarul.

Mindezen tapasztalatok ellenére a kutatásban részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók nem gondolják azt, hogy ők nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak, bár a Kárpátalján tanuló hallgatók valamivel pozitívabban értékelik a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar válaszadók.

A megkérdezett kárpátaljai magyar hallgatók tehát alapvetően pozitívan viszonyulnak a kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz, és ez a megállapítás összhangban áll egy korábbi Kárpátalján végzett vizsgálat eredményeivel, amelynek során irányított beszélgetésekkel szerették volna kideríteni, hogy a kárpátaljai magyarok szépnek vagy csúnyának tartják-e a helyiek magyar beszédét. A válaszokból kiderült, hogy a kárpátaljai magyarok jellemzően pozitívan viszonyulnak a saját nyelvhasználatukhoz és a helyi nyelvváltozatokhoz, ami azzal magyarázható, hogy sokan értékesnek és szépnek tartják a helyi nyelvváltozatokat, továbbá egyesek szerint Kárpátalján szebben beszélnek magyarul, mint Magyarországon. Ugyanakkor adódott példa negatív, elutasító attitűdre is. Néhány válaszadó azért nem értékelte pozitívan a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot, mert az eltér a Magyarországon beszélt változattól, illetve voltak, akik „parasztosnak", „helytelennek" ítélték (Csernicskó 2008c: 69–79).

A következő fejezetben a kárpátaljai magyar hallgatók kétnyelvűségi hatásokhoz kapcsolódó attitűdjeit vizsgáltam meg a szóbeli és az internetes kommunikáció vonatkozásában. Arra kerestem a választ, hogy a hallgatók egyetértenek-e a kódváltással kapcsolatos nyelvi mítoszokkal, valamint azt is ki szerettem volna deríteni, hogy a résztvevők hogyan ítélnek meg kódváltást, valamint kölcsönszókat tartalmazó megnyilatkozásokat.

8.2. Kétnyelvűségi hatásokhoz kapcsolódó attitűdök

A kétnyelvűségi hatásokat érintő attitűdvizsgálatok szerint a kárpátaljai magyardomináns kétnyelvű beszélők többsége számára a kódváltás tudatos nyelvi tevékenység, amellyel színesebbé és hatékonyabbá teszik a kommunikációt, bizonyos esetekben pedig kódváltással fejezik ki identitásukat és csoportszolidaritásukat. Előfordulhat azonban, hogy egynyelvűek gúnyos megjegyzésekkel illetik azokat a kétnyelvű beszélőket, akikre jellemző a kódváltás. Ilyen esetben a kétnyelvűeket kellemetlenül érinthetik ezek a megjegyzések, ezért egynyelvű környezetben igyekeznek elkerülni a nyelvek közötti váltást. A kétnyelvű beszélők eltérően ítélik meg a kódváltást. Vannak, akik a saját nyelvhasználatukban előforduló kódváltással is előítéletesek, mások viszont természetes jelenségnek tekintik (Márku 2013: 167–168).

Kutatásom során megvizsgáltam a hallgatók kódváltással kapcsolatos attitűdjeit. A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatóknak két kódváltással kapcsolatos nyelvi mítoszról kellett véleményt alkotniuk. Az egyik mítosz így szólt: „Két nyelv keverése arra utal, hogy a beszélő nem ismeri jól az egyik vagy mindkét nyelvet” (Lanstyák 2014: 105). Ez a nyelvi mítosz a következőképpen volt megfogalmazva a kérdőívben: „Mi a véleményed a következő állításról? *Kárpátaljai magyarként azért használok a beszélgetés során az anyanyelvem mellett még egy nyelvet (például ukránt vagy oroszt), mert valójában egyik nyelvet sem beszélem rendesen*. Egyetértesz ezzel az állítással, vagy szerinted más oka (is) lehet annak, ha egy magyar nyelven folyó beszélgetés során nyelvet váltunk?” Erre a kérdésre csak a két kárpátaljai magyar adatközlői csoportnak kellett válaszolnia. Az adatok azt mutatják, hogy a KMF csoport 166 megkérdezettje közül 144 (87%), a DE-KÁRP csoportban pedig 158 adatközlőből 149 (94%) nem értett egyet ezzel az állítással. A kutatásba bevont kárpátaljai magyar hallgatók többsége tehát nem azért vált kódot a kommunikáció során, mert nem beszéli jól sem a magyar, sem az ukrán nyelvet (17. ábra).

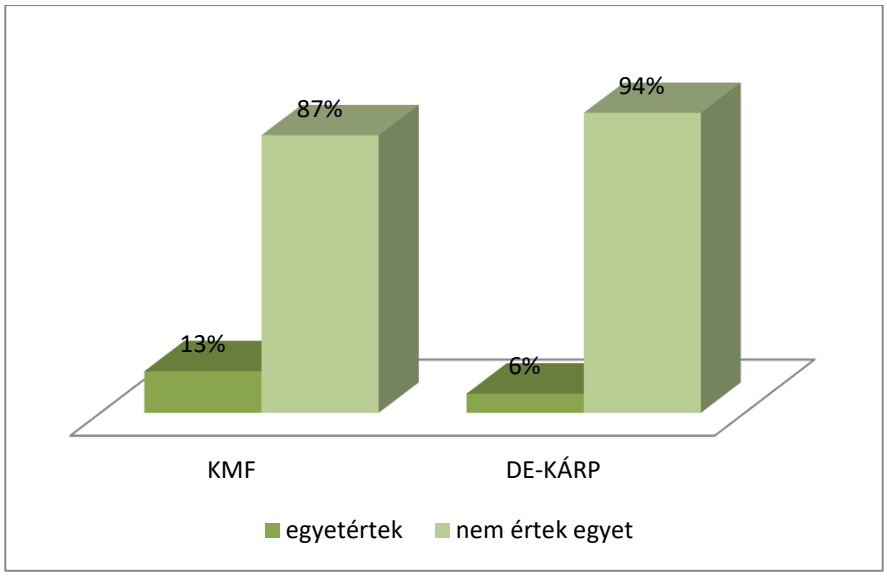

17. ábra: Kódváltással kapcsolatos nyelvi mítosz megítélése (1. állítás)

Véleményük alátámasztására az adatközlők megindokolták a kódváltásuk okát. A válaszok elemzését ATLAS.ti szövegelemző program segítségével végeztem. Az excel-táblázat adatai könnyen átvihetők a szövegelemzőbe, ennek köszönhetően a kérdőív nyitott kérdéseire kapott válaszokat az interjús szövegekhez hasonlóan kódoltam. A kárpátaljai magyar hallgatók a következő okokból kifolyólag váltanak kódot: hatáskeltés, humor, idézés, kitöltés, kizárás, megszokás, nyelvgyakorlás, nyomatékosítás, státuszemelés, szolidaritás, vegyes nyelvi környezet hatása. A KMF csoportban a legtöbb válaszadó szolidaritásból vált kódot, tehát a megkérdezett hallgatók nagy része próbál alkalmazkodni a többség anyanyelvéhez a kommunikáció során. Ezen kívül többen megszokásból váltanak a nyelvek között a vegyes nyelvi környezet hatására. A DE-KÁRP csoportban a legtöbb válaszadó megszokásból és szolidaritásból vált kódot, továbbá azért, mert nem jut eszébe egy szó magyarul (38. táblázat).

A kódváltás okai	**KMF**	**DE-KÁRP**
	(előfordulások száma)	
Szolidaritás	22	14
Kitöltés	15	17
Kölcsönszóhasználat	13	8
Nyelvgyakorlás	9	7
Státuszemelés	9	9
Vegyes nyelvi környezet hatása	20	10
Megszokás	10	20
Humor	8	11
Idézés	4	7
Hatáskeltés	1	1
Nyomatékosítás	1	0
Kizárás	0	2

38. táblázat: A kérdőíves felmérésben részt vevő adatközlők kódváltásának okai

A kérdőíves felmérés során a kódváltás okait zárt és nyitott kérdéssel is megvizsgáltam. Ezeknek az eredményeit összehasonlítva észrevehetjük, hogy a zárt kérdésben a kárpátaljai magyar hallgatók többsége a humort jelölte meg a kódváltása okaként, a nyitott kérdésben viszont a humort jóval kevesebben említették. A nyitott kérdésre adott válaszok alapján a kódváltás leggyakoribb oka a szolidaritás, megszokás, vegyes nyelvi környezet hatása és kitöltés.

A másik kódváltással kapcsolatos mítosz a következő: „*Több nyelv használata egy beszélgetésen belül érthetetlen/értelmetlen társalgást eredményez*.” Ebben az esetben mindhárom adatközlői csoport hallgatóinak el kellett döntenie, hogy egyetértenek-e vagy sem a kijelentéssel. A 18. ábra adatai azt mutatják, hogy a három csoport adatközlői hasonlóképpen vélekedtek, a KMF válaszadói közül 120 hallgató (72%), a DE-KÁRP csoportban 119 hallgató (75%), a DE-MO csoport kitöltői közül pedig 126 válaszadó (77%) nem értett egyet az állítással.

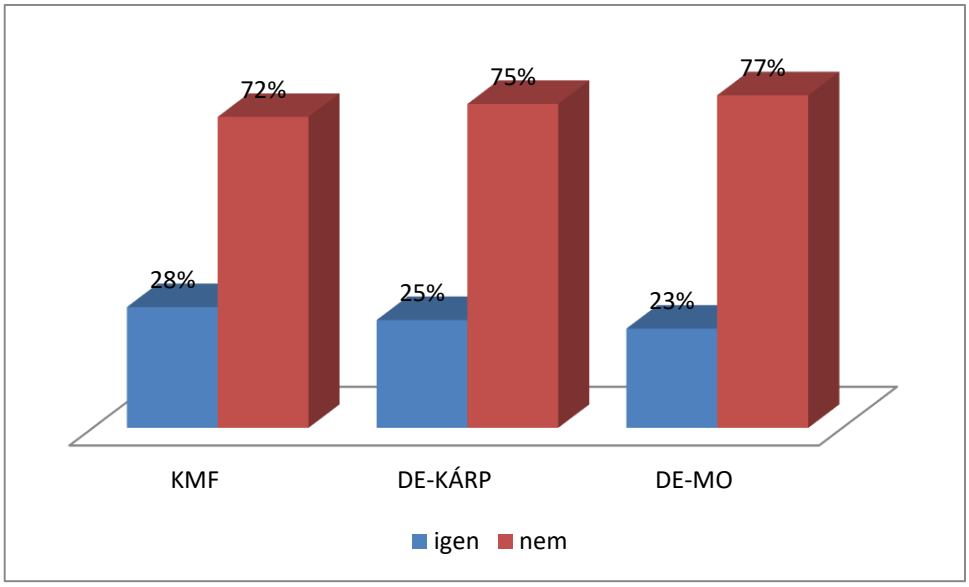

18. ábra: Kódváltás megítélése (2. állítás)

Szakok szerinti megoszlásban is megvizsgáltam a második nyelvi mítosszal kapcsolatos véleményeket. Az eredmények azt mutatják, hogy a DE-MO csoportban a bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányokat folytató hallgatók értettek egyet a legkevésbé az állítással, illetve a KMF csoport informatika és matematika szakos hallgatók közül értettek a legtöbben egyet azzal, miszerint több nyelv használata egy beszélgetésen belül érthetetlen vagy értelmetlen társalgást eredményez (19. ábra).

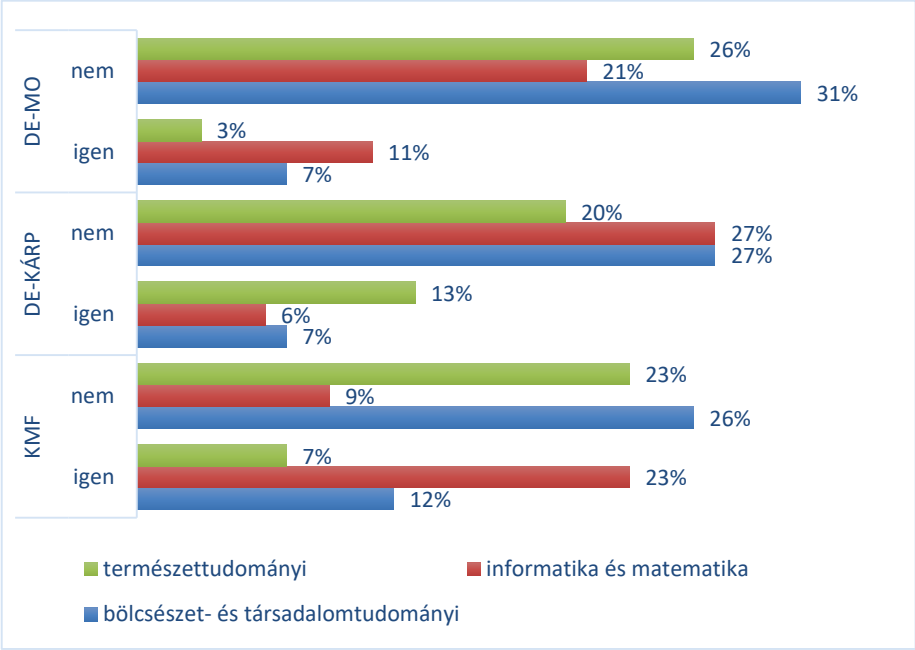

19. ábra: Kódváltás megítélése szakok szerint (2. állítás)

Zárt kérdésben az adatközlőknek megadott válaszlehetőségek közül kellett eldönteniük, hogy mi a véleményük arról, amikor egy kárpátaljai magyar az internetes kommunikáció során magyar nyelvű szövegében orosz vagy ukrán nyelvű szavakat is használ. Ezzel kapcsolatosan a két kárpátaljai csoport véleménye kissé eltérő volt. A KMF csoport hallgatóinak a többsége (57%) szerint a kódváltás a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, ami rájuk is jellemző, továbbá a válaszadók 51%-a szerint a kódváltásnak identitást, hovatartozást jelölő funkciója van. A többi válaszlehetőséget csak nagyon kevés adatközlő jelölte be. A DE-KÁRP csoport véleménye már változatosabb volt. A hallgatók 41%-a szerint a kódváltás a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, ami rájuk is jellemző. A kitöltők 34%-a úgy vélte, hogy a kárpátaljai magyarok az internetes kommunikáció lazasága miatt váltanak kódot, poénból. A válaszadóknak a 32%-a pedig úgy gondolta, hogy kódváltás a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, bár ez rájuk nem jellemző (39. táblázat).

Jelöld, mi a véleményed arról, amikor egy kárpátaljai magyar az internetes kommunikáció során a magyar nyelvű szövegében orosz vagy ukrán szavakat is használ!	**KMF**	**DE-KÁRP**
	válaszadók száma és aránya %-ban	
Ez a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, rám is jellemző.	95 (57%)	65 (41%)
Ez a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, bár rám nem jellemző.	32 (19%)	51 (32%)
Nem találkoztam még ilyen esettel az internetes kommunikáció során.	2 (1%)	16 (10%)
Találkoztam már ilyen esettel, de fogalmam sincs, hogy mi ennek az oka.	2 (1%)	5 (3%)
Találkoztam már ilyen esettel, de én kifejezetten idegesítőnek és értelmetlennek tartom.	12 (7%)	13 (8%)
Szerintem identitást/hovatartozást jelölő funkciója van.	85 (51%)	27 (17%)
Szerintem az internetes kommunikáció lazasága miatt használják, poénból.	38 (23%)	54 (34%)

39. táblázat: Az adatközlők véleménye az internetes kommunikációban előforduló kódváltásokról

Szakok szerint is megvizsgáltam a hallgatók véleményét az online kommunikációban előforduló kódváltásról. A KMF csoportban a bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatók közül jelölték be a legtöbben, 166 megkérdezettből 48 adatközlő (29%), hogy a kódváltás megszokott és természetes jelenség, ami rájuk is jellemző, továbbá ebben a csoportban, szintén a bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányokat folytatók vélekedtek úgy a legnagyobb számban, azaz 46 hallgató jelölte be, hogy a kódváltásnak identitást, hovatartozást jelölő funkciója van (28%) (20. ábra).

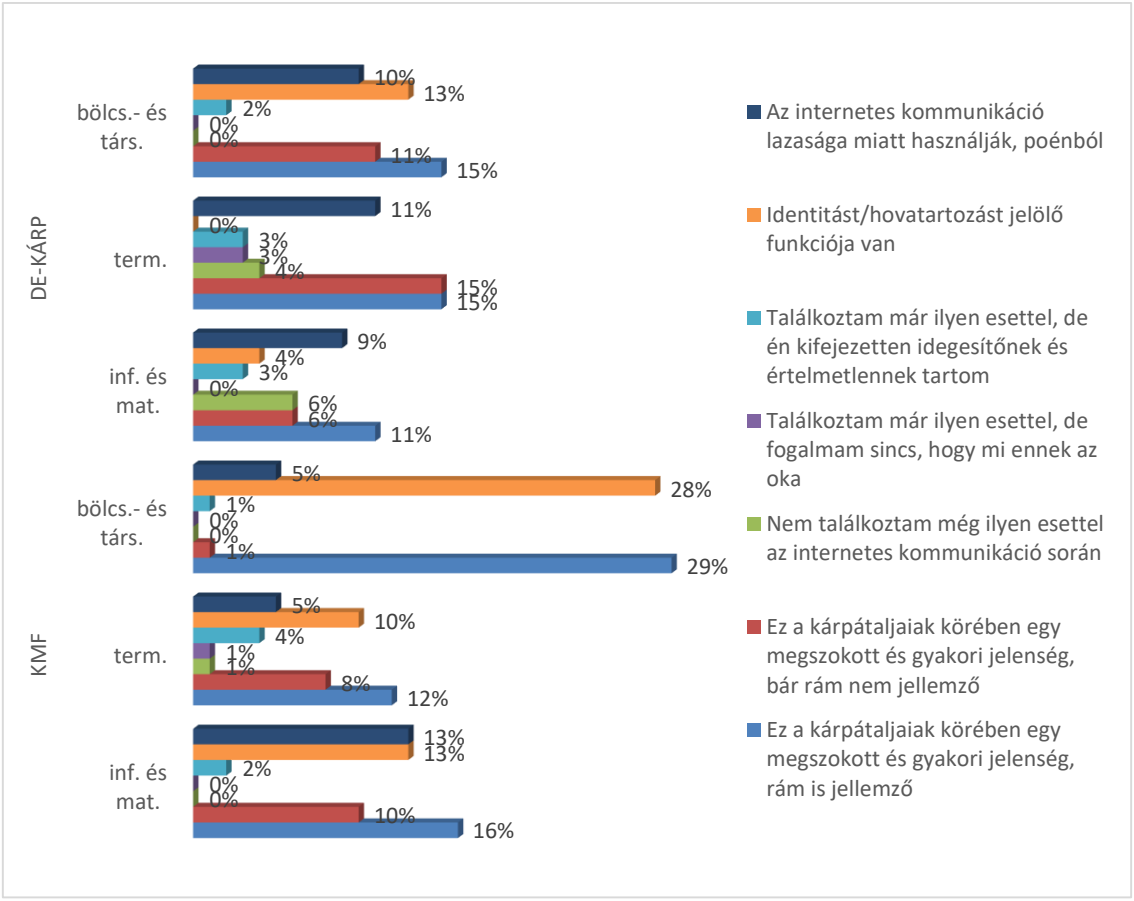

20. ábra: Az adatközlők véleménye az internetes kommunikációban előforduló kódváltásokról (szakok szerint)

A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatóknak az alábbi, kódváltást tartalmazó párbeszédről is véleményt kellett alkotniuk. Ez szintén egy zárt kérdés volt több válaszlehetőséggel.

–*Kudá idé*?
–Hozzád természetesen.
–Na *dávaj.*

A két kárpátaljai csoport véleménye megegyezett abban, hogy a többség szerint a fenti párbeszédhez hasonló kódváltást tartalmazó interakciók természetesek és mindennaposak. Továbbá a hallgatók többsége azt a választ is bejelölte, hogy a kárpátaljai magyarok szándékosan, poénból váltanak kódot azzal a céllal, hogy a beszélgetést viccesebbé tegyék. A két kárpátaljai csoport válaszai azonban kismértékben el is tértek egymástól. A KMF csoport hallgatóinak az 52%-a kimondottan pozitívan vélekedett a kódváltásos beszédről, mert így kifejezhetik kárpátaljai magyar identitásukat. A DE-KÁRP csoport hallgatóinak csak a 30%-a jelölte be ezt a választ. Ez az eredmény szintén azt igazolja, hogy a Kárpátalján tanuló adatközlők pozitívabban ítélik meg a kódváltást, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar megkérdezettek (40. táblázat).

Jelöld, mi a véleményed a fenti párbeszédről!	**KMF** válaszadók száma (aránya %-ban)	**DE-KÁRP** válaszadók száma (aránya %-ban)
Hozzászoktam a kétnyelvű társalgáshoz, számomra ez mindennapos, természetes.	118 (71%)	85 (54%)
Kifejezetten zavarnak/idegesítenek a fenti párbeszédhez hasonló kétnyelvű beszélgetések.	13 (8%)	24 (15%)
Gyakran kerülök hasonló beszédhelyzetbe, de nyelvtudás híján nem igazán tudok részt venni a kommunikációban.	22 (13%)	13 (8%)
Előfordul, hogy csak poénból váltok át másik nyelvre, ha például viccesen akarom magam kifejezni.	86 (52%)	82 (52%)
Én pozitívan állok az ehhez hasonló kétnyelvű megnyilatkozásokhoz, mert így fejezzük ki, hogy mi kárpátaljai magyarok vagyunk.	86 (52%)	47 (30%)
Leggyakrabban az internetes közösségi oldalak üzenőfalain találkozom hasonló esetekkel.	76 (46%)	25 (16%)

40. táblázat: Kódváltást tartalmazó párbeszéd megítélése

Szakok szerint is megvizsgáltam, hogy a kutatásban részt vevő kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták hogyan vélekednek a kódváltást tartalmazó párbeszédről. Ebben az esetben is a KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatók közül jelölték be a legtöbben, 60 adatközlő (a KMF válaszadóinak 36%-a), hogy a kódváltás egy megszokott, mindennapos és természetes jelenség, valamint közülük viszonyulnak a legtöbben pozitívan a kódváltáshoz, mert így kifejezhetik a kárpátaljai magyar identitásukat (21. ábra).

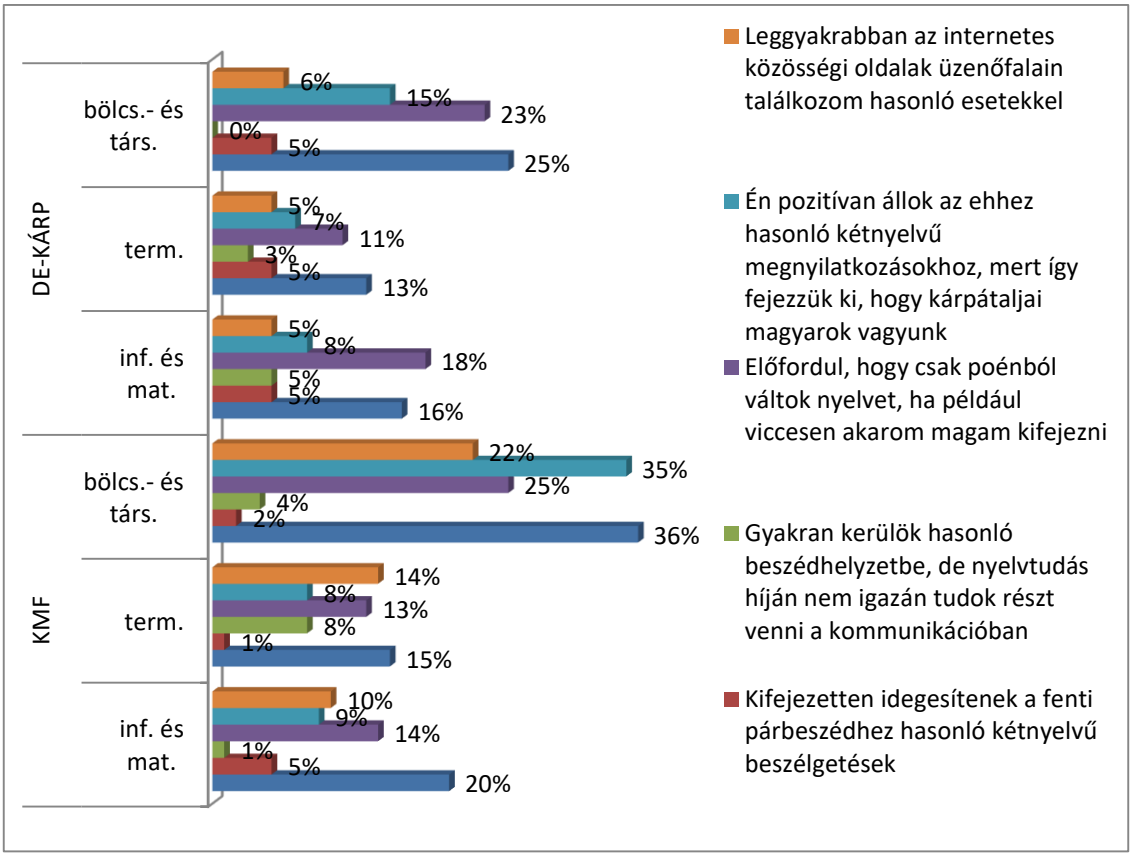

21. ábra: Kódváltást tartalmazó párbeszéd megítélése (szakok szerint)

Megkérdeztem az adatközlőktől, hogy kerültek-e már a fenti párbeszédhez hasonló kétnyelvű beszédszituációba. A KMF csoportban 148 hallgató (a válaszadók 89%-a), a DE-KÁRP csoportban 145 kitöltő (92%) igennel válaszolt, ami azt mutatja, hogy mindkét kárpátaljai csoport hallgatóinak a többségével előfordult, hogy kódváltást tartalmazó beszédszituációba került (22. ábra).

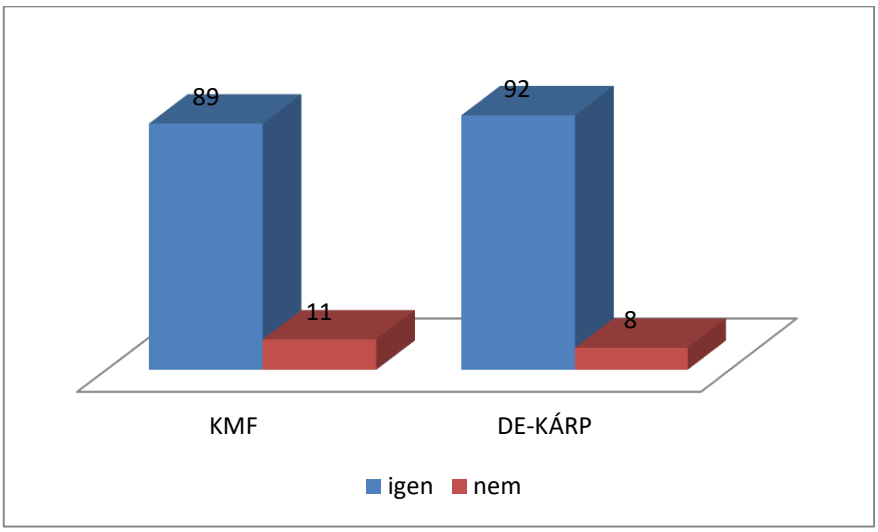

22. ábra: Kerültél már olyan kétnyelvű beszédszituációba, ami a fenti párbeszédhez hasonlatos?

Szakok szerinti megoszlásban az eredmények azt mutatják, hogy a DE-KÁRP és a KMF csoportban is a bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanulók közül kerültek a legtöbben kétnyelvű beszédszituációba (23. ábra).

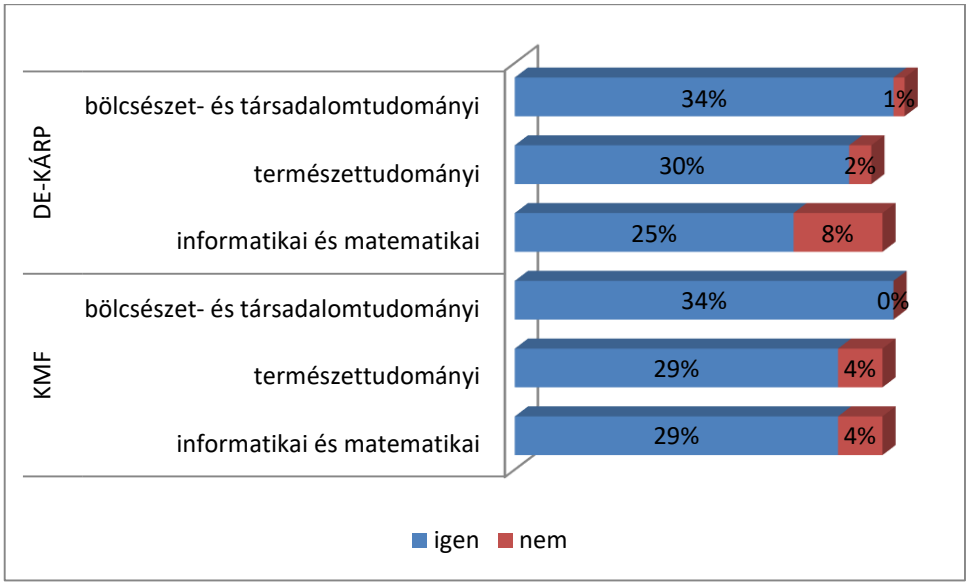

23. ábra: Kerültél már olyan kétnyelvű beszédszituációba, ami a fenti párbeszédhez hasonlatos? (szakok szerint)

A kérdőív nyitott kérdést is tartalmazott a kétnyelvűségi hatások megítélésére vonatkozóan. A hallgatóknak különböző megnyilatkozásokat kellett két-két szóval jellemezniük, tehát a mondattal kapcsolatos első benyomásukat kellett leírniuk.

Az első megnyilatkozás a következőképpen volt megfogalmazva: „A *zálikra* az első öt *rozgyilból* kell készülni?” (*zálik* = *залік* ’félév végi beszámoló, vizsga’, *rozgyil* = *розділ* ’fejezet’). Az adatközlőktől összesen 664 válasz érkezett, a KMF csoport hallgatóitól 255, a DE-KÁRP csoport kitöltőitől 221, a DE-MO csoport résztvevőitől pedig 188. Sok esetben a megkérdezettek nem csak egyetlen szóval fejezték ki véleményüket, hanem több szavas válaszokkal, mondatokkal. A válaszok a következő kategóriákba sorolhatók.

1. Szó- és nyelvhasználattal kapcsolatos válaszok: poénos/humoros nyelvhasználat (25), érdekes szóhasználat (15), idegen szavak (13), ismeretlen szavak (12), kevert nyelvhasználat (4), játékos nyelvhasználat (3), lényegre törő nyelvhasználat (3), egyéni szóhasználat (3), többnyelvű nyelvhasználat (3), oroszos szóhasználat (2), szleng szóhasználat (2), fiatalos nyelvhasználat (1), szerintem igyekezni kell magyar szót használni (1), nem magyarországi szó van benne (1), ismeretlen szavak (1), kötetlen nyelvhasználat (1).

2. Fogalmazásmóddal kapcsolatos válaszok: igénytelen megfogalmazás (2), egyszerű megfogalmazás (1), félig magyar megfogalmazás (1), én nem szoktam így fogalmazni (1).

3. Kárpátaljai kétnyelvűséggel kapcsolatos válaszok: otthoni, kárpátaljai (22), kétnyelvű (18), kölcsönszavak (6), csak kárpátaljaiak értik (2), nyelvcsere (2), *po zákárpátszki* (2), két nyelven is tud (1), kárpátaljaiak beszélnek így (1), kárpátaljaiak számára

érthető (1), Kárpátalján használatos (1), Kárpátalján jellemző (1), *po násomu* (1), kárpátaljai magyar ungvári egyetemisták beszélnek, így senki más (1), Kárpátalján megszokott (1).

4. Ukrán nyelvre, környezetre, anyanyelvűekre vonatkozó válaszok: ukrán szavakat tartalmaz (27), ukrános (15), ukrán szakos hallgató (3), ukrán környezet (2), túlzóan ukrán, ilyen szinten azért nem használnám (1), ukrán anyanyelvű beszélő (1), egy ukrán anyanyelvű beszél így magyarul (1), inkább ukrán suliba járók használják (1), ukrán anyanyelvű mondja (1), nem szeretem az ukrán szavakat (1), *rozgyil* az ukránból vett szó (1), félig ukrán megfogalmazás (1).

5. A megnyilatkozás érthetőségével kapcsolatos válaszok: érthető (72), érthetetlen/nem értem (39), nehezen érthető (34), értelmetlen (12), sok embernek nem érthető (6), egy magyarországi számára érthetetlen (6), nagyjából értem (3), nem mindenki érti (3), értelmezhetetlen (2), érthető, ha tudunk ukránul (1), otthoniak értik (1), akinek kell, biztos megérti (1), *rozgyil* szót nem értem (1), *zálik* szót nem értem (1), ki tudom következtetni a kontextusból (1), olvashatatlan (1), ismeretlen szó miatt érthetetlen a mondat (1), nem értem az idegen szót (1).

6. Az ukrán nyelvű szavak fordítását, értelmezését megadó válaszok: beszámoló (4), dolgozat (4), téma (4), fejezet (2), érdeklődés (2), számonkérés (2), leckekönyv (1).

7. Tetszést vagy nemtetszést kifejező válaszok: fura/furcsa (33), idegesítő a szavak ötvözése (27), zavaró (14), nem helyes/helytelen (10), baráti/barátias/barátságos (6), normális (6), tetszik (4), parasztos (3), helyes így is (3), hibás (2), nem tolerálom (2), nem szeretem (2), jól hangzik (2), átlagos (2), nem túl előnyös (1), bosszantó (1), nem zavar (1), nincs baj vele (1), szeretek így beszélni (1), összezavaró (1).

8. Előfordulási gyakoriságot, megszokottságot megnevező válaszok: megszokott (32), gyakori (15), mindennapos (12), természetes (8), szokatlan (5), ritkán hallom (3), nem hallottam még így (3), szokásos (3), ismerős (2), mindig *zálikot* mondunk (2), mindennapos Kárpátalján (2), nem használom (2), néha előfordul ez a nyelvhasználat (1), *zálik, rozgyil* mindenki így hívja (1), nem szoktuk így használni (1), jellemző rám is (1), sokan így használjuk otthon (1), tipikus (1), természetes, mert így könnyebben megértik egymást a résztvevők (1).

9. Nyelvjárással kapcsolatos válaszok: nyelvjárás/nyelvjárási (8), tájnyelvi (3), népies (2), tájszó (2).

10. Egyéb válaszok: iskola/iskolás (3), zavarodottság (3), felemás (2), diákokra jellemző (2), megesik (2), magyarul próbál tanulni (1), nem tudom jellemezni (1), nem beszéli a magyart (1), rövidítő (1).

A 41. táblázat csoportonként mutatja be a leggyakoribb válaszokat. A KMF hallgatói közül a legtöbben úgy vélekedtek, hogy a kódváltást és kölcsönszót tartalmazó megnyilatkozás érthető, megszokott és gyakran előfordul a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. A DE-KÁRP csoport hallgatóinak a leggyakoribb válaszai szerint a kétnyelvűségi hatásokat tartalmazó mondat megszokott és érthető, ugyanakkor több adatközlő szerint idegesítő a különböző nyelvű szavak ötvözése. A DE-MO csoport válaszadói közül többen megemlítették, hogy a mondat érthetetlen, vagy nehezen érthető, valamint ismeretlen, idegen nyelvű és furcsa szavakat tartalmaz.

A válaszok alapján elmondható, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználatnak vannak olyan egyedi nyelvi sajátosságai, amelyek összekapcsolják egy kisebb közösség tagjait. A kárpátaljai magyar hallgatók megértik a kódváltást és kölcsönszót tartalmazó megnyilatkozást, szemben a magyarországi hallgatókkal, akik számára a kétnyelvű mondat érthetetlen, illetve nehezen érthető. A kárpátaljai magyar hallgatók közül egy adatközlő sem

válaszolta azt, hogy nem érti a mondatot. Ezen kívül több kárpátaljai magyar hallgató számára a kétnyelvűségi hatásokat mutató megnyilatkozás megszokott, és ez kapcsolatba hozható azzal az eredménnyel, amely alapján a megkérdezettek nagy része megszokásból vált kódot. A KMF csoport hallgatóinak a leggyakoribb válaszai között nem szerepeltek egyértelműen negatív attitűdre utaló válaszok, a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar válaszadóknál viszont feltűntek határozottan negatív vélemények is. Ebből is levonható az a következtetés, hogy a Kárpátalján tanuló adatközlők pozitívabban ítélik meg a kétnyelvűségi hatásokat, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar résztvevők.

KMF	DE-KÁRP	DE-MO
érthető (38)	érthető (34)	érthetetlen/nem értem (39)
otthoni, kárpátaljai (15)	megszokott (21)	nehezen érthető 34
megszokott (11)	ukrán szavak 17	fura/furcsa (33)
gyakori (10)	idegesítő (14)	ismeretlen szavak (13)
kétnyelvű (10)	ukrános 11	idegen nyelvű (10)
ukrán szavak (10)	zavaró (10)	

41. táblázat: Kódváltást és kölcsönszót tartalmazó mondat megítélése csoportonként

Egy másik kódváltást tartalmazó mondatról is le kellett írniuk a hallgatóknak a véleményüket. Ez a következőképpen volt megfogalmazva: „Aranyoskám, hát te nagyon *dúzse krászávicá* vagy!!!" (*dúzse = дуже* 'nagyon', *krászávicá = красавиця* 'szépség'). Ez egy szabadon elérhető üzenőfali bejegyzés volt a Facebook oldalán. A magyar nyelvű mondatban megjelenik egy ukrán és egy orosz szót érintő kódváltás. A megnyilatkozás megértését nehezítheti, hogy a latin betűkkel leírt *krászávicá [красавиця]* egy orosz szó, ami a szófaja szerint főnév. Ugyanakkor, ha a megnyilatkozással valaki azt szerette volna kifejezni, hogy az illető nagyon szép, akkor *krászávicá = красавиця* főnév helyett melléknévnek kellett volna szerepelnie.

Erre a megnyilatkozásra összesen 726 válasz érkezett, a KMF csoport hallgatóitól 274, a DE-KÁRP csoport kitöltőitől 258, a DE-MO csoport adatközlőitől pedig 194. A válaszokat a következő kategóriákba csoportosítottam.

1. Kárpátaljai kétnyelvűséggel kapcsolatos válaszok: kétnyelvű (37), otthoni, kárpátaljai (27), nyelvek keveredése (9), kárpátaljai kölcsönszók (3), kettős nyelvhasználat (2), *po zákárpátszki* (2), két nyelvből alakult mondat (2), nyelvcsere (2), úgy köszönném meg, hogy *gyákuju* (1), Kárpátalján mindenki így beszél (1), három nyelvet ötvöz (1), beépült szó (1).

2. Ukrán nyelvre, környezetre, anyanyelvűekre vonatkozó válaszok: ukrán szavak (23), ukrános (10), ukrán kölcsönszó (4), ukrán anyanyelvű ember (1), ukránok mondanak ilyet (1).

3. A megnyilatkozás érthetőségével kapcsolatos válaszok: érthetetlen/nem értem (62), érthető/értem (32), értelmetlen (15), ismeretlen (6), sokak számára nem érthető (5), félreérthető (4), értelmes (4), nehezen megérthető (1), nem nagyon értem, de tudok következtetni (1), nem tudom mit jelent (1).

4. Előfordulási gyakoriságot, megszokottságot megnevező válaszok: megszokott (24), mindennapos (11), gyakori (9), ritka nyelvhasználat (9), nem hallottam még (5), szokásos (3), szokatlan (3), nem jellemző (2), én nem használom (2), nem megszokott (1), nem gyakori (1), elterjedt (1), általános (1), nem használatos (1), nem szokatlan (1), kevésbé ismert (1), többen használják így (1).

5. Tetszést vagy nemtetszést, érzelmi benyomásokat kifejező válaszok: idegesítő (36), kedves/kedveskedő (23), fura/furcsa (22), zavaró (21), érdekes (16), aranyos megfogalmazás (6), baromság (4), bosszantó (4), nem tetszik (4), normális (3), mulatságos (3), természetesen hangzik (3), elvetendő (2), barátságos (2), szeretem (2), nem szeretem (2), felesleges szócsavarás/szószaporítás (2), parasztos (2), kényeskedő (2), rosszul hangzik (2), visszataszító (2), fennhéjázó (2), játékos (2), közvetlen (2), hülyeség (1), kínos (1), komolytalan (1), különleges (1), szükségtelen (1), felháborító (1), nem normális (1), nem tolerálom (1), tetszik (1), nyomasztó (1), szórakoztató (1), tudatlan (1), túlzás (1), aranyos megszólítás (1), barátságos (1), inkább magyarul mondanák (1), hízelgő (1), laza (1), túlzás (1), vagány (1).

6. Nyelvhasználóra utaló válaszok: idősebbek nyelvhasználata (14), orosz ember mondja (7), kedveskedő ember (4), bókoló ember (4), bunkó ember (2), részeg ember beszél így (2), én is használom (2), nagyszülők beszélnek így (1), akcentussal beszélő ember (1), műveletlen ember (1), nyelvcsoportspecifikus kifejezés (1).

7. A kommunikáció céljára utaló válaszok: viccből/poénból használjuk (8), szándékosan használják (4), csajozós duma (2), ismerkedni akar (2), szórakozásból használják (1).

8. Nyelvhasználatra utaló válaszok: humoros/vicces/poénos nyelvhasználat (71), idegen/idegen szó (10), nyelvjárási szavak (6), tájnyelvi/tájszó (3), orosz nyelvi szó (3), öreges nyelvhasználat (2), szlenges (2), kevert nyelvhasználat (2), egyedi nyelvhasználat (1), elavult (1), fiatalos (1).

9. A megnyilatkozás helytelenségére utaló válaszok: helytelen (11), hibás (2), nyelvtanilag helytelen (1).

10. Lehetséges fordításokat megadó válaszok: lány (5), szép/szépség (4), dicséret/dicséret lánynak (2), lánynak mondják (1), nagyon szép valaki (1).

11. Egyéb válaszok: nevetnék (4), felemás (2), nem meglepő (2), nem feltűnő (1), hímsoviniszta (1), külföldi (1), szemtelen (1), félmagyar (1).

A 42. táblázat csoportonként mutatja be a leggyakrabban előforduló válaszokat. A KMF csoport hallgatói szerint a kódváltást tartalmazó megnyilatkozás érthető, kétnyelvű, kárpátaljai, vicces, fura, megszokott, mindennapos, idegesítő és értelmetlen. A DE-KÁRP csoport hallgatóinak leggyakoribb válaszai szerint a kódváltást tartalmazó mondat kétnyelvű, megszokott, ukrán nyelvi szavakat tartalmaz, inkább idősebbek nyelvhasználatára jellemző, valamint zavaró és idegesítő. A DE-MO csoport válaszadói közül többen megemlítették, hogy a mondat kedveskedőnek tűnik, és idegen szavakat tartalmaz.

Az első kódváltást tartalmazó mondat a kárpátaljaiak leggyakoribb válasza szerint érthető volt, ennél a megnyilatkozásnál viszont mindkét kárpátaljai csoportban a vicces jelző fordult elő a legtöbbször. A KMF csoport hallgatóinak a második leggyakoribb válasza volt az, hogy a megnyilatkozás érthető, tíz válaszadó számára viszont érthetetlen a mondat. A KMF csoport leggyakoribb válaszai között szerepelt egy egyértelműen negatív attitűdre utaló jelző is, amely szerint a megnyilatkozás idegesítő. A DE-KÁRP csoportban is több adatközlő úgy vélekedett, hogy a mondat zavaró és idegesítő.

KMF	DE-KÁRP	DE-MO
vicces (27)	vicces (36)	érthetetlen (52)
érthető/értem (25)	ukrán szó (15)	kedves/kedveskedő (12)
kétnyelvű (23)	zavaró (14)	idegen/idegen szó (10)
idegesítő (23)	kétnyelvű (14)	
kárpátaljai (15)	idegesítő (13)	

KMF	DE-KÁRP	DE-MO
fura/furcsa (11)	megszokott (13)	
megszokott (11)	idősebbek nyelvhasználata (11)	
érthetetlen (10)	kedves/kedveskedő (10)	
mindennapos (10)	kárpátaljai (12)	

42. táblázat: Kódváltást tartalmazó mondat megítélése csoportonként

A kárpátaljai magyar kutatások annak vizsgálatával is foglalkoztak, hogy a kárpátaljai magyar beszélők észreveszik-e a saját nyelvhasználatukban az orosz és ukrán kölcsönszók előfordulását. Irányított beszélgetésekkel megpróbálták feltárni a kárpátaljai magyarok véleményét a szláv eredetű kölcsönszókról, valamint azt, hogy mivel magyarázzák ezeknek a kölcsönszóknak a megjelenését a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. Az eredmények azt mutatták, hogy a kárpátaljai magyarok tudják, hogy a magyar nyelvhasználatukban megjelennek orosz és ukrán kölcsönelemek. A megkérdezettek egy része valamilyen személyes élmény során észlelte, hogy használ olyan szavakat magyar nyelvű beszédében, amelyet a magyarországiak nem ismernek. Többen arról számoltak be, hogy bár jellemző a nyelvhasználatukra az orosz és ukrán kölcsönszók használata, de oda tudnak figyelni arra, hogy milyen helyzetekben használhatják azokat. A kölcsönelemekhez kapcsolódó attitűdök változatosak voltak, egyesek véleménye negatív és elutasító volt, mások szerint ez egy természetes jelenség a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. A válaszadók a kölcsönszók előfordulási okaiként a következőket említették: megszokás, kényelem, a nyelvhasználat igénytelensége, a környezet nyelvi mintája, a nyelvek és népek érintkezésének természetes és szükségszerű velejárója, az anyanyelv használatára vonatkozó jogok hiánya, a magyarok és a szlávok is megértik ezeket a szavakat, könnyebb kiejteni a kölcsönszót, mint annak sztenderd magyar megfelelőjét (Csernicskó 2008b: 7–19).

Kutatásomban én is megvizsgáltam az adatközlők orosz és ukrán kölcsönszókhoz kapcsolódó attitűdjeit. A résztvevőknek egy olyan mondatról kellett leírniuk a véleményüket, amely orosz/ukrán kölcsönelemet tartalmazott. Ez a mondat a következőképpen volt megfogalmazva: „Szükségem lenne *szprávkára* is, ha megoldható". Összesen 724 válasz érkezett erre a megnyilatkozásra, a KMF csoporttól 289, a DE-KÁRP csoporttól 291, a DE-MO csoporttól pedig 144. A válaszokat a következő kategóriákba csoportosítottam:

1. Kárpátaljai kétnyelvűséggel kapcsolatos válaszok: kárpátaljai (34), kölcsönszót tartalmaz (32), kétnyelvű (24), nyelvkeverés (5), ukrán jövevényszó (4), Kárpátalján természetes (2), Kárpátalján érthető (1), Kárpátalján gyakori (1), Kárpátalján ismert (1), Kárpátalján jellemző (1), nyelvcsere (1).

2. Tetszést vagy nemtetszést, érzelmi benyomásokat kifejező válaszok: fura/furcsa (15), idegesítő (14), helytelen (13), zavaró (12), érdekes (12), normális (9), udvarias (7), nem szeretem (5), hétköznapi (2), nem zavar (2), buta/tudatlan (2), körülményes (2), szép (2), elfogadott kifejezés (2), hibás (2), jól hangzik (2), helyes (2), elfogadható (1), illetlen (1), informális (1), tipikus (1), udvarias (1), barátságos (1), bosszantó (1), elfogadható (1), hanyag (1), kerülendő (1), nem szimpatikus (1), nem tetszik (1), nem tolerálom (1), tetszik (1), használhatná a magyar megfelelőjét inkább (1), számomra természetesebb, mint az 'igazolás' (1).

3. Nyelvhasználatra utaló válaszok: vicces/humoros nyelvhasználat (15), otthoni nyelvhasználat (6), nyelvjárási (6), falusi/falusias (3), régies (3), tájszó/tájszólás (3), szleng (2), egyéni nyelvhasználat (1), köznyelvi (1), közvetlen (1), salánki nyelvhasználat (1), szabadabb nyelvhasználat (1).

4. Előfordulási gyakoriságot, megszokottságot megnevező válaszok: megszokott (43), gyakori (34), használatos (28), természetes (25), mindennapos (12), én is használom így (6), mindennapi/mindennapos (5), használom (4), nem használom (4), gyakran használt kifejezés (4), általánosan használatos (3), szokásos/szokványos (3), nem hallottam még (3), mindennapos Kárpátalján (3), szokatlan (3), elterjedt (2), környezetünkben megszokott (2), a legtöbb ismerősöm így beszél (2), megszokott otthon (2), mi is így hívjuk (2), otthon mindennapos (1), gyakran használatos az élőbeszédben (1), nem gyakori (1), néha beszélnek így (1), otthon mindennap így beszélnek (1), szinte csak a *szprávkát* használják (1).

5. A megnyilatkozás érthetőségével kapcsolatos válaszok: nem értem/érthetetlen (69), értelmes/érthető (50), ismeretlen szó (10), magyarországiak nem értik (6), értelmezhetetlen (6), sokaknak érthetetlen (5), nem mindenkinek érthető (3), Magyarországon nem értik (2), valaki érti, valaki nem (2), nagyjából érthető (1), van aki nem érti az ukrán szót (1), ismerem (1).

6. A megnyilatkozás nyelvére utaló válaszok: ukrán szó (18), idegen nyelvű szó (14), ukránból átvett szót tartalmaz (7), ukrános (5), orosz (4), nem magyar anyanyelvű (2).

7. Nyelvhasználati színtérre, nyelvhasználóra utaló válaszok: orvosi rendelőben beszélünk így (6), előfordul rendelőkben (2), ukránokra jellemző (2), orvos beszél így (2), orvosnál használatos (2), akár az orvosnál is így mondjuk (1), nem magyar ember (1), orvosnál használják (1).

8. Egyéb válaszok: igazolás (22), kérés (4), tárgyilagos (3), dovidka (2), beteglap (1), betegség (1), no comment (1), segítségkérős (1).

A 43. táblázat csoportonként mutatja be a leggyakoribb válaszokat. A KMF hallgatói közül a legtöbben úgy vélekedtek, hogy az ukrán kölcsönszót tartalmazó megnyilatkozás érthető és értelmes. A válaszadók közül többen felismerték, hogy a mondat ukrán nyelvből átvett kölcsönszót tartalmaz. Továbbá néhány adatközlő leírta a *szprávka* szó magyarországi megfelelőjét, ami az igazolás. Ezen kívül többen úgy jellemezték a mondatot, hogy ez egy kétnyelvű megnyilatkozás, amely Kárpátalján gyakran használatos, megszokott és természetes. A DE-KÁRP csoport hallgatói szerint az orosz/ukrán kölcsönszót tartalmazó mondat megszokott, gyakori, érthető, természetes, mindennapos, de néhány válaszadó számára zavaró és idegesítő. A DE-MO csoport válaszai alapján a legtöbben nem értik a mondatban megjelenő orosz/ukrán kölcsönszó jelentését. Számukra ez a mondat idegen, ismeretlen szót tartalmaz.

A KMF csoport leggyakoribb válaszai között nem szerepeltek határozottan negatív attitűdre utaló jelzők, ezzel szemben a DE-KÁRP csoportban több adatközlő is kifejezte negatív véleményét a kölcsönszót tartalmazó mondatról. A Kárpátalján tanuló főiskolai adatközlők tehát a kölcsönszóhasználatot is pozitívabban ítélték meg, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar válaszadók.

KMF	DE-KÁRP	DE-MO
érthető (35)	megszokott (25)	nem értem/érthetetlen (66)
kölcsönszó (28)	gyakori (16)	idegen szó (14)
igazolás (22)	kárpátaljai (16)	ismeretlen szó (10)
használatos (20)	érthető (15)	
kétnyelvű (19)	természetes (13)	
gyakori (18)	mindennapos (12)	
megszokott (18)	idegesítő (11)	
kárpátaljai (18)	ukrán szó (11)	
természetes (12)	zavaró (10)	

43. táblázat: Ukrán kölcsönszót tartalmazó megnyilatkozás megítélése

A fejezet lezárásaként elmondható, hogy a kutatásban részt vevő kárpátaljai magyar és magyarországi magyar hallgatók többsége nem értett egyet a két kódváltást tartalmazó nyelvi mítosszal, tehát szerintük nem igaz, hogy két nyelv keverése arra utal, hogy a beszélő nem ismeri jól az egyik nyelvet, vagy egyik nyelvet sem. Továbbá a többség azzal sem értett egyet, hogy két nyelv keverése érthetetlen, értelmetlen társalgást eredményez. Szakok szerint sincs lényeges eltérés a hallgatók véleménye között, viszont azzal a mítosszal kapcsolatban, miszerint több nyelv használata egy beszélgetésen belül érthetetlen vagy értelmetlen társalgást eredményez, a DE-MO csoport bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatói értettek a legkevésbé egyet, a többi hallgatóhoz képest.

Megegyezett a két kárpátaljai csoport véleménye azzal kapcsolatban, hogy az internetes kommunikációban előforduló kódváltás a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, ami rájuk is jellemző. Emellett a Kárpátalján tanuló főiskolásoknak a véleménye szerint az internetes kommunikációban előforduló kódváltásoknak identitásjelző funkciója is van, és ezt a legtöbben a bölcsészettudományi szakokon tanuló hallgatók gondolták így.

A nyitott kérdésekre adott válaszok is azt mutatják, hogy a hallgatók többsége szerint az internetes kommunikációban előforduló kódváltások Kárpátalján megszokottak és gyakoriak, illetve a válaszadók megértik a kétnyelvű megnyilatkozásokat. A DE-KÁRP csoport válaszaiban azonban, a KMF csoportéhoz képest, több egyértelműen negatív attitűdre utaló jelző is megjelent, például idegesítő, zavaró, ukrános.

Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar hallgatók többsége nem vélekedik negatívan a kódváltásról, de összehasonlítva a két csoport véleményét észrevehető, hogy KMF csoport hallgatóinak a többsége számára a kódváltás nem csak egy megszokott és természetes jelenség, hanem az identitás és a közösségi összetartozás kifejezőeszköze is.

A következő részben azt vizsgáltam, hogy a hallgatók hogyan vélekednek a szóbeli és az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről. A vizsgálat során összehasonlítottam a három adatközlői csoport nyelvjárási attitűdjeit, és arra szerettem volna választ kapni, hogy a kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták pozitívabban vélekednek-e a nyelvjárási jelenségekről, mint a magyarországi magyar egyetemi hallgatók.

8.3. Nyelvjárási jelenségekhez kapcsolódó attitűdök

Az internetes nyelvhasználat sajátosságaival foglalkozó kutatások szerint a digitális kommunikáció bizonyos műfajainál a megírt szöveg az élőbeszéd hatását kelti a gyorsaság és az interaktivitás miatt. Az interneten kommunikáló felek sokszor mellőzik a helyesírási szabályokat, és a saját nyelvérzékükre hagyatkozva, az alapnyelvüket használva fogalmazzák meg szövegeiket. Ennek egyik jellegzetessége, hogy kiejtés szerint írnak le bizonyos szavakat, például: *nyittyuk, asszem, aggyál* (Bódi 2004: 38–45).

A kutatások szerint az internetes kommunikációban regionális nyelvi sajátosságok is megjelennek. Bódi Zoltán vizsgálatában 19 és 29 év közötti magyarországi adatközlők vettek részt, és az eredmények azt mutatták, hogy a megkérdezettek 65%-ának internetes nyelvhasználatára nem jellemző a nyelvjárásiasság, a válaszadók 35%-a viszont elismerte, hogy használnak regionális jegyeket cseteléskor, amelyek általában nyelvjárási lexémák, szószerkezetek és szóösszetételek, például: *itten, jösztök, köllött, lajtorja, makuka, mink nálunk, eriggy* stb. (Bódi 2004: 150–152).

Egy másik tanulmány a közösségi médiában megjelenő regionális nyelvi elemeket kétféle megközelítésből vizsgálta. Egyrészt megfigyelték, hogy az internetes bejegyzések és hozzászólások nyelvhasználata tartalmaz-e nyelvjárási sajátosságokat, másrészt azt is ki szerették volna deríteni, hogy az internethasználók kifejezik-e a nyelvjárási jelenségek megítélésével kapcsolatos véleményüket a közösségi médiában. Az eredmények azt mutatták, hogy a bejegyzések, hozzászólások és privát üzenetek nyelvhasználatában megjelennek a különböző regionális nyelvi elemek, ezek főleg hangtani sajátosságok. Kiderült továbbá, hogy a nyelvjárási sajátosságok írásban való megjelenését a felhasználók észreveszik, és sok esetben kinyilvánítják ezzel kapcsolatos, többnyire negatív, véleményüket, valamint kijavítják a nyelvjárásban író felhasználókat (Parapatics 2020).

Kutatásomban a szóbeli és az internetes kommunikáció vonatkozásában is megvizsgáltam az adatközlők attitűdjeit a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző nyelvjárási jelenségekről. Feltételeztem, hogy a kutatásban részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók pozitívabban vélekednek a nyelvjárási jelenségekről, mint a magyarországi magyar válaszadók (6. hipotézis).

A határon túli magyar nyelvjárások egyik jellemzője, hogy archaikusabbak, mint a magyarországiak. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a trianoni országhatárok kialakításával korlátozódott a határon túli és a magyarországi magyarok kapcsolata. A kisebbségben élő magyarok a magyar nyelvterület peremén élnek, ezért oda lassabban jutnak el a nyelvi újítások, és tovább fennmaradnak az archaikus nyelvi formák (Csernicskó–Szabómihály 2010: 181). Másrészt a Magyarország határain kívül rekedt régiókban a magyar nyelv alárendelt jogi státusba került az utódállamok többségi nyelvével szemben, amelynek következtében korlátozódott a magyar nyelvhasználat, illetve a kisebbségi magyar nyelvhasználatban megnövekedett a kontaktuselemek aránya (Péntek 2017: 179). A határon túli magyarok körében a nyelvjárásiasság jóval nagyobb mértékű, mint Magyarországon. Ez azzal magyarázható, hogy a nyelvhasználati színterek nagy részén, ahol Magyarországon a köznyelvet használják, kisebbségi magyar nyelvterületeken a többségi nyelv használatos. Kisebbségi helyzetben gyakrabban és több funkcióban használják a nyelvjárást, mint Magyarországon, ahol a nyilvános beszédhelyzetekben leginkább a köznyelv fordul elő (Csernicskó–Szabómihály 2010: 182).

A kárpátaljai magyar nyelvjárásoknak bizonyos jellegzetességei az északkeleti nyelvjárási régióhoz sorolhatók. Hangtanilag jellemző, hogy kétféle *é* fonéma használata figyelhető meg: záródó típusú kettőshangzó (például: *kéiz*), valamit nyitódó kettőshangzó

(például: *niégy*). A középső nyelvállású hosszú magánhangzók záródó diftongusokban jönnek létre (például: *jóu*, *őüsz*). Megfigyelhető az *l*, *r*, *j*, nyújtó hatása (például: *kólbász* 'kolbász', *kőrte* 'körte'), és a nyújtott hangok diftongusokként is megjelenhetnek (például: *kóulbász*). További jellegzetesség, hogy a köznyelvi hosszú *ú, ű, í* helyén gyakoriak az ezeknek megfelelő rövid magánhangzók (például: *buza, rud, kesztyü*), viszont a *v*-tövű *hí*, *szí*, *rí* igékben és *r* előtt (például: *ír, papír*) megmarad a hosszú hang, valamint az *e – ö*-t váltakoztató szavakban erős az *e*-zés (például: *seper, setét*). A mássalhangzókat illetően gyakran a köznyelvi *l*-el szemben *j* áll (például: *pájinka, jány*), intervokális nyúlás is megfigyelhető (például: *közzé, tőlle, okossan*). Alaktani szempontból jellemzők a *tehen, vereb* típusú alakok, az *a–á* szembenállást mutató tövekben az *a* váltóhang gyakran elmarad (például: *bogárt*). A *-t* tárgyrag előtt, a *-k* többesjeles és a birtokos személyjeles relatív tövekben általában zártabb a tővéghangzó (például: *lábadot, házakot*). A *-ból*, *-ből* rag tipikus realizációja a *-bul*, *-bül*, a *-hoz, -hez, -höz* alakváltozata pedig a *ho/he/hö*. Jellemző továbbá a *-hoz/-hez/-höz* jelentésben használt *-nál/-nél* (például: *Jóskáék eljönnek nálunk* 'hozzánk'), illetve a *-nál/-nél* szerepében használatos *-tól/-től* (például: *Sanyitól nagyobb* 'Sanyinál'), valamint az úgynevezett süksükölő, illetve szukszükölő nyelvjárás (például: *kinyissuk, elhalasszuk*) (Kiss szerk. 2001: 292–294). Mondattanilag pedig jellemző a hátravetett igekötős szerkezetek használata (például: *szakad le a kezem*) (Balogh 1993: 226–227).

Kutatásom során megkérdeztem a hallgatóktól, hogy előfordulnak-e nyelvjárási jelenségek a szóbeli és az internetes kommunikációjukban. A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatóknak el kellett dönteniük, hogy találkoztak-e már hasonló formában megírt megnyilatkozással az internetes kommunikáció során: „*Jóu* van *má'* te *jány*, nyugi *oszt* minden rendben lesz". Ez a mondat olyan nyelvjárási jelenségeket tartalmaz, amelyekkel az adatközlők már találkoztak internetes kommunikáció során, egy korábbi, kárpátaljai fiatalok körében végzett vizsgálat eredményei alapján (Kiss 2016: 42). A mondatban hangtani nyelvjárási sajátosságok figyelhetők meg: *jóu* (záródó kettőshangzó) 'jó', *má* (szóvégi mássalhangzó elhagyása) 'már', *jány* (l-lel szembeni j-zés) 'lány', *oszt* 'azután' jelentésben való használata. Mindhárom csoport hallgatóinak a többsége találkozott már hasonlóképpen megfogalmazott internetes megnyilatkozással (24. ábra).

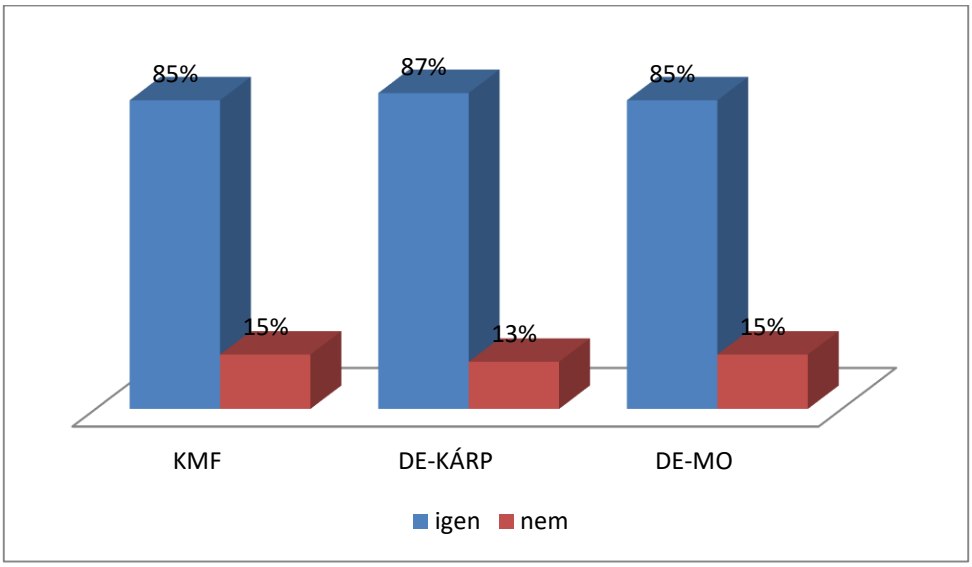

24. ábra: Az internetes kommunikáció során találkoztál-e már hasonló jellegű megfogalmazással?

Zárt kérdésben a hallgatóknak be kellett jelölniük, hogy mi a véleményük a fenti, nyelvjárási jelenségeket tartalmazó mondatról. Az eredmények azt mutatják, hogy a KMF csoport hallgatóinak a többsége, 131 adatközlő (a megkérdezettek 79%-a), gyakran fogalmaz a fenti mondathoz hasonlóan. Továbbá ebben a csoportban jelölték be a legtöbben, 65 válaszadó, a másik két csoporthoz képest, hogy nyelvjárási sajátosságok jellemzően előfordulnak az internetes kommunikációban, mert ott mindenki úgy fogalmazhat, ahogy szeretne, és ez pozitívum. A DE-KÁRP és a DE-MO csoport adatközlői közül többen úgy gondolták, hogy a saját internetes kommunikációjukban nem jelennek meg nyelvjárási jelenségek, de gyakran találkoznak hasonló jellegű megfogalmazásokkal mások online üzeneteiben, bejegyzéseiben. Megfigyelhető továbbá az is, hogy ebben a két csoportban hasonló arányban jelölték be a válaszadók, hogy a nyelvjárási jelenségeket tartalmazó megfogalmazások rossz hatással vannak a nyelvhasználatra. Ez alapján a DE-KÁRP csoport hallgatóinak a véleménye a DE-MO csoport résztvevőinek a vélekedésével mutat hasonlóságot. Továbbá a DE-KÁRP csoportban jelölték be a legtöbben, hogy kimondottan zavarják őket a nyelvjárási jelenségeket tartalmazó megnyilatkozások. Ebből arra következtethetünk, hogy a Kárpátalján tanuló adatközlők vélekedtek a legpozitívabban az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről, a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar és magyarországi válaszadókhoz képest (44. táblázat).

Jelöld a véleményed a fenti mondatról!	**KMF**	**DE-KÁRP**	**DE-MO**
	válaszadók száma (aránya %-ban)		
Én is gyakran fogalmazok így játékosságból	131 (79%)	30 (19%)	33 (20%)
Kifejezetten zavarnak/idegesítenek a fenti mondathoz hasonló, nyelvjárási jelenségeket tartalmazó megnyilatkozások	15 (9%)	47 (30%)	21 (13%)
Bár rám nem igazán jellemző, de gyakran találkozom hasonlókkal a közösségi oldalak üzenőfalain	35 (21%)	81 (51%)	89 (54%)
Szerintem ez az internetes kommunikáció egyik jellemző vonása, mert ott mindenki úgy fogalmazhat, ahogy szeretne, és ez pozitívum	65 (39%)	32 (20%)	21 (13%)
Szerintem az ilyen megfogalmazások rossz hatással vannak a nyelvhasználatra	22 (13%)	49 (31%)	64 (39%)

44. táblázat: A hallgatók véleménye az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről

Szakok szerint is megvizsgáltam a hallgatók véleményét az internetes kommunikációban megfigyelhető nyelvjárási jelenségekről. Az adatok azt mutatják, hogy a KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományi, valamint az informatika és matematika szakos hallgatók közül jelölték be a legtöbben, hogy ők is gyakran fogalmaznak nyelvjárásban, tehát a többi hallgatóhoz képest ők viszonyulnak a legpozitívabban az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekhez. A KMF csoportban a természettudományi szakokon tanuló hallgatók közül jelölték be a legtöbben, hogy kimondottan zavarják őket a nyelvjárási jelenségeket tartalmazó internetes megnyilatkozások. Továbbá a DE-MO csoportban szintén természettudományi tanulmányokat folytató hallgatók közül vélekedtek úgy a legtöbben, hogy a fenti példamondathoz hasonló jellegű megnyilatkozások rossz hatással vannak a nyelvhasználatra. Mindezek alapján a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar és a magyarországi magyar adatközlők közül is a természettudományi szakokon tanulók vélekedtek negatívabban az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről, a többi hallgatóhoz viszonyítva (25. ábra).

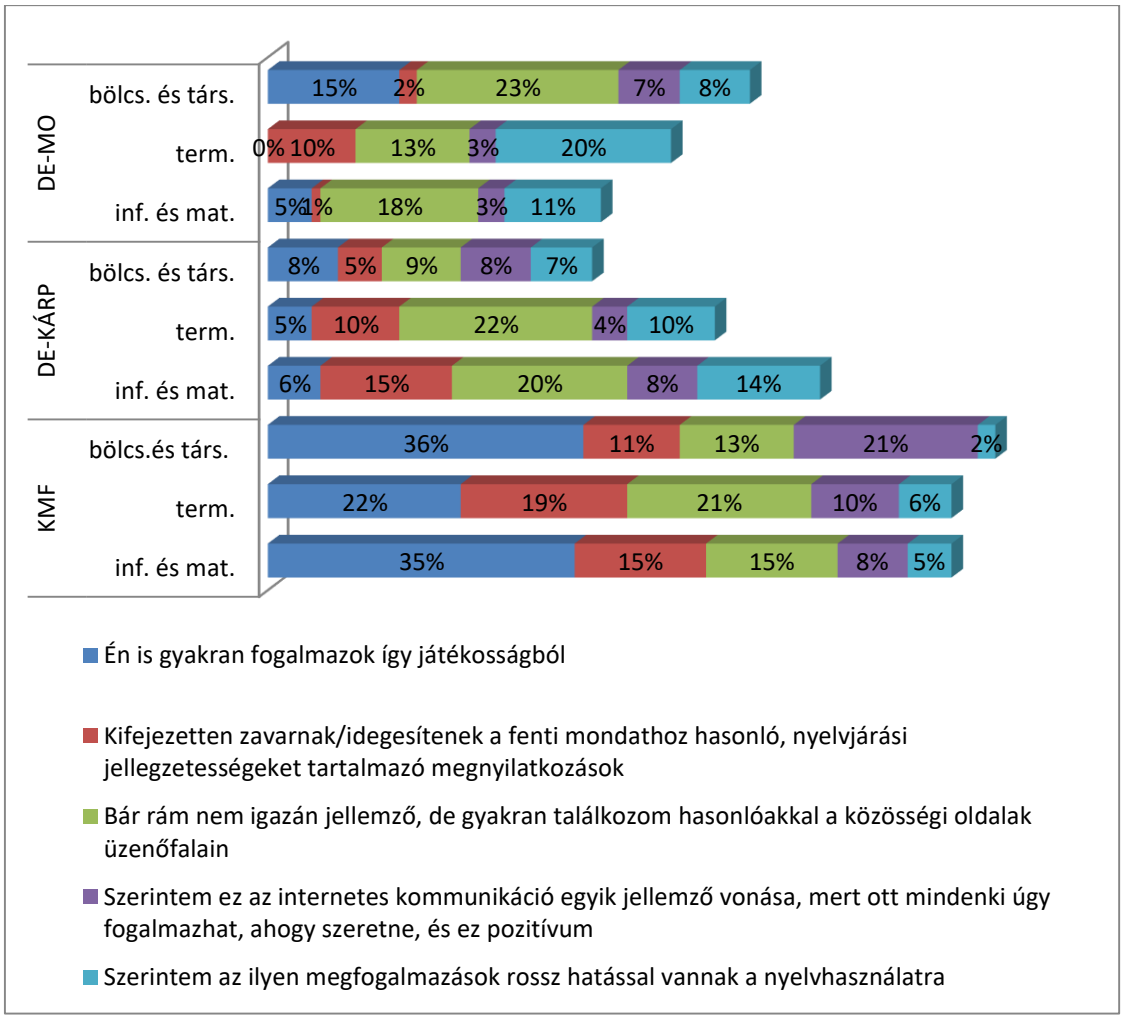

25. ábra: A hallgatók véleménye az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről (szakok szerint)

Nyitott kérdéssel is megvizsgáltam a hallgatók véleményét a digitális kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekről. A kérdőíves kutatás résztvevőinek két-két szóval kellett jellemezniük egy olyan mondatot, ami nyelvjárási jelenségeket is tartalmazott. A mondat a következőképpen volt megfogalmazva: „Akkor *átjösztök máma* este?" Ebben a mondatban a többes szám második személyű átjöttök helyett annak nyelvjárási *átjösztök* alakváltozata szerepel, illetve a hangtani nyelvjárási sajátosságot mutató *máma* (elemismétlés) alakváltozat jelenik meg a ma helyett. Az adatközlőktől összesen 756 válasz érkezett, a KMF csoport hallgatóitól 276, a DE-KÁRP csoport adatközlőitől 245, a DE-MO csoport résztvevőitől pedig 235. A válaszokat a következő kategóriákba csoportosítottam.

1. Tetszést vagy nemtetszést, érzelmi benyomásokat kifejező válaszok: idegesítő/zavaró (64), poénos/vicces (39), parasztos (34), fura/furcsa (17), nem szeretem (9), elfogadható (7), nem zavaró/nem zavar (7), érdekes (6), idegen (4), ki szoktam javítani másokat (4), csúnya (4), nem szeretem a *máma* szót (4), laza (4), normális (4), nem fogalmazok így (3), fura magyar (3), káros az anyanyelvre (3), családias (2), műveletlen (2), buta (2), kerülendő (2), nem tolerálom (2), közönséges (2), aluliskolázott (2), körülményes (2), természetes (2), udvarias (2), nincs vele bajom (2), hanyag (2), bosszantó (1), barátságos (1), cigányos (1), egyszerű (1), falun normális (1), illetlen (1), irritáló (1), lényegre törő (1), nem szép (1), önkifejező (1), utálom (1), beszédben normális (1), borzalmas (1), nem szimpatikus (1), szívemhez közeli (1), tökéletes, mert tájszó (1), nem értékelem az ilyenfajta stílust (1), szívemhez közeli (1).

2. A mondat nyelvjárási jellegét megnevező válaszok: nyelvjárási/nyelvjárásias (68), tájszók/tájszólás (28), a *jösztök* debreceni tájszólás (3), dialektus (2).

3. Előfordulási gyakoriságot, megszokottságot megnevező válaszok: megszokott (53), gyakori/gyakran használt (21), természetes (10), használatos (7), tipikus (6), én is használom (4), nem megszokott (4), rám nem jellemző (4), előfordul (3), csak közelieknek mondok ilyet (2), én is beszélek így (2), nem használom (2), nem mondanám így (2), jellemző (2), szokatlan (2), mindennapos (1), gyakran beszélek így én is (1), nem csak kárpátaljaiakra jellemző (1), nálunk is használatos (1), otthon sokan használják (1).

4. A megnyilatkozás érthetőségével kapcsolatos válaszok: érthető (32), értelmes (11), érthetetlen (2), értelmetlen (1).

5. Nyelvhasználatra utaló válaszok: helytelen nyelvhasználat (43), kárpátaljai/tipikus kárpátaljai nyelvhasználat (42), falusi/falusias/vidéki/vidékies nyelvhasználat (33), régies nyelvhasználat (17), idősek nyelvhasználata/öreges nyelvhasználat (12), közvetlen nyelvhasználat (7), magyar/magyaros nyelvhasználat (5), helyes nyelvhasználat (4), szleng (4), nyelvtanilag helytelen (4), a *máma* szó helytelen (3), alacsony nyelvi készség (3), nyelvi hiba (3), mi is így mondjuk (3), nem tanult helyes nyelvhasználatot (2), hibás (2), nyelvjárási szempontból helyes (2), rossz helyesírás (2), informális (2), megbélyegzett (2), ez is magyar nyelv része (2), szabolcsi nyelvhasználat (2), barátok között használatos (2), elfogadható (1), helyesírásilag interneten nem elfogadható, beszédben igen (1), nem helytelen (1), írásban nem elfogadható (1), írásbelileg helytelen (1), nyelvtanilag helytelen (1), hétköznapi nyelvhasználat (1), tipikus magyarországi nyelvhasználat (1).

6. Nyelvhasználóra utaló válaszok: nem magyarországi (2), közeliek mondják egymásnak (1), közelieknek mondok ilyet (1).

7. Egyéb válaszok: ismerős (3), kérdés (2), neutrális (1) beszélgetés (1), találkozás (1), zene füleimnek (1).

A 45. táblázat bemutatja, hogy csoportonként mely válaszok fordultak elő a leggyakrabban. A KMF csoportban a legtöbb hallgató szerint a nyelvjárási jelenségeket tartalmazó mondat tipikus kárpátaljai magyar nyelvhasználatot tükröz, ami megszokott és

gyakori. A válaszadók felismerték, hogy a mondat nyelvjárási jelenségeket tartalmaz. Többen úgy vélték, hogy a megnyilatkozás értelmes és vicces. Ugyanakkor egyértelműen negatív jelzők is megjelentek, amelyek szerint a mondat helytelen, idegesítő, parasztos. A DE-KÁRP csoport hallgatói által írt leggyakoribb válaszok szerint a mondat szintén idegesítő, parasztos és helytelen. Ezen kívül a DE-KÁRP csoport adatközlői is felismerték, hogy a mondat nyelvjárási jelenségeket tartalmaz, ami Kárpátalján megszokott. A DE-MO csoportban a legtöbben szintén azt a válasz írták, hogy a mondat nyelvjárási jelenségeket tartalmaz, ezen kívül a megnyilatkozás érthető, régies és tájnyelvi szavakat tartalmaz. Több megkérdezett szerint a mondat vicces, de negatív attitűdre utaló válaszként megjelent az is, hogy zavaró.

A leggyakoribb válaszok alapján a három adatközlői csoport hasonlóan vélekedett a nyelvjárási jelenséget tartalmazó mondatról. A KMF és DE-KÁRP csoportban is több adatközlő véleménye megegyezett abban, hogy a megnyilatkozás megszokott és tipikusan jellemzi a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot. Mindhárom csoportban voltak, akik úgy gondolták, hogy ez a nyelvjárási jelenségeket tartalmazó mondat vicces, mások számára viszont zavaró és idegesítő, továbbá a KMF csoportban néhányak szerint helytelen is. Ezek a válaszok azt mutatják, hogy megkérdezettek nagyon változatosan ítélik meg nyelvjárási jelenségeket.

KMF	DE-KÁRP	DE-MO
megszokott (35)	idegesítő (37)	nyelvjárási (29)
kárpátaljai nyelvhasználat (31)	parasztos (20)	érthető (20)
helytelen (25)	megszokott (18)	régies (14)
nyelvjárási (21)	nyelvjárási (18)	tájnyelvi (14)
gyakori (16)	poénos (15)	vicces (14)
idegesítő (14)	kárpátaljai (11)	zavaró (13)
értelmes (10)	helytelen (10)	
parasztos (10)		
vicces (10)		

45. táblázat: Nyelvjárási jelenséget tartalmazó mondat megítélése csoportonként

Az interjún részt vevő hallgatók nyelvjárási jelenségekkel kapcsolatos attitűdjeit is megvizsgáltam. A megkérdezettek 65%-a azt nyilatkozta, hogy nem zavarja őket, ha valaki nyelvjárásban beszél. A válaszadók közül viszont többen beszámoltak olyan esetről, hogy mások megjegyzést tettek a nyelvjárási beszédükre. Ezt példázzák az alábbi interjúrészletek.

42. TM: Volt, hogy megjegyezték neked, hogy nyelvjárásban beszélsz?
AK: Ezt inkább otthon veszik észre Kárpátalján, hogy: „te olyan dobronyiasan beszélsz.”
TM: És itt nem tettek hasonló megjegyzést?
AK: Nem.
TM: És ha te mást hallasz nyelvjárásban beszélni, egy fiatalt, akkor ahhoz hogyan viszonyulsz?

AK: Engem nem zavar, nyilván mindenki úgy beszél, ahonnan jött, tehát ezt így el kell elfogadni szerintem. Meg lehet ugyanúgy érteni, akár egy másik tájszólással rendelkező embert is. (1999, Nagydobrony, biológus).

43. TM: Ha meghallasz valakit nyelvjárásban beszélni, akkor mit gondolsz róla?
AK: Nem zavar.
TM: Volt már olyan, hogy valakinek megjegyzést tettél a beszédére?
AK: Csak a családban.
TM: Itt a magyarországiak körében feltűnt, hogy valamilyen nyelvjárásban beszélnek.
AK: Az egyik oktatóm úgy beszél, és az egyik csoporttársam már mondta, hogy *vót*.
TM: Szerinted ezekről le kellene szokni?
AK: Szerintem nem, mert ez mégis hozzátartozik az emberekhez, ez az identitásukhoz hozzátartozik, mégis megmutatja valamilyen szinten, hogy honnan jöttek, de sokan szégyellik, hogy így beszélnek.
TM: Neked tettek már megjegyzést arra, hogy nyelvjárásban beszélsz?
AK: Igen, amúgy biztosan nem bántásból mondták, mert mosolyogtak közben, csak úgy mondták, hogy tudjak róla. De azért rosszul esik, olyankor kicsit azért szégyellem magam. Nem azt szégyellem, hogy úgy beszélek, hanem azt, hogy mások előtt így kiemelnek engem, hogy én különbözök tőlük ezzel. Azt viszont nem tudom, hogy közben magukban mit gondolnak rólam (1996, Kisdobrony, biológus).

A válaszadók 25%-a pozitívan vélekedett a nyelvjárási beszédről, szerintük a nyelvjárások nagyon értékesek, amiket őrizni kell. A megkérdezettek többsége azonban a saját nyelvhasználatában nem tartja jellemzőnek a nyelvjárási jelenségek előfordulását. Az alábbi interjúrészletben arról olvashatunk, hogy az adatközlő gyerekkorától kezdve arra törekszik, hogy ne használjon nyelvjárási jelenségeket a kommunikáció során.

44. TM: Neked mi a véleményed a nyelvjárási beszédről?
AK: Szerintem szép, meg különleges, ha valaki így tud, és meg tudja tartani, én nem tudtam megtartani soha. Gyerekkoromtól kezdve én mindig ahhoz igazodtam, hogy választékosabban beszéljek.
TM: És a településeden megfigyelhető valamilyen jellegzetes tájszólás?
AK: Az *á* betűt nem úgy ejtik, az *á* betűt rövidebben ejtik, vagy az *ó* betűt, azt nagyon elhúzzák, inkább ennyit tudnék úgy mondani.
TM: Akkor neked nem is tettek még hasonló megjegyzést a nyelvhasználatodra?
AK: Nem.
TM: És olyan előfordult, hogy te tettél megjegyzést arra, ha valaki nyelvjárásban beszélt?
AK: Nem igazán. A rákosi nyelvjárás volt, ami nekem feltűnt és olyan érdekes volt, de amúgy nem. (2001, Nagydobrony, történész).

45. TM: Neked mi a véleményed a nyelvjárási beszédről?
AK: Szerintem nagyon érdekes, és nekem ez tetszik, szerintem különleges, és jó, míg megmarad.
TM: Neked tettek már arra megjegyzést, hogy nyelvjárásban beszélsz?
AK: Igen, hát több magyarországi táborban voltam, ahol magyarországiakkal voltam, vagy mondjuk erdélyiekkel, és akkor ezt így hangsúlyozták, hogy hallatszik.
TM: Olyan előfordult, hogy te tettél megjegyzést valakinek a nyelvhasználatára?

AK: Igen, a dobronyi, az elég érdekes.
TM: Miket szoktál mondani?
AK: Nem ilyen bántó dolgokat, csak mondom, hogy ez mennyire furcsa, meg érdekes, szokatlan. Néha rákérdezek, hogy ez a szó mit jelent, mert néha én sem tudom, hogy mit jelent az a szó (1994, Mezőkaszony, mérnökinformatikus).

A megkérdezettek 10%-a határozottan negatív véleménnyel volt a nyelvjárási beszédről, ami szerintük a falun élőkre jellemző, és aluliskolázottságra utal. Az alábbi interjúrészletben megnyilatkozó adatközlő viszont azt is elmondta, hogy ha valaki szándékosan, viccből beszél nyelvjárásban, akkor az szerinte nem baj, sőt ő is szokott direkt nyelvjárási jelenségeket használni beszélgetés közben.

46. AK: Falusi, nekem ez a falusi beszéd. Nekem nem jó a véleményem, nekem nem tetszik, mert ez nekem ilyen aluliskolázottságra utal.
TM: És szerinted ez csak az otthoni, kárpátaljaiakra jellemző, vagy az itteniekre is?
AK: Itt is jellemző, mert mi nem ismerjük azokat a rétegeket, de munkám során megtapasztaltam, hogy igen vannak, akiknek csak nyolc általános van meg, vagy érettségi sincs, és azoknál előfordul.
TM: A te nyelvhasználatodra jellemző valamilyen nyelvjárási sajátosság?
AK: Nem mondanám azt, inkább csak ha így viccelődve próbálok valamit mondani. Akkor ez az: „*oszt*, akkor meg mi van?” ilyeneket mondok.
TM: Ez direkt van, tudatosan mondod így?
AK: Igen, tudatosan.
TM: Más sem tett még arra megjegyzést, hogy valamilyen nyelvjárási szót mondtál, vagy hogy jellemző rád?
AK: Eleinte, mikor idekerültem, akkor de volt, aki érdekesnek tartotta, meg volt aki azt mondta, hogy akcentusom van, amit én sose vettem észre, de volt akinek feltűnt, meg így Magyarországon belül a megyék is eltérnek, szóval rögtön azt hitték, hogy én szabolcsi vagyok. Közben én mondtam, hogy nem, de hogy nagyon hasonló. Szóval nálam azt hitték, hogy onnan való vagyok, és a jössz szónál, hogy itt azt mondják, hogy ’jöttök’, mi meg úgy mondjuk, hogy *jössztök*, és a szabolcsiak is így mondják. Amúgy a magyarok szerintem inkább érdekesnek meg viccesnek találják.
TM: Te tettél már megjegyzést mások nyelvhasználatára?
AK: Csak viccesen, hogy elnevettük a dolgot. Nem úgy, hogy megsértésből vagy komolyan.
TM: Ez otthoniakkal fordult elő, vagy itt Magyarországon?
AK: Szerintem is-is. (1995, Beregszász, hidrobiológus).

Egyes adatközlők úgy gondolták, hogy inkább az idős emberek beszélnek nyelvjárásban, a fiatalok nyelvhasználatában nem tartják jellemzőnek. Más válaszadók szerint fiatalok és idősek nyelvhasználatában is meg lehet figyelni nyelvjárási jelenségeket.

47. TM: A te nyelvhasználatodra jellemző valamilyen nyelvjárási sajátosság?
AK: Inkább a szomszéd falvakban, az öregeknél jobban, a fiatalokra már annyira nem jellemző. (2001, Kisdobrony, informatikus).

48. TM: A saját településeden észreveszel valamilyen nyelvjárási jellegzetességet?
AK: Hát nem is tudom, az öregek szokták mondani, hogy: „hogy lehet már ezeknek a *pulyákoknak* szólni, hogy jöjjenek már ide, mert *koprot* kell szedni.

TM: A *kopor* mit jelent?
AK: 'Kapor' a *kopor*. Mondjuk ezt szoktam hallani, meg a *kolompír*, így szokták ejteni a 'krumplit', a 'burgonyát'.
TM: És a fiataloktól?
AK: A fiataloktól? Hát nem tudom a szomszéd faluban szoktam hallani, hogy megnyomják az *ly*-t, *ollyan*, meg ilyenek.
TM: És te hogyan vélekedsz arról, ha valaki így beszél?
AK: Nekem semmi problémám nincs vele, például egy ilyen adminisztrációs irodában, hivatali személyként az nyilván nem éppen jó, nem pozitív, de így meg lehet szokni, és el is lehet fogadni.
TM: Olyan volt már, hogy valakinek megjegyzést tettél a nyelvhasználatára?
AK: Idegen személynek nem, ismerősnek igen.
TM: Olyankor mit szoktál mondani?
AK: Hát, inkább csak azért tettem megjegyzést poénból, szóval nem úgy kritizáltam őt, hanem mert vicces volt számomra hallani, például a *kopor* szót, vagy a *pulyákokat*.
TM: De akkor ez nem gúnyos megjegyzés volt?
AK: Nem. Néha még belőlem is előjön. (2001, Kisdobrony, jogi asszisztens).

A megkérdezett hallgatók fel tudtak idézni olyan esetet, hogy mások megjegyzést tettek a nyelvhasználatukra, és ez rosszul esett nekik. Ugyanakkor a kutatás résztvevői tisztában vannak vele, hogy ők egy olyan közösségből érkeztek Magyarországra, ahol ez természetes és megszokott.

49. TM: Kárpátaljai magyarként előfordult már veled, hogy nehézségbe ütköztél a nyelvhasználatod miatt egy itteni, magyarországi beszélővel?
AK: Én a nagyszüleim mellett nőttem fel, és mások visszajelzéséből hallom azt, hogy mondok olyan szót, hogy *eztet, aztat*, és mondják, hogy annyira hallatszik rajtad, hogy olyan ízesen beszélsz, és azt mondom, hogy ez nem negatív dolog, deviszont úgy érzem, hogy az emberek olyan következtetést vonnak le rólam, ha elmennék egy hivatalba, ott is nyilván ugyaneztet használnám, és ezért úgy érzem, hogy parasztabbnak néznek, vagy alsóbbrendűnek.
TM: És ez rosszul esik neked?
AK: Igazából ez olyan, mintha az éremnek két oldala lenne, mert az egyik az, hogy tudom magamról, hogy van egy saját stílusom, és az csak az enyém, deviszont a másik oldalról meg tudom, hogy azért nem néznek ki belőlem annyi mindent, mint másból. Ez egy kicsit rosszul esik, de erről ők nem tehetnek nyilván, csak megvan a véleményük. (1997, Som, biológus).

Az interjún részt vevő hallgatók 72%-a szerint az internetes kommunikációban is megfigyelhetők nyelvjárási jelenségek.

(50) TM: Nyelvjárási jelenségeket észrevettél már az internetes kommunikációban?
AK: Az van, mondjuk idősebbeknél, akinek van Facebookja, ezt azért észre lehet venni az internet világában, például: *mámma,* vagy *vót*, de azért a fiatalabbak is például bekommentelnek valahova, hogy *jány*, vagy *fijú*. (2001, Nagydobrony, dietetikus).

Megkérdeztem az interjúalanyoktól, hogy véleményük szerint milyen okokra vezethető vissza, hogy a nyelvjárási jelenségek írott formában, internetes felületen is megjelennek. Az adatközlők egyik csoportja úgy vélekedett, hogy sok internetező direkt használ nyelvjárási jelenségeket az internetes kommunikáció során, például poénból, hogy viccesebbé tegye a beszélgetést. A válaszadók szerint az is jellemző, hogy az internetezők átveszik egymás kommunikációs szokásait, például, ha valaki szándékosan használ nyelvjárási jelenségeket az online üzenetekben, akkor előfordul, hogy az másoknak megtetszik, majd ők is használni kezdik.

(51) TM: Olyan feltűnt már neked, hogy nyelvjárásban írtak le valamit interneten?
AK: Ilyet is láttam, például *jány*.
TM: Szerinted miért írják le így?
AK: Szerintem egyrészt viccből, biztosan tudják, hogy hogyan kell leírni, csak hogy így viccesebb azért. (1999, Kisgejőc, biomérnök).

(52)TM: Mi a véleményed a nyelvjárásos beszédről?
AK: Hát van, hogy én is úgy beszélek néha, csak nagyon ritkán, például azt mondom *jány*, vagy *máma*, *oszt* vagy *osztán*.
TM: Milyen helyzetekben általában?
AK: Ha baráti társaságban vagyok, és viccelődni akarunk, akkor elkezdünk így beszélni.
TM: Akkor nem viszonyulsz ehhez negatívan?
AK: Nem.
TM: És ilyet észrevettél már az internetes kommunikációban?
AK: Igen.
TM: Te is szoktál így írni?
AK: Én nem, deviszont vannak olyan ismerőseim, akik rendszeresen csak azt használják.
TM: De szerinted direkt?
AK: Megszokásból. Elkezdték direkt, de utána megszokták, és már így írnak mindig.
TM: És szerinted nem azért, mert nem tudják, hogy azt a szót hogyan kell helyesen leírni?
AK: Nem. (2000, Beregszász, informatikus).

Az adatközlők másik csoportja úgy gondolja, hogy azoknál jelennek meg nyelvjárási jelenségek az internetes kommunikációban, akik nem tudnak helyesen írni. Ennek egyik oka az, hogy Kárpátalján sok olyan ukrán anyanyelvű él, akik nagyon jól beszélnek magyarul, de ők csak a környezetüktől sajátították el a nyelvet, az iskolában nem tanultak magyarul. Ebben az esetben az adatközlőket nem zavarja, ha valaki nyelvjárásban ír le egy-egy szót, mert tudják, hogy ők csak hallás alapján ismerik a magyar szavakat.

(53) TM: Olyat észrevettél, hogy interneten jelenik meg valamilyen nyelvjárási jelenség?
AK: Igen, hát van egy haverom, akit említettem is, hogy ő nem tanult magyar nyelvet, és akkor ő így használja például, tehát valahova nem is rak ékezetet, meg hogy rosszul írja le a szavakat, de attól függetlenül én ugyanúgy írom, ahogy eddig is, és ő megérti. Csak ő így használja, mert lehet neki így egyszerűbb, vagy ő ukrán, és hallás után ír, és akkor a helyesírást ő nyilván nem tudja. (1996, Beregszász, gyógytornász).

Kevésbé toleránsak a megkérdezettek azokkal az ismerőseikkel, akik annak ellenére, hogy magyar anyanyelvűek, mégsem tudnak helyesen írni. Az adatközlők harmadik csoportja szerint sok ismerősük egyszerűen nem figyel oda a helyesírásra, és úgy írja le a szavakat, ahogy számára a legkényelmesebb és leggyorsabb, tehát ahogyan beszélnek, és a válaszadók szerint ez műveletlenségre, aluliskolázottságra utal.

(54) TM: Olyan feltűnt már neked az internetes kommunikációban, hogy nyelvjárásban írtak le egy-egy szót?
AK: Igen.
TM: Rád jellemző?
AK: Nem.
TM: És akinél észreveszed, szerinted az miért használja így?
AK: A legtöbben nem tudják, hogy hogy van helyesen. De valaki csak viccből amúgy.
TM: A te véleményed alapján ez pozitív vagy negatív, hogy leírva jelennek meg nyelvjárási jellegzetességek?
AK: Egyrészt nem rossz, mert az ember így kicsit megmutatja, hogy valójában hogy is beszél, de talán leírni ezt így nem kéne. (2002, Dercen, gyógytornász).

A fejezet összefoglalásaként elmondható, hogy a kérdőívet kitöltő hallgatók szerint előfordulnak nyelvjárási jelenségek az internetes kommunikációban. A KMF csoport hallgatói elismerték, hogy ők is szoktak nyelvjárási jelenségeket használni az online üzeneteikben, játékosságból. A DE-KÁRP és DE-MO csoport válaszadóinak a véleménye pedig megegyezett abban, hogy a saját internetes nyelvhasználatukban nem tartják jellemzőnek a nyelvjárási jelenségek előfordulását, de mások online kommunikációjában megfigyelhetők. Az is kiderült, hogy a KMF csoportban a bölcsészet- és társadalomtudományi valamint az informatika és matematika szakokon tanuló hallgatók közül jelölték be a legtöbben, hogy használnak nyelvjárási jelenségeket internetes üzenetváltáskor.

Az interjún részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók többsége nem vélekedett negatívan sem a szóbeli kommunikációban, sem az online üzenetekben megjelenő nyelvjárási jelenségekről. A válaszadók fel tudtak sorolni olyan nyelvjárási sajátosságokat, amelyeket észrevesznek a saját, illetve mások kommunikációjában, de ez őket nem zavarja, mivel tudják, hogy mindenki annak a területnek a nyelvjárási jegyeit sajátította el, ahol felnőtt. Többen ugyanakkor elismerték, hogy próbálják a kommunikációjukat a magyarországiakéhoz igazítani azért, hogy mások ne tegyenek megjegyzést a nyelvhsználatukra, és ne tartsák őket műveletlennek a nyelvjárási beszédük miatt. A hallgatók észrevételei alapján az internetes kommunikációban is előfordulnak nyelvjárási jelenségek, a legtöbb esetben szándékosan, azért, hogy a kommunikációt viccesebbé tegyék. A megkérdezettek szerint az elfogadható, ha a nyelvjárási jelenségek szándékosan, humorból jelennek meg az internetes kommunikációban.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy az interjún részt vevő hallgatók pozitívabban ítélték meg az online kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségeket, mint a kérdőívet kitöltő kárpátaljai magyar egyetemisták. A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatók közül pedig a Kárpátalján tanuló főiskolások vélekedtek pozitívabban az internetes kommunikációban előfoduló nyelvjárási jelenségekről, a másik két csoporttal szemben.

9. Következtetések

Kutatásom tárgya a nyelvi változatossághoz, ezen belül a kétnyelvűségi hatásokhoz és nyelvjárási jelenségekhez kapcsolódó attitűdök vizsgálata volt a kárpátaljai magyar egyetemisták és főiskolások szóbeli, illetve internetes kommunikációjában.

Munkám során három különböző adatközlői csoport nyelvi attitűdjeinek az összehasonlítását tűztem ki célul. Az egyik csoportban olyan kárpátaljai magyar főiskolai hallgatók vettek részt, akik jelenleg is Kárpátalján, azaz a szülőföldjükön élnek és tanulnak, a második csoport adatközlői szintén kárpátaljai magyar származású egyetemisták, akik a középiskolai vagy gimnáziumi tanulmányaik befejezéséig Kárpátalján éltek, majd a felsőfokú tanulmányaikat már Magyarországon, a Debreceni Egyetemen kezdték el. A harmadik adatközlői csoportba pedig magyarországi származású egyetemistákat vontam be, akik szintén a Debreceni Egyetemen tanulnak. A három adatközlői csoport kialakításának a célja az volt, hogy összehasonlítsam a kutatásban részt vevő kárpátaljai magyar és a magyarországi származású egyetemi és főiskolai hallgatók szóbeli valamint internetes nyelvhasználati szokásait, illetve a kontaktushatásokra és nyelvjárási jelenségekre vonatkozó attitűdjeit. Továbbá azt is ki szerettem volna deríteni a kutatás során, hogy a két kárpátaljai magyar csoport nyelvi alkalmazkodását és nyelvi értékítéleteit, hogyan befolyásolja az egynyelvű, illetve a kétnyelvű magyar környezet. Ezen kívül azt is megvizsgáltam, hogy a tanulmányi céljuk miatt mobilis kárpátaljai magyar hallgatók szóbeli és internetes nyelvhasználati szokásai, illetve nyelvi attitűdjei inkább a Kárpátalján tanuló hallgatói csoporttal, vagy inkább a magyarországiakéval mutatnak-e hasonlóságot.

Vizsgálataimat azért ítélem fontosnak, mert a korábbi kárpátaljai magyar nyelvhasználattal és nyelvi attitűdökkel kapcsolatos vizsgálatokat egészíti ki, illetve kontrollálja. Az értekezés újszerűségét pedig az adja, hogy olyan összehasonlító jellegű kutatás még nem készült, amely Ukrajnában, valamint Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgatók, illetve magyarországi magyar egyetemisták szóbeli és internetes nyelvhasználati sajátosságait, továbbá nyelvi attitűdjeit vizsgálta. A nyelvi attitűdöket szakok szerinti összehasonlításban is megvizsgáltam, ami szintén új, eddig nem vizsgált szempontokkal egészíti ki a kárpátaljai magyarok nyelvi attitűdjeivel kapcsolatos kutatásokat.

A nyelvi attitűd alakulását több tényező is befolyásolhatja, amelyek általában nyelven kívüli, társadalmi, politikai okokból következnek. Ebből kifolyólag a kutatás során azt is megvizsgáltam, hogy a kárpátaljai magyar hallgatókat érte-e valamilyen negatív megkülönböztetés az anyanyelvük, valamint a nyelvhasználatuk miatt, illetve hogy ezek a tapasztalatok hogyan befolyásolják a saját nyelvhasználatukkal és a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjeiket.

Az anyaggyűjtést kérdőíves és interjús módszerrel végeztem. A kérdőíves felmérésben összesen 488 felsőoktatásban tanuló hallgató vett részt. A kitöltők egyik csoportját szülőföldjükön élő és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán tanuló hallgatók alkotják. Ez a csoport 166 kitöltőt foglal magában. A második csoport adatközlői szintén kárpátaljai magyar fiatalokból állnak, de ők az egyetemi tanulmányaik miatt Magyarországra költöztek, és jelenleg a Debreceni Egyetem hallgatói. Ezt a csoportot összesen 158 adatközlő alkotja. A harmadik csoport pedig magyarországi magyar egyetemistákból áll, akik szintén a Debreceni Egyetem hallgatói, és ebbe a csoportba 164 adatközlőt sikerült bevonnom. A tanulmányi céljuk miatt mobilis kárpátaljai magyar hallgatók körében interjúkat is készítettem a kérdőíves adatok ellenőrzése és kiegészítése céljából. Az interjús felmérésben összesen 67 adatközlő vett részt.

A kutatás tervezésekor megfogalmazott hipotéziseket az adatokból következő eredmények igazolták.

A jelenleg is Kárpátalján élő és tanuló magyar hallgatók (a KMF csoport adatközlői) erősebb kötődést éreznek a saját közösségük iránt, mint a tanulmányi céljuk miatt mobilis kárpátaljai magyar egyetemisták (a DE-KÁRP csoport válaszadói). A KMF csoport hallgatói szívesebben élnének továbbra is Kárpátalján, mint a DE-KÁRP csoport adatközlői, akiknek a többsége inkább Magyarországon telepedne le, és ott vállalna munkát. A KMF csoport résztvevői pozitívabban ítélték meg a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot, mint a DE-KÁRP csoport hallgatói. Továbbá a KMF csoportban jóval több válaszadó szóbeli és internetes kommunikációjára jellemző a kóváltás, és pozitívabban is ítélik meg a nyelvek közötti váltogatást, mint a DE-KÁRP csoport hallgatói (1. hipotézis).

Az eredmények alapján azok a kárpátaljai magyar megkérdezettek, akik a szülőföldjükön élnek és tanulnak, több nemsztenderd változatot használnak, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők. A KMF csoportban ismerték el a legtöbben, a másik két csoporthoz viszonyítva, hogy előfordulnak nyelvjárási jelenségek az online üzeneteikben. Az internetes kommunikációban előforduló nyelvjárási jelenségekkel kapcsolatban a DE-KÁRP csoport hallgatóinak a véleménye a DE-MO csoport résztvevőinek a vélekedésével mutatott hasonlóságot. Ők nem tartják jellemzőnek a saját internetes nyelvhasználatukban a nyelvjárási jelenségek előfordulását, mások online üzeneteiben viszont észreveszik (1. és 6. hipotézis).

A Kárpátalján élő adatközlők számára a kisebbségi magyar nyelvhasználat az identitásjelölés vonatkozásában sokkal jobban felértékelődik, mint a szülőföldjüktől már eltávolodott kárpátaljai magyar válaszadók esetében. Az internetes kommunikációban előforduló kódváltások okainak a vizsgálata során kiderült, hogy a KMF csoport hallgatói közül jóval többen használják a kódváltást arra, hogy kifejezzék vele a kárpátaljai magyar identitásukat, mint a DE-KÁRP csoport egyetemistái, akik leginkább megszokásból váltanak kódot (2. hipotézis).

A Debreceni Egyetemen tanuló kárpátaljai magyar megkérdezettek számára a nyelvismeret, az anyanyelven való tanulás és a nyelvi attitűdök is fontos szerepet játszottak abban, hogy Magyarországon tanuljanak tovább. A hallgatók többségének a tanulmányi célú mobilitását az motiválta, hogy nem beszéli jól az ukrán nyelvet, szeretne az anyanyelvén tanulni, illetve a válaszadók egy része negatívan viszonyul az ukrán nyelvhez és a beszélőihez (3. hipotézis).

Az eredmények alapján a KMF csoport hallgatóinak csaknem a felével előfordult, hogy hátrányosan megkülönböztették az anyanyelve miatt, vagy ha ukrán anyanyelvűek jelenlétében magyarul szólalt meg. Ennek ellenére a kutatásban részt vevő kárpátaljai magyar főiskolások kötődnek a szülőföldjükhöz, és pozitívan ítélik meg a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot, amit az bizonyít, hogy tudatosan használnak kódváltást mind a szóbeli, mind az internetes kommunikációjuk során azért, hogy a beszélgetést viccesebbé, közvetlenebbé, barátságosabbá tegyék, valamint azért is, hogy kifejezzék vele a közösségi összetartozásukat és a kárpátaljai magyar identitásukat. A DE-KÁRP csoport hallgatói már nem kötődnek olyan erősen a szülőföldjükhöz. Ez egyrészt abban is megmutatkozik, hogy már nem szeretnének a tanulmányaik befejezése után visszatérni Kárpátaljára, másrészt a nyelvhasználatukat is igyekeznek a magyarországi magyarokéhoz igazítani. A kérdőívet kitöltő kárpátaljai magyar egyetemisták internetes nyelvhasználati szokásai már inkább a magyarországi magyarokéhoz közelít, a Kárpátalján tanuló főiskolások internetes kommunikációs sajátosságaival szemben. Az interjún részt vevő

kárpátaljai magyar egyetemistáknál viszont még megfigyelhető a kárpátaljai magyar közösséghez való ragaszkodás, amit az bizonyít, hogy a magyarországiak online kommunikációjára jellemző erős angol nyelvi hatás és szlenghasználat helyett, ők inkább ukrán szavakat és kölcsönszókat használnak az internetes kommunikáció során, mert azt sokkal inkább a magukénak érzik, amit többen is a *po zákárpátszkomu* kifejezéssel nyomatékosítottak (4. hipotézis).

A felmérésben részt vevő kárpátaljai magyar egyetemisták és főiskolások internetes kommunikációjának a sajátosságait vizsgálva kiderült, hogy a KMF és a DE-KÁRP csoport hallgatóinak a többsége használ orosz/ukrán szavakat, kölcsönszókat, angol szavakat, illetve szlengszavakat online csevegéskor. A magyarországi magyar adatközlők többsége pedig angol szavakat és szlengszavakat használ az internetes kommunikáció során. A megkérdezettek válaszai alapján a KMF csoport hallgatói gyakran használnak orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat, valamint néha használnak nyelvjárási szavakat és angol szavakat az internetes kommunikáció során. A DE-KÁRP csoport egyetemistái ezzel szemben gyakran használnak angol szavakat, csak néha írnak orosz/ukrán szavakat és kölcsönszókat, valamint nyelvjárási szavakat online üzenetváltáskor. A DE-MO csoport hallgatóinak internetes nyelvhasználatában gyakran jelennek meg angol szavak, és néha nyelvjárási szavak. A három adatközlői csoport véleménye megegyezett abban, hogy ritkán fordulnak elő nyelvjárási szavak az internetes kommunikációjukban. A KMF csoport eredményeit összevetve a DE-MO eredményeivel, beigazolódik az 5. hipotézis, miszerint az egynyelvű, magyarországi magyar adatközlők internetes kommunikációjának egyik jellemző sajátossága az angol és szlengszavak gyakori használata, a Kárpátalján élő magyar fiatalok internetes nyelvhasználatában ezzel szemben inkább orosz/ukrán szavak és kölcsönszók jelennek meg (5. hipotézis).

A nyelvjárási attitűdöket vizsgálva kiderült, hogy mindhárom csoportban, a hallgatók többsége találkozott már nyelvjárási jelenségeket tartalmazó megnyilatkozásokkal az internetes kommunikáció során. A KMF csoport hallgatói elismerték, hogy humorból ők is használnak nyelvjárási jelenségeket online csevegéskor. A DE-KÁRP és a DE-MO csoport résztvevői ezzel szemben inkább mások online üzeneteiben vesznek észre nyelvjárási jelenségeket, a saját internetes nyelvhasználatukban nem tartják jellemzőnek. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Kárpátalján tanuló főiskolások pozitívabban ítélik meg a nyelvjárási jelenségeket, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar és magyarországi magyar egyetemisták (6. hipotézis). A nyelvjárási jelenségeket tartalmazó megnyilatkozásokkal kapcsolatos attitűdök mindhárom csoport esetében hasonlók voltak. A két kárpátaljai magyar csoport válaszadói szerint (KMF és DE-KÁRP) a kérdőívben megadott nyelvjárási jelenségeket tartalmazó mondat tipikus kárpátaljai magyar (otthoni) nyelvhasználatot tükröz, továbbá többen úgy vélték, hogy a megnyilatkozás értelmes és vicces. Ugyanakkor gyakoriak voltak az egyértelműen negatív attitűdöt mutató jelzők is, például: idegesítő, helytelen, parasztos. A DE-MO csoport hallgatói közül a legtöbben azt a választ adták, hogy a nyelvjárási mondat régies szavakat tartalmaz, ami zavaró a számukra. Az interjú résztvevőinek többsége pozitívan vélekedett nyelvjárási beszédről, viszont az interneten, írásban megjelenő nyelvjárási jelenségeket tartalmazó megnyilatkozásokat a legtöbben szintén zavarónak tartják, ami szerintük az internethasználó műveltségének a hiányára utal.

A kutatási eredmények alapján az alábbi következtetésekre jutottam.

A felmérésben részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók nyelvi attitűdjeit befolyásolja a velük kapcsolatban álló közösségek befogadó vagy kirekesztő viselkedése. Az interjúban részt vevő kárpátaljai magyar egyetemisták egy részét hátrányos megkülönböztetés

érte az anyanyelve és magyar nemzetisége miatt, ezért ők negatívan ítélik meg az ukrán nyelvet és az ukrán anyanyelvű beszélőket. Ebből kifolyólag a válaszadók nem motiváltak abban, hogy elsajátítsák az ukrán nyelvet, és a többségük nem is beszéli jól az ukránt, ezért Kárpátalját elhagyva Magyarországon próbálnak meg érvényesülni. Továbbá a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlőkkel többször előfordult, hogy negatív megkülönböztetésbe kerültek ukránok jelenlétében az anyanyelvük miatt, mint a Kárpátalján tanuló válaszadókkal.

A kutatásba bevont Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták többsége pozitívabban viszonyul a magyarországi magyarokhoz, mint az ukránokhoz. A válaszadók nagyobb része szerint a magyarországiak befogadók, és érdeklődnek a kárpátaljai magyar nyelvhasználat iránt. Néhány esetben azonban adódott példa ennek az ellenkezőjére is, ugyanis egy-egy hallgató úgy vélekedett, hogy a magyarországi csoporttársaik szerint ők nem beszélnek helyesen magyarul. Ettől függetlenül a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők nagyobb része látja pozitívabbnak a magyarországi magyarok véleményét a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról a Kárpátalján tanuló válaszadókkal szemben.

A vizsgálatban részt vevő kárpátaljai magyar hallgatók ukrán nyelvtudása, a megkérdezettek önértékelése alapján, nem elegendő a hatékony kommunikációhoz – bár a Kárpátalján tanuló főiskolások közül valamivel többen beszélnek jól ukránul, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták – ennek ellenére a válaszadók többsége próbál alkalmazkodni a kommunikáció során az ukrán anyanyelvűekhez.

A megkérdezett kárpátaljai magyar egyetemisták és főiskolások szóbeli és internetes kommunikációjára is jellemző a nyelvek közötti vált(ogat)ás, ugyanakkor a KMF csoportban jóval több hallgató vélekedett úgy, hogy kódot vált a kommunikáció során, mint a Magyarországon tanuló adatközlők. Továbbá a Kárpátalján tanuló csoporton belül is, leginkább a bölcsészet- és társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatókra jellemző a kódváltás (7. hipotézis).

A kutatásba bevont egyetemisták és főiskolások többsége nem ért egyet azzal a kódváltással kapcsolatos nyelvi mítosszal, miszerint két nyelv keverése érthetetlen, értelmetlen társalgást eredményez, továbbá azzal sem, hogy azért váltanak kódot beszélgetés közben, mert egyik nyelvet sem beszélik rendesen. Véleményük szerint a kódváltást tartalmazó megnyilatkozások érthetők, megszokottak és természetesek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. Ebből arra lehet következtetni, hogy az adatközlők nem vélekednek negatívan a kódváltásról.

A Kárpátalján tanuló megkérdezettek pozitívabban ítélik meg a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot és a kárpátaljai magyarok kommunikációjában előforduló kontaktushatásokat, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők.

A vizsgálatban részt vevő hallgatók többsége szerint előfordulnak nyelvjárási jelenségek is az internetes kommunikációban. A KMF csoport bölcsészet- és társadalomtudományi, illetve az informatika és matematika szakos hallgatói közül használnak a legtöbben nyelvjárási jelenségeket az online üzeneteikben. Ebből arra lehet következtetni, hogy a bölcsészet- és társadalomtudományi, valamint az informatikai és matematikai szakokon tanulók pozitívabban vélekednek a nyelvjárási jelenségekről, mint a természettudományi tanulmányokat folytatók.

Megvizsgálva a különböző adatközlői csoportok nyelvhasználati sajátosságait elmondható, hogy mind a kárpátaljai magyar, mind a magyarországi magyar válaszadók internetes nyelvhasználatában előfordulnak angol szavak, szlengszavak, nyelvjárási je-

lenségeket tartalmazó szavak. Vannak azonban a kárpátaljai magyar internetezőknek jellegzetesen kiscsoporti használatú nyelvi sajátosságai is, ilyen például a kódváltás és az orosz/ukrán kölcsönszóhasználat, amellyel kifejezhetik a közösségi összetartozásukat és a kárpátaljai magyar identitásukat.

Megállapítható, hogy a kutatás résztvevőinek a többsége nem viszonyul negatívan a nyelvi változatossághoz. A válaszadók tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy a különböző területeken élő emberek különbözőképpen beszélnek, ezért nem is zavarja őket, ha bizonyos mértékben a nyelvhasználatuk eltér a magyarországi magyarokétól. Ettől függetlenül egyes kárpátaljai magyar hallgatók egynyelvű magyar közegben megpróbálják a nyelvhasználatukat a magyarországi magyarokéhoz igazítani, mások viszont a magyarországiak jelenlétében is bátran használják az alapnyelvüket, és pozitívan értékelik azt, hogy sok egynyelvű magyar érdeklődik a kárpátaljai magyar nyelvhasználat iránt, és szívesen megtanulnak néhány új, számukra ismeretlen szót a kárpátaljai magyaroktól.

A Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar adatközlők a szóbeli és az internetes kommunikáció során is tudatosan válogatnak a nyelvi repertoárjukból annak megfelelően, hogy magyarországiakkal vagy kárpátaljaiakkal társalognak. A magyarországiakkal való kapcsolattartás erőteljesen befolyásolja a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvhasználatát, ugyanakkor a kárpátaljai magyarokkal való kommunikáció során visszaváltanak az otthoni, kárpátaljai magyar nyelvhasználatra.

A kutatásom eredményei egyrészt jól illeszkednek az eddigi kárpátaljai kétnyelvűséggel kapcsolatos kutatásokhoz, másrészt eddig még nem vizsgált nézőpontokból, a szülőföldön maradás és a tanulmányi célú mobilitás összehasonlítása által világította meg a kontaktushatások és nyelvjárási jelenségek előfordulását a szóbeli és internetes kommunikációban, illetve a hozzájuk kapcsolódó attitűdöket.

A vizsgálat eredményei a felsőoktatás területén is hasznosíthatók. A szociolingvisztikai és dialektológiai ismeretek átadása fontos volna a felsőoktatásban tanuló nem nyelvészet szakos hallgatók számára is, mert elősegítené az egyes nyelvváltozatokkal kapcsolatos negatív attitűdök eloszlatását. A nyelvi változatossághoz és a különböző nyelvváltozatokhoz való pozitív attitűdök elősegítenék azt, hogy a határon túli területekről Magyarországra érkező magyar nemzetiségű fiatalok ne érezzék magukat megkülönböztetve a nyelvhasználatuk miatt, ne féljenek attól, hogy mások megjegyzést tesznek a beszédükre, vagy esetleg műveletlennek tartják őket, és mindezek miatt ne alakukjanak ki negatív attitűdjeik a saját nyelvhasználatukkal szemben.

A kutatás résztvevőitől kapott válaszok azt mutatják, hogy bár megfigyelhetők sztereotípiák egyes nyelvi sajátosságokkal kapcsolatban, főleg a nyelvjárási jelenségeket illetően, ugyanakkor a hagyományok tisztelete, a saját nyelvváltozat szeretete, tehát a rejtett presztízs is észrevehető. A kárpátaljai magyar fiatalok a saját közösségük tagjaival való kommunikáció során bátran használják az alapnyelvüket, sok esetben pedig szándékosan használnak a saját településükre jellemző nyelvi sajátosságokat azért, hogy közvetlenebbé, barátságosabbá tegyék vele a kommunikációt. Ez pedig a társas szemléletű nyelvészetnek azt a fontos megállapítását igazolja, miszerint a különböző nyelvi formáknak társas jelentésük van, és a nyelv fontos funkciója a közösségi összetartozás jelzése, az identitás kifejezése.

10. Felhasznált szakirodalom

Agheyisi, Rebecca–Fishman, Joshua 1970. Language attitude studies: A brief survey of methodological approaches. *Anthropological Linguistics 12:* 131–157.

Baker, Colin 1992. *Attitudes and language*. Clevedon, Multilingual Matters.

Balogh Lajos 1993. Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *Magyar Nyelv 89:* 225–229.

Bárczi Géza 1953. *Bevezetés a nyelvtudományba*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Barnes, John A. 1954. Class and committees in a Norwegian island parish. *Human relations 7/1:* 39–58.

Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Bartha Csilla–Márku Anita 2016. Kreatív nyelvhasználat: a kárpátaljai magyarok digitális kommunikációjának néhány példája. In: Hires-László Kornélia szerk., *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.* Ungvár, Autdor-Shark. 61–77.

Benkő Loránd 1960. *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Benő Attila 2011. Többségi nyelv és kisebbségi nyelv. Attitűd és normatudat az erdélyi magyarok körében. In: Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó–Hodinka Antal Intézet. 265–274.

Benő Attila 2014. *Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Braun Éva–Hnatik-Riskó Márta 2010. *Magyar nyelv 10–11. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű általános középiskolák számára.* (Затверджено наказом МОН № 1021 від 28.10.2010 р.) Kijev, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma.

Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004. *... itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* Ungvár, PoliPrint.

Bilász Boglárka 2016. A standard nyelvváltozat és nyelvi ideológiák kétnyelvű környezetben. In: Kozmács István–Vančo Ildikó szerk., *Sztenderd – nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira*. Lakitelek, Antológia Kiadó.

Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest, L'Harmattan.

Bódi Zoltán 2004. *A világháló nyelve. Internetezők és internetes nyelvhasználat a magyar társadalomban*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Brudner, Lilyan A.–Douglas, R. White 1979. Language attitudes, behavior and intervening variables. In: Mackey, William Francis–Ornstein, Jacob szerk., *Psycholinguistic studies in Language contact. Methods and Cases*. The Hague–Paris–New York, Mouthon Publishers. 51–68.

Callan, Victor–Gallois, Cynthia–Forbes, Paula 1983. Evaluative reactions to accented English. *Journal of Cross-Cultural Psychology 14*: 407–426.

Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

Csernicskó István 1997. Amit a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről tudunk. In: Kiss Gábor–Zaicz Gábor szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete. 88–93.

Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
Csernicskó István 2004. A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről. *Magyar Tudomány 4*: 473–480. http://real.mtak.hu/25146/1/jav_csernicsko_matud.pdf Letöltve: 2018. 11. 19.
Csernicskó István 2008a. Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: Fedinec Csilla szerk., *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 153–170.
Csernicskó István 2008b. „ide vannak gyökerezve azok a szavak" A szókölcsönzésekről a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján. *Acta Beregsasiensis VII/2:* 7–19.
Csernicskó István 2008c. „Nekünk ez a szép, mert ezt beszéljük". A saját nyelvváltozatokhoz való viszony a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján. *Együtt 2:* 69–79.
Csernicskó István 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár, PoliPrint.
Csernicskó István 2018a. Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai és a nyelvi jogok. In: Karmacsi Zoltán–Máté Réka szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben*. Ungvár, „RIK-U". 11–32.
Csernicskó István 2018b. Egy nyelvi jogi probléma lehetséges vonatkozásai: két tanulmány a kisebbségek anyanyelvi oktatásáról. *Regio 26/3:* 62–68.
Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása*. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Ungvár, PoliPrint Kft.
Csernicskó István szerk. 2010a. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Budapest–Beregszász, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság–Hodinka Antal Intézet.
Csernicskó István szerk. 2010b. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár, PoliPrint.
Csernicskó István–Soós Kálmán 2002. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 91–135.
Csernicskó István–Szabómihály Gizella 2010. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond szerk. *Határon túli magyarság a 21. században*. Budapest, Köztársasági Elnöki Hivatal. 167–198.
Csernicskó István–Hires-László Kornélia 2019. Nyelvhasználat Kárpátalján a Tandem 2016 adatai alapján. In: Csernicskó István–Márku Anita szerk., *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból V.* Ungvár, Autdor-shark. 65–80.
Csernicskó István–Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita–Máté Réka–Tóth Orosz Enikő 2021. *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján.* Törökbálint, Termini Egyesület.
Csincsik Anikó 2011. Vajdasági magyar nyelvhasználat egyetemisták körében. *Iskolakultúra 2–3:* 45–58.
Deme László 1969. *Az általános nyelvészet alapjai*. Bratislava, Slovenské Pedagogické Nakladatełstvo.
Domonkosi Ágnes 2004. A nyelvi attitűdök és a nyelvhasználat szabályozottsága. In: Kurtán Zsuzsa–Zimányi Árpád szerk., *A nyelvek vonzásában. Köszöntő kötet Budai László 70. születésnapjára.* Eger–Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó. 25–31.
Domonkosi Ágnes–Kuna Ágnes 2018. Kreatív-produktív módszerek és kvalitatív szövegelemzés a poétikai kutatásban. In: Domonkosi Ágnes–Simon Gábor szerk., *Nyelv,*

poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban. Eger, Líceum Kiadó. 113–137.
Dudics Lakatos Katalin 2015. A nemek és a nyelvjárási attitűd összefüggéseiről egy kérdőíves felmérés tükrében. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból.* Ungvár, Autdor-Shark. 34–43.
Dudics Lakatos Katalin 2018. „A szomszéd település beszédstílusa nem olyan fejlett, mint a miénk..." Kárpátaljai falusi és városi fiatalok környezetük nyelvhasználatáról. In: Karmacsi Zoltán–Máté Réka szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben*. Ungvár, RIK-U. 59–68.
Dudics Lakatos Katalin 2019. Kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjár ási attitűdjének alakulása két felmérés eredményei alapján. *Magyar Nyelvjárások 57:* 123–134.
Edwards, John 2009. *Language and identity*. Cambridge, Cambridge University Press. https://www.researchgate.net/publication/317135701_Edwards_John_2009_Language_and_identity_An_introduction_Cambridge_Cambridge_University_Press_Pp_viii_314_US_9900_hardcover Letöltve: 2020. 12. 16.
Fancsaly Éva–Gúti Erika–Kontra Miklós–Molnár Ljubić Mónika–Oszkó Beatrix–Siklósi Beáta–Žagar Szentesi Orsolya 2016. *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest–Eszék, Gondolat Kiadó–Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
Fazakas Noémi 2016. Erdélyi magyar egyetemisták nyelvi és nyelvhasználati attitűdjei. In: Kozmács István–Vančo Ildikószerk., *Sztenderd – nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira*. Lakitelek, Antológia Kiadó. 55–64.
Fazekas Orsolya 2012. Kódváltási stratégiák a romániai internetes naplók nyelvhasználatában. In: Parapatics Andrea szerk., *Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain. A 6. félúton konferencia.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 72–80.
Fedinec Csilla–Csernicskó István 2017. A 2017-es ukrajnai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio 25/3:* 278–300.
Fehér Katalin 2014. Milyen stratégiák mentén épül fel a digitális identitás? Feltáró kutatási szakasz: a munkavállalás előtt álló egyetemisták. *Médiakutató 15/2:* 139–154.
Fenyvesi Anna 2011. Nyelvi attitűdök kisebbségi kontextusban: erdélyi, vajdasági és felvidéki magyar diákok viszonyulása anyanyelvükhöz, az államnyelvhez és az angolhoz. In: Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Beregszász–Budapest, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézet. 227–234.
Ferenc Viktória 2010. A kisebbségi magyar felsőoktatás és nyelvi kihívásai a Kárpát-medencében: problémák és feladatok. *Regio 3:* 59 –89.
Ferenc Viktória 2012. Nyelvi jogok, nyelvpolitika a kisebbségek felsőoktatásában. *Educatio 1:* 67–86.
Ferenc Viktória 2015. Kik lesznek a jövő pedagógusai? – egyéni tényezők és intézményi hatás a kárpátaljai magyar nyelvű pedagógusképzésben. *Kisebbségkutatás 4:* 89–123.
Ferenc Viktória–Séra Magdolna 2013. Kárpátalja – Ukrajna. In: Szabó Andrea–Bauer Béla–Pillók Péter szerk., *Mozaik2011 – Magyar Fiatalok a Kárpát-Medencében. Kutatási Jelentés*. Szeged–Budapest, Belvedere. 85–138.
Fishbein, Martin 1965. A consideration of Beliefs, Attitudes and Their Relationship. In: Steinter, Ivan Dale–Martin Fishbein szerk., *Current Studies in Social Psychology*. New York, Holt, Reinhart and Winston. 107–120.

Fishbein, Martin–Ajzen, Icek 1975. *Belief, attitude, intention and behaviour. An introduction to theory and research*. Reading. MA: Addison-Wesley [ebből magyarul olvasható: 222–244, 253–255, Az attitűd információs alapjai. In: Hunyady György szerk., 1984. *Szociálpszichológia*. Budapest, Gondolat. 175–210].
Gal, Susan 1991. Mi a nyelvcsere és hogyan történik*? Regio 2/1:* 66–76.
Gallois, Cynthia–Callan, Victor 1981. Personality impressions elicited by accented English speech. In: *Journal of Cross-Cultural Psychology 12:* 347–359.
Gazdag Vilmos 2010. Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In: Fábri István–Kötél Emőke szerk., *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 124–160.
Gereben Ferenc 1996. Nyelvhasználati szokások kisebbségi helyzetben. Egy határon túli magyarok körében végzett kérdőíves felmérés adatai alapján. In: Csernicskó István–Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 91–97.
Giddens, Anthony 1997. *Szociológia*. Budapest, Osiris.
Girasoli, Nicola 1996. *A nemzeti kisebbségek fogalmáról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
Giles, Howard–Coupland, Nikolas 1991. *Language: Contexts and consequences*. Milton Keynes, Open University Press.
Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó–Fórum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
Grin, François 2013. Language Policy, Ideology, and Attitudes. In: Bayley, Robert–Richard Cameron–Ceil Lucas szerk., *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*. Oxford, University Press, 629–650.
Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism.* Cambridge, Harvard University Press.
Grosjean, François 1992. Another view of bilingualism. In: Harris Richard J. szerk., *Cognitive Processing in Bilinguals*. Amsterdam, Elsevier Science Publications. 51–62.
Hires-László, Kornélia 2013. *A kárpátaljai magyarság identitása szociológiai dimenziók mentén.* In: Szarka László szerk., *Határhelyzetek IV. A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Kutatói Szakkollégiumának évkönyve*. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 415–440.
Horváth István 2003. Az erdélyi magyarok kétnyelvűsége: nyelvmentés és integráció között? *Erdélyi Társadalom 1:* 7–24.
Imre Samu 1963. Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr 87:* 279–283.
Jánk István 2017. Nyelvi hátrány és diszkrimináció az iskolában: A nyelvi szocializáció jelentősége a tanuló értékelésében. *Szociológiai Szemle 27/3*: 27–47.
Jánk István 2018. A nyelvi alapú diszkrimináció vizsgálatának módszertani korlátai és lehetőségei. *Magyar Nyelvőr 142/2*: 150–169.
Jánk István 2019. Lingvicizmus a Kárpát-medence négy országának gyakorló és leendő magyartanárainál. *Magyar Nyelvőr 143/1*: 31–46.
Juhász Valéria 2009. A MaxQDA szövegelemző program. In: Nádor Orsolya szerk., *A magyar nyelv mint európai világnyelv.* MANYE XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest, Balassi Intézet.
Karmacsi Zoltán 2005. „…magyar kecskének neveztek…" avagy a magyar nyelv presztízse Kárpátalján (az Aréna sátorfesztivál lakóinak körében elvégzett kérdőíves felmérésalapján). In: Beregszászi Anikó–Papp Richárd szerk., *Kárpátalja.*

Társadalomtudományi tanulmányok. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 140–158.
Karmacsi Zoltán 2009. Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők Kárpátalján a magyar nyelv esetében. In: Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Középeurópai Tanulmányok Kara. 415–422.
Károly Sándor 1961. Az irodalmi nyelv, köznyelv, írott nyelv elnevezésekről. *Magyar Nyelvőr 85:* 385–398.
Kincses Áron–Karácsonyi Dávid 2011. Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok. In: Kincses Áron szerk., *Ukrán állampolgárok Magyarországon*. Budapest, Printpix.
Kis Tamás 1997. Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: Kis Tamás szerk., *A szlengkutatás útjai és lehetőségei.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 237–296.
Kis Tamás 2010. Alapismeretek a szlengről. Debrecen. http://mnytud.arts.unideb.hu/szleng/szleng.php Letöltve 2020. 03. 14.
Kiss Anita 2018. Az internetes kommunikációban megfigyelhető kontaktushatások kétnyelvű közösségben. In: Horváth Janka Júlia–Gula Miklós szerk., *Ingenia Hungarica IV. (Tanulmányok a IV. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia előadásaiból).* Budapest, ELTE Eötvös József Collegium. 147–170.
Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
Kiss Jenő 2017. A nyelvjárások. In: Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest, Gondolat Kiadó. 199–221.
Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
Kontra Miklós 1981. *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó" orvosi nyelvünkre.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
Kontra Miklós 1997. Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul? *Magyar Nyelv 93:* 224–232.
Kótyuk István szerk. 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára.* Csernyivci, Bukrek.
Kovács László 2011. Hálózatkutatás és szociolingvisztika. *Magyar Nyelvőr 135*: 90–96.
Kožík Diana 2004. A nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdvizsgálatok a szlovákiai magyar pedagógusok néhány csoportjában. In: Lanstyák István–Menyhárt József szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*. Pozsony, Kalligram.
Labov, William 1988. A nyelvi változás és változatok. *Szociológiai Figyelő 4:* 22–47.
Lakatos Katalin 2006. A nyelvjárások megítélése kárpátaljai iskolások körében. *Magyar Nyelvjárások 45:* 97–104.
Lambert, Wallace 1967. A social psychology of bilingualism. In: *Journal of Social Issues 23:* 91–109.
Lambert, Wallace–R. Hodgson–R. C. Gardner–S. Fillenbaum 1967. Evaluational reactions to spoken languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology 60:* 44–51.
Lanstyák István. 1993. Nyelvművelésünk vétségei és kétségei. *Irodalmi Szemle 46/3*: 58–69; *36/4*: 64–74.
Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Lanstyák István 2006. A kölcsönszavak rendszerezéséről. In: Lanstyák István szerk., *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. 15–56.
Lanstyák István 2011. A határon túli magyar szókészlet eredet szerinti rétegei. In: Szabómihály Gizella–Lanstyák István szerk., *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. Nyelv.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet. 83–112.
Lanstyák István 2014. *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák*. Pozsony, Comenius Egyetem.
Lanstyák István 2015. A standardizálás mint nyelvalakító tevékenység. *Fórum Társadalomtudományi Szemle 17*: 27–56.
Lukács Csilla 2007. A székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási attitűdje. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok* 2. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó. 55–65.
Ludányi Zsófia 2020. Nyelvi ideológiák és kvalitatív szövegelemzés a nyelvi tanácsadói diskurzusokban: esettanulmány. In: Bölcskei Andrea–Heltai János Imre szerk., *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet.* (A MANYE Kongresszusok Előadásai 14.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
Márku Anita 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében.* Monográfia. Ungvár–Beregszász, PoliPrint Kft.–KMF.
Márku Anita 2011. A kódváltás pragmatikai okai, megítélése a kárpátaljai magyarok körében. *Alkalmazott nyelvtudomány 11*: 115–135.
Márku Anita 2013. *„Po zákárpátszki". Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Monográfia. Ungvár, Líra Poligráfcentrum.
Márku Anita 2017. A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználata: identitás és digitális identitás. In: Márku Anita–Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont Kutatásaiból III.* Ungvár, RIK-U. 137–152.
Márkus Zsuzsanna 2014. Eljönni. Itt lenni. És visszamenni? A határon túli magyar hallgatók a magyarországi munkaerőpiacon. *Educatio 23/2*: 312–319.
McKenzie, Robert M. 2008. Social factors and non-native attitudes towards varieties of spoken English. A Japanese case study. *International Journal of Applied Linguistics 18:* 63–88.
Menyhárt József 2007. Nyelvjárási attitűdvizsgálatok Nyékvárkony községben (1999–2006). In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai szimpozion.* Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola. 168–176.
Milroy, Lesley 1987. *Language and Social Networks*. Basil Blackwell, Oxford.
Milroy, James–Milroy, Lesley 1978. Belfast: change and variation in an urban vernacular. In: Trudgill, Peter szerk., *Sociolinguistic patterns in British English.* London, Arnold.
Milroy, Lesley–Preston, Dennis R. 1999. Introduction to special issue on language attitudes. *Journal of Language and Social Psychology 18:* 4–9.
Molnár Anita 2010. Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: Fábri István–Kötél Emőke szerk., *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 186–213.

Molnár Eleonóra–Orosz Ildikó 2007. Kárpát Panel–Kárpátalja. Gyorsjelentés. In: Papp Z. Attila–Veres Valér szerk., *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés*. Budapest, MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 185–243.

Molnár József–Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász, Poliprint.

Nyirkos István 1981. Irodalminyelv – köznyelv – népnyelv. *Magyar nyelvjárások 24*: 19–30.

Ó Riagáin, Pádraig N. 2008. Language attitudes and minority languages. In: Jasone Cenoz–Nancy H. Hornberger szerk., *Encyclopedia of Language and Education 6*. New York, Springer. 329–341.

Papp László 1961. *Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában. Nyelvtudományi Értekezések 25*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Parapatics Andrea 2020. Regionális nyelvi sajátosságok megjelenése és megítélése a közösségi médiában. *Médiakutató 21/2*: 59–73.

Péntek János 2017. A külső régiók. In: Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A magyar nyelv jelene és jövője.* Budapest, Gondolat Kiadó. 179–198.

Péntek János–Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Múzeum-Egyesület–Gondolat Kiadó.

Presinszky Károly 2007. Attitűdvizsgálatok Nagyhinden. In: Guttmann Miklós–Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola, Magyar Nyelvészeti Tanszék. 215–222.

Presinszky Károly 2008. A nyelvjárási attitűd. In: Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna szerk., *Bevezetés a szlovákiai magyar nyelvjárások tanulmányozásába*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem. Egyetemi jegyzet. 63–69.

Presinszky Károly 2009. Nyelvi attitűdök vizsgálata a nyitrai magyar egyetemisták körében. In: Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, Tinta Könyvkiadó. 241–248.

Rajsli Ilona 2003. Nyelvi attitűdvizsgálatok a vajdasági fiatalok körében. In: Gábrityné Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa szerk. *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. Szabadka, MTT Könyvtár 7. 215–229.

Rancz Teréz 2017. Standardizációs törekvések és nyelvjárásmentő attitűd találkozása a felső-háromszéki beszélőközösségben. In: Benő Attila–Gúti Erika–Juhász Dezső–Szoták Szilvia–Terbe Erika–Trócsányi András szerk., *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében.* A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) három szimpóziumának előadásai. Törökbálint, Termini Egyesület. 50–58.

Sándor Anna 2001. A nyelvi attitűd kisebbségben. *Magyar Nyelv 97:* 87–95.

Sándor Anna 2009. A nyelvjárási attitűd vizsgálata a nyitrai magyar szakos egyetemisták körében. In: Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, Tinta Kiadó. 231–239.

Sándor Klára 1999. Szociolingvisztikai alapismeretek. In: Galgóczi László szerk., *Nyelvtan, nyelvhasználat, kommunikáció.* Szeged, JGYF Kiadó. 133–171.

Sándor Klára 2016. *Nyelv és társadalom*. Budapest, Krónika Nova.

Sándor Klára 2020. Filozófia, irodalom és nyelv: családi hasonlóságok. In: Mészáros András szerk., *Filozófia és irodalom*. Budapest–Somorja, MTA–Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács. 68–91.
Sándor Klára–Langman, Juliet–Pléh Csaba 1998. Egy magyarországi ügynökvizsgálat tanulságai. (A nyelvváltozatok hatása a személypercepcióra). *Valóság 8:* 29–40.
Sebestyén Árpád 1988. A belső nyelvtípusok néhány kérdéséről. In: Kiss Jenő–Szűts László szerk., *A magyar nyelv rétegződése.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 108–119.
Skutnabb–Kangas, Tove 1984. *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Clevedon, Avon, Multilingual Matters.
Sorbán Angella 2014. *Kisebbség és kétnyelvűség. A kétnyelvűség szociológiai aspektusai az oktatásban és a munkaerőpiacon*. Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László–Nemeskéri István 2002. Gyorsjelentés. Összegzés. In: *MOZAIK 2001 Gyorsjelentés*. *Magyar fiatalok a Kárpátmedencében*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 9–44.
Szépfalusi István–Vörös Otto–Beregszászi Anikó–Kontra Miklós 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest–Alsóőr–Lendva, Gondolat Kiadó–Imre Samu Nyelvi Intézet–Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
Szilágyi N. Sándor 2014. Változik a helyesírás – vagy rontjuk vele tovább a nyelvünket? Nyelv és Tudomány 2014. június 3. https://nyest.hu/hirek/valtozik-a-helyesiras-br-vagy-rontjuk-vele-tovabb-a-nyelvunket Letöltve: 2020. 11.01.
T. Károlyi Margit 2002. A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In: Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 329–338.
Tátrai Patrik–Molnár József–Molnár D. István–Kovály Katalin–Erőss Ágnes–Ferenc Viktória–Rákóczi Krisztián 2018. A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek 7/1*: 5–29.
Teperics Károly 2017. Tanulmányi célú nemzetközi migráció jelensége, jelentősége Debrecenben. *Debreceni Szemle 25*: 82–102.
Terestyéni Tamás 1987. *Az anyanyelvi kommunikációs kutatás néhány jellegzetessége Magyarországon.* Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
Tolcsvai Nagy Gábor 2003. A magyar nyelvi rétegződést bemutató modellekről. In: Hajdu Mihály–Keszler Borbála szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság.
Tolcsvai Nagy Gábor 2004. A hálózat nyelve. In: Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelv, érték, közösség*. Budapest, Gondolat Kiadó. 188–205.
Trudgill, Peter 1974. *The social differentiation of English in Norwich.* Cambridge, Cambridge University Press.
Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába.* Szeged, JGYTF.
Veres Valér 2008. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: Fedinec Csilla szerk., *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 35–61.
Veszelszki Ágnes 2017. *Netnyelvészet. Bevezetés az internet nyelvhasználatába*. Budapest, L'Harmattan.

Vukov Raffai Éva 2016. Nyelvi attitűdök az anyanyelvi nevelésben a Vajdaságban. In: Kozmács István–Vančo Ildikó szerk., *Sztenderd – nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira*. Lakitelek, Antológia Kiadó.
Weinreich, Uriel 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York, Linguistic Circle.
Wittgenstein, Ludwig. 1989. Logikai-filozófiai értekezés. Budapest, Akadémiai.
Wittgenstein, Ludwig. 1998. Filozófiai vizsgálódások. Budapest, Atlantisz.
Woolard, Kathryn A.–Gahng, Tae Joong 1990. Changing Language policies and attitudes in Catalonia. In: *Language in Society 19*: 311–330.

11. Mellékletek

A nyelvhasználati kérdőív egy kitöltött példánya:

(68)

NYELVHASZNÁLATI KÉRDŐÍV

Az alábbi kérdőív célja, egyes nyelvekhez/nyelvváltozatokhoz fűződő attitűdök tudományos vizsgálata. A felmérés anonim, az adatokat bizalmasan kezelem. **Köszönöm, hogy válaszaiddal hozzájárulsz a kutatásomhoz!**

1. **Nem:** Nő
2. **Születési év:** 1998
3. **Nemzetiség:** ukrán/magyar
4. **Anyanyelv:** magyar
5. **Egyetem/főiskola neve:** II RFKMF
6. **Szak:** matematika
7. **Jelöld X-szel a helyes oszlopban, hogy melyik igaz rád!**

	Ukrajna	Magyarország	Egyéb
Jelenleg itt élek	X		
Jelenleg itt dolgozom/tanulok	X		
Éltem már itt	X		
Dolgoztam/tanultam itt	X		
A családom itt él	X		
A barátaim többsége itt él	X		
Legszívesebben itt élnék		X	
Legszívesebben itt dolgoznék		X	

8. **Leginkább milyen formában tartod a kapcsolatot a távol élő családtagjaiddal/ rokonaiddal/ barátaiddal? (karikázd be a számodra megfelelő választ)**

   a) telefonon/mobiltelefonon (b) interneten

9. **Átlagosan milyen gyakran találkozol személyesen a barátaiddal?**

   a) naponta többször b) naponta egyszer (b) hetente c) havonta

10. **Átlagosan milyen gyakran csetelsz a barátaiddal?**

    (a) naponta többször b) naponta egyszer b) hetente c) havonta

11. **Sorolj fel 5 tulajdonságot, ami szerinted jellemzi az internetes kommunikációt!**

Rövid, szókimondóbb, barátságosabb, gyors

12. **Számozással tedd tetszésed szerint sorrendbe az alábbi internetes kommunikációt jellemző állításokat!** (1-es számmal jelöld a számodra legpozitívabbat)

Humoros/játékos nyelvhasználat (több nyelv használata, szleng kifejezések)	3
Gyors/interaktív csevegés	1
Nem szükséges odafigyelni a helyesírásra, központozásra	5
Kötetlen nyelvhasználat és/vagy fogalmazásmód, amellyel kifejezhetem az egyéniségemet	2
Szóbeli nyelvhasználatra jellemző írásmód	4

13. **Sorold fel, melyek azok a nyelvek, amelyeket használtál már csetelés közben, ha csak néhány szó erejéig is!**

angol, ukrán

14. **Mennyire beszéled jól az alábbi nyelveket?** (Tégy X-et a megfelelő helyre)

	Anyanyelvi szinten	Jól	Kevésbé jól	Csak néhány szót ismerek	Csak értem, de nem beszélem	Egyáltalán nem
Magyar	X	X				
Ukrán			X	X	X	
Orosz						X

15. **Milyen nyelven beszélsz a …?** (Tégy X-et a megfelelő helyre)

	Kizárólag magyarul	Kizárólag ukránul/oroszul	Leginkább magyarul	Leginkább ukránul/oroszul	Egyéb
családtagjaiddal	X				
rokonaiddal	X				
barátaiddal	X				
egyetemi vagy főiskolai csoporttársaiddal	X				
orosz/ukrán anyanyelvű ismerőseiddel, akik kis mértékben magyarul is beszélnek/értenek			X		

16. **Hogyan alkalmazkodnál, ha egy többségben magyar anyanyelvű tagokból álló összejövetelen néhány orosz/ukrán anyanyelvű is megjelenne?** (Karikázd be a rád jellemző állítást)

a) Gond nélkül társalognék velük orosz/ukrán nyelven.
b) Ha nehézkesen is, de megpróbálnék velük orosz/ukrán nyelven társalogni.
c) Legfeljebb egy-két szót tudnék velük váltani.
(d) Megkérném őket, hogy próbáljanak magyarul beszélni.
e) Egyáltalán nem beszélgetnék velük.

17. **Szoktál-e magyar nyelvű beszélgetés közben ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni?** (Húzd alá a számodra megfelelő választ)

Igen Nem

18. **Ha a válaszod igen, akkor jelöld az alábbiak közül, hogy milyen esetekben?** (Tégy X-et a megfelelő helyre, több lehetőség is bejelölhető)

Sokszor csak ukránul/oroszul jut eszembe az adott szó.	
Orosz/ukrán anyanyelvű barátaim bizonyos szavakat nem értenek meg magyarul, ezért olyankor átváltok az ők nyelvükre.	
Sokszor csak humorból használok orosz/ukrán nyelvű szavakat.	X
Ha nyomatékosítani akarom a mondanivalómat.	
Így gyakorlom az orosz/ukrán nyelvet	
Egyéb ok:	

19. **Egyetértesz-e a következő gondolattal?** „*Több nyelv használata egy beszélgetésen belül érthetetlen/értelmetlen társalgást eredményez*" (Húzd alá a számodra megfelelő választ)

Igen Nem

20. **Ért már téged hátrányos megkülönböztetés…?** (Tegyen X-et a megfelelő helyre)

	igen	nem	gyak-ran	néha
anyanyelved miatt				X
ha ukrán anyanyelvűek körében magyarul szólaltál meg	X			
ha magyarországiak jelenlétében orosz/ukrán szót használtál		X		
ha nyelvjárási szót használtál				X
általában a nyelvhasználatod miatt				X
ha kárpátaljai magyar személlyel folytatott beszélgetés során orosz/ukrán szót használtál magyar nyelvű beszélgetés közben		X		

21. **Mi a véleményed a következő állításról?** *„Kárpátaljai magyarként azért használok a beszélgetés során az anyanyelvem mellett még egy nyelvet (pl. ukránt vagy oroszt), mert valójában egyik nyelvet sem beszélem rendesen.* **Egyetértesz ezzel az állítással, vagy szerinted más oka (is) lehet annak, ha egy magyar nyelven folyó beszélgetés során nyelvet váltunk?** (Ebben az esetben sorolj fel néhány példát)

Én nem értek ezzel egyet, mert magyar anyanyelvemet teljesen jól beszélem, míg ukránul alig.

22. **Jelöld 1-től 5-ig, mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal** (1=egyáltalán nem értek egyet, 5=teljes mértékben egyetértek)

Soha nem ért még sértés a nyelvhasználatommal kapcsolatban.	1 2 3 (4) 5
Az ukrán nemzetiségűek tiszteletben tartják, hogy magyar vagyok, és amennyire csak tudnak, beszélgetéskor alkalmazkodnak az anyanyelvemhez.	(1) 2 3 4 5
Nem ért még negatív megkülönböztetés ukránok jelenlétében azért, hogy magyar vagyok.	(1) 2 3 4 5
Sokszor előfordult, hogy ukrán anyanyelvűek rám szóltak, ne beszéljek magyarul.	1 2 3 4 (5)
Előfordult, hogy magyarországiak jelenlétében olyan szót/kifejezést használtam, amit leginkább csak a Kárpátalján élők ismernek/használnak, és ezért megszóltak.	1 2 (3) 4 5
Tapasztalataim szerint a magyarországiak úgy vélik, hogy kárpátaljai magyarként nem beszélem elég jól a magyar nyelvet, mert beszélgetés közben gyakran használok orosz/ukrán nyelvi szavakat.	1 2 (3) 4 5
Tapasztalataim szerint a magyarországiak pozitív értelemben érdekesnek találják azt a nyelvhasználatot, amit Kárpátalján használunk.	1 (2) 3 4 5
Szerintem a kárpátaljai magyarok szebben beszélnek magyarul, mint a magyarországiak.	1 2 (3) 4 5
Szégyellem, amikor magyar beszélgetés közben egy szó hirtelen csak ukrán/orosz nyelven jut eszembe, és olyankor azt használom.	(1) 2 3 4 5
Úgy vélem a kárpátaljaiak nem beszélnek olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak.	1 2 (3) 4 5
Tapasztalataim szerint a magyarországiak lenézőek a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatával szemben.	1 2 (3) 4 5

23. **Szoktál-e az internetes kommunikáció során ukrán vagy orosz szavakat, kifejezéseket használni?** (Húzd alá a számodra megfelelő választ)

(Igen) Nem

24. **Ha a válaszod igen, akkor jelöld ki az alábbiak közül azt, amelyik jellemző rád?** (Tégy X-et a megfelelő helyre, több lehetőség is bejelölhető)

Az internetes kommunikáció során mások is gyakran használnak orosz/ukrán nyelvű szavakat, és ehhez én is próbálok alkalmazkodni.	
Humorból.	X
Csak orosz/ukrán anyanyelvű barátaimmal való cseteléskor használok.	
Ez tipikusan jellemző a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatára. Így fejezzük ki, hogy kárpátaljaiak vagyunk.	
Egyéb ok:	

25. **Az alábbiakban az internetes kommunikáció nyelvhasználatának néhány jellemzőjét soroltam fel, ezek közül általában te melyeket használod vagy használtad már cseteléskor?** (Karikázd be a rád jellemzőeket, majd sorolj fel azokhoz néhány példát)

(a) Angol nyelvi szavak. Pl.: Smiley, happy, like

b) Orosz/ukrán nyelvi szavak. Pl.:

(c) Orosz/ukrán kölcsönszók. Pl.: paszport, majka

(d) Nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavak. Pl.: nyitik a rózsa

(e) Szleng szavak. Pl.: haja, zsír, király

f) Egyiket sem

26. **Észrevételeid szerint az ismerőseid általában mely jelenségeket használják az alábbiak közül az internetes kommunikáció során?** (Karikázd be, majd sorolj fel azokhoz néhány példát)

(a) Angol nyelvi szavak. Pl.:

b) Orosz/ukrán nyelvi szavak. Pl.:

c) Orosz/ukrán kölcsönszók. Pl.:

(d) Nyelvjárási jelenségeket tartalmazó szavak. Pl.:

(e) Szleng szavak. Pl.:

f) Egyiket sem

27. **Jelöld mi a véleményed arról, amikor egy kárpátaljai magyar az internetes kommunikáció során a magyar nyelvű szövegében orosz/ukrán nyelvi szavakat is használ!** (Karikázd be azt/azokat az állításokat, amelyekkel egyetértesz)

a) Ez a kárpátaljaiak körében egy teljesen megszokott és gyakori jelenség, rám is jellemző.
b) Ez a kárpátaljaiak körében egy teljesen megszokott és gyakori jelenség, bár rám nem jellemző.
c) Nem találkoztam még ilyen esettel az internetes kommunikáció során.
d) Találkoztam már ilyen esettel, de fogalmam sincs, hogy mi ennek az oka.
e) Találkoztam már ilyen esettel, de én kifejezetten idegesítőnek és értelmetlennek tartom.
f) Szerintem identitást/hovatartozást jelölő funkciója van.
g) Szerintem az internetes kommunikáció lazasága miatt használják, poénból.

28. **Olvasd el az alábbi párbeszédet, majd alatta karikázd be azt az állítást, amelyik jellemző rád!** (Több válasz is bejelölhető)

–Kudá idé?
– hozzád természetesen
– Na dáváj

a) Hozzászoktam a kétnyelvű társalgáshoz, számomra ez mindennapos, természetes.
b) Kifejezetten zavarnak/idegesítenek a fenti párbeszédhez hasonló kétnyelvű beszélgetések.
c) Gyakran kerülök hasonló beszédhelyzetbe, de nyelvtudás híján nem igazán tudok részt venni a kommunikációban.
d) Előfordul olyan eset is, hogy csak poénból váltok nyelvet, ha például viccesen akarom magam kifejezni.
e) Én pozitívan állok az ehhez hasonló kétnyelvű megnyilatkozásokhoz, mert így fejezzük ki, hogy mi kárpátaljai magyarok vagyunk.
f) Leggyakrabban az internetes közösségi oldalak üzenőfalain találkozom hasonló esetekkel.

29. **Kerültél már olyan kétnyelvű beszédszituációba, ami a fenti párbeszédhez hasonlatos?**

igen nem

30. **Az internetes kommunikáció során találkoztál-e már az alábbihoz hasonló jellegű megfogalmazással**? (több válaszlehetőség is bejelölhető).

*„**Jóu** van **má'** te **jány**, nyugi **oszt** miden rendben lesz".*

igen nem

31. **Jelöld a véleményed a fenti mondatról!**

a) Én is gyakran fogalmazok így játékosságból.
b) Kifejezetten zavarnak/idegesítenek a fenti mondathoz hasonló, nyelvjárási jellegzetességeket tartalmazó megnyilatkozások.
c) Bár rám nem igazán jellemző, de gyakran találkozom hasonlóakkal a közösségi oldalak üzenőfalain.
d) Szerintem ez az internetes kommunikáció egyik jellemző vonása, mert ott mindenki úgy fogalmazhat, ahogy szeretne, és ez pozitívum.
e) Szerintem az ilyen megfogalmazások rossz hatással vannak a nyelvhasználatra.

32. **Tégy X-et azokhoz az állításokhoz, amelyekkel egyetértesz**! (több válaszlehetőség is bejelölhető)

Csetelni azért szeretek, mert…

… gyorsan elérhetem a családomat/barátaimat/kollégáimat/csoporttársaimat	X
… úgy fogalmazhatok, ahogy nekem kényelmes	
…humorosan lehet ötvözni a nyelveket (magyar, ukrán/orosz, angol)	
…használhatok nyelvjárási jellegzetességeket, és senki sem szól meg érte	
…a legtöbb ismerősömet a leggyorsabban csak így tudom elérni	X
… szinte olyan mintha személyesen beszélgetnénk	X

33. **Jelöld, milyen gyakran használod az alábbi jelenségeket az internetes kommunikáció során!**

	Gyakran	Néha	soha
Orosz/ukrán nyelvi szó			X
Orosz/ukrán kölcsönszó		X	
Nyelvjárási jelenséget tartalmazó szót		X	
Angol nyelvi szó		X	

34. **Jelöld, hogy az ismerőseid milyen gyakran használják az alábbi jelenségeket az internetes kommunikáció során!**

	Gyakran	Néha	soha
Orosz/ukrán nyelvi szó	X		
Orosz/ukrán kölcsönszó		X	
Nyelvjárási jelenséget tartalmazó szót		X	
Angol nyelvi szó	X		

35. **Jellemezd két-két szóval az alábbi mondatokat.**

a) „*A zálikra az első 5 rozgyilból kell készülni?*"
1.
2.

b) „*Aranyoskám, hát te nagyon dúzse krászávicá vagy!!!*"
1. Idegesítő
2. Nem szép

c) „*Szükségem lenne szprávkára is, ha megoldható.*"
1. Természetes
2. Esthető

d) „*Akkor átjösztök máma este?*"
1. Mindennapos
2.

Köszönöm a segítséget! ☺

11.1. A kutatás angol nyelvű összefoglalója

In my research I studied the attitudes related to language varieties, more specifically the effects of bilingualism and dialectal phenomena on the oral and online communication of Transcarpathian-Hungarian university and college students.

In this research my objective was to compare the attitudes of three different respondent groups. One of the groups included Transcarpathian-Hungarian college students who currently live and study in Transcarpathia, their homeland, the respondents in the second group are also university students of a Hungarian background from Transcarpathia who lived in Transcarpathia until the end of their secondary school studies and then moved to Hungary and started higher education at the University of Debrecen. The third respondent group included Hungarian university students who also study at the University of Debrecen. The objective of creating the three respondent groups was to compare the oral and online language use of university and college students of a Transcarpathian-Hungarian and Hungarian-Hungarian backgrounds, along with their attitudes towards contact effects and dialectal phenomena. Moreover, I also wished to reveal with my research how the linguistic adaptation and linguistic value judgements of the two Transcarpathian-Hungarian groups were influenced by the monolingual and bilingual Hungarian environment. At the same time, I also studied whether the oral and online language use and attitudes of Transcarpathian-Hungarian students characterized by educational mobility tend to resemble those of the student group studying in Transcarpathia or those in Hungary.

I consider my research to be important because it supplements and controls the former studies on Transcarpathian-Hungarian language use and attitudes. The novelty of the dissertation is that there has been no comparative research before that would have studied the oral and online language use and attitudes of Transcarpathian-Hungarian students studying in the Ukraine and Hungary as well as Hungarian university students in Hungary. Moreover, I also studied the linguistic attitudes according to majors, which also supplements research on the language attitudes of Transcarpathian-Hungarians with new data.

Several factors may influence the development of such attitudes, usually deriving from extralinguistic, social, and political reasons. Therefore, as part of my research I also examined if the Transcarpathian-Hungarian students have experienced negative discrimination any time due to their mother tongue or language use and how such experience has influenced their own language use and attitudes towards Transcarpathian-Hungarian language use.